

Кейт Аткинсон

За лаштунками в музеї

Присвячую Єві та Гелен

Із вдячністю моїй подрузі Фіоні Робертсон за допомогу

Розділ перший

1951. Зачаття

Я існую! Мене зачали під опівнічний дзвін годинника на камінній полиці в кімнаті по той бік коридора. Годинник належав колись моїй прабабусі (її звали Аліса), а тепер його втомлений дзвін відлічує, як я вхожу у світ. Мене починають творити з першим ударом і завершують із останнім, коли батько скочується з матері й поринає у сон без сновидінь завдяки п'яти пінтам гіркою елю із броварні «Джон Сміт», випитим у «Чаші пуншу» із друзями — Волтером і Бернардом Беллінґами. У мить, коли я перейшла із небуття в буття, мати вдавала, що спить, як вона часто робила у такі миті. Щоправда, батько мій суворої вдачі, тож його таке не спинає.

Батька звати Джордж, і він років на десять старший за матір, яка зараз хропе на сусідній подушці. Мати звати Беренікою, але всі звуть її Банті.

Хіба ж «Банті» — ім'я для дорослої? А втім чи краще б мені повелося у матері з іншим іменем? У простушки Джейн, по-материнськи турботливої Марії? Чи, може, у якоїсь Аврори чи Камілли, жінки з романтичним іменем, а не кличкою, як зі сторінок коміксу для дівчаток? Проте вже пізно. Банті, звісно, ще кілька років зватимуть «мамочкою», однак за певний час не лишиться жодного іменника на позначення матері (мама, мамка, мам, ма, мати, матінка, матуся), який і далі видавався б мені доречним, і я перестану її звати взагалі. Бідолашна Банті.

Наша оселя зветься «Над Крамничкою», що, строго кажучи, не зовсім точно описує ситуацію, адже кухня та їдальня на тому самому рівні, що й Крамничка, а топографія житла включає ще й сателітні території — Задній двір. Крамничка (зоомагазин) стоїть на одній зі стародавніх вуличок, над якими зловісно нависає Йоркський собор. Саме тут свого часу селилися

перші друкарі й вітражних справ майстри, що наповнили міські вікна кольоровим світлом. IX Іспанський легіон, що підкорив північ, марширував нашою вулицею, *via praetoria* свого бастіону, перш ніж відійти в небуття. Тут народився Гай Фокс, за кілька вулиць звідси повісили Діка Турпіна, та й інший видатний герой — Робінзон Крузо — син нашого міста. Як знати, де тут реальність, а де — вигадка?

На цих вулицях роїться історія, і навіть будівлі, де розташований наш магазин, уже кількасот років — стіни перехняблені, підлога похила, як у середньовічній кімнаті сміху. Відколи прийшли римляни, не було такого часу, аби на цьому місці не стояло будинку, тож годі й казати, що тут є певна кількість легших за повітря мешканців, які кружляють під кроквами та бантинами, скорботно маячать у нас за спиною. Особливо рясно привидів на сходах, а сходів тут багато. Духам є про що попліткувати. Варто дослухатися — і почуєш, як плюскотить вода під веслами вікінгів, як гримлять бруківкою колеса дилижанса на Геррогейт, як човгають і тупцяють давно спочилі ноги на балу в Асамблеї, як рипить перо преподобного Стерна.

Утім «Над Крамничкою» — це не лише географічна точка, а й самодостатнє неспокійне царство із примітивними законами і двома претендентами на престол — Джорджем і Банті.

Після зачаття Банті роздратована, але вона із цим відчуттям так зжилася, що, пововтузившись і покрутившись у ліжку, зрештою поринає у тривожну, обважнілу від снів дрімоту. У першу ніч у ролі своєї матері Банті могла обрати що завгодно із каталогу імперії снів, але зупинилася на смітниках.

У сні вона намагається перетягнути два важкі смітники через Задній двір. Час від часу вітер жбурляє їй пасма волосся на очі і в рот. Особливо багато клопотів доправляє один зі смітників, Банті аж здається, що в нього є норов, підозріло подібний до Джорджевого.

Різно сіпнувши один зі смітників, вона втрачає рівновагу, і той падає, гримить — грррряк, тррррясь! — і випльовує свій вміст на заасфальтоване подвір'я. Відходи, переважно з магазину, розсипаються навколо — порожні мішечки від галетної суміші «Вілсонс», сплюснені коробки від насіння для птахів, бляшанки «Кітікету» і «Чаппі», у які напхали картопляного лушпиння і яєчної шкаралущі, не кажучи вже про загадкові згортки з газет, що виглядали так, ніби могли містити відрізані дитячі кінцівки. Попри безлад, Банті уві сні задоволена тим, як акуратно виглядає її мотлох, але коли вона нахилиється, щоб усе зібрати, то розуміє: за нею хтось рухається. О ні! Навіть не обертаючись, вона розуміє, що це смітник Джордж виріс до гротескних розмірів і нависає над нею, готовий засмоктати у брудні металеві надра...

Мені мимоволі здається, що цей сон не звістує нічого доброго. Я хочу маму, якій снитимуться інші сні. Сні про морозивні хмари, веселкові льодяники, сонце, що котиться небом, як золота колісниця... та байдуже, це початок нової ери. Іде третє травня, сьогодні король виступить на церемонії відкриття Британського фестивалю, а за вікном світанковий хор звістує моє прибуття.

У спів пташок у саду незабаром вривається скрекотання Папужки у зоомагазині, а тоді – дрррринь! Дзвонить будильник на тумбочці, Банті прокидається, ойкає, лупить по кнопці на годиннику. Якусь мить вона лежить непорушно і слухає звуки дому. Незабаром у лондонському фестивальному павільйоні, що називається Куполом відкриттів, залунають захоплені вигуки радісних англійців, які дивляться в майбутнє з оптимізмом, але наш дім тихий, як не рахувати пташиного свисту і щебету. Навіть наші привиди поснули, згорнувшись по кутках і витягнувшись на карнизах.

Тишу раптовим хропінням порушує Джордж, і від цього звуку якась примітивна частина його мозку прокидається. Він притискає Банті до ліжка й починає досліджувати той клопоть плоті, на який лягла його долоня (нічого цікавого, просто поперек, але під ним криється мій власний, мій особистий Купол відкриттів). Банті, втім, вдається випручати з-під Джорджевої руки, вона й так уже витерпіла одні статеві зносини за останні дванадцять годин (я!), а займатися таким частіше, ніж раз на день, неприродно. Вона плентається до ванни, де різке світло відбивається від чорно-білої плитки і строкатої завіси і лупить ранкову шкіру так, що у дзеркалі зринають жаскі западини й тіні. У першу мить Банті виглядає як череп, у другу – як її власна мати. Вона не певна, що гірше.

Вона ревно чистить зуби, щоб позбутися присмаку пропахлої тютюном Джорджевої щетини, а тоді, щоб не осоромитися (це важливий для Банті концепт, хоча вона й не певна, перед ким їй має бути соромно), малює собі яскраву червону посмішку і щириться дзеркалу, припіднявши губи, аби перевірити, чи помада не розмазалася по зубах. Двійник із дзеркала жаско щириться їй у відповідь, але у 35-міліметрових мріях Банті в образі Вів'єн Лі крутиться перед трюмо.

Ось вона і готова вступити у свій перший день у статусі моєї матері. Вона спускається скрипучими сходами, що у землі фантазій перетворюються на парадні гвинтові сходи плантації – як я виявила, Банті взагалі чимало часу проводить у альтернативному світі мрій. Вона ступає тихо, бо не хоче нікого розбудити, особливо Джилліан. Джилліан весь час щось треба. Джилліан – це моя сестра. Їй вже майже три, вона дуже здивується, коли дізнається про мене.

Банті заварює собі чай на кухні за Крамничкою і насолоджується короткою ранковою часиною самотності. За мить вона принесе Джорджеві чашку чаю в ліжку – не з альтруїстичних міркувань, а щоб він подовше не плутався під ногами. Моя бідолашна матінка розчарувалася у шлюбі, він змінив її життя на гірше. Коли я ловлю її хвилю, то чую тільки нескінченний монолог про домашню рутину: «Чому ніхто мене не попередив? Готувати! Прибирати! Працювати!». Аби ж то вона припинила скаржитися і знову помріяла, але вона не вгаває: «А діти, ну... недоспані ночі, капризи... та ще пологи!». Під час цього монологу вона не зводить погляду із правої нижньої конфорки на плиті й хитає головою, як Папужка у Крамниці. «Ну, хоч із цим покінчено...». (Сюрприз!)

Чайник починає свистіти, тож вона заливає окріп у брунатний заварковий чайничок і прихиляється до плитки, чекаючи, коли той завариться. Вона кривиться, намагаючись згадати, чому взагалі вийшла заміж за Джорджа.

Джордж і Банті познайомилися у 1944 році. Він не був головним претендентом на її руку і серце — ця честь належала американському сержантику Баку (моя бабуся теж намучилася, перш ніж знайшла собі чоловіка під час війни), але йому відірвало ногу, коли він бавився протипіхотною міною («Цим янки — самі смішки», — скрикнув брат Банті, Кліффорд), тож його відправили назад у Канзас. Банті ще довго чекала, що Бак напише і запропонує розділити його життя у Канзасі, але більше від нього не було ні слуху ні духу. Так вона й дісталася Джорджеві. Банті навіть була подумала, що Джордж при двох ногах — це краще, ніж Бак при одній, але відтоді ця певність похитнулася. (Бак і Банті! На слух — прекрасна пара: аж стоять перед очима).

Якби ж то Бак забрав Банті до Канзасу, наші життя поточилися б геть інакше! Особливо моє. У 1945 році Джорджів батько звалився під трамвай у Лідсі й загинув, а Джордж успадкував родинний бізнес — зоомагазин. Він одружився з Банті в надії, що та допомагатиме у Крамнічці, адже колись підробляла продавчиною, тільки не врахував, що вона не збиралася після заміжжя працювати. Цей конфлікт тягнутиметься роками.

Ось чай і заварився. Банті помішує ложечкою вміст чайника й наливає чашку собі. Це — моя перша чашка чаю. Мати сідає за стіл на кухні і знову поринає у мрії — де й діваються розчарування з Канзасом і весілля із Джорджем, де подавали чай і сендвічі з шинкою: натомість прозора фата тріпоче на літньому вітерці, а під нею Банті у білій сукні з органзи, із талією в 45 сантиметрів і іншим носом. Чоловік, який стоїть при ній, наймовірніше імпозантний і на диво схожий на Гері Купера, а себе Банті уявляє приблизно такою, як Селія Джонсон. Вони саме зливаються у пристрасному поцілунку на тлі цілої кучугури помаранчевого квіту, коли у мрію вторгається непрохана нотка реальності: хтось сіпає Банті за халат і починає пренеприємно скиглити.

Ось вона! Ось моя сестричка! Вона обхоплює Банті м'якими ручками і ніжками, від яких солодко пахне сном, дереться на пік Айгер матиного тіла і пригортається заспанним личком до холодної шиї. Банті розтискає кулачки, що вчепилися їй у волосся, й опускає Джилліан назад на підлогу.

— Злазь, — похмуро каже Банті, — не заважай мамі думати.

(Насправді мама не думає, а намагається уявити, що було б, якби ціла її родина зникла, а вона все почала спочатку). Відолашка Джилліан!

Але Джилліан незабаром знову нагадує про себе — вона не з тих дітей, які лишають дорослих у спокої — тож не встигаємо ми випити чаю, як доводиться переключитися на її потреби. На сніданок Банті готує кашу, смажить грінки й варить яйця. Джордж ненавидить кашу: він любить бекон і сосиски, але в Банті живіт поболіє (я знаю чимало інсайдерської інформації).

— Якщо хоче смаженого, то хай сам і готує, — бурмоче вона, плюскаючи ополоник грудкуватої каші в тарілку Джилліан. А тоді насипає другу миску (собі — може, трошки каші все ж подумає) — і третю. Це ж для кого? Для Золотокіски? Не для мене ж? І справді, не для мене, адже — от сюрприз — у мене є ще одна сестра! Це добрі новини, хоча вона якась похнюплена. Вона вже вмилася, вбралася у шкільну форму й навіть причесала волосся, підстрижене під пряме каре, яке геть їй не пасує. Їй п'ять, і звати її

Патриція. Коли вона придивляється до каші у мисці, на її простуватому личку проступає розпач. Вона ненавидить кашу. А Джилліан глитає свою, як жадібна качка в однойменній книжечці.

— Не люблю каші, — сповіщає Патриція мамі. Це вона вперше зважується на такий рішучий крок, коли мова заходить про кашу: зазвичай вона просто мене її ложкою, доки на їжу не лишається часу.

— Що ти сказала? — слова Банті падають на лінолеум, як крижинки (наша мама зранку не людина).

— Я не люблю каші, — повторює Патриція з ноткою сумніву.

Банті сичить, швидко, як змія:

— А я дітей не люблю, і що тут поробиш?

Вона, звісно, жартує. Жартує ж?

Звідки в мене таке дивне відчуття, ніби мені до спини пришито тінь, ніби я тут не сама? Невже мене переслідує привид-ембріон?

— Наглянь за Крамничкою, Бант! — (Бант? Це ще гірше).

І пішов собі. Ані слова більше не сказав! Банті закипає — «Міг би хоч спитати: а чи не проти ти, Банті, зробити мені послугу й наглянути за моєю Крамничкою? Я, звісно, була би проти, ще й як проти. Проте наглянула б, авжеж. Тільки чому кажуть наглядати? На що тут глядіти? За цим прилавком світу божого не видно».

У спілкуванні з клієнтами Банті вчувається якась непристойна неперебірливість, ніби насправді вона не собачі харчі, кошенят і папужок продає, а себе. Бодай коли працювала на містера Саймона («Моделія — високоякісний дамський модний одяг»), то мала справу з нормальними речами: сукнями, корсетами, капелюшками. А що нормального у папужці? Та й, крім того, весь час бути ввічливою з усіма — це ненормально. (А ось у Джорджа природжений хист — цей базикає, повторює ту саму фразу про погоду по двадцять разів за ранок, підлабузнюється, підлизується, посміхається, а тоді зриває маску, щойно опиняється за лаштунками. Діти крамарів — ось, наприклад, я і Чехов — назавжди травмовані тим, що бачили, як принижуються їхні батьки).

Банті вирішує, що поговорить із Джорджем, нагадає, що вона — жінка і мати, а не безкоштовна робоча сила. І де він увесь час вештає? Вічно кудись завіється у якихось загадкових справах. Так далі бути не може. Вона вмостилася за прилавком і заклацала спицями № 9, ніби була з тих жінок, які в'язали при гільйотині, а Джорджа саме мали стратити. Краще плела би мені на майбутнє крихітні вдяганочки, мереживні шалики, светрики з рожевими зав'язочками і червоні ботики, щоб шлях мені стелився легкий. Крамнична Кицька — тлуста тигряста тварюка, що днями злостиво нипає прилавком — заскакує їй на коліна, і вона покvapцем спихає її на підлогу. Інколи Банті здається, ніби цілий світ намагається на неї вибратися.

— Крамничка!

Це повернувся Джордж. Папужки злітають, метаются клітками.

Крамничка! Чому взагалі «Крамничка»? Джордж і Банті завжди так кажуть, коли заходять у двері — але ж так покупці мають думати, не продавці. Може, вони так вітаються, але чому тоді називний відмінок, а не кличний («Вітаю, Крамничко!»)? Може, вони запевняють зоомагазин, що він і далі існує? Чи запевняють у тому самому себе? Удають, наче вони тут покупці? Але нащо прикидатися тим, кого ненавидиш? «Крамничка!» Боюся, це так і лишиться одвічною екзистенційною таїною.

Ось ми і звільняємося з галер (Банті щойно продала Крамничну Кицьку, але Джорджу не каже — бідолашна Кицька), тож тепер можна вийти й дослідити світ за межами Крамнички. Для початку треба здійснити ритуал вбирання Джилліан, щоб та не загинула у чужинській атмосфері поза нашими стінами. Банті не довіряє травню, тож нову, як у янголятка, шкіру Джилліан надійно впаковують у ліф. Далі — нижня спідничка, товстий червоний вовняний светр, який сплела сама Банті, що ні миті не сидить без діла, тоді червона спідниця і високі білі бавовняні шкарпетки, що перетискають пухкі ніжки. Нарешті Банті вдягає на доньку блідо-блакитну курточку з білим оксамитовим комірцем і білу вовняну шапочку на стьожках, що врізаються у подвійне підборіддя. А ось я вільна, оголена, нічим не прикрашена. Мені поки що не треба рукавичок і шапочок, тільки теплі покірні глибини тіла Банті, яке досі не розуміє, яку безцінну носу йому довірено.

Патрицію-каші-не-буде Джордж кілька годин тому завів до школи, і тепер вона стоїть на дитячому майданчику, п'є молоко із пляшечки, повторює таблицю множення на чотири (вона старанна учениця) й намагається зрозуміти, чому їй ніхто не запрошує поплигати через скакалку. Їй тільки п'ять років, а вже біла ворона! А три п'ятих родини йдуть по Блейк-стрит до Музейного ботсаду, чи то пак, Банті йде, я пливу, а Джилліан їде на новенькому триколісному велосипеді — сама наполягла, щоб його взяли. Банті завжди здавалося, ніби парки потурають лінкам, що даремно гають час: такі діри в бутті, де тільки повітря, світло і пташки. Невже цю пустку не можна заповнити чимось корисним — скажімо, домашньою роботою?

Домашньої роботи не можна відкладати. А з іншого боку, діти наче мусять гратися у парку — Банті це вчитала в розділі «Виховання дитини» у книжці «Порадниця господині» і тому, зціпивши зуби, присвячує певну кількість часу свіжому повітрю й неохоче віддає зароблений тяжкою працею шестипенсовик на вході до Музейного ботсаду, адже це гарантує, що свіже повітря в нас ексклюзивне.

Мій перший день! На деревах у ботсаду розпускається молоде листя, а небо над головою в Банті рівне і блакитне, підніми руку — і торкнешся (хоча вона цього робити не стане). Небом котяться білі хмари, кошлаті, як ягнята. Ми — у раю зразка Кватроченто. Над головами ширяють і щебечуть пташки, напружуючи крихітні м'язи: мініатюрні янголи несуть благу вість, птиці-Гавриїли злітаються сповістити про мою появу! Алілуя!

Та Банті нічого не помічає. Вона не зводить погляду із Джилліан, яка петляє стежками відповідно до лише їй відомого плану. Я боюся, що

Джилліан загубиться серед клумб. За огорожею ботсаду зблискує широка спокійна ріка, а перед нами біліють різьблені руїни абатства святої Марії. З мурів у траву нам під ноги із криком спурхує павич. О, прекрасний новий світе, у якому блукають такі істоти!

Траву в парку підстригає двоє чолов'яг — назвімо їх Берт і Альф. Забачивши Джилліан, вони спиняються і, на мить вимкнувши велетенську газонокосилку, проводять її поглядом, не приховуючи задоволення. Берт і Альф на війні служили в одному полку, разом танцювали під музику Ела Боуллі, разом увивалися за дівчатами (дуже схожими на Банті), а тепер разом косять траву. Їм інколи здається, що їхнє життя склалося не дуже справедливо, але вигляд Джилліан чомусь примиряє їх із долею. (Джилліан, як співається у тій пісеньці, гарненька, миленька, добренька й веселенька, як і пристало дитині, народженій недільної днини — і в 1951 році вона справді така і є, хоча, на жаль, уже незабаром втратить ці риси). Чиста як нова копійка чи шойно розгорнутий брусок мила, вона мовби символізує все, заради чого вони йшли на війну — наша Джилліан як обіцянка майбутнього. (Майбутнє виявиться коротким, бо у 1959 році її переїде новенький синій автомобіль «гіллман гаскі», проте звідки нам це знати? Наша родина взагалі генетично схильна до нещасних випадків — найчастіше гинемо під колесами чи підриваємося на міні).

А ось Банті (нашу матір, квіт англійського жіноцтва) увага Берта й Альфа дратує. (А в неї взагалі бувають інші емоції?) «Та хай би вже косили ту срану траву», — думає вона, ховаючи думки за яскравою штучною посмішкою.

Час іти! З Банті неробства досить, треба пройтися крамниціями інших людей. Вона готується, що Джилліан зараз влаштує сцену, бо Джилліан завжди влаштовує сцени. Їй вдається витягнути доньку з клумби й наставити на путь праведний, але Джилліан не знає, що гайнує безцінний час, і далі крутить педалі повільно: то на квітку задивиться, то камінця підніме, то питання поставить. Банті утримує незворушну міну безжурної мовчазної Мадонни, доки може, а тоді закипає й сіпає велосипед за кермо, щоб пришвидшити доньку. Результат — катастрофа: Джилліан летить на землю купкою біло-блакитного клоччя, ще на льоту набирає повні легені повітря й починає репетувати. Я знічена: мені теж доведеться навчитися так робити?

Банті силою підіймає Джилліан на ноги і вдає, що не помічає обдертих долонь і колін. (Банті ставиться до болю і, власне кажучи, будь-яких емоцій так, ніби це — симптом розладу особистості). Болісно свідомо того, що за нами спостерігають Берт і Альф, мати натягує солодку посмішку й шепоче Джилліан на вухо, що купить їй цукерок, якщо та перестане плакати. Джилліан одразу затикає рота кулачком. З неї вийде добра сестра? Це — добра мати?

Банті виходить із ботсаду з гордо піднятою головою, однією рукою тягне Джилліан, другою — велосипед. Берт і Альф знову беруться косити траву, не промовивши ані слова. Легенький вітерець куйовдить молоде листя на деревах, знаходить забуту на лавочці ранкову газету. На передовиці мигтить вежа «Скайлон», як місто майбутнього, Оз у жанрі наукової фантастики. Мене вона не дуже цікавить — я шулюся в потоках неприємних хімікатів, які організм Банті виробив унаслідок скандалу з велосипедом.

— Що тобі дати, любонько? — реве м'ясник. — Добрячий кусник червоного м'яса, еге ж?

Він хтиво підморгує мамі, яка вдає, що оглухла, а решта покупців аж заточується від сміху. Покупці люблять Волтера, він поводить ся, як поводився би м'ясник у кінокомедії — у брудному біло-синьому фартуху й солом'яному капелюху він виглядає як автопародія. Сам він кокні, а отже, представляє у серці Йоркширу щось загрозливе й чуже. У особистому бестіарії Банті (усі чоловіки — бестії) він — свиня: лискуча шкіра туго напинається на пишній жирній плоті. Банті, що саме опинилася в голові черги, просить стейк і нирки найнейтральнішим своїм тоном, а м'ясник усе одно регоче, ніби вона сказала щось солоненьке.

— Щоб старому своєму підняти дух, га? — реве він. Банті присідає й сіпає шнурки Джилліан, аби лиш ніхто не побачив, як вона зашарілася. — Для тебе, кралечко, що захош.

Волтер щирить зуби, а тоді раптово вихоплює звідкись велетенського ножа й починає гострити, не зводячи погляду з Банті. Вона не підводиться, скільки може, вдає, що веде із Джилліан розмову, посміхається і киває, ніби донька сказала щось дуже цікаве. (А насправді, звісно, вона пропускає повз вуха все, що ми кажемо, — крім хамства).

М'ясник починає гучно насвистувати арію тореадора з «Кармен» і влаштовує цілий спектакль, картинно зважаючи на долоні важку слизьку нирку.

— Тобі б у театрі виступати, Волтере, — долинає голос із хвоста черги, і решта крамниці погоджується.

Банті знову випросталася, і їй спадає на думку, що нирка, яку Волтер перекидає з руки в руку, тривожно схожа на тестикули. (Вона, звісно, не знає слова «тестикули», бо належить до того покоління жінок, яке ще не вивчило правильних анатомічних термінів).

Волтер жбурляє нирку на дошку й починає нарізати, орудуючи ножем приголомшливо вправно. Захоплені глядачі колективно переводять подих.

Якби на те її воля, Банті ходила б до іншого м'ясника, от тільки Волтерова крамничка — неподалік від нашої, а сам він не лише побратим, а й Джорджів приятель, хоча з Банті вони — просто знайомі. Слово «знайомі» їй подобається, є в ньому щось шикарне, та ще й не передбачає таких витрат часу, як дружба. Хай там як, Волтера складно утримати на відстані витягнутої руки, що Банті знає з гіркового досвіду, адже м'ясник кілька разів затискав її у куток за машиною для виготовлення ковбасок при задній стіні крамниці. Джордж із Волтером раз у раз роблять один одному «послуги» — Волтер і зараз робить їм послугу, витворяючи перед цілою крамницею фокуси, внаслідок яких Банті відважать значно більше стейку, ніж годилося б за талоном. А ще у Волтера репутація бабія, тож Банті геть не в захваті від того, що Джордж проводить із ним стільки часу. На словах Джордж ніби гребує його походеньками, але Банті підозрює, що в дійсності ні. Їй більше подобається інший Джорджів приятель — Бернард Беллінг, який торгує сантехнікою і, на відміну від Волтера, не точить на людях улесливих лясів.

Банті бере м'який паперовий пакунок із м'ясом і, не дивлячись Волтерові в очі, натягнуто посміхається туші вівці за його лівим плечем. Вона виходить, нічого не сказавши, проте всередині в неї мовчки лютує Скарлетт, обурено закидає голову, змахує спідницею і вилітає із крамниці, на прощання пославши м'ясника під три чорти.

Після Волтера ми йдемо до пекаря Річардсона і купуємо велику, припорошену борошном буханку хліба, а пиріжків не купуємо, бо, на думку Банті, куплені пиріжки – прикмета недбалої хазяйки. Тоді ми заходимо в «Геннонс» по яблука, молоду капусту й картоплю, а в «Бордерс» – по каву, сир і масло, яке продавець набирає з контейнера і вправно формує у брусок. Ми, здається, вже всі потюпалися, але Банті змушує Джилліан їхати далі по Джиллігейт, а тоді по Кларенс-стрит, до нашого останнього пункту призначення. Джилліан почервоніла як варений рак і, здається, уже жалкує, що напросилася взяти велосипед. Вона шалено крутить педалями, щоб не відстати від Банті, яка дратується дедалі більше (я це відчуваю).

Аж ось ми нарешті сягаємо Ловтер-стрит і вузького будиночка, де живе Нелл. Нелл – моя бабця, мама Банті, донька Аліси. Ціле її життя визначають стосунки з іншими людьми:

Мати: Кліффорда, Бебс, Банті, Бетті, Теда.

Донька: Аліси.

Падчериця: Рейчел.

Сестра: Ади (покійної), Лоренса (зник безвісти, вважається покійним), Тома, Альберта (покійного), Лілліан (все одно, що покійної).

Дружина: Френка (покійного).

Бабуся: Адріана, Дейзі, Роуз, Патриції, Джилліан, Евана, Гоуп, Тіма, а тепер... і мене! Шлунок Банті бурчить мені на вухо, як грім, – надходить обідня пора, але її верне від самої думки про їжу. Моя свіжоспечена бабця наливає Джилліан склянку яскраво-оранжевого фруктового напою «Кія-ора», а для нас дістає марантові коржики і ячмінний напій, який закип'ячує у каструльці на стерилізованому молоці. Банті нудить. Здається, у крамниці м'ясника її шкіра увібрала запах тирси і гнилої плоті.

– У тебе все гаразд, мамо? – питає Банті, але на відповідь не чекає. Нелл маленька і якась ніби двовимірна. Рідним – то взагалі дивитися ні на що.

Банті зауважує, що до пряників підповзає муха. Вона тихо-тихо підхоплює мухобійку, яку бабуся завжди тримає під рукою, і вправно стирає комаху з лица землі. Якусь секунду тому муха ще була жива, а тепер – уже ні. Учора мене не існувало, а тепер існую. Чи ж життя – не диво?

Присутність Банті діє Нелл на нерви, вона тривожно совається в надрах свого крісла й думає, коли ж ми всі нарешті підемо й вона нарешті спокійно послухає радіо. На Банті накочується нудота через мою

несподівану появу, а Джилліан саме допила свій фруктовий напій і тепер мстить світові. Вона бавиться бабусиною скринькою для гудзиків, вибирає рожевий скляний гудзик у формі квітки (див. примітку (i)) і зумисне рішучо його ковтає. Усе одно тут немає солодоців, які наша забудькувата мама обіцяла їй у ботсаду.

— Клятий Папужка!

Джордж показує їй прокушений палець. Банті байдуже цокає язиком. (Як я вже казала, чужий біль — не її сильна сторона). Вона по лікті у смальці й борошні, її знову нудить. Банті з огидою дивиться, як Джордж підхоплює кексик, на виготовлення яких ми згаяли півдня, і глитає одним ковтком, навіть не розпробувавши.

Не день, а суцільні розчарування. Ми знову вийшли за покупками, цього разу — по бежеву пряжу з крамнички, яку тримає ляклива старенька (на її тлі мені подобаються навіть театральні штучки Волтера). Я сподівалася, що ми, може, зайдемо до квіткаря, аби відзначити мою появу як не гірляндами, то хоч скромним букетиком, але ні. Я весь час забуваю, що ніхто про мене ще не знає.

Ми забрали Патрицію зі школи, але це теж не дуже цікаво, бо день їй випав нуднуватий, див.:

— Що сьогодні робила?

— Нічого. — (І стенає плечима).

— А на обід що було?

— Не пам'ятаю. — (Знову стенає).

— З іншими дітьми гралася?

— Ні.

— Ти мені плечима не сіпай, Патриціє!

Банті шинкує скривавлену нирку, а тестикули все не йдуть їй із голови. Готувати вона ненавидить, це як бути з людьми люб'язною. Ось, знову: «Я ціле життя нидію на кухні, я — кухонна рабіня, при плиті як на галерах... готую зо дня в день, і що з тією їжею стається потім? Усі жеруть, а хоч би хто подякував!». Інколи, коли Банті стоїть при плиті, серце починає калатати їй у грудях, і тоді їй здається, ніби її череп ось-ось трісне, з мозку вирветься циклон і позмітає все навколо. (Воно й на краще, що вона не потрапила до Канзасу). Вона не розуміє, чому так почувається (а ви Алісу спитайте — див., знов-таки, примітку (i)), але такий напад саме починається знову, й тому коли Джордж знову забрідає на кухню, бере ще один кексик і сповіщає, що мусить «сходити перетерти з одним типом за собаку» (і при цьому навіть по носу постукує — мені дедалі частіше

здається, що ми застрягли в якомусь нестерпному чорно-білому фільмі), Банті повертається до нього зі вбивчою гримасою і заносить ножа, ніби думає його зарізати. Це що, вже Атланта палає?

— У мене справи, — покvapцем повідомляє Джордж, але Банті вже передумала й натомість вганяє ножа у стейк. — На бога, та що з тобою таке, що ти собі надумала? Ти що, думаєш, я йду провести пристрасну ніч з іншою?

(Питання, звісно, дотепне, враховуючи, що плани мого батька-зі-стажем-у-день саме такі). Невже на кухні розгорається Громадянська війна? Чи згорить Атланта? Я чекаю, зачаївши подих.

Ні, сьогодні її порятовано. Фух, — як сказав би брат Банті Тед, якби був тут, ось тільки його тут нема — він у торговому флоті, його саме носить Південнокитайським морем. Банті втрачає інтерес до битви й повертається до пирога з нирок і стейку.

* * *

Що ж, ось мій перший день і добігає кінця, дякувати Богу. Для декого день був дуже втомливий, особливо для мене з Банті. Джордж іще не повернувся, а Банті, Джилліан і Патриція вже поснули. Банті знову в землі снів, і їй сниться Волтер: сіпає її гудзики ковбасними пальцями, мене їй плоть руками, грубими, як окіст. Джилліан посопує уві сні, у сізіфівському жахитті вона крутить педалі триколісного велосипедика вгору нескінченим схилом. Патриція супиться уві сні й горне до грудей панду. А привиди блукають, знічев'я наводячи в домі безлад — тут молоко квасять, там припорошать пилом полиці.

Я теж не сплю — перекидаюся й ширяю океаном всередині Банті, тричі б'ю однією босою п'яткою об іншу й думаю: дім, милий дім.

Наступного ранку Джордж прокидається в невластиво доброму гуморі (гульня в товаристві Волтера вдалася) і штурханами будить мою маму.

— А хочеш сніданок у ліжку, Вант? — Вант щось бурчить. — Сосиску хочеш? Чи, може, кров'яночки?

Банті стогне, Джордж вирішує, що це вона каже «так», і бреде на кухню, а його дружина прожогом кидається до лазнички. Якусь мить їй здається, що із дзеркала на неї дивиться розсміяна Скарлетт у техніколорі, але образ зникає, коли її вивертає. Коли вона прихиляється гарячим лбом до холодної плитки, у Банті зароджується страшна думка: вона вагітна! (Бідолашка Банті під час вагітності кожен божий день блює. Воно й не дивно, що її від нас верне). Вона рвучко сідає на унітаз і видає німий крик, як на полотні Мунка — не може бути (так, так, так, у Банті буде дитина! Я!). Вона жбурляє перше ж, що трапляється їй під руку (червону пантофлю) у дзеркало, і те розлітається на мільйон скалок.

Я вишу в ній на ниточці, як гудзик із рожевого скла. Рятуйте! А де сестри? (Сплять). А батько? (Сніданок готує). А де мама?

Та й байдуже: сонце вже підбилося височенько на видноколі, буде прегарний день. Юрми знову потягнуться до павільйонів і Куполу відкриттів, задирають голови, щоб роздивитися «Скайлон», мерехтливе смарагдове місто завтрашнього дня. Майбутнє — як комок, напханий світлом, досить тільки знайти ключ і прочинити двері. Над головою виспівують синьошийки. Чи ж цей світ не диво!

Примітка (і) — Рустикальна ідилія

Фотографія під склом, у срібній рамці з червоним оксамитовим облямітком. З неї з невчитним виразом обличчя на світ дивиться моя прабабуся.

Вона випросталася й опустила руку з обручкою на спинку канапи. За нею — типове тло тогочасного ательє: імлісті середземноморські пагорби простягаються за балюстрадою на передньому тлі, створюючи ілюзію глибини. У бабусі волосся з пробором посередині, коса вложена в корону. Корсаж сатинової сукні з високим коміром видається підрізаним і туго напханим, як диванна подушка. На шиї в неї маленький медальйон, а вуста привідкриті, ніби вона на щось чекає. Голову трошки закинула назад, але дивиться просто в камеру (чи на фотографа). На фотографії її очі видаються темними, а вираз обличчя — загадковим. Здається, вона ось-ось щось скаже, хоча я поняття не маю, що саме.

Цієї фотографії я ще не бачила. Якогось дня Банті видобуде її, як фокусник із капелюха. Її дядько Том помер у будинку для старих, і вона поїхала забирати речі — вони всі вмістилися у картонну коробку. З коробки вона витягла фотографію, і коли я спитала, хто це, пояснила, що то її бабуся, а моя прабабуся.

— А вона сильно змінилася, — сказала я, обводячи контур лица під склом. — На тій твоїй фотографії вона стара і страшна, ну, на родинному фото з заднього двора на Ловтер-стрит.

На звороті тієї фотографії блідо-синім чорнилом було написано «1914, Ловтер-стрит». У центрі, оточена рідними, сиділа моя прабабця, кремезна і дебела. По один бік від неї сиділа Нелл (мама Банті), по іншу — Лілліан (сестра Нелл). За ними стояв Том, а в ногах у Рейчел присів наймолодший брат, Альберт. Сяяло сонце, за ними на стіні буюли квіти.

— Та ні, — відмахнулася Банті, — на фотографії з Ловтер-стрит Рейчел, їхня мачуха, а не мати. Вона їй кузина чи щось таке.

Жінка у рамці — справжня мати, справжня наречена — незворушним поглядом міряє час.

— Як її звали?

Банті на секунду замислюється.

— Аліса, — нарешті сповіщає вона. — Аліса Баркер.

Моя свіжовідкрита прабабця, виявляється, померла при пологах, подарувавши життя Нелл, а незабаром по тому мінливий прадід побрався з Рейчел (несправжньою матір'ю, фальшивою нареченою). Банті невпевнено додає, що Рейчел начебто спершу найняли за якісь копійки глядіти за дітьми й підтримувати лад у домі.

— Ще б пак, шестеро ротів без матері, — пояснила вона таким тоном, ніби сповіщала про смерть матері Бембі. — Він мусив знайти собі жінку.

— А чому ти раніше мені цього не розказувала?

— Забула, — з викликом сказала Банті.

Забута Аліса дивилася просто перед себе. Я обережно вийняла фото з рамки, відкривши світові ще клопоть штучного світу кольору сепії — велика пальма у мідному глеку, товсті завіси, задраповані в кутку. На звороті фотографії каліграфічним почерком було написано: «Дж. П. Арман. Мандрівний фотограф». І вицвілий напис олівцем — «20 червня 1888 року».

— 20 червня 1888 року, — сповістила я Банті, яка вихопила фото в мене з рук і придивилася уважніше.

— А так і не видно, правда? Вона так стоїть за диваном, що й не видно.

— Що? Чого не видно?

— Мама народилася у 1888 році. Тридцятого липня. Аліса на цьому фото на восьмому місяці вагітності. Вона вагітна моєю мамою, Нелл.

Може, це й пояснює незворушний погляд? Може, вона вже відчуває, що навколо в'ється смерть, нюшить спідницю кольору сепії, торкається волосся кольору сепії? А Банті все придивляється до фото.

— Ти — викапана вона, — обвинувачувально каже мати, ніби ми зі втраченою Алісою — змовниці й намагаємося затіяти щось прикре.

Мені хочеться порятувати цю втрачену жінку від того, що її спіткає (час). Пірнути у фото, витягнути її...

Уявіть таку сцену.

Сто років тому. Спекотний літній день, двері котеджа на природі відчинені. Надворі двоє хлопчиків чубляться та штурхаються в пилюці, а гарненька дівчинка років дев'яти, трохи за них старша, сидить на табуреті при задніх дверях, ніби й не помічає, як брати шумлять. Це Ада. Її довгі

біляві кучері зібрані вогкою від поту стьождою. У ногах у неї гребуться курчата. Вона мугикає щось ляльці, яку тримає на руках, на лиці – зачудований вираз материнської любові, який чи й побачиш поза різдвяними листівками. Вівчарка спить у тіні сараю по той бік двору, а чорний кіт умовився на дерев'яному плузі, ніжить на сонці й інколи знічев'я ліниво береться митися. За тином простягаються поля – де корови пасуться, де вівці, а де й порожньо. На південному краю саду в поганенькому крейдистому ґрунті викопали грядки, і там видніються капуста й морква-недомірки, прив'ялі у сухій землі. При дверях котеджу на сонці похнюпилися чорнобривці й волошки.

Ефект загалом такий, ніби хтось узяв сільську ідилію і трошки порушив: сонце надто спекотне, світло надто яскраве, поля надто сухі, худоба надто худа. Зовні котедж пасторальний, як прянична хатка з дахом із цукерок, але є в тому щось підозріле. Хтозна, що чигає всередині?

Раптом дівчинка, не змінюючи виразу обличчя, підбирає камінця, жбурляє у братів і влучає молодшому, Томові, в голову. Хлопці сахаються один від одного, щиро приголомшені таким поворотом, і з криками тікають у поля, згуртовані огидою до сестри. Ада знову опускає погляд на своє дитя-ляльку й далі сидить незворушно. Сонце стоїть високо і жарить від люті. На кухні жінка пече хліб, жбурляє тісто об дерев'яний стіл, підхоплює, б'є, підхоплює, знову б'є. Під столом сидить дитинча – неясно, якої статі – і лупить дерев'яним молотком дерев'яні кубики. (Отже, мабуть, хлопчик). У нього такі самі янгольські кучерики, як і в найстаршої сестри.

Жінка, розпашіла від жару грубки, час від часу випрямляється і проводить рукою по чолу, а тоді розтирає поперек кулаками. У неї болять зуби. Живіт набряк наступним дитям і не дає як слід замісити тісто.

Це Аліса. Це – моя прабабуся. Це – жінка, втрачена в часі. У неї прегарне ясне волосся, заколите у вогку від поту гульку. З неї досить. Вона от-от вислизне з життя. За примхою генетичного шепоту, що лине крізь час, ми всі (і Нелл, і Банті, і мої сестри, і я) в миті хвилювання проводитимемо рукою по чолу точнісінько так само, як оце Аліса. На носі в неї боршно.

Алісі 31 рік, і вона вагітна сьомим малюком (одного вже втратила – Вільяма, Адиноного брата-близнюка, забрала якась лихоманка, коли йому було тільки три місяці). Сама Аліса була з Йорка. Її мати, Софія, побралася зі значно старшим чоловіком, а її батько ще й тішився, що доньці шалено пощастило, адже її старша сестра – Ганна – накликала на родину ганьбу, втікши з чолов'ягою, якого зі скандалом вигнали з флоту. Здавалося, на його доньок чекали геть протилежні долі: одна жила у статках і добробуті, друга – у злиднях і ганьбі. Чоловік Софії розбагатів, скуповуючи і продаючи землю під залізницю – він умить озолотився, але, як виявилось, завдяки шахрайству (а потім повісився).

Отже, народилася Аліса в ошатному домі на вулиці Міклґейт, де була сонячна дитяча кімната і більше слуг, ніж треба, а коли їй сповнилося чотирнадцять, родинні статки здиміли, а добре ім'я змішали з брудом. Софія обожнювала свою доньку-одиначку, але так і не оговталася від скандалу і смерті чоловіка, тож, щоб дати раду розбурханим думкам, вдалася до опію і врешті випадково прийняла смертельну дозу.

Бідашку Алісу ростили, щоб грати на піаніно й чарувати зір, аж раптом вона в неповні вісімнадцять лишилася сиротою, та ще й – що гірше – шкільною вчителькою, і не було в нею за душею нічого, крім материного годинника і срібного медальйона, який дідусь подарував їй на день народження.

Зі своїм майбутнім чоловіком вона познайомилася у 21. На той час вона вже майже рік жила в селі Роуздейл, де погодилася на посаду директорки маленької сільської школи на одну вчительку й велику грубку, яку треба було топити дровами. Учні стікалися з навколишніх ферм, а відвідуваність була поганенька, бо більшість дітей походила з родин сезонних робітників і мусила й собі помагати на землі. Аліса ненавиділа вчителювати і серед зелених долин сумувала за міськими принадами Йорка. Вона саме готувалася поринути в чорну меланхолію, коли якогось суботнього дня у травні до неї підкотила доля.

Моя прабабуся вийшла прогулятися сільськими дорогами. День заповідався гарний – уздовж доріг розквітнули дикий бузок і глід, усе пахнуло свіжістю й новизною, але вона від того тільки поринула в меланхолію ще глибше. А тоді, ніби у відповідь на її настрої, невідь-звідки нагнали грозові хмари, і бабуся, яка вийшла з дому в міцних черевиках, але без парасольки, виявилася безпорадною перед зливою. Вона промокла до нитки, коли Фредерік Баркер підкотився до неї на своїй бричці й запропонував підвезти до школи.

У нього був рівний і родючий клопоть землі в глибині Роуздейльської долини, гарненький котедр медвяного кольору, череда рудих девонських корів і сад, де його батько Вільям висадив уздовж муру шпалерні персики, які родили тверді й кислі плоди. Прабабуся необачно дозволила себе причарувати – хтозна, чим: може, легковажними теревенями, а може, солідною фермою і персиками. Він був на дванадцять років старший за неї і залицявся аж рік не покладаючи рук: то сиру принесе, то персикового варення, то дров для шкільної грубки. Десь навесні наступного року настала мить, коли вона вже не могла відкладати вибору: чи то й далі вчителювати (ненависне заняття), чи то прийняти Фредерікову пропозицію руки і серця. Вона обрала друге, а тоді не минуло й року, як вона народила двійнят: Аду і Вільяма.

Залицяючись до Аліси, Фредерік старанно демонстрував їй лише найкращі сторони своєї вдачі, а ось запопавши їй, він із полегшею відкрив молодій дружині всі прикрі сторони свого характеру. Коли Вільяма у крихітній труні-колисочці віднесли на цвинтар, Аліса вже усвідомлювала те, що цілий Роуздейл знав багато років, але не повважав за потрібне сповістити їй: Фредерік – понурий пияк із непогамовним бажанням робити ставки на що завгодно, від скачок та собачих і півнячих боїв до того, скільки кроликів він настріляє за годину, скільки ворон злетять у полі, де у кімнаті сяде муха. На що завгодно, аби ставки.

Врешті сталося те, що й мало: він втратив ферму і землю, що була в родині двісті років, і перевіз Алісу з дітьми – Адою, Лоренсом і малюком Томом – на той бік долини, до Свейлдейла, де влаштувався лісником. Відтоді народилося ще двійко дітей, а ще одне ось-ось мало прийти на світ. Не минало й дня, щоб Аліса не уявила, як їй жилося б, коли б вона не побралася з Фредеріком Баркером.

Аліса крає тісто, ліпить буханці, складає у жерстянки, накриває вогкою тканинкою і ставить підходити при печі. По такій спеці багато часу це не займе. Під білим фартухом у неї цупка темно-сіра саржева спідниця й заправана блуза з рожевими скляними гудзиками у формі квіточок. Стокроток. Вона відчуває, як під блузою по шкірі стікає піт. Під очима в Аліси темно-сині кола, у голові гуде.

Вона знімає фартух, знову розтирає поперек і замріяно підходить до прочинених дверей. Прихилившись до одвірка, вона простягає руку і чуло пригладжує Аді волосся. Ада трусить головою, ніби хоче зігнати муху – вона терпіти не може, коли її торкаються – і знову заводить свою немелодійну коліскову, а справжня дитина, Нелл, копає Алісу зсередини. Розфокусований Алісин погляд спиняється на чорнобривцях при задніх дверях. А тоді – і це найцікавіше в історії моєї прабабусі – з нею стається щось дивне. Вона от-от порине у свою власну країну див. Аліса стрімко лине до чорнобривців по прямій траєкторії – дія автоматична й цілковито мимовільна – і не встигає оговтатися, як її засмоктує у п'янку глибину квітки, що жарить, як сонце. З наближенням до чорнобривців чітко вимальовується кожна деталь: ряди видовжених овальних пелюсток, багряна подушечка тичинок у центрі, кошлаті зелені стебла мчать назустріч, а тоді оповивають її, так що вона шкірою відчуває несподівано оксамитову фактуру пелюсток, перш ніж у ніс б'є кислий запах соку.

А тоді цілий світ починає тривожно пінитися й гудіти, і рослинне жажіття закінчується. Аліса відчуває прохолодний вітерець на лиці, і коли зусиллям волі розплющує очі, то бачить, що пливе у незабудково-блакитному небі метрів за десять над котеджем.

А найдивніше, як при цьому тихо. Вона бачить, що Лоренс і Том перегукуються з протилежних кінців поля, але звук її не досягає. Вона бачить, що Ада співає ляльці, але з її вуст не зривається ані ноти. І найхімерніше: Аліса бачить себе при порозі котеджу. Вона розмовляє з Адою, вуста складаються у слова, але з них не злітає ані звуку. Птахи – ластівки і стрижі, жайворон, два припутні і малий яструб – так само безгучні. Під нею німуть корови, полем розсипані німі вівці. Повітря аж бринить від комах усіх штибів, проте їхні крильця ворухаються безгучно.

Звуки тихнуть, натомість збагачується фактура світу: Аліса пливе крізь мерехтливий пейзаж, де кольори, доти вицвілі на сонці, знову набувають яскравої, майже неприродної глибини. Поля під нею – це м'яка смарагдово-золота ковдра, а живоплоти між ними квітнуть шипшиною, деревієм, кропивою і жимолостю, пахощі змішуються і здіймаються вгору, доки п'янкий запах не сягає Аліси, від чого її відносить до ріки, що сріблом плине серед темно-зелених мурів гаю.

Аліса тішиться, їй солодко пливти на вітрі, як пуху чортополоха, з одного місця на інше – ось її оповиває дим із її ж котеджа, ось вона висить над великою фермою й милується каштаново-бронзовим пір'ям півня. Світ розгортається навсібіч, скільки сягає око. Серце в Аліси переповнене. Коли вона вертається поглядом до матеріальної Аліси, яку покинула далеко внизу, зринає думка: «Господи, – думає моя прабабця в небесах, – та ж я неправильно живу!».

Із цими магічними словами вона знову прискорюється й віддаляється від землі у розріджене осяйне повітря, що у височині темніє до кольору індиго.

Аж раптом звук вертається у світ, нав'язується Алісиній свідомості. До неї долинає монотонне трісь-трісь підвіски старого воза і стукіт копит коней, які повільно чвалають висохлою дорогою. За кілька секунд джерело звуку з'являється на видноколі — у сновидному пейзажі прозирає віз, навантажений якимись загадковими предметами. Аліса роздратовано стежить за рухом цього дивного і нав'язливого двовимірного силуета на вершині пагорба, а той рішуче просувається дорогою, що зміїться схилом і врешті неминуче виведе до котеджу.

І справді, віз збочує від вершини і рушає навпростець. Довкілля починає блякнути. Алісині діти також зауважують воза й завмирають, тихо спостерігаючи, як той проминає велику ферму й невблаганно котиться до їхнього котеджа. Візник піднімає капелюха, вітаючись із хлопчиками, але ті лише кривляться у відповідь. Віз в'їжджає у відкриті ворота, сколочені із п'яти жердин, і звертає у двір. Ада підводиться, налякана й зацікавлена, умить збайдужівши до дитини-ляльки, і та падає на землю.

Аліса одразу розпізнає загрозу. Вона відчуває, що її намагається засмоктати назад у тіло, й опирається, міцно заплющивши очі й зосередившись на тому, щоб поринути назад у тишу, але дитя під кухонним столом, про яке ми геть забули, саме тієї миті гатить себе по пальцю дерев'яним молотком (між іншим, це таки хлопчик) і видає крик, від якого кров холоне у жилах — від такого й мертві встали б із могил, не кажучи вже про матір, яка вмить повертається зі своїх мандрів поза тілом.

Його брати з галасом мчать у дім, аби перевірити, чи пролилася кров, на дворі підхоплюється й починає валувати, як шалений, пес, а дитина у люльці в куточку кухні, якої ми навіть не помітили, рвучко прокидається і додає до какофонії власну арію.

Бідолашна Аліса розуміє, що життя знову її засмоктало — ось повз неї промайнуло небо, блакитне, як крило сойки, і чорнобривці кольору розплавленого золота, а тоді її знову жбурляє об кухонний одвірок. Бах! Невидима крихітка Нелл копає її, солідаризуючись із зарюмсаним дитинчам під столом, а коли Аліса підхоплює сина і пробує заспокоїти, він запускає пальці їй у волосся й відриває від блузки три рожеві скляні ґудзики.

Нарешті галас сягає кульмінації: віз закочується у двір, і пес заходиться в істериці. З воза зіскакує й рушає до прочинених дверей цибатий чолові'яга, вбраний у старосвітський сюртук: чимось невловно схожий на Едгара Аллана По, із гачкуватим носом і меланхолійними жестами, він невловно скидається на іноземця. Він скидає капелюха театральним широким жестом і низько вклоняється.

— Мадам, — заявляє він, випроставшись, — Жан-Поль Арман до ваших послуг.

Він, звісно, фокусник, а загадкові предмети на возі — це реквізит: складаний задник із середземноморським пейзажем, кунштовний мідний вазон

із пальмою з цупким бавовняним листям, оксамитові завіси, химородна камера — тільки шезлонг не він привіз, а витягли на задній двір Ада з Лоренсом.

— Тут світло краще, — пояснив він.

— Заплатите аж тоді, коли я повернуся з фотографіями, — так він здолав спротив Аліси, яка у нападі невластивого їй оптимізму вирішила, що їй справді якимось чудом добуде гроші. Тож дітей відмили, причесали й перетворили на нових людей. Альбертові (малому з-під столу) містер Арман дав льодяника з ячмінного цукру, і сльози де їй поділися — фотограф завжди мав цукерки наготові, щоб переконати малих упертих моделей. Він сфотографував дітей у різних варіаціях: Ада з Альбертом на колінах; Альберт, Том і Лоренс разом; Ада тримає справжню дитину Лілліан (забуте немовля у колисці) замість ляльки і так далі. Лілліан ще не відсвяткувала свого першого дня народження, і шойно його відзначить, мати зникне з її життя назавжди.

Заради містера Армана Аліса увібгала набрякле тіло до своєї найкращої сукні, причесалася й заколола волосся. Сукня надто жарка для такої погоди, а їй-бо доводиться надовго завмерти на осонні, доки фотограф порпається під чорною запоною, що нагадує Алісі панцир жука. Може, її загадковий вираз обличчя — це просто результат спеки, очікування, метушнечі. Містерові Арманові вона видається красунею, рустикальною Мадонною. Він так і вирішує: коли повернеться з фотографіями, то запропонує їй утекти (він узагалі ексцентрик).

Спалах! Хімічний вибух, і ось моя прабабця вже приречена на вічність.

— Прекрасно! — каже містер Арман на жаргоні фотографів, який десятиліттями не мінявся.

А ось яка доля спіткала три скляні гудзики:

Перший Ада знайшла того самого вечора й записнула до кишені свого фартушка. Перш ніж випрати фартушок, вона переклала його до коробочки зі скарбами і різним дріб'язком (червоною стьождою, золотистим дротиком, який знайшла на шляху до школи). Коли Аліса зникла назавжди, Ада вийняла гудзика зі скриньки, нанизала на шовкову нитку і стала носити на шиї. Через кілька місяців після того лиха мачуха Рейчел зірвала його Аді з шиї, розлючена незламністю зарюмсаного дівчиська. Ада шукала довго, але гудзика так і не знайшла, і тієї ночі ледь очі не виплакала, ніби ще раз втратила маму.

Другого гудзика знайшов Том і тиждень тягав у кишені з каштаном і скляною кулькою — збирався повернути матері, але десь згубив і забув.

А третій знайшла Рейчел, вичищаючи котедж незабаром після того, як туди в'їхала. Вона виколупала його з-поміж двох плиток, де він застряг, і поклала до скриньки з гудзиками, звідки він через багато років

перекочував до подарункової бляшанки шоколадок «Ровнтрі», де ґудзики зберігала вже бабуся, а звідти, як відомо, до шлунку Джилліан, а звідти... хтозна? А доля дітей склалася так: Лоренс пішов із дому в чотирнадцять, і більше його ніхто не бачив. Том побрався з дівчиною на ім'я Мейбел і став клерком у адвоката. Альберт загинув на Першій світовій. Бідолашка Ада померла у дванадцять від дифтерії. Лілліан прожила довге і доволі химерне життя, ну, а Нелл, того спекотного дня ще не народжена й тому з цілісіньким життям попереду, якогось дня стане моєю бабусею й лишить цілісіньке своє життя позаду, але не зрозуміє, як так вийшло (ще одна жінка, згублена у часі).

Розділ другий

1952. Народження

Не подобається мені це. Геть не подобається. Ану ж бо, витягніть мене звідси! Мій крихкий кістяк стискають, як волоський горіх із тонкою шкаралупкою. На ніжній шкірі, якої ще ніколи не торкалася земна атмосфера, лишаються синці від цього процесу, подібного до виготовлення ковбасок. (Це ж неприродно). Не небо оточує нас у дитинстві[1]: ми душимся у смороді, де пахне кров'ю.

— Покваптеся, дамочко! — реве сердитий голос, як далека сирена. — Я на срану вечірку спізнюся!

Банті белькоче щось нерозбірливе, але суть, здається, зводиться до того, що їй так само хочеться пошвидше з цим покінчити, як і доброзичливому гінекологу. Гадаю, ви доктор Торквемада? Янгол-повитуха, що наглядає за моїм народженням, така накрохмалена, що аж рипить. Вона віддає накази:

— Тужся! зараз тужся!

— Та тужся я, тужся! — кричить Банті у відповідь.

Вона підніє і сопе, стискаючи кошлатий талісман на шиї, схожий на висхлий шмат якогось ссавця (див. примітку (ii)). Це — кроляча лапка на щастя. Кролику, звісно, не пощастило, але для моєї матері цей талісман має певну силу. Вона мені вже в печінках сидить. Банті, звісно, а не сила. Дев'ятимісячне ув'язнення в її лоні — не найприємніший досвід. Останнім часом стало геть тісно. Не знаю, що там назовні, але гірше, ніж тут, уже точно не буде.

— Тужтеся, дамочка! зараз тужтеся!

Банті переконливо кричить, а тоді раптом усе закінчується, і я вислизаю, тихо, як риба в ручай. Навіть доктор Торквемада дивується.

— Привіт, а хто це у нас тут? — каже він, ніби геть на мене не чекав.

Повитуха сміється й каже:

— Клац!

Мене вже готові нести в дитячу, коли хтось каже, що Банті, можливо, хоче на мене поглянути. Вона зиркає на мене й виносить свій вердикт:

— Як шмат м'яса, — і додає, відмахуючись: — Забирайте.

Мабуть, вона стомлена й виснажена, раз навіть не уточнила, якого м'яса. Рулет? Ягнятина? Може, свиняча вирізка? А може, взагалі щось безіменне, сире, скривавлене. Ось бачите, уже нічого мене не дивує. Та й я для Банті — не новина: її лоно вже породило бліду Патрицію та сварливу Джилліан, і в порівнянні з останньою я просто взірцево-показова. Джилліан навіть народилася сердитою, вирвалася з материнського лона, люто розмахуючи ручками й ніжками, і заволатала, щоб ніхто її не оминув увагою. Таку спробуй не помітити.

А мій відсутній батько, якщо вам раптом цікаво, зараз у «Псі і зайці» в Донкастері — премило провів день на скачках. Перед ним — кухоль хмільного, і він саме каже жінці у смарагдовій сукні з бюстом четвертого розміру, що неодружений. Він поняття не має, що я вже прийшла на світ, а то був би тут. Правда ж, був би? По суті, моє дозрівання поєднало нову і стару епоху, адже я з'явилася на світ одразу після смерті короля, а отже, стала одним із перших немовлят, народжених уже за правління Єлизавети. Нова елизаветинка! Дивно, що мене не назвали Єлизаветою. Мене поки взагалі ніяк не назвали. Я — «Дитина Леннокс», так на бірці написано. Рудокоса і дуже втомлена акушерка несе мене нічним коридором і вмощує в колисочці.

У дитячій кімнаті вночі дуже темно. Дуже темно, дуже тихо. З куточка сіється приглушене синє світло, проте більшість колисок — чорні тіні, і за формою нагадують труни. Темрява тягнеться у нескінченність. Космічні вітри бушують у крижаному просторі між зірок. Якби я витягнула крихітні зморщені пальчики, схожі на варені креветки, то я торкнулася б... та нічого не торкнулася б, порожнеча — і тільки. А за нею? Теж порожнеча. Я не думала, що буде так. Я, звісно, не чекала, що мене зустрінуть із банкетом, прапорами, повітряними кульками й вітальними стягами, але думала, що мені хоч усміхнуться.

Акушерка йде геть, акуратний перестук чорних зашнурованих черевиків по лінолеуму в коридорі поступово стихає, і ми лишаємося самі. Ми лежимо у своїх колисках, туго сповиті в білі бавовняні пелюшки, як обіцянки майбутнього, як кокони, із яких от-от щось вилупиться. Чи як пакуночки з подарунками. А що сталося б, якби з пакунків повідлітали бірки і нас переплутали? Мати зрозуміла б, що витягла зі шкарпетки не те дитя?

Шурхотить крохмаль, руда акушерка кладе в порожню колиску біля мене ще одну дитину і прищеплює до ковдри бірку. Нове немовля мирно спить, при кожному вдиху його верхня губа припіднімається.

Тієї ночі більше дітей не приносять. Нічна дитяча кімната пливе крізь морозну зимову ніч, навантажена крихким вантажем. Над поснулими немовлятами висить молочний дух. Коли ми всі заснемо, придуть кішки і вип'ють наше дихання.

Я зникну в темряві, скінчуся, так і не встигнувши початися. З кожним повівом вітру у холодні шиби дитячої кімнати б'є сльота. Я сама. Сама-самісінька. Це нестерпно. Де мама? ваа! ваа! ваааааааа!!!

— Та це стервеня їх усіх перебудить.

Це — руда медсестра, здається, ірландка. Вона мене порятує, вона віднесе мене до матері. Ні? Ні. Вона відносить мене до комірчини за дверцятами. Власне, і не комірчини, а, мабуть, якогось комода. Свою першу ніч на землі я проводжу в комоді.

Стелю пологового будинку пофарбовано блискучою фарбою кольору зеленого яблука. Верхня половина стін магнолієва, нижня — як покриті гриби. Краще б небосхил стелі був блакитний, із золотими хмарками з вогненними краями, і щоб з-за хмар усміхалися товсті рум'яні янголята.

Банті вже влаштувалася в кімнаті для породіль. Матері лежать і весь час скаржаться, здебільшого на дітей. Більшість немовлят годують із пляшечки, усі зійшлися на тому, що годувати груддю — це несмак. Нас годують за розкладом, щочотири години, між тим — ні краплі, кричи не кричи. Власне, що більше кричатимеш, то ймовірніше, що тебе запроторять у якусь шафу. Мабуть, там аж кишить забутими дітьми.

Нас годують за розкладом, щоб не вирости балувані. Матері сходяться на тому, що в дітей проти них змова (якби ж то). Можна кричати, доки не зірвеш голос, але це не змінить ритуального часу, коли всі пакуночки годують, розгортають, пеленають, знову розвозять і забувають.

Минає майже тиждень, перш ніж Банті починає знічев'я мною цікавитися. Я досі безіменна. Банті зі мною не розмовляє, вона взагалі відводить погляд і відвертається, щойно я опиняюся в її полі зору. Оскільки я вже не в матері, мені складно зрозуміти, про що вона думає (тепер я відлучена від яскравого внутрішнього світу її мрій). Ночі — найгірший час, кожна ніч — темна мандрівка у незнане. Аж не віриться, що Банті — моя справжня мати.

Напевно, моя справжня мати блукає якимось паралельним усесвітом, проливає молоко кольору молозива. Вона метастає коридорами лікарень, розшукуючи мене, і від її гарячого, лютого, левиного подиху шиби запітнівають. Моя справжня мати — Цариця ночі, безмежна галактична постать, що кружляє Чумацьким шляхом у пошуках свого втраченого дитяти.

Інколи після обіду нас приходить навідати моя бабця Нелл. У лікарнях їй тривожно, вони нагадують про смерть — на її думку, у її віці про смерть можна б уже й не нагадувати. Вона всідається на краєчку твердого табурета для відвідувачів, як хвороблива папужка із зоомагазину. У неї вже є

кілька внуків, ми їй усі на одне лице, тож мені не образливо, що я її не дуже цікавлю. Джордж приводить Джилліан і Патрицію. Джилліан мовчки дивиться на мене понад верхом колиски, і з її лица годі щось прочитати. Джорджу теж сказати нічого. А ось Патриція, стара добра Патриція, обережно торкається мене пальчиком і каже:

— Привіт, мала.

Я винагороджую її усмішкою.

— Гляньте, вона мені всміхається, — каже Патриція, їй аж подих перехоплює від зачудування.

— Це просто гази, — відмахується Банті.

Я не дуже задоволена, але вирішую взяти від ситуації все. Мені підсунули не ту матір і ось-ось витурять у не те життя, але я вірю, що все складеться і мене возз'єднають зі справжньою матір'ю, яка крапнула кров'ю, червоною, як рубіни, на хустинку білу, як сніг, і загадала бажання: щоб у неї народилася донечка з волоссям кольору лисучого воронового крила, чорного, як ніч. А тим часом переб'юся з Банті.

Сестра Банті, Бебс, приїздить нас навідати зі своїми доньками-близнятами, Дейзі та Роуз, аж із Дьюсбері. Дейзі та Роуз на рік старші за Джилліан і бездоганно чисті. Вони однаковісінькі, ані волосиночкою не різняться, ані нігтикком. Від того бере тривога, чи й переляк. Вони сидять на стільцях у повній тиші, тільки ошатні ніжки хилитаються над жовтушно-зеленою підлогою. Банті лежить, велична, як королева, під білим покривалом і ковдрою лососевого кольору. У Дейзі та Роуз волосся кольору підталик лимонних льодяників.

Банті тільки те й робить, що в'яже, навіть коли приходять відвідувачі. Вона в'яже мені майбутнє в тонах зацукреного мигдалю.

— Може, Елізабет? — пропонує тітка Бебс.

Банті кривиться.

— Маргарет? — не здається тітка Бебс. — Енн?

Хай би назвали мене «Дороті» чи «Мірандою», гарно було б. «Єва» — теж незле. Банті очима обшукує стелю, як лазером, а тоді рішуче вдихає й вимовляє ім'я. Моє ім'я.

— Рубі.

— Рубі? — із сумнівом повторює тітка Бебс.

— Рубі, — рішуче підтверджує Банті.

Мене звати Рубі, майже як рубін. Я — коштовність. Я — крапля крові. Я — Рубі Леннокс.

Примітка (ii) – Натюрморти

Це історія про те, як моя бабуся намагалася вийти заміж і щоразу зазнавала поразки. У 24 Нелл заручилася з поліцейським, Персі Сіврайтом – високим миловидим чоловіком, пристрасним футболістом-любителем. Він грав у одній команді з братом Нелл, Альбертом – власне, саме Альберт їх і познайомив. Коли Персі запропонував їй руку і серце, урочисто опустившись на одне коліно, у Нелл серце стислося від щастя й полегші – нарешті вона стане найважливішою особою у чиємусь житті.

На жаль, щойно вони домовилися про дату весілля, як у Персі луснув апендикс, і він помер у 26 років від перитоніту. Похорон був із тих прикрих подій, які не тамують горе, а тільки сиплють сіль на рани. Персі був єдиною дитиною вдови-матері, яка не тямилася від горя і зомліла над могилою. Нелл, Альберт і ще якийсь чоловік підбігли й підняли її з мокрої трави – дощило третій день, земля розкисла – а тоді Альберт та інший чоловік завмерли обіч неї, як стовпи, й підтримували її до кінця служби. Краплі дощу на чорній вуалі місіс Сіврайт мерехтіли, як діаманти, щоразу, як її судомило від горя. Власне горе видавалося Нелл нікчемним порівняно з трагедією місіс Сіврайт. Хлопці з футбольної команди несли труну, а знайомі Персі з роботи вишикувалися у почесну варту. Це тоді Нелл уперше побачила дорослих чоловіків зі сльозами на очах, і від того, що плакали поліцейські у формі, ставало ще більш тоскно. Потім усі розказували, який Персі був чудовий, а Нелл хотілося, щоб вони припинили, бо від того тільки ставало гірше – від усвідомлення, що він був чудовим, від того, що вона йому наречена, а не вдова. Вона знала, що це начебто не мусить нічого міняти, але ж міняло. Лілліан сиділа біля неї на обіді після похорону і стискала їй руку в чорній рукавичці у страшному й безмовному вияві співчуття.

Нелл здавалося, що її життя скінчилося, але, на її подив, воно тяглося майже без змін. Вона влаштувалася до капелюшника на Коні-стрит, щойно закінчила школу, і закручувала пера й драпірувала шифон, ніби нічого й не сталося. І вдома так само: вона й далі мусила мити каструлі й латати шкарпетки, доки Рейчел, її мачуха, стежила із крісла, для якого вже стала надто огрядна, і молола дурню штибу «Робота – найкращий лік від горя» (якби вона писала книжку домашніх порад і рецептів, то це, безперечно, був би епіграф). Нелл відверталася від мачухи й намагалася не слухати, бо якби слухала, то, мабуть, лупнула б її важкою чавунною гусятницею. Раз Персі її не порятує, Нелл боялася, що застрягла в будиночку на Ловтер-стрит назавжди. У «місіс Персі Сіврайт» була б форма й ідентичність, у якій простушці Нелл Баркер відмовлено.

Нелл аж не вірилося, як швидко Персі зник із повсякденного життя. Вона завела звичку ходити щоп'ятниці до місіс Сіврайт як єдиної особи, що точно не забуде Персі. Вони сиділи над чаєм і сендвічами з пастою з копченого оселедця й говорили про Персі, ніби він ще був живий, уявляли йому життя, якому не судилося збутися: «Ти тільки уяви, що Персі сказав би на це... Персі любив Скарборо... Персі хотів мати синів...». Тільки вернути його вони не могли, хай би скільки старалися.

Якогось вечора Альберт сором'язливо — він боявся здатися смішним — постукав у двері спальні Нелл і вручив їй світлину футбольної команди, зроблену минулого року, коли вони ледь не виграли кубок.

— І таки виграли б, якби Френк Кук, мудак тупий — вибач, вибач — не пропустив удару. Джек Кіч дав йому прекрасний пас, гол був у нас у кишені, — Альберт здивовано струснув головою, мовби й за рік не встиг із цим змиритися.

Нелл спитала:

— Хто з них Френк?

Альберт назвав їй імена всіх гравців, різко спинився, дійшовши до Персі, і нарешті сказав:

— Це страшно, коли смерть забирає молодих.

Він почув це від когось на похороні, а не сам вигадав, бо Альберт, можна сказати, не вірив у смерть. Мертві кудись ішли, але врешті мусили повернутися, просто тим часом чекали у тьмяній кімнаті за невидимими дверима, а його мама, яка майже напевно стала янголом, подавала їм чай. Альберт не міг згадати, як виглядала мама, хай би як мружився і старався. Але все одно скучав, хоча йому вже й було під тридцять. Якогось дня вони всі — Аліса, Ада, Персі, пойнтер, який був у нього в дитинстві, але потрапив під віз — вискочать зі своєї почекальні й налякають Альберта.

— Ну, добраніч, Неллі, — нарешті сказав він, бо з того, як вона дивилася на фотографію, зрозумів: сестра вірить, що мертві пішли назавжди, ніде вони не ховаються.

Нелл дивно було бачити Персі на фотографії, адже в житті він відрізнявся від навколишніх, а на папері в нього такі самі розмиті, злегка змазані риси, як і в решти команди. Нелл подякувала Альбертові, але той уже вийшов. Френк Кук, що стояв посередині заднього ряду, був нічим не прикметний, а ось Джек Кіч цілком упізнаваний — це він присів попереду із м'ячем. Вона знала, що Джек із Альбертом приятелюють, але зрозуміла, що це Джек Кіч поміг підняти маму Персі Сіврайта, коли та зомліла над могилою, допіру вернувшись якогось вечора й побачивши їх на задньому дворі.

Був тільки травень, але сонце на задньому дворі на Ловтер-стрит все одно припікало, і Нелл на мить завмерла на порозі, тішачись теплу.

— Ось і ти, Нелл, — сказав Альберт, ніби вони тільки на неї й чекали. — А завари-но нам чаю, Джек лавочку лагодить.

Джек Кіч відірвався від спроб витягнути з дошки цвяха й усміхнувся їй:

— Буду дуже вдячний, Нелл.

Нелл усміхнулася йому у відповідь, зайшла в дім, не сказавши ні слова, і наповнила чайник.

Вона поставила чайник на плиту, а тоді підійшла до кам'яної раковини під вікном, склала руки на краю і виглянула у вікно на Альберта і Джека Кіча. Чекаючи, доки чайник закипить, вона ворушила пальцями ніг у черевиках і прислухалася до того, як здійснюються із кожним вдихом її ребра, а коли приклала тильну сторону долонь до щік, то відчула, що ті аж пашіють.

Стара дерев'яна лавочка стояла на задньому дворі, відколи вони в'їхали в дім. Від спинки відламалося кілька дощечок, а одне бильце розхиталося. Ставши на коліна на кам'яних плитах, Джек Кіч пиляв нову дошку короткою пилою, і крізь прочинені двері до Нелл долинав запах смоли. На чоло Джеку спадало пасмо густого темного волосся.

Розсміяний Альберт нависав над ним. Альберт завжди сміявся. Його янгольські біляві кучерики з віком не потемніли, а по-дитячому блакитні очі під золотими віями видавалися завеликими, ніби він так і не виріс. Складно було уявити, як він із хлопчика перетвориться на старого, не кажучи вже про всі роки між цими точками.

За Альбертом завжди увивалася ціла юрма дівчат, але він так нікого й не обрав. Їхній брат Том одружився й з'їхав із дому, а Альберт казав, що ніколи не одружиться, хоча і Лілліан, і Нелл зійшлися на тому, що він меле дурниці, адже всім ясно, що з нього вийде прекрасний чоловік — якби він не був їхнім братом, то вони і самі за нього вийшли б.

Починало скидатися на те, що вони так і звикають вік разом. Ані Нелл, ані Лілліан не вдавалося захомутати чоловіка, у обох заручини зірвалися — у Нелл через смерть, а в Лілліан через зраду. Рейчел колись урешті помре й лишить їх у спокої.

— Якби ж то... — примовляла Лілліан, заплітаючи на ніч косу в кімнаті Нелл, а Нелл, притискаючись щокою до подушки, уже вкотре питала себе, за які такі гріхи смерть забрала їхню матір, а доля підкинула їм Рейчел.

Нелл плюснула в заварювальний чайник окропу, гаразд прополоскала й вихлюпнула в умивальник. Джек Кіч скинув підтяжки, так що вони звисали з пояса, і закасов рукави білої сорочки — було видно, як на руках виграють м'язи, коли він пиляє дошку. Його шкіра була кольору волоського горіха — така засмага буває в тих, хто працює просто неба. Альберт завмер над ним, як янгол-охоронець. Нелл спостерігала за ними, притиснувши чайник до грудей, і мріяла, щоб ця мить не закінчувалася ніколи.

Коли вона винесла на таці чайник і тарілочку з хлібом і маслом, Джек саме робив олівцем позначки на дошці. Зібравшись на силі, Нелл сором'язливо сказала:

— Спасибі тобі, що ремонтуєш лавочку.

Він знову підвів погляд і усміхнувся:

— Будь ласка, Нелл.

А тоді виструнчився на мить і, розтираючи поперек, сказав:

— А гарний у вас двір.

І Альберт, і Нелл стрепенулися: вони ніколи не думали, що двір на Ловтер-стрит «гарний», і тільки після Джекових слів зауважили, як там сонячно. Як це вони прожили там п'ять років, не помічаючи, як стіною навколо задніх дверей в'ється рожевий клематис?

— Джек у нас тесля, — із захватом сказав Альберт (хоча сам був машиністом потяга, і Нелл із Лілліан вважали, що це — прекрасне ремесло).

Джек знову опустився на коліна, щоб забити цвях. Нелл набралася сміливості й майже цілу хвилину за ним спостерігала — не могла думати ні про що, крім його високих вилиць, гострих, як стулки мушлі.

Джек налив собі чаю, допіру коли закінчив із лавочкою, і чай за той час устиг вихолонутися. Нелл сказала, що заварить іще, але Альберт заявив, що хоче пива, і запропонував піти в «Золоте руно». Джек покаюнно всміхнувся і кинув:

— Може, іншим разом.

Нелл відчула, як від її грудей до шік здіймається рум'янець, тож швидко відвернулася, доки Альберт помагав Джекові спакувати інструмент.

Нелл довелося самотійно дати собі раду з Рейчел, коли та повернулася зі зборів товариства тверезості у церкві. Мачуха була в поганому гуморі, бо ніхто не зустрів її з уже завареним чаєм, тож вони мовчки повечеряли хлібом із маслом. Лілліан повернулася пізно, бо сказала, що в неї вечірня зміна (працювала вона на фабриці «Ровнтрі»), але Нелл знала, що це неправда. Альберт повернувся далеко за північ: Нелл чула, як він присів на нижню сходинку, щоб роззутися й нікого не розбудити, а тоді тишком піднявся у свою кімнату.

Наступного разу Нелл побачила Джека за кілька тижнів, коли той із Френком зайшов у неділю по Альберта, щоб разом їхати на щорічний пікнік футбольної команди. На Френкові було твідове кепі, а в руках він тримав вудочку (вони зібралися у Скарборо). Френк був помічником галантерейника, але Альберт і Джек не показували, що, на їхню думку, це взагалі не професія; тим паче, вони бачили, що він і сам усе розуміє.

Джек прихилився до стіни заднього саду і ліниво всміхнувся у простір. На ньому був солом'яний бриль. Альберт розсміявся:

— Виглядає як мажор, правда ж, Неллі?

І підморгнув. Вона ладна була під землю провалитися.

Джек зачесав чорне волосся, яке зазвичай спадало на чоло, і поголився так гладко, що Нелл захотілося витягнути руку й погладити те місце, де його шкіри торкався білий комірець. Вона, звісно, нічого такого не зробила, бо навіть поглянути на нього боялася, доки вони стояли у дворі й чекали на Альберта.

— Якщо він не поквартиться, ми на потяг запізнимося, — сказав Френк.

— Ось і він! — вигукнула Лілліан, коли вони почули, як брат затупав сходами.

А тоді Лілліан усміхнулася Джекові, саянула котячими зеленими очиськами, непомітно підштовхнула Нелл у спину та прошипіла:

— Ну ж бо, Неллі, не мовчи.

Вона-бо знала, що сестра запала на Джека.

А тоді вийшов Альберт і сказав:

— Ходімо, бо запізнимося.

Троє юнаків рушили і встигли дійти до середини завулка, перш ніж Нелл і Лілліан зрозуміли, що ті забули старанно спакований ланч. Лілліан гукнула «Стривайте!» так гучно, що у будинку через дорогу із брязкотом відкрили вікно, і місіс Гардінг визирнула подивитися, через що такий шум. Нелл забігла на кухню, уловила старий Томів рюкзак зі столу й вискочила в завулок.

Лілліан із Нелл той ланч коштував довгих дискусій: спершу вони збиралися наготувати тільки на Альберта, але потім згадали, що Френк сирота, а сам, мабуть, собі доброго ланчу не спакує, бо, може, й узагалі готувати не вміє, а тоді подумали про Джека й вирішили, що не можна лишати його ні з чим, тож урешті Лілліан розсміялася і сказала, що вони так на цілу футбольну команду наготують. Врешті-решт, вони склали у старий Томів рюкзак: десяток сендвічів із беконом, загорнутих у чистий кухонний рушничок, шість нечищених яєць, зварених на твердо, великий шматок сиру «Венслідейл», вівсяне печиво з імбиром, пакетик ірисок, три яблука і три пляшки імбирного лимонаду (хоча знали, що хлопці куплять кілька ящиків пива). Рейчел, звичайно, поняття не мала, як вони розщедрилися.

Джек відбився від групи, повернувся до Нелл і, взявши рюкзак, сказав:

— Спасибі, Нелл, ви добрі душі, ми про вас думатимемо, коли сядемо над морем їсти, — а тоді зухвало, хлопчакувато їй посміхнувся і сказав: — А не прогуляєшся зі мною десь на наступному тижні?

Нелл із усмішкою кивнула, а тоді подумки вилаяла себе: він, мабуть, думає, що вона глухоніма, раз ні слова йому ніколи не каже. Тож витиснула:

— Було б мило.

І майже бігцем повернулася до Лілліан. Так вони удвох і стояли, обрамлені рожевим клематисом, проводжаючи поглядом трьох чоловіків. Від початку брукованого завулку ті обернулися й помахали дівчатам. Сонце сяяло у них за спинами, тож обличчя не було видно, але Лілліан уявила їхні усмішки, мимоволі притисла долоню до губ і скліпнула сльози: які гарні юнаки, як за них страшно. Але сказала тільки:

— Сподіваюся, вони будуть обережні, якщо вирішать поплавати човном.

А Нелл не сказала нічого: вона думала, що відчула б мати Персі Сіврайта, якби опинилася раптом тут і побачила трьох юнаків, які їдуть до Скарборо, хоча Персі до них уже ніколи не приєднається.

Нелл і сама не розуміла: чи то вона ніколи насправді не любила Персі, чи то вже забула, як це було. Хай там як, вона ніколи раніше не відчувала того, що відчувала тепер до Джека. Від самої думки про нього вона почувалася живою, її кидало в жар, і вона щоночі ревно молилася, щоб стриматися й не віддатися йому до шлюбної ночі.

Вона й далі навідувала мати Персі, тільки по понеділках — у п'ятницю тепер гуляла із Джеком. Їй Нелл не сказала, що закохалася в іншого, адже після смерті Персі не минуло й року. Вони й далі говорили про нього за нескінченними чашками чаю — тільки тепер здавалося, наче він їхня вигадка, а не чоловік, що був колись із плоті і крові. На фотографію футбольної команди вона дивилася винувато, бо її погляд заледве ковзав безживним лицем Персі, перш ніж прикипіти до зухвалої посмішки Джека.

Першим у армію записався Альберт. Сестрам сказав, що «буде весело» — прекрасна нагода побачити світу. «Бельгію побачиш, та й усе», — іронізував Джек, проте Альберта було не переконати, тож не встигли вони гаразд попрощатися, як його вже відправили на Фулфордську базу: він записався в Перший східно-Йоркширський полк, де його мали перевчити з машиніста на артилериста. Тільки сфотографувався на прощання: це Том придумав.

— Сфотографуємося цілою родиною, — сказав він, мовби відчував, що такої нагоди більше не буде.

Був у Тома друг, такий собі містер Метток, фотограф-любитель. Він прийшов до них якогось сонячного надвечір'я й розташував усіх на задньому дворі на Ловтер-стрит: Рейчел, Лілліан і Нелл сіли на свіжовідремонтовану лавочку, Том став за ними, а Альберт присів посередині, в ногах у Рейчел, точнісінько як Джек на командному фото. Том сказав: шкода, що Лоренс не з ними, на що Рейчел відреклася:

— Може, його вже й на світі нема.

Якщо уважно придивитися до фотографії, можна розгледіти клематис, що тягнеться згори муру, як гірлянда.

Френк записався того дня, коли Альберт перетнув Ла-Манш: Френк знав, що він боягуз, і жив у страху, що це помітять інші, тож і вирішив записатися чимшвидше, аби ніхто нічого не запідозрив. Йому було так страшно, що папери він підписував тремтячими руками, аж сержант у воєнпункті розсміявся і сказав:

— Сподіваюся, у фріців ти, хлопче, стрілятимеш упевненіше.

А Джек стояв просто за Френком. Йому геть не хотілося на війну, у душі він вважав, що це все дурниці, але не можна було Френка відпустити самого, тож він пішов за компанію й розгонисто підписався.

— Молодець, хлопче, — похвалив сержант.

Лілліан і Нелл пішли провести їх на вокзал, але на заклепану гірляндами платформу набилося стільки людей, що вони побачили Френка аж в останню мить: він махав у натовп з вікна вагона, доки потяг котився до арки виїзду, високої, як у соборі. Нелл ледь не розплакалася від розчарування: у натовпі, що вимахував прапорами й хизувався новенькими формами, вона так і не побачила Джека, тож потішилася, що кролячу лапку на щастя віддала ще минулого вечора, коли вони тепло прощалися. Вона стиснула йому руку і розрюмсалася, а Рейчел з огидою протягнула:

— Ану не реви, — і тицьнула їй кролячу лапку: — Дай-но йому на щастя.

Джек розреготався:

— Хай би їх видавали всім солдатам.

Але все ж поклав лапку в кишеню куртки.

* * *

Потім почали приходити листи — стільки вони ще ніколи не отримували. Альберт бадьоро розповідав, яке добірне в них товариство і які вони зайняті.

— Пише, що скучає за домашньою їжею й потроху освоює ремесло, — переказувала Лілліан мацусі, бо тій Альберт ані рядочка не надіслав, хоча Рейчел усім розказувала, що «її син» був серед перших добровольців із їхнього району, Гровз. Лілліан і Нелл це дуже здивувало, адже Рейчел недолюблювала всіх своїх прийомних дітей, а Альберта не любила найбільше.

А Нелл, звісно, отримувала листи від Джека — не такі бадьорі, як від Альберта, та й не такі довгі. Власне кажучи, кореспондент із Джека був ніякий, бо хлопець здебільшого обмежувався «я думаю про тебе і вдячний за листи», та ще і грубим почерком. Навіть Френк їм писав — бо, звісно, як сказала Нелл, «більше нікому». Його листи були найкращі, бо він переповідав їм різні кумедні пригоди своїх побратимів і змальовував щоденне життя, так що вони часто сміялися вголос, розшифровуючи його дивний, виткий, як павучі лапки, почерк. Дивно, але ніхто — ані Френк, ані Джек, ані Альберт — не писав їм про війну. Битви та сутички, здається, минали, не вимагаючи їхнього втручання. «Іпрська битва вже скінчилася, — загадково писав Альберт, — і ми всі дуже раді».

Нелл і Лілліан проводили чимало часу за написанням відповідей. Вони всі вечори просиджували у вітальні, під лампою з абажуром із намистинками —

як не плели ковдри для біженців із Бельгії, то писали листи на спеціально купленому бузковому папері. Лілліан раптом запалала любов'ю до сентиментальних листівок і стала пачками скуповувати всілякі «Поцілунки на прощання». Вона розсилала їх без розбору всім трьом чоловікам, так що жоден не зібрав повного комплекту. Ще сестри слали їм пакунки з м'ятними льодяниками, в'язаними вовняними шарфами й банки «Антисептичного порошку для ступнів» за десять пенсів із аптеки на Парламент-стрит. А в неділю часто ходили ген до Ліман-роуд подивитися на концентраційний табір для іноземців — Лілліан приносила яблука і жбурляла за колючий дріт, бо їй було шкода в'язнів.

— Вони такі самі люди, як ми, — похмуро казала вона, бо серед ув'язнених був Макс Брехнер, їхній м'ясник із Гексбі-роуд.

Нелл вирішила, що Лілліан, мабуть, має рацію, але все одно дивно було носити фрукти ворогові, який намагається вбити їхнього ж брата. Хоча Максіві Брехнеру, звісно, уже давно перевалило за шістдесят, і в нього починалася задишка, варто пройти кілька метрів. Який же з нього ворог?

Першим із їхніх знайомих у відпустку приїхав Білл Монро з Емералд-стрит, а потім — хлопчина з Парк-Гров-стрит і хтось із Елдон-террис, що несправедливо, бо Альберт записався раніше. Потім здійнялася буча, бо Білл Монро не повернувся на базу в призначений час, і по нього послали військових поліцейських. Його мати підпирала вхідні двері мітлою, і поліції довелося відтягувати її під руки. Нелл, яка саме верталася з роботи по Емералд-стрит, згадався похорон Персі.

Але на тім потрясіння не закінчилися: мовби з-під землі вигулькнув звичайний, цивільний поліцейський, і Нелл на якусь мить здалося, що це Персі повернувся з того світу спитати, чого це в неї на безіменному пальці обручка з перлинкою і гранатом, а не із сапфіровою кришкою. Обручка від Персі зараз лежала в глибині шухляди, загорнута в серветку.

Біллу Монро врешті потягли геть, і Нелл покwapцем рушила додому. Їй було соромно за нього, за жаху нього на обличчі. Вона подумала, як це паршиво бути таким боягузом, паршиво і непатріотично. А ще їй здивувало, скільки жінок підійшло до місцiс Монро, яка шаленіла, ревіла і ридала на ганку, сказати, що все вона робить правильно.

Френк повернувся додому після другої Іпрської битви: він потрапив до лікарні у Саутпорті, бо рана на нозі запалилася, і йому дали кілька днів відпустки перед поверненням на фронт. До війни вони були ледве знайомі, а тепер він став майже як давній друг. Коли Френк постукав у задні двері, сестри обняли його і запросили на чай. Нелл вискочила й купила оселедця, Лілліан нарізала хліб і виставила на стіл варення, й навіть Рейчел спитала, як він. Коли всі вмостилися за столом, а в найкращий сервіз із золотими берегами й маленькими незабудочками налили чаю, Френку раптом ніби заціпило. Він стільки всього хотів розповісти про війну, але раптом виявив, що над трикутними бутербродами з варенням і гарненькими незабудочками не можна говорити про траншейну стопу і шурів, не кажучи

вже про всі розмаїті види смертей, які він бачив. Запаху смерті не місце у вітальні на Ловтер-стрит, де стіл застелений білосніжною скатертиною, на лампі — абажур зі скляними намистинками, а в сестер таке м'яке й гарне волосся, що Френку хотілося заритися в нього лицем. Отакі думки вирували в голові, доки він жував хліб і розпачливо намагався вигадати хоч якусь тему для розмови. Нервово ковтнувши чаю із чашечки з золотом і незабудками, він несподівано для себе бовкнув:

— Прекрасний чай, а знали б ви, що дають нам.

І розповів про хлоровану воду в окопах. Побачивши жах на їхніх лицах, він засоромився, що хотів розповісти їм про смерті.

А вони, своєю чергою, розповіли йому про Біллі Монро, і Френк навіть покладав язиком у потрібні моменти, проте потайки пожалкував, що в нього немає матері, яка щось вигадала б і не дала йому повернутися на фронт, бо був певен, що загине, коли поїде на війну. Він ввічливо вислухав розповіді про те, чим вони займаються — сестри показали йому своє в'язання (вони перестали в'язати для бельгійців і переключилися на шкарпетки для солдатів), а Нелл розказала про свою нову роботу, тепер вона шие форми, її щойно підвищили до бригадирки, а все завдяки досвіду з капелюхами, а Лілліан от кондукторка у трамваї — Френк підвів брови й промовив «Та що я чую», бо не міг уявити жінку-кондуктора, і Лілліан захихотіла. У сестрах було стільки життя, що, врешті-решт, про війну майже не говорили, як не рахувати, звісно, того, що він передав вітання від Джека й запевнив, що у нього все добре, і сказав, що Альберта взагалі не бачив, але за важкими гарматами в артилерії безпечніше, ніж в окопах.

Аж тут раптом озвалася Рейчел, що сиділа, як ропуха, в кутку:

— Мабуть, страшно у тих окопах.

Френк стенув плечима і посміхнувся:

— Не все так погано, місіс Баркер.

І зробив іще ковток із чашки з незабудками.

Френк проводив відпустку в товаристві як не однієї сестри, то іншої. Він зводив Неллі у мюзик-голл у «Емпайр», а Лілліан його — на засідання Освітнього товариства, надто для нього мудроване. Там зібралися самі квакери, свідомі відмовники та соціалісти, і тільки й розмов було, що про те, як домовитися про закінчення війни. Френку здавалося, що тамтешній контингент складається з лінтюхів, і він ще потішився, що прийшов у формі.

— Може, не варто тобі плутатися з такими? — спитав він у Лілліан, коли проводив її додому.

А вона просто підвела на нього погляд, сказала «Френку!» — і розсміялася. Краще вийшло, коли вони втрьох пішли подивитися «Джейн Шор» у новому

кінотеатрі на Коні-стрит – величезному, на тисячу сидінь із відкидними спинками.

Коли настав час повертатися на фронт, йому було ще страшніше, ніж коли він їхав туди вперше. Покидати Нелл і Лілліан було нестерпно.

Коли Френк повернувся на війну, Нелл і Лілліан швидко знайшли, чим зайнятися. Вони працювали, та й Рейчел нікуди не поділася, хоча її вони боялися все ж менше, ніж цепелінів. Вони накупили у «Лік енд Торп» темно-синього сукна на вікна й пильнували, щоб не порушити правил затемнення, особливо після того, як їхня сусідка, бідолашна Мінні Гевіс, постала перед магістратом, коли забула затягнути вікна. Том регулярно заходив у гості, хоча свою дружину, Мейбел, приводив лише зрідка. Лілліан казала, що Мейбел – ні риба ні м'ясо, хоча Нелл вона подобалася. Дехто казав, що їхній брат відмазується від армії, і це їх обурювало, але Нелл у глибині душі таки думала, що це з його боку не дуже мужньо – отак отримати звільнення. Лілліан спитала: невже не досить, що в них одного брата можуть убити? Нелл тоді пожбурила в неї подушку, бо вона ніколи-ніколи не думала, що Альберта можуть убити, таке навіть казати не можна, щоб не зурочити. Том допомагав їм затягувати вікна сукном, хоча й підсміювався над думкою, що на їхню вулицю здійснять наліт цепеліни. Це потім, коли йому відірвало руку, йому стало не до сміху. Сестри навідували його в лікарні: тепер бодай ніхто не скаже, що він відмазується від армії, бо куди ж його візьмуть без руки. Нелл саме збиралася писати Альбертові про всі ці перипетії, коли він несподівано з'явився на порозі власною особою: йому дали відпустку. Рейчел тільки і сказала:

– Зайвий рот годувати.

Альберта вона від початку недолюблювала.

Їм усім здалося, що Альберт підріс, відколи вони не бачилися – раніше він був нижчий. Навколо очей у нього з'явилися зморшки. Якби його воля, то він днями спав би, а на питання про війну тільки віджартовувався. Вони жадібно допалися до Альберта і хотіли проводити з ним кожну хвилину, щоб надивитися, такі були раді, що він повернувся. Альберт завжди їм допомагав, а тепер вони хотіли допомогти йому, тож висли йому на шиї і гладили по голові, ніби він був маленький, а не бравий вояка. Коли він поїхав, вони махали йому вслід і стояли на платформі, втупившись у порожні колії, ще хвилин зо десять після того, як потяг зник удалині. Здавалося, доки вони стоять там, він із ними, проте врешті вони зібралися й вернулися додому, де Рейчел сказала:

– То що, поїхав він, ваше світло у віконці?

На Френкову думку, доконав Джека шум. Обстріл не змовкав три дні і три ночі, ревіло все гучніше, а Джек ставав усе тихіший – він не ошалів, не те що інші хлопці, а просто стих. Френка шум, як не дивно, перестав турбувати – він думав, що звук до постійного ревіння гаубиць, а насправді просто оглух на праве вухо.

Та й узагалі, непокоїв Френка не шум — непокоїла його смерть, чи то пак, від чого він помре. У тому, що він помре, сумнівів не було — врешті, він просидів тут уже майже два роки, тож усі шанси проти нього. Спочатку Френк молився за те, щоб пережити війну. А тепер молився не за те, щоб заціліти, а тільки за те, щоб відчувати наближення смерті. Він страшно боявся загинути без попередження й молився, щоб бодай побачити свій снаряд і встигнути підготуватися. Чи якимось чудом передбачити наближення кулі снайпера, яка розтрощить йому мізки так швидко, що тіло й помітити не встигне. Боженько, благав він, тільки не від газу. На минулому тижні низька хвиля газу викосила майже цілий батальйон в окопі, що тягнувся паралельно до їхнього — це були друзяки з фабрики у Ноттінгемі, що разом записалися і разом служили. Наближення газу вони не помітили, і зараз тихенько задихалися десь по польових госпіталях.

У ніч перед атакою ніхто не міг заснути. О четвертій ранку, коли вже світало, Френк і Джек сіли, зіпершись на укріплену піщаними мішками стіну окопу. Френк скрутив їм по цигарці і ще одну — для Альфа Сіммондса, який чергував над ними на приступці для стрільців. Джек затагнувся тонкою самокруткою і, не дивлячись на Френка, сказав:

— Не піду я.

— Куди не підеш?

Джек розсміявся і тицьнув у напрямку нічії землі:

— Туди, звісно — туди не піду.

Альф Сіммондс і собі розсміявся:

— І я тебе, хлопче, не виню.

Він, мабуть, подумав, що Джек жартує, але Френкові на душі похололо, адже він розумів, що Джек це серйозно.

Перед тим як надійшов наказ, стояла тиша. Гармати стихли, ніхто не сміявся й не жартував, ніде ані шелесне, усі чекали мовчки. Френк дивився, як небом угорі котяться хмари, білі віхті плвли над нічєю землею, ніби це просто природа, а не місце, де йому судилося незабаром загинути. Новий лейтенант був зелений, як трава, що більше там не росла, і всі бачили, як у нього на лобі проступають великі краплі поту. Такого нервового лейтенанта в них іще не було. Та й такого лютого — теж ні. Френк підозрював, що й цього незабаром зніме снайпер, і то не конче ворожий. Вони досі скучали за Малколмом Іннс-Вордом, який пробув із ними шість місяців, перш ніж снайпер поцілив йому в око. Він саме допомагав витягнути пораненого з нічії землі, коли снайпер його дістав. Рядовий, який помагав йому, теж загинув, а поранений усе одно помер від газової гангрени, так що все марно.

Джек потоваришував із Малколмом Іннс-Вордом, вони годинами балакали в офіцерському бліндажі про життя й політику, і смерть лейтенанта його приголомшила. Іннс-Ворд і шум, ось що Джека доконало, — дійшов висновку Френк.

Коли надійшов наказ вилазити з окопів, вони аж зітхнули з полегшею: усі сипнули до драбин і через парапет. Унизу лишилося тільки троє: Френк, Джек і новий лейтенант. Френк гаразд не розумів, чому сам не зрушив із місця, власне, він просто на мить завагався — треба було впевнитися, що Джек таки піде — але тут новий лейтенант розкричався й почав вимахувати пістолетом, мовляв, він їх постріляє, якщо вони не вилізуть, на що Джек тихо-тихо сказав:

— Офіцери зазвичай подають особистий приклад, сер.

Не встиг Френк схаменутися, як він уже дивився в дуло лієнфілда нового лейтенанта. А тоді Джек сказав:

— Не треба, сер, ми вже йдемо, — і поволік Френка нагору.

Не встигли вони перевалитися за парапет, як Джек гукнув:

— Біжи!

І Френк послунався, бо більше боявся, що новий лейтенант застрелить його у спину, ніж ворожих бомб.

Френк постановив не спускати Джека з ока, чомусь певний, що якщо не відстане, то ймовірність заціліти більша. Він прикипів поглядом до полкової нашивки на спині мундира і до клаптя тканини, зав'язаного на ремені ошатно, як стьожа в дівчини у волосі, проте Джек зник уже за кілька секунд, і далі Френк наступав сам через стіну туману — насправді це був дим від важкої артилерії, яка знову озвалася. Туман, здавалося, тянувся у вічність, але Френк ішов далі, хоча не здибав ані Джека, ані, як на те пішло, інших — ані живих, ані мертвих.

Він не одразу зрозумів, що сталося. Він просто помер: мабуть, коли втратив Джека з поля зору, і швидше за все, від снайперської кулі, і тепер не нічиєю землею наступає, а кружляє пеклом, і таке от на нього чекає пекло — марш до ворожих окопів через нічию землю без кінця.

Щойно Френк спробував призвичаїтися до цієї нової ідеї, як послизнувся і чи то провалився, чи то з'їхав у кратер, тільки і встиг, що підняти гвинтівку над головою і заволати що є сили. На нього чекала пекельна безодня, у якої немає дна.

Проте його падіння, спуск і крик швидко урвалися, бо він зрозумів, що здолав десь дві третини шляху до дна велетенської вирви. Під ним стояла каламутна бура вода, у якій лицем донизу плавало тіло. Навколо тіла повільними лінивими колами бовтався щур, і Френку раптом згадалося, як вони з Альбертом вчилися плавати якогось спекотного дня. Це було так давно, що майже в іншому житті. Вони були на Кліфтонському водосховищі на Узі, і вода там була такого самого кольору, як у вирві. Джек саме зліг із кором, тож того дня вони були тільки вдвох. Френк заплющив очі, втиснувся у м'яку грязюку на стінці кратера і поринув у спогади, адже найбезпечніше місце — це минуле.

Зосередившись, Френк майже відчув тепло сонця з його дитинства на худих плечах дев'ятилітнього хлопчика, майже почув запах бугили і глоду з

берегів Узу. А тоді — перший, приголомшливо холодний доторк води і дивне відчуття, коли пальці розповзаються на мулистому дні. А ще відчув лоскотний доторк мотузки, якою вони обв'язувалися по черзі — один бабрався у річці, а другий стояв на сторожі, готовий витягнути друга, якщо той почне тонути. А ще побачив вербу, що полоскала у ріці пишну срібlisto-зелену крону, як дівчина косу.

Френк просидів у кратері ще кілька годин, відтворюючи у пам'яті перший урок плавання з Альбертом, під кінець якого вони запливали майже на середину ріки. Зморені, але горді, вони вляглися на твердій сухій землі під вербою, щоб обсохнути — Френк згадав, що в нього в кишені є перекус (тоді мати ще була жива), тож вони повечеряли пом'ятим хлібом з полуничним варенням. Коли вони доїли, Альберт повернувся вимазаним у варенні лицем до Френка і сказав:

— А гарний був день, еге ж?

Він, мабуть, заснув, бо коли рвучко підняв голову, то виявив, що дим від гармат розвіявся, й нагорі прозирнуло ясно-блакитне небо. Прямо над ним на краю кратера стояв розсміяний Альберт. Перша думка у Френка була про те, який Альберт схожий на янгола, навіть у хакі і з заправленими під фуражку білявими кучерями. На золотій щоці тяглася тонка риска крові і бруду, а очі в нього були блакитні, як небо, блакитніші, ніж незабудки на сервізі у вітальні на Ловтер-стрит.

Френк спробував щось сказати Альберту, але не зміг витиснути ні слова. Після смерті він почувався так, наче не може прокинутися. А тоді Альберт підняв руку, ніби помахав на прощання, відвернувся і зник за краєм вирви. На Френка навалився страшний відчай, коли Альберт зник з поля зору, ніби в нього щось відібрали. Його затрясло від холоду. Врешті він вирішив, що треба спробувати знайти Альберта, видерся із вирви й рушив у тому напрямку, куди зник друг. Коли він за якийсь час вибрів на перев'язувальний пункт і сповістив медсестрі, що загинув, та сказала тільки:

— Тоді посидьте в тому кутку з лейтенантом.

Френк рушив до укріпленої мішками з піском стіни, до якої вже притулився лейтенант на милицях, що витріщався у простір єдиним оком — друге було забинтоване. Френк понишпорив у кишенях і з подивом виявив, що тютюн досі при ньому, тож скрутив дві цигарки й одну дав лейтенанту. Він допоміг незнайомцю прикурити (юному лейтенанту це було складно через монокулярний зір), і двоє мерців мовчки завмерли з цигарками у запаморочливій втісі, а перший день Битви на Соммі тим часом добігав кінця.

Лілліан саме збирала плату за проїзд у трамваї на Блоссом-стрит, коли її раптом взяли холодні дрижаки, хоча день стояв спекотний. Вона бездумно зняла через голову касовий апарат, поклала на сидіння, подзвонила у дзвоник і, на подив пасажирів, зійшла з трамваю. Вона рушила по Блоссом-стрит до Міклґейт. Ще до моста через Уз вона перейшла на біг, ніби за нею гналися мертві. Коли вона нарешті звернула на Ловтер-стрит і побачила Нелл, яка чекала на неї, то вже розгубила всі шпильки з волосся, а

блузкою розповзлися великі плями поту. Вона повисла на дерев'яній хвіртці і, схопившись за боки й захлинаючись, хапала ротом повітря, а Нелл просто стояла непорушно, прихилившись до одвірка й повернувши лице до сонця. Сестра не бігла додому, а вийшла із задкушного підвалу, де днями шила форму, і неквапом прочимчикувала по Монкгейт, ніби на недільному променаді. У дім вони зайти не могли, бо вічно забували ключі, а Рейчел саме пішла за покупками, тож якусь мить вони просто дивилися одна на одну, приголомшені силою інстинкту, який привів їх додому.

Першою тишу порушила Лілліан.

— Він загинув? — видихнула вона, закрила за собою хвіртку, повільно пройшла стежкою й опустилася на сходинку біля Нелл.

Після довгої мовчанки, за яку сонце встигло перевалитися через їхній дах на сусідню вулицю, вона додала:

— Він уже в раю.

Нелл підвела погляд у прозору ясну височінь, ніби чекала, що побачить Альберта серед небесного сонму, але там не було нічогоісінько, ані хмариночки, ані навіть ластівки у повільному потоці теплого повітря.

На той час, коли вони відкрили телеграму і Лілліан вголос прочитала Рейчел: «Ми з жалем повідомляємо, що Альберт Бейкер загинув у бою і липня 1916 року. Армійська рада висловлює співчуття», — Лілліан із Нелл були у жалобі вже тиждень.

Альбертову вогневу позицію накрило снарядом, що приземлився просто на велику гаубицю, так що тіла артилеристів зіркою розлетілися навсібіч разом із уламками гармати. На Альберті не було ані подряпинки, як не рахувати смужки крові й мазуту на засмаглій щоці, а на лиці в нього сяяла щаслива усмішка, як у дитини, що розгледіла в натовпі маму. Санітари не одразу зрозуміли, від чого він загинув, але, піднявши тіло, побачили, що потилиці в нього не лишилося.

Френка здивувало, що Альберт, який виглядав цілим і неушкодженим, загинув, а Джек, залитий кров'ю з голови до п'ят, як ранньохристиянський великомученик, вижив. Що його геть не здивувало, так це те, що вони опинилися на тому самому перев'язувальному пункті. Врешті, цей збіг анітрохи не химерніший за той факт, що того дня він побачив тільки одного мерця — Альберта (це як не рахувати солдата на дні вирви, який плавав там не перший день). Джек із зашеним кров'ю обличчям не розмовляв із мертвим Френком, тільки пройшов повз нього і навіть не зауважив.

Коли Френк звалився у вирву, Джек був за якісь кілька метрів попереду — просто крокував собі вперед, аж доки перейшов нічию землю, хоча навколо вибухали снаряди, а над головою свистіли кулі, і, на свій подив, вийшов просто на колючий дріт перед німецькими окопами. Не спинився він і тоді, а просто рушив за дріт, мовби одурманений, і йшов, доки не нашовхнувся на наступну загорожу. Його навіть не здивувало, що всі ці загорожі досі стоять, хоча вони обстрілювали їх уже кілька днів. Зненацька опинившись у німецькому окопі, Джек не спинявся, доки не дійшов до маленького затишного бліндажа, зробленого навіть краще, ніж бліндаж Малколма Іннс-

Ворда. Джек забув, що Іннс-Ворд загинув, і чекав, що ось-ось побачить його за наступним поворотом. Але не побачив: натомість у землянці скулилося троє німецьких рядових, ще геть молодих хлопчисьок. Один був дуже блондинистий, один дуже високий, а один дуже кряжистий – Джек розсміявся, бо згадав сценку, яку бачив у мюзик-голлі «Емпайр» до війни, де троє юнаків, що виглядали точнісінько як ці німецькі рядові, танцювали і співали – тільки слова пісні Джек уже забув. Це був комічний номер, вони передавали один одному капелюх-циліндр, публіка була у захваті. Що ж вони співали? Джек усе ніяк не міг згадати. Він так там і стояв, сміявся і майже чекав, що хтось із них вихопить циліндр, але ніхто не поворухнувся, тож Джек урешті витягнув свою гвинтівку й вистрелив. Кожен рядовий по черзі відкинув голову, а тоді сповз укріпленою стіною окопу – в останнього лице було таке здивоване, що Джек знову розсміявся й вирішив, що це теж непоганий номер. Він відвернувся й пішов геть. Тепер пісню точно вже не згадає.

Після Сомми Джеку дали відпустку, бо він два роки не був удома. Його рани вже майже затягнулися, порізи виявилися поверхові, а долоні й лице тепер вкривали тонкі ниточки шрамів, якими Нелл узагалі-то пишалася: у боягузів таких шрамів не буває. Джеку навіть медаль дали за звиягу і вбивство трьох німців, проте, на прикрість Нелл, він її не вдягав, коли вони йшли гуляти. Вона кілька разів спробувала його переконати, аж урешті він обернувся і подивився на неї з таким виразом на обличчі, що вона майже злякалася.

Весь той час, що Джек був у відпустці, він комизився. Він приходив у дім на Ловтер-стрит щодня, але здебільшого мовчав, просто понуро сидів за столом. Нелл навіть ледь на нього не зірвалася за те, що він геть не думає про її почуття. А от із Лілліан він говорив. Лілліан приєдналася до місцевої гілки пацифістської Спілки демократичного контролю й ходила на різні відчити – Рейчел сказала Джеку, що та водиться з чужинцями, точно як їхній депутат Арнольд Ровнтрі, але Джек тільки розсміявся. Джек із Лілліан, здається, сходилися в поглядах на більшість запитань, і Джек якось навіть сказав, що свідомі відмовники насправді сміливці. Нелл тоді ледь чашку не впустила. Її дратувало, коли Джек і Лілліан сиділи, схиливши голови до купи, і теревенили бозна про що. Уперше в житті Нелл піймала себе на антипатії до сестри.

Тієї відпустки Нелл і Джек ледь не побралися. Вони хотіли отримати спеціальний дозвіл, адже Джек приїхав тільки на тиждень, але час промайнув надто швидко. Джек одружуватися не хотів, буцімто не тому, що не любить Нелл, а тому, що боїться лишити її вдовою. Не могла ж Нелл сказати, що вона радше лишилася б удовою, ніж удруге згорьованою нареченою ні з чим? Тож сперечатися не стала.

Проте перш ніж Джек повернувся на фронт, вони сходили в кіно «Електрик» на Фоссгейт подивитися «Битву на Соммі». Нелл виглядала на екрані Альберта, бо чомусь була певна, що його усмінене обличчя з'явиться в кадри, хоча це і завдасть їй болю. Усі солдатики посміхалися і сміялися, ніби війна була як цирк. «Забава» – так писав про війну Альберт. Звісно, вони посміхалися на камеру, можна було уявити, як оператор каже: «А посміхніться-но, хлопці!» – а повз них колони марширують на фронт. Вони

оберталися, посміхалися й махали, ніби не в бій ішли, а на пікнік. Фільм показував підготовку: загони на марші, артилерія. Гаубиці стріляли, на обрії здіймався дим, як хмарки. Звуку не було, а тому Сомма видавалася дуже мирною битвою. Нелл дивилася, як чоловіки з підтяжками і закасаними рукавами заряджають великі міномети, і їй комок ставав у горлі, бо згадувався той день, коли Джек поремонтував лавочку у дворі.

Потім показали німецьких полонених, яким британські солдати подавали цигарки, і поранених з обох сторін, що шкутильгали окопами, а от саму битву не показували. У одній сцені солдатам віддали наказ іти в наступ, і всі повилазили з окопа, крім одного, який піднявся до парашету, а тоді тихо сповз униз. Були кадри з мертвими кінями (напис сповістив, що двоє безсловесних друзів пожертвували всім у боротьбі), проте загалом здавалося, що загиблих під Соммою небагато, аж дивно, де вони всі поділися. (Тож певною мірою фільм передавав досвід Френка під Соммою).

Навіть для Нелл цей опис виявився незадовільним, тож коли світло загорілося й люди почали вставати з місць, Джек і Нелл затрималися. Джек прихилився до неї і дуже тихо сказав:

— Усе було геть не так, Нелл.

На що Нелл відповіла:

— Я й не думала, що все було так.

А тоді Джек поїхав, тільки не на фронт, а до Шуберінеса. Френк здивувався: Джеку якимось чудом вдалося приписатися до нової кінологічної школи. Його готували на кінолога при Собачій поштової службі.

* * *

Гармат Джек більше не чув. Вони й далі гриміли, тільки він їх не чув. Уночі Бетсі вмошувалася на ліжку в нього в ногах, і рівне дихання песика помагало заснути. Пускати собак у ліжко суворо забороняли, уночі їх треба було замикати у вольєри, проте Джек виявив, що правила його мало обходять і порушувати їх легко. Бетсі була його улюбленицею — вірна маленька велш-тер'єрка пішла б за ним у вогонь і полум'я. Інших двох псів він теж любив, але не так, як Бетсі. Бруно — це великий флегматичний німецький вівчур. Джек і Бруно розуміли один одного: вони обое знали, що загинуть, і через це, та ще з делікатності, вирішили тримати дистанцію. У миті безумства Джеку здавалося, що у Бруно вселилася душа Малколма Іннс-Ворда. Інколи він сидів із Бруно ночами, як колись із Іннс-Вордом, і ледве спинав себе, щоб не скрутити цигарку великому гречному псові.

А третій пес — Пеп, маленький джек-рассел-тер'єр — був найпрудкішим і найвправнішим поштарем у виводку. Пеп любив пробіжки, війна була для нього забавою, він мчав уперед із повідомленням у капсулі на нашійнику — «у такому-то окопі потрібна амуніція» або що — підскакуючи так, що його

лапки ледве торкалися землі, оббігав вирви, перескакував перешкоди, інколи котився шкереберть, але врешті підхоплювався й кидався Джеку на руки, підскакуючи до висоти плечей. Пеп був чиїмось домашнім псом.

Джек бачив, якого листа передали разом із ним: «Ми відпустили татка на війну з кайзером і посилаємо Пепу, щоб він теж зробив свій внесок. З любов'ю, Флора». Чимало з тутешніх псів були колись домашніми улюбленцями. Після початкового заклику їх звозили до Шуберінесса вантажівками. Частина надходила з притулків, що не справлялися з напливом псів, яких позбулися після впровадження талонів на їжу, але частина надійшла просто з родин. Цікаво, що ті родини подумали би, якби побачили, як собак відбирають для тренування. Джеку й самому від цього було незатишно. Собак годували тільки раз на день: їжу виставляли в них на очах, проте за мить до того як відкрити вольєр, дресирувальник кидав гранату у рівчак неподалік. Звісно, спочатку жоден пес після вибуху не кидався до їжі. Проте день на третій-четвертий голод уже допікав, і найсміливіші, ті, які врешті потраплять на фронт, починали прокрадатися своєю нічиєю землею до мисок і чимшвидше заковтувати їжу, а тоді стрімголов мчали назад, у прихисток вольєрів. Дивно от що: минало якісь кілька днів – і пси починали напинати повідок, щойно вибухала перша граната.

Інколи тих, хто не проходив відбір, відправляли назад: везунчики знову опинялися у притулку чи вдома, але більшість просто відстрілювали. Ці пси досі переслідували Джека у безсонні ночі, особливо ласкава каштанова спанієлиха Дженні, яка ціпеніла від пострілів – її врешті застрелили за плацом. Навіть зараз, коли він знову опинився на фронті, великі добрі очі Дженні забути не вдавалося: вона до останнього не вірила, що з нею зроблять. Коли згадувалася Дженні, Джек тягнувся почухати теплу вовночку Бетсі, і та переверталася й тицялася мокрим носом йому в долоню, ніби розгрішувала.

Джек знав: Френк думає, що він його зрадив. Собаки – це легка робота, вольєри далеко за лінією фронту, там безпечно чи бодай значно безпечніше, ніж в окопі, Френк часто і гучно говорив про це всім, хто слухав. Він не розумів тільки, як Джек це повернув, доки йому врешті не пояснили, що цю роботу знайшов брат Іннс-Ворда.

– Щасливчик ти сраний, – сказав Френк, коли вони із Джеком побачилися.

Френк чергував у окопі підтримки, але за Джеком пішов у стрілецький, куди той ішов із Бруно прокладати телефонну лінію. У пса до спини був прикріплений моток кабеля – він трюхикав уперед, нашорошивши вуха й махаючи хвостом, ніби вийшов на пробіжку в парк. Дріт треба було прокласти через край нічиєї землі, тож Джек розпластався на животі біля бруствера й підбадьорливо посвистував Бруно, намагаючись не зважати на Френка, хоча той не затикався.

– Загину я, – раз у раз повторював Френк.

Френк повернувся з мертвих і тепер знову переймався, що загине. Його віра в неминучість смерті стала непохитною:

— Мене рознесе на клоччя, а ти і ці кабиздохи срані житимете. А тоді ти повернешся додому, одружишся з Нелл, усе буде прекрасно, а я у землі гнитиму, і знаєш чому? Бо ти — везунчик сраний, а я — ні.

Джек зосередив увагу на псові, який долав останні метри до них.

— Ти більше горював би, якби снайпер собацюру підстрелив, ніж мене, — просичав Френк, коли пес перескочив бруствер.

Джек обійняв Бруно і сказав:

— Молодець, Бруно.

І дав йому ласощі з кишені. Джек нічого не сказав Френку, бо що тут скажеш: Френк мав рацію. Бруно справді значив для нього більше, ніж Френк.

Френк і далі нав'язливо пашекував, ніби чекав, що Джек його розрадить. Тільки ніщо Френка не розрадило б, крім обіцянки, що він не загине, а тут Джек нічим допомогти не міг. Він зняв моток дроту з Бруно і записав у рюкзак, а тоді відкрив кишеню куртки, вийняв звідти маленький предмет дивної форми і вклав Френкові в долоню. Френку спершу здалося, що це собача лапа, але врешті він роздивився і зрозумів, що для собаки вона замала.

— Це кроляча лапка, — пояснив Джек, — на щастя.

А тоді розвернувся на закаблуках, тукнув Бруно й рушив окопом геть, перш ніж Френк знайшовся, що відповісти.

Джек багато думав про Френкові слова — йому, звісно, було соромно за те, що він до всіх збайдужів, але певність у смерті дарувала йому свободу. Сама думка про те, що він повернеться додому, одружиться з Нелл, стане батьком і постаріє, видавалася до смішного абсурдною. Ні, уявити він усе міг: повертається він з роботи, Нелл у фартуху метушиться навколо і подає на стіл чай, влітку вони обробляють свою грядочку й водять синів на футбол. Уявити він усе міг, ось тільки йому така доля не судилася. Та й яке там життя з Нелл? Спочатку вона йому подобалася, бо була м'яка — м'яка, тиха і ніжна — а тепер за цією м'якістю проступила тупість. Коли він уявляв собі жінку зараз, то одразу згадував Лілліан. Лілліан цікавіша. У неї гарні розкосі кошачі очі, а ще йому завжди здавалося, наче вона потай сміється над усім, бо розуміє, що світ яйця виїденого не вартий. Коли він лежав у темряві, а сон не йшов, він багато що згадував. Згадував Малколма Іннс-Ворда, маленьку Дженні і її розгублені довірливі очі. Проте найчастіше згадував Альберта.

Він згадував Альберта і спекотний день у далекому минулому. Вони плавали в Узі. Альберт ліг на живіт на березі, блискучий і мокрий, як риба, і сказав:

— Ми з Френком навчилися плавати тут, саме на цьому місці.

Джек сів. Шкіра в Альберта на спині була красивіша, ніж у жінки. Альберт розсміявся, але сміх прозвучав приглушено, бо він опустив обличчя в долоні.

— Що смішного? — спитав Джек.

Альбертові лопатки ходором ходили від сміху, ніби шовкову шкіру над ними ось-ось проб'ють кінчики крил. Джек ледве стримався, щоб не нахилитися й не погладити місце, де виростуть крила. І повторив:

— Що смішного?

Проте Альберт тільки підхопився і знову пірнув у річку, а Джек так ніколи й не дізнався, що його так насмішило. Може, він просто від щастя сміявся. У Альберта був безмежний хист до щастя. Коли вони розійшлися — Альберт пішов по Парк-Гроув-стрит, а Джек по Гантінгтон-роуд — Альберт гукнув йому вслід:

— А гарний же день був!

Потім, уже після того, як Альберт загинув, Джек зрозумів, що друг колекціонував гарні дні, як дехто збирає монети чи листівки.

Френк навіть не здивувався, коли почув, що Джек загинув. Один його знайомий бачив усе на власні очі і розповів. Пепа, маленького джек-рассел-тер'ера, прислали з повідомленням із передової — мовляв, треба магазини для гвинтівок «Льюїс» — і він, як завжди, підстрибом мчав уперед, махаючи куцим хвостом і цілим тілом. Його поцілили, саме коли він підскочив. Він повалився на землю зі страшним криком — задню лапу розстрошило шрапнеллю — а тоді спробував звестися і побігти далі. Джек волав Пепу, щоб він спробував доповзти, але рана в бідолашної псини була надто серйозна. Кулі літали як мухи, але Джек усе одно поповз до пса, підбадьорливо щось мугикаючи. Може, йому згадалася дівчинка Флора, яка відправила свого пса зробити внесок у військову справу. Проте до Пепа він не доповз: за ним вибухнула ручна граната й рознесла його на клоччя, а пес продовжив завивати. На щастя, британському снайперові вдалося зняти тер'ера. Цей снайпер, Джорджі Мейсон, і переповів Френкові цю історію. І додав, що якби пес провів ще хвилину, то він і сам застрелився би.

Що сталося з Бруно, Френк не знав, а ось із Бетсі прикро вийшло: вона відмовилася працювати з іншими дресирувальниками і якийсь час просто гасала між передовою і вольерами, Джека шукала. А потім плуталася під ногами чи валялася на дорозі, так що всі чортихалися, перечіпаючись об неї. Врешті лейтенант відвів її убік і застрелив, бо ні в кого вже сил не було дивитися їй у сумні очі.

Отримавши кролячу лапку, Френк став ніби зачарований: більше у нього зі смертю не було клопотів аж до 1942-го. Він повернувся додому після перемир'я і побрався з Нелл, яка вже зняла обручку з перлинкою і гранатом і поклала біля обручки Персі із сапфіровою стружкою, і більше на них не дивилася ще років зо тридцять, доки не подарувала на хрестини близнятам Дейзі та Роуз.

Весілля справили скромне, але з вінчанням. Нелл була в бузковій сукні, Лілліан — у сірій: побачивши їх у рукавичках на перлових ґудзиках і з крислатими капелюшками з вуаллю, Френк одразу подумав, що вони схожі на бліду міль. Він шкодував, що не може побратися з ними обома — не тому, що любив Лілліан (надто розумну, надто насмішкувату), а тому, що хотів і її захистити. Йому було важливо захистити всіх, хто зацілів. Коли вони з Нелл визирнули з вікна потяга, що ніс їх на медовий місяць (до Озерного краю — на Скарборо не було сил), Френку здалося, наче за гостями, які махали їм на прощання (Рейчел, Лілліан, Том, Мейбел і мати Персі Сіврайта), маячить його давня приятелька смерть — чомусь він був певен, що та прийшла по Лілліан. Потім, звісно, з'ясувалося, що смерть прийшла по Рейчел, яка звалилася замертво, щойно потяг звернув за ріг.

Френк, здається, швидко витіснив із пам'яті Велику війну. Він вирішив, що вестиме рівно настільки недраматичне й банальне життя, наскільки можливо. Хай проблеми зводяться до того, що в дитини ріжуться зубки, а на троянді сорту «Флорибунда», яку він вирішив висадити перед парадним входом до будинку на Ловтер-стрит, завелася тля. У такій домашній благодаті не було місця для спогадів про війну. Але була якась така мить незабаром по тому, як народилася Барбара, їхня перша донька: Нелл послала його по шпильку, і, нишпорячи у шухляді шафи, він натрапив на фото футбольної команди. Він здригнувся, ніби йому за комір крижаної води плюснули: обвівши поглядом команду, Френк зрозумів, що в живих лишився тільки він один. При погляді на Персі він ледь не розсміявся: свого часу смерть видавалася трагедією, а зараз стала буденністю. Френк порвав фотографію на маленькі клаптики й викинув, бо знав: щоразу як його погляд падатиме на лиця Альберта і Джека, він згадуватиме, що це вони мали заціліти, а не він. Коли він спустився на перший поверх, Нелл виявила, що про булавку він забув, і роздратовалася, хоча і спробувала це приховати. Знайти і втримати чоловіка — справа непроста, не хотілося починати все спочатку.

Разом у Френка й Нелл було п'ятеро дітей — Кліффорд, Бебс, Банті, Ветті й Тед. Коли з'явився Кліффорд, у нього вже був двоюрідний брат — син Лілліан Едмунд народився навесні 1917 року. Лілліан не зізналася, хто батько, навіть коли Рейчел спробувала виставити її з дому. Якийсь час Нелл боялася, що дитина народиться з густим чорним чубом і вилицями гострими, як стулки мушлі. Але хлопчик народився із золотими янгольськими кучериками й очима кольору незабудок, і це було значно гірше.

Розділ третій

1953. Коронація

Королева в пишній білій сукні виглядає як повітряна кулька, готова ось-ось злетіти над Вестмінстерським абатством і зависнути серед золочених шпилів. Щоб цьому запобігти, її обтяжують накидками й мантиями, скіпетрами й перстнями, і врешті вона стає така важка, що єпископи й архієпископи вимушені помагати їй пересуватися з місця на місце. Вона нагадує мені заводну китайську лялечку, яку дядько Тед привіз Патриції з Гонконга — і королева, і лялечка ковзають килимом, не показуючи ніг, із суворою усмішкою на обличчі. Різниця полягає тільки в тому, що в заводної лялечки ступнів немає, тільки коліщатка, а в нашої нової королеви, я припускаю, є, і саме вони — її засіб пересування товстим багряним килимом. Колір коронаційного килима — це теж, звісно, тільки моє припущення, адже коронація в мініатюрі розгортається на екрані маленького телевізора «Фергюсон» у кутку вітальні Над Крамничкою у різних відтінках сірого.

Телевізор — це подарунок Банті від Джорджа, компенсація за те, що вона мусить виховувати дітей Над Крамничкою, а не в нормальному домі. Ми — не перші на нашій вулиці, хто розжився на телевізор: ця честь належить міс Портелло з «Гепленда», крамниці дитячого одягу. Але, що важливіше, ми — перші у своїй родині: ані серед родичів Джорджа, ані серед родичів Банті ніхто ще не купив цієї жаданої новинки.

А Банті хоч розірвися: вона, природно, пишається телевізором і хоче ним похвалитися. Кращої нагоди, ніж коронація, годі й шукати. А з іншого боку, вона терпіти не може, коли в хату набивається людей. Це ж доведеться бутербродів накришити! Чай заварювати літрами! Кінця-краю роботи не видно. Вона на кухні намазує пундики маслом і складає горою, як бруківку. Вона кілька тижнів відкладала масло з нашого пайка для коронаційної випічки і складала в холодильник, трохи навіть вициганила у своєї матері, Нелл, і тітоньки Гледіс. Чого тільки вона не напекла, адже «добра господиня знає, що немає кращого доказу її майстерності, ніж гарні пироги — брунатні, як горіхи, щойно з духовки чи вишукано прикрашені» — так писано у Віблій Банті, «Досконалій кулінарії (Книзі рецептів для газової плити „Паркінсон“)».

Вона винесла гостям не тільки пундики, а й тарелі сендвічів із беконом (бекон від Волтера, хтивого м'ясника), «кокосові мадленки», «лемінгтони» й «карамельні тістечка» («для особливої нагоди!»), не кажучи вже про «піканінні» («з далекої Австралії») і «печиво Даґо» — останні два, судячи з усього, на честь братів наших молодших зі Співдружності. Від усього відгонило згірклим маслом, яке залежалося у новісінькому холодильному апараті («Не задовольняйся меншим!») — черговою відкупною Джорджа. Ще Банті накрутила ковбасних рулетів, тітонька Гледіс принесла величезний пиріг зі свининою, а тітонька Бебс — фруктові флани, великі, як колеса: один із консервованих персиків і мараскінових вишень, а другий — із консервованих груш і винограду. Вони викликали загальне пожвавлення і заздрість. Банті доходить висновку, що її сестрі нічим зайнятися, якщо вона готова гаяти час на такі досконалі, бездоганні кружальця. А завела б вона стільки дітей, скільки у Банті... Банті примошує останній пундик на тацю. У Банті стільки дітей, що вона не знає, за що і хапатися.

— Людей тут, як у Калькуттській чорній ямі, — сповіщає вона Джорджу, коли той зазирає на кухню в пошуках елю. І додає, ніби існує якась квота: — І дітей забагато.

Нас і справді багато. І я — серед них, кручуся під ногами у дорослих, як пес, що здає іспит на слухняність. Я то тут, то там, сама не знаю, як мені вдається переміщатися так швидко — ось я стою біля телевізора, аж ось уже мчу коридором на кухню. Відверніться на мить — і вам може здатися, що дівчаток двоє. Може, я теж на коліщатках, як китайська лялечка, та ще й розвинута не за віком. Усі гості зиркають на мене з недовірою і кажуть до Банті:

— А вона розвинута не за віком, правда ж?

— Розумніша, ніж треба, — підтверджує Банті.

Наш список запрошених на коронацію не такий довгий, як у королеви. Для початку, у нас немає друзів зі Співдружності, хоча тітонька Еліза, кажуть, повелася з якимось подружжям із Ямайки — так значиться у списку табуйованих тем, укладеному Джорджем (тітонька Еліза — Джорджева невістка, дружина його брата Білла). Поміж іншим, не можна говорити про операцію тітоньки Мейбел, руку дядька Тома і миршавість Адріана. Дядько Том нам ніякий не дядько, він насправді дядько Банті й тітоньки Бебс, але його запросили, бо більше йому йти нікуди — тітонька Мейбел лягла в лікарню на операцію, про яку говорити не можна. (Рука в дядька Тома — дерев'яна копія тієї, яку йому відірвало багато років тому). Адріан нам двоюрідний брат, син-одинак дядька Кліффорда й тітоньки Гледіс, і ми поняття не маємо, чи він миршавий, бо не знаємо ніяких інших десятирічних хлопчаків для порівняння. Він привів свого собаку, боксера Денді; я вирішую, що розмір тугих яєчок Денді, що стирчать між задніх лап — це теж заборонена тема. Денді саме такого розміру, щоб збивати мене з ніг, що він регулярно і робить, а Джилліан і Люсі-Віда заливаються сміхом.

Люсі-Віда — наша двоюрідна сестра, донька тітоньки Елізи та дядька Білла (Банті жалкує, що не може просто не запросити цієї частини родини). Тітонька Бебс привела свого чоловіка, дядька Сідні — м'якого й доброзичливого чолов'ягу, якого ми майже не бачимо. Запрошені на коронацію постійно діляться на партії і фракції та перегруповуються знову, і найпопулярніший вододіл — це предковичний поділ на чоловіків і жінок. Усі ми, на жаль, родичі, крім пса Денді й місіс Гевіс, сусідки Нелл, у якої — ви тільки уявіть! — своєї родини немає.

Джилліан у своїй стихії: нарешті запопала публіку, яка нікуди не подінеться з вітальні. Її єдиний суперник — телевізор, тож вона тільки те й робить, що намагається його здолати: витанцьовує перед екраном, блискає трусами з-під білої сукенки з корсажем і рюшами просто з вітрини «Гепленду». Наша кузинка, худа, довгокоса й довгонога Люсі-Віда, поводить із Джилліан як із домашньою тваринкою, і коли та стомлює дорослих, каже щось штибу «Іди сюди, козенятко наше» сильним донкастерським акцентом. Люсі-Віда — героїня Джилліан, бо ходить на уроки танців. У неї чарівні ноги, вона просто-таки постійно вистукує ритм, так що весь час сповіщає про свою присутність, як сліпа.

Більшість дорослої аудиторії (крім дядька Теда, який любить маленьких дівчаток, особливо коли вони сяють трусиками) роздратовано зітхає, коли Джилліан заводить «Славний літак „Льодяник“» Ширлі Темпл (складно повірити, але вона справді рівно настільки мила). Вона єдина з нашого покоління успадкувала янгольський ген, тож у неї, як у Ади й Альберта, біляві кучерики. Тільки вона ще не знає, що за цю неземну красу зазвичай доводиться платити передчасною смертю. Відолашка Джилліан!

Люсі-Віда випроваджує Джилліан у коридор і береться навчати п'яти балетних позицій, за що її винагороджують карамелькою. Тим часом на екрані юну королеву «підперезують мечем», а помічна Патриція доповнює шанобливі коментарі Річарда Дімблбі витягами з «Ілюстрованої книги про коронацію для хлопчиків і дівчаток». Ми довідуємося, що у цього жесту «глибокий символізм: державну владу поставлено на службу Богу». Її писклявий голосок затинається на слові «символізм» – їй, урешті, тільки сім, хоча вона найкраща учениця класу й читає краще, ніж більшість її ровесників. Патриція не здається і сповіщає, що «інкрустований меч» викували для коронації Георга IV, і це породжує суперечку в одній фракції дорослих про місце Георга IV у хронологічному порядку королів – очевидно, він ішов після Георга I, II і III, але ж хто був перед ним? Хтось висловлює припущення, що між третім і четвертим Георгами вклинилася королева Анна, але тут закипає дискусія про те, ким же, власне, Георг IV був «для своїх». Дядько Білл стверджує, що Георг IV «це той жирдяй, який Брайтон збудував», а дядько Кліффорд стоїть на своєму – «це той, який Америку профукав». (Хай би спитали наших домашніх привидів, ті пам'ятають це як учора).

Арбітром запрошують Патрицію – це великий тягар для дівчинки в такому юному віці, але вона у нас запекла роялістка і вже вивчила напам'ять половину королівської генеалогії починаючи від Едберта (827–39). На жаль, вона дійшла тільки до Едварда II й не може прояснити ситуації із загадовими Георгами.

Інші члени товариства (Нелл, місіс Гевіс і тітонька Гледіс) уже перекинулися на наступних Георгів (V і VI) і поринули у ностальгію, тож Банті добуває книжку «Георг V – 70 років слави», а в «Ілюстрованій книзі» Патриції, яку видали з нагоди сьогоднішньої коронації, виявляється чимало картинок із коронації Георга VI, «старого короля», як усі чуло його називають, ніби Англія – це казкова земля із золотими гусаками, лихими королевами і «старими королями», що палять люльку й носять капці, гаптовані золотими коронами.

Контингент, що сперечається про Георгів I–IV, збігається з контингентом одружених чоловіків, які п'ють брунатний ель марки «Вотні». До цієї фракції входять дядько Сидні, дядько Кліффорд, дядько Білл і Джордж, а також старий парубок дядько Тед.

Тепер коронаційні сувеніри сиплються з усіх закутків – у батька знаходиться кухоль до коронації Едварда VIII, якої не відбулося, що надає цьому предметові цікавого філософського виміру. З кухні приносять чайну ложечку Ени Тетлі з нагоди коронації Георга VI, що тепер належить Банті, хоча, строго кажучи, майно крадене (див. примітку (iii)).

Очевидно, найбільше скарбів знайшлося у Патриції, що й передбачувано для дитини шкільного віку — вона соромливо, але з гордістю демонструє товариству (і) чашку з нагоди коронації; (2) монети з нагоди коронації у пластиковому мішечку; (3) медаль з нагоди коронації (таку саму нова королева надвечір пришпилить маленькому принцу Чарльзу); (4) карамельки з нагоди коронації у дуже гарній багряно-срібній коробці; (5) вищезгадану «Ілюстровану книгу про коронацію для хлопчиків і дівчаток» — і останній по порядку, але не за важливістю — (6) прапор Великої Британії. З патріотичних міркувань вона вбралася у шкільну форму — сукенку в жовту і брунатну смужку, коричневий блейзер і бурий берет. Джилліан з нагоди коронації вбрали в біле, на мене ж із такої okazji начепили найкращу сукню з лимонної тафти, з коміром типу «Пітер Пен» і короткими пишними рукавцями. На Люсі-Віді дивний витвір тітоньки Гледіс. Щоразу як Люсі-Віда навідується до нас із дикого південного Йоркшира, виглядає вона так, ніби зібралася на карнавал. Тітонька Еліза вправно обшиває свою кровиночку сіточками, тюлем, рюшиками й оборками, так що Люсі-Віда на ногах-бадилинках виглядає як екзотична квітка, яку дивними вітрами занесло не туди.

Усі ми знаємо, що тітонька Еліза — «простуха», куди вже простіше, так стверджує Банті. Ми розуміємо: це якимось пов'язане із вугільно-чорними коренями її білявого волосся, сережками з велетенськими стразами, а ще, мабуть, тим, що навіть у день коронації вона не вдягла панчішок і зухвало демонструє всім ноги у цятках, родимках і синіх венах, схожих на прожилки на блакитному сирі. (Не кажучи вже про те, що її радо прийняли до фракції Георгів I-IV: її гучний сміх оповиває чоловіків і примиряє з існуванням жіноцтва). Руки в тітоньки Елізи вічно зайняті як не чаркою, то цигаркою, але щойно звільняються, вона хапає дітей, що проходять повз неї, і гучно й мокро чмокає у щоку. Для нашої родини така поведінка щонайменше нехарактерна.

Тітонька Еліза принесла всім дівчаткам подарунки — зроблені власноруч завітчані тіари із креп-паперу, точнісінько як на фрейлінах королеви. Вона навіть вишивковує нас у маленьку коронаційну процесію перед сходами і приколює корони незручними заколками-невидимками. Це мене чомусь розчулює, а біль від заколок тамує внесок тітоньки Елізи до святкової атмосфери — липкий паперовий пакунок із фруктовими льодяниками з «Баркер і Добсон». Відашка Адріан похмуро спостерігає за нами, напхавши за щоки льодяників: йому прикро, що його через статтю вигнали з нашого квіткового королівства.

— Не рюмсай, малий, — великодушно каже Люсі-Віда. — Хочеш, навчу сидати на шпагат?

Адріан помітно жвавішає.

Загалом тітонька Еліза нам радше подобається, ніж ні — навіть сувора Патриція не проти посидіти в неї на колінах і поділитися менш важливими зі своїх секретів (улюблений предмет у школі, улюблена страва у шкільному буфеті, ким вона хоче стати, коли виросте — відповіді: математика, нема такої, ветеринаркою).

Дейзі та Роуз майже не втручаються до процесу, у них свій маленький герметичний світ. Вони вбрані однаково, закінчують речення одна за одну

(це, звісно, коли роблять товариству поступку і йдуть на контакт — у них є власна таємна мова) і дивляться на навколишніх холодно і байдуже, як статисти у фільмі «Пришельці з Марсу». Адріан замалий для фракції брунатного елю, але й у жіночій групі, що туркоче про старого короля, йому теж не дуже раді. Зараз до цієї групи влилася тітонька Бебс, і тепер у ній прославляють Королеву-матір (мабуть, «стару королеву», тільки ніхто її так не називає). Цікавий це титул, Королева-мати. Королева всіх матерів, мати всіх королів. Це Банті хотіла би бути Королевою-матір'ю. «Королева Банті, Королева-мати». Тоді я була б принцесою Рубі, мило ж? Хай там як, симпатичніше, ніж «принцеса Джилліан» чи «принцеса Люсі-Віда».

Королеви-матері п'ють херес, це така бурда від кашлю — бура й солодка, як м'яса, але підступна. Тітонька Бебс відносить чарочку до Банті на перший поверх — та саме поливає ковбасні рулети молоком.

— А я вже думала, що про мене всі забули, — кисло каже Банті, але чарку бере й делікатно відпиває.

— Коронацію пропустиш, — повідомляє тітонька Бебс.

Банті кидає їй свій коронний погляд, який без слів каже: «А хто ж іще гаруватиме на цих галерах?».

— Миропомазання! — захоплено вищить із другого поверху Патриція.

Тітоньці Бебс вдається переконати Банті лишити рулет непомазаним, піднятися нагору і стати свідком того, що в «Ілюстрованій книзі» назвали «найурочистішою й найважливішою частиною церемонії». Ця частина така урочиста й важлива, що королева губиться в юрмі єпископів, і Над Крамничкою помазання ніхто не бачить.

— А гарний у вас телевізор, — тоном знавця каже тітонька Гледіс, коли Бебс заводить Банті до кімнати.

Банті розквітає й дякує так жеманно, ніби в минулому житті сама допомагала Логі Берду винайти телевізор.

— І гарні панелі під горіхове дерево, — каже дядько Том. Усі кивають на знак згоди.

— Прекрасна в тебе сукня, Банті, — раптом бовкає дядько Білл, і Банті здригається, бо Білл їй не подобається (антипатія заснована виключно на тому, що він — Джорджів брат). Раз її дівер вважає, що «сукня прекрасна», а смаку в нього ніякісінького (це справді так), то щось зі вбранням не так.

Сукня і справді монструозна — дивна конструкція із брунатних і жовтих смужок, стягнутих люрексною ниткою. Банті у ній виглядає як оса, що зібралася на свято.

— Зараз настає момент, на який чекали всі народи Великої Британії, Співдружності й Імперії, — читає Патриція.

– Видатний момент, – читає, зазираючи їй через плече, дядько Тед.

Він опускає долоню на її шкільний блейзер – можна сказати, як дядько, а можна сказати, що й ні. Хай там як, він невдало обрав жертву: Патриція терпіти не може, коли її торкаються, і вмить відскакує вбік.

Саме тієї миті Джилліан вривається до кімнати, аби показати всім свої піруети, і зависає перед телевизором, коли на голову королеві опускають корону, так що «Боже, храни королеву!» заглушає крик «Ану геть, Джилліан!». Вона плаксиво випинає губки, янгольські кучерика тривожно тріпочуть, аж тут Люсі-Віда по-материнськи простягає їй руку й каже:

— Ходи, мала, ходи-но зі мною.

І вони випурхують із кімнати, щоб зайнятися чимось важливим із ляльками. Ані в мене, ані в Патриції ляльок нема. Патриція ляльок не хоче, хоча, буває, позичає у Джилліан, щоб погратися у школу. Патриція часто грається у школу, а вчителька вона строга, повірте на слово – я це знаю із власного досвіду, бо інколи мушу підмінити ляльку.

А я, мушу визнати, ляльку хотіла б, хоча у них у всіх тверде, виліплене з пластику волосся й недобрі лиця. У ляльок Джилліан імена штибу «Джемайма» чи «Арабелла». У Патриції є панда (її так і звати «Панда» – Патриція не зловживає пишними іменами), якій вона дуже віддана, а в мене – ведмедик («Тедді»), який мені дорожчий, ніж родичі. У мене приголомшливо дорослий словниковий запас у десять слів: звісно, Тедді, а ще: мама, тато, Паш (Патриція), Гаґ (Джилліан), Гамма (Нелл), Па-па, Крам!, Дотті (слово на всі випадки життя), і – найважливіше – Мобо.

Я інстинктивно відчуваю, де Мобо зараз – на задньому дворі. Банті знову на кухні, ставить рулет у духовку, і коли ми з Тедді підходимо до задніх дверей, вона ласкаво нас випускає. Я набираю повні легені повітря. Аж ось і він! Моя розрада! Коник Мобо – найкрасивіший витвір рук людських. Він півметра в холці заввишки, зроблений із сірої жерсті в білі яблука, має гриву, що завжди майорить на вітрі, і пухнастий хвіст. У нього добрі очі, тверда спина, багряне сидло, багряні віжки й багряні стремена (також із жерсті). На сонячному задньому дворі (нам із погодою пощастило значно більше, ніж бідашці королеві) він виглядає знаменито – ніздрі роздуваються, ось-ось ритиме землю копитом. Натхненна коронацією Патриція ласкаво прикрасила його тартановими стьожечками, тож він нічим не поступається коням, що крокували того дня по Мелл.

Купили коника для Джилліан (як компенсацію за те, що їй доведеться миритися зі мною), але вона вже його переросла, тож офіційно вершницею стала я. Для Джилліан це нічого не міняє – вона ревно його охороняє і, якби її воля, не підпускала б мене до нього взагалі. Але зараз Джилліан у домі з Люсі-Відою, а мій скакун блукає заднім двором, неприпнутий, без охорони, і на коротку мить цілковито мій!

Безперервним і незмовкним закляттям
«ДоттідоттідоттідоттідоттідодттідоттіМобо!» я змушую Банті підсадити мене на світоч мого серця і щасливо галопую навколо заднього двору. Ну, строго кажучи, не зовсім галопую. Мобо рухається на педалях. Умоствоившись верхи, починаєш що є сили перебирати ногами – і він ривками рушає вперед.

Я тисну на педалі і смикаюся хвилин зо десять, вдаючи, що за мною котиться золота карета, перш ніж з'являється наш запеклий ворог.

Порив холодного вітру драматично розчахує кухонні двері, і двором простягається тінь. Тінь не просто темна, у ній чаїться чорне зло, ненависть, заздрість і смертовбивчий потяг — так, це наша Джилліан! Вона кидається до нас через двір навскоси, як торпеда, наведена на ціль, набирає швидкість і, нарешті сгнучи Мобо, не встигає загальмувати і продовжує рух — перевертає коня і мене з ним, перелітає через нього і приземляється задком у рюшах на тверді плити. Мобо летить двором, так що на металевих боках з'являються глибокі негарні подряпини, а тоді нарешті завмирає. Я лежу навznak, дивлюся у червнєве небо й думаю, чи я не загинула. У потилиці пульсує біль від удару, але я така приголомшена, що не маю сил розплакатися.

А ось наша Джилліан реве так гучно, що й мертві встали б — навіть Банті виходить подивитися, що сталося. Горе Джилліан майже викликає в неї співчуття.

— Ти обережніше, — наказує вона. Може, звучить це й не дуже співчутливо, але інакше вона не вміє.

Тут надбігає Люсі-Віда, виконує співчутливий танок — туп-туп-ТУП, туп-туп-ТУП, помагає Джилліан підвестися і починає бідкатися над сукнею: і справді, бездоганно-білим вбранням розпливається багряна кров (кольори коронації), а порвана, пошматована корона звисає на шиї, як зашморг із квітів.

— Бідна дитинка, — низьким голосом примовляє Люсі-Віда. — Ходімо, умию тебе.

І вони зникають, узявшись за руки, а ми з Мобо лишаємося на ласку Денді: той, як уміє, слиняво облизує нас гарячим язиком, від якого пахне краденим ковбасним рулетом.

Решта дня минає, як у тумані — мабуть, у мене струс мозку. Коли я повертаюся до вітальні, там розгортається добропорядний балаганчик. Фракція брунатного елю напилася і грає у куточку в покер. З полицки для фото у них над головою звисає прапор, який притягла Патриція, прикриваючи 36 крихітних чорно-білих світлин у рамочках, із яких визирають 36 Патрицій, 36 Джилліан, а мене чомусь аж 72. З фотографій може здатися, що дітей у Банті і справді забагато: сотня мініатюрних дівчаток хижо глитає її живцем.

Фракція Королеви-матері, до якої долучився дядько Том, повдягала паперові ковпаки, невідь-звідки й добути, і тепер згадує День перемоги, вуличні гуляння й тітоньку Бетті, що живе далеко, по той бік Атлантичного океану, але нагадує про своє існування продуктовими посилками. Фракція Королеви-матері вже встигла добряче приклястися до хересу, а Банті на правах доброї господині начепила піратського капелюха й організувала вікторину, від якої учасники аж за боки беруться від сміху. Адріан із Денді граються на задньому дворі — кидають і приносять м'яч, тільки неясно, хто робить

що. Дядько Тед, Люсі-Віда і Джилліан граються нагорі в піжмурки. Спиртне Над Крамничкою сягає критичної позначки, тож я зітхаю з полегшею, коли Банті помічає мене, притискає в жасі долоні до рота й каже:

— Та їх же досі не вклали!

Проте, боюся, мама перепила хересу й нічим нам не може допомогти — її піратський капелюх уже сповз набакир, закривши одне око, і вона не падає з бильця дивана тільки тому, що важко спирається на плече тітоньки Гледіс.

Тітонька Еліза цокає язиком, як Люсі-Віда, тільки доросла, полишає вікторину («Я бачу те, що починається на букви Т-П», ви вгадали — телевізійний приймач), зганяє дітей до купи, як вівчарка, і випроваджує нагору, спати. Вона менш шанобливо ставиться до вечірніх ритуалів, ніж Банті. Банті вишикувала б нас, як солдатів, у ванні, і терла, мила і шкрябала б мало не до дір, а тітонька Еліза тільки покvapцем проводить фланелькою про найбрудніших ділянках шкіри і спаковує у світлі літні спальні. Люсі-Віда і Джилліан лягають валетом у одне ліжко, як сардини. Близнята вмощуються на ліжку Джорджа і Банті — не беруся навіть уявити, що на те скаже Банті, коли полишить палубу свого піратського корабля й побереде спати. Адріан десь уклався з Денді. Здається, сьогодні всі на світі лишаться ночувати Над Крамничкою. Ніхто не зголошується розділити спальню з Патрицією — їй тільки сім, але її потреба у приватному просторі воістину гротескна. Може, вона взагалі спить догори дригом, як кажан, затиснувши під крилом свою панду.

Через кілька годин я несподівано прокидаюся, рвучко сідаю на ліжку і згадую, що Тедді так і лишився десь на задньому дворі, забутий після катастрофи на скачках.

Вікна моєї спальні виходять на задній двір, тож я підходжу до вікна, аби перевірити, чи його не видно. Небо магічного темно-синього кольору і сповнене зір, що мерехтять, як сережки тітоньки Елізи, а двір, як на пізню пору, просто дивовижно сповнений життя. Мобо так і лежить на боці, може, спить — бодай я на це сподіваюся, хоча корона Патриції в нього на голові підозріло нагадує похороний вінок. Тедді лежить, розкинувши руки-ноги, як полеглий солдат, у чорнобривцях, що тягнуться вздовж муру. Над ним чатує Денді, блискаючи у темряві чорними очима. А до воріт незграбно притулився Джордж зі спущеними до кісточок штанами і сіпається в обіймах незримой жінки. З-за нього стирчить гола нога без шкарпетки, лунає хрипкий сміх, жінка шепоче:

— Давай, любий, ось так.

Лишу-но я Тедді в цьому непевному товаристві. Краще порятую його мокре від роси тіло вранці.

Зі спальні Джилліан долинає стук. Може, Люсі-Віда витанцьовує навіть уві сні.

Патриція сидить на своєму вузькому ліжку й читає при світлі нічника з Бембі і кроликом Топотуном на абажурі. Вона дійшла до останнього, сьомого розділу книжки про коронацію – він називається «Нова елизаветинська доба». У ньому окреслено обов'язки всіх хлопчиків і дівчаток, що «стануть дорослими громадянами за нової елизаветинської доби» у країні, що «досі стоїть на чолі західної цивілізації». Заклики із цього розділу впадуть на плідний ґрунт. Патриція вступить у брауні і здобуде всі-всі значки, а тоді підросте й перейде у гайдівський рух; ходитиме в недільну школу; старанно вчитиметься у школі (попри невтомну участь у різних гуртках, друзів вона, як не дивно, так і не заведе). І вона не зраджуватиме своїх принципів. Шляхетний план майбутнього, окреслений у «Книжці для хлопчиків і дівчаток», розчулює Патрицію, хоча й не допоможе здолати закодовані у її ДНК відчуженість і схильність до розпачу:

«Ти виростеш і, лишивши дитинство позаду, муситимеш стати відповідальним чоловіком чи жінкою. Можливо, ця перспектива тебе лякає, проте ми з тобою прекрасно знаємо, що наш народ, бувало, помилявся, але звитяги йому ніколи не бракувало».

Як ми пишалися собою того дня! Як нас тішила перспектива подорожі в чарівне майбутнє, де ми станемо громадянами прекрасного нового світу. Патриція засинає з королівським благословенням на вустах.

– Боже, благослови королеву, – шепоче вона. – Боже, благослови всі народи Об'єднаного королівства.

Її слова підхоплюють наші домашні привиди, що ряхтять у вечірньому повітрі. Вони й собі святкують при світлі кіптявих факелів і масних канделябрів, витанцьовують примарні менуети і гавоти – «Йоркську примху» і «Втіху місіс Картрайт», мабуть, вивчили від містера Рошфора, учителя танців, що давав уроки в залі над «Явором». Чого вони тільки не бачили у цих прадавніх мурах – облоги й повітряні нальоти, пожежі й масакри, злет і падіння імперій. У них на очах за якісь кілька кроків звідси коронували римського імператора Костянтина, у них на очах занепала могутня імперія залізничного короля Джорджа Гадсона. Вони бачили, як голову бідолошного Річарда, герцога Йоркського, виставляють на палі при брамі міста, за якою сидять в облозі звитяжні роялісти. Проте вони все ж збираються на силі і приєднуються до Патриції в останньому радісному тості – підносять келихи, дмухають у роги, підносять орла Дев'ятого легіону. Най Бог благословить нас усіх!

Примітка (iii) – Працюємо, як завжди

Протягом Другої світової війни Банті шукала не стільки чоловіка, скільки своє «я».

Коли війна почалася, Банті трудилася у крамниці під назвою «Моделія – високоякісний дамський модний одяг». Вона влаштувалася туди ще два роки тому, одразу, як закінчила школу, і мирний плін днів її цілком

задовольняв, хоча вона і мріяла про захопливі пригоди, що чекатимуть на неї у майбутньому, коли, як грім серед ясного неба, з'явиться писаний красень і забере її у світ вишуканих вечірок, лайнерів і шубок.

Власника «Моделії» звали містер Саймон, але заправляла всім місіс Картер. Містер Саймон звав місіс Картер «менеджеркою», на що батько Банті тільки порхнув: він ще не чув, щоб це так називали. Банті не до кінця розуміла, що він має на увазі, але у працедавцях і справді було щось підозріле – містер Саймон узагалі був іноземець, ба навіть угорець, але коли почалася війна, він заповзвся гучно просторікувати про свій британський паспорт. Він був невисокий, із лискучою лисиною, завжди бездоганно вбраний, із великим золотим годинником на ланцюжку в кишені жилета.

– Він же жидок? – спитав Кліффорд, брат Банті, коли вона тільки отримала цю роботу. Френк кивнув і потер великим пальцем об вказівний і середній.

Банті терпіти не могла Кліффорда і його погляди. Банті й Бетті позаочі вирішили, що він йолоп і задира. «Жидок» – дивне слово, яке містерові Саймонові геть не пасувало: він був щедрий, ласкавий і нагадував Банті добре вбраного тюленя.

Він обожнював місіс Картер і, коли покупців у крамниці не було, звав її Доллі – Банті часом аж знічувалася від того, як він розцілює менеджерці руки й зазирає в очі. Сама вона не могла згадати, щоб її батько з матір'ю виявляли ніжність, могли хіба що мимохідь чмокнути у щок. Кліффорд розказав, що у містера Саймона дружина «у психушці» й тому той не може побратися з місіс Картер. Хоча, за його ж таки словами, в оселі місіс Картер над крамницею частіше робили «сама-знаєш-що», ніж у них по сусідству, де молодята Моріс та Ена Тетлі мучили пружини ліжка через стіну від спальні, яку Банті ділила з Бетті. Банті з Бетті не раз пошепки обговорювали допізна, що ж то Моріс робить із Еною, коли ліжко видає такі звуки.

Банті подобалися і містер Саймон, і місіс Картер, але особливо місіс Картер, пишна жінка віку її матері, але без того нальоту безнадії, який із часом лишився на Нелл. Місіс Картер збирала своє біляве, світле-пресвітле волосся у велику гульку і, за словами Френка, макіяж «лопатою накладала». Ще в неї були великі груди, що виглядали так, ніби вибухнуть, якщо тицьнути шпилькою. Над Банті вона квохтала, як квочка, приклацуючи язиком і примовляючи:

– А як сьогодні наша крихітка Банті?

Вона делікатно давала їй поради щодо зовнішності, внаслідок чого Банті перестала носити гольфики, черевики без підборів і каре, з яким проходила від п'яти до п'ятнадцяти, і стала модною штучкою на обцасах, у панчішках і навіть із помадою. «Наша юна леді», – схвально сказав містер Саймон, коли місіс Картер при ньому попросила Банті покрутитися у першій дорослій сукні.

Нелл – та скупилася на компліменти, щоб діти не зазналися. І взагалі, вона виходила з того, що далі буде тільки гірше. Ця песимістична філософія дарувала їй велику втіху – врешті-решт, на горе бодай можна розраховувати, а на щастя ні. Найбільше Нелл любила найстаршого і

наймолодшого синів, Кліффорда і Теда. Улюбленцем, як не дивно, був таки Тед, хоча Банті й Бетті зішлися на тому, що вреднішого паршивця світ не бачив. Авторитет Бебс у родині тримався на її статусі найстаршої доньки, та ще й особи приземленої і прагматичної. Бетті росла Френковою улюбленицею, а бідашку Банті ніщо не вирізняло.

— А де наша крихітка Банті?

— Я у підсобці, містере Саймоне, чай заварю. Вам налити?

— Спасибі, так, любя!

У той час Банті приміряла особистість, засновану на співачці Діні Дурбін — милу, добру і заповзятливу. Місіс Картер і містер Саймон зустріли її з розпростертими обіймами, а дома ніхто й не зауважив змін.

— Банті, мій цукор осьдо! — коли місіс Картер підвищувала голос, крізь відточені інтонації проривався грубий йоркширський акцент.

— Бачу! — гукнула Банті.

У крамниці було порожньо. Банті зголосилася прийти в неділю й допомогти провести переоблік. Вони сиділи навколо радіо, примостивши на коліна чашки і блюдця, і слухали передачу «Як використати консерви на повну», чекаючи, коли прем'єр-міністр виголосить «заяву державного значення». Коли містер Чемберлен сказав «Змушений вам повідомити, що вони цього не зробили, а отже, наша країна перебуває у стані війни з Німеччиною», у Банті загривком побігли мурашки. Місіс Картер гучно шморгнула носом; вона втратила на Великій війні чоловіка, а її син Дік був саме такого віку, щоб загинути на цій війні.

— Що ж, — сказав містер Саймон, підняв чашку і прокашлявся, — у мене є тост.

— Тост? — із сумнівом перепитала місіс Картер.

— Так... за наш бульдожачий бойовий дух. Британці рабами не будуть. Містерові Адольфу Гітлеру кінець!

— Будьмо! — підхопили місіс Картер і Банті (Банті з більшим завзяттям) і підняли чашки. Банті жваво додала:

— Прав, Британіє!

Банті покладала на війну великі надії: було щось привабливе в тому, як війни змітають старий лад і створюють нові можливості. Бетті сказала, що це як монетку підкинути — ніколи не знати, яким боком упаде. Отже, зростають шанси, що Банті таки спіткають захопливі пригоди — може, писаний красень, а може, і бомба. Хай там як, усе зміниться.

Кліффорда призывали, і тепер Френк блукав за ним по дому і називав «рядовим Куком», ніби геть забув, яка неприємна буває війна. Кліффорд

тримався зверхньо. Сідні, наречений Бебс, отримав повістку тоді ж, коли й Кліффорд, і весілля зіграли з поспіхом, який до війни видався би просто-таки непристойним.

Коли молодята вийшли з церкви, місіс Картер і містер Саймон були серед гостей, які зібралися на сходах побажати їм щастя — місіс Картер навіть вручила Бебс вересовий букетик, який та прийняла, трохи скривившись. Банті почула, як Кліффорд пробурмотав:

— А ця нетіпаха що тут забула?

Банті зашарілася і зиркнула на містера Саймона, щоб перевірити, чи він теж це почув, проте він тільки погідно посміхався всім навколишнім, а коли зауважив її, то помахав.

Скромний банкет влаштували у залі при тій самій церкві, яку місіс Сіврайт обрала для поминок Персі. Свято звелось до того, що чоловіки напилися невідь-звідки добутим густим молочним стаутом, який наливали з-під поли.

— Слово — срібло, мовчання — золото, — вигукнув зазвичай тихий і незворушний Сідні, а тоді залпом вихилив кухоль пива. Гості схвально заверещали. Тільки Бебс була в люті.

— Пробач нам, — розсміявся Френк і тяжко сперся на Сідні, хоча той теж так напився, що тримався вертикально тільки дивом.

— Чого це я мушу вам пробачати? — гарикнула Бебс тоном господині дому. Їй ледве перевалило за вісімнадцять, але вона трималася як доросла.

— Бо ми всі помremo, — похмуро пояснив Френк.

— Та не помреш ти, йолопе старий, — просичала Бебс, і Банті подумала, що якби це вона сказала таке батькові, то отримала б ляпаса.

Сенді Гевіс, сусід їхній, підійшов і спробував закрутити Бебс у танці, але вона рішуче попростувала геть, кинувши:

— Із Банті он танцюй, а в мене є справи важливіші.

Вона рушила до Кліффорда у марній надії, що він зможе закликати товариство до тверезості.

— То що, Банті, потанцюємо?

Сенді Гевіс їй подобався — коли вона була маленька, він катав її на візочку, а ще в нього була щира радісна вдача, яка приваблювала більшість людей. Красенем він не був, радше навпаки: у нього були банькати блакитні очі людини зі слабкою щитовидкою й розпатлане волосся піщаного кольору, за що його Сенді і прозвали, хоча насправді його звали Ерік. Він закрутив Банті в енергійному тустепі (музика линула зі старого заводного грамофона, а еклектичну колекцію платівок притягнув Сідні). Банті завжди здавалося, що Сенді — як добрий пес, надійний, вірний і радий прислужитися, тож тим паче дивно було, що зараз він дихає на неї пивним

сопухом, покусую різні частини тіла і тягає імпровізованим танцмайданчиком на швидкості шістдесят кілометрів на годину.

Коли запис добіг кінця, спітніла від танців Банті покvapцем вивела Сенді з танцмайданчика, перш ніж музика заграла знову. Хлопець неправильно зрозумів її наміри й однією рукою міцно обійняв за талію, а іншою почав тарабанити їй по ребрах, як по клавішах піаніно.

Коли вона нарешті виштовхала його в коридор, який тягнувся уздовж однієї стіни зали, він загрався в музику і тільки повторював:

— Упізнаєш мелодію, Банті? Га, га?

— Ні, Сенді, не впізнаю, — рішуче сказала Банті, намагаючись випручатися йому з рук. Він був несподівано сильний — їй раптом згадалося, що у школі він був чемпіоном із плавання.

— Давай, угадуй! — наполягав він.

— «Вдягтися, як для Рітца»? «Голубий Дунай»? «Дорога з жовтої цегли»? — Банті перебирала випадкові назви.

— Так! Так! Так! — горланив Сенді.

Сенді був у торговому флоті, і коли йому дали відпустку, він пообіцяв собі, що спізнає жінку, перш ніж повернеться на корабель. Повертатися треба було наступного дня, тож часу лишалося обмаль, тільки Банті про це не здогадувалася.

— Це весілля моєї сестри, — обурилася Банті, коли Сенді запхав язика їй у вухо. — Ми у церкві.

Він почав досліджувати коліном її пах. Коли вона нарешті сильно вкусила його за руку, він налякано відскочив і затрусив долонею, ніби хотів охолодити, а тоді зиркнув на неї із захватом і видихнув:

— Ух, тигриця!

Банті метнулася назад у людну і душну залу, але його слова засіли у голові. Їй сподобалося, що її назвали тигрицею, вона навіть тихцем спробувала загарчати. Її особистість піднеслася на кілька щаблів угору — від Діни Дурбін до Скарлетт О'Гари.

За певний час решта гостей з банкету перебралася до дому на Ловтер-стрит. Банті потай випила три маленькі кухлі стауту в надії, що увіллється в атмосферу свята, але натомість опинилася на кухні, де заходилася нарізати хліба. Раптом мускулясті руки оповили її стан. Банті саме зібралася підскочити й капризно випнути губки, щойно він дозволить собі зайвого (бо так веліла її нова особистість), коли Сенді сказав:

— Привіт, Бантику, Бантику мій шовковий, — і штурхонував, аби пересвідчитися, що вона зрозуміла жарт.

Несподівано для себе вона розсміялася, і Сенді сказав:

— Господи, Банті, та ж ти п'яна як чіп!

Від цього їй стало ще смішніше, і за якісь кілька хвилин він виманив її назовні й притиснув до задньої стіни дому. Це як віддатися на ласку восьминога, його руки лізли скрізь, а Банті тільки слабко повторювала «Це неправильно», доки Сенді в розпачу не заявив:

— Я тебе кохаю, Банті, я тебе вже давно кохаю, поберемося, коли мене наступного разу відпустять.

Спантеличена Банті вирішила, що це і є справжнє кохання (врешті, з ким не буває), і дозволила йому зробити все, що хотів, утішаючи себе тим, що це, можливо, останній дар йому перед смертю. Щоб не думати про те, що відбувається, вона вдивлялася у прив'алий клематис по той бік саду.

— Ну й жінка! — сказав Сенді, швидко і негарно сягнувши екстазу.

У Банті цей процес не викликав нічого, крім огиди, особливо коли Сенді, захопившись, влупив її головою об ринву, зате тепер вона бодай розуміла, що ж то Моріс Тетлі робить із пружинами ліжка.

(— Та не може бути! — прошепотіла Бетті, широко розплющивши очі, коли Банті переповіла їй події вечора).

1942-й видався найподієвішим роком у війні Банті. Вона полишила «Моделію» — місіс Картер і містер Саймон влаштували їй дуже емоційне прощання й заявили, що навіть не уявляють, як даватимуть собі раду без маленької Банті. Місіс Картер подарувала їй пару панчішок і лавандові парфуми, а містер Саймон — п'ять фунтів і прощальні обійми, від яких вона зашарілася. Справи в них були поганенькі: коли ввели талони, бізнес пішов на спад, а син місіс Картер офіційно вважався зниклим безвісти.

Банті подалася у воєнну промисловість за прикладом Вебс, яка начиняла вибухівкою гільзи снарядів у цеху фабрики «Ровнтрі», де раніше виготовляли нелетальну фруктову жуйку. Вона влаштувалася на машинобудівельний завод, що до війни випускав мікроскопи, а тепер перепрофілювався на оптичні приціли. Банті перевіряла фокус зібраних прицілів і спершу уявляла, наче стріляє у німців (піф-паф), проте із часом робота приїлася, а під кінець робочого дня очі починали косити.

На початку 1942 року війна вже сиділа Банті в печінках. Їй у печінках сиділи Доктор Морквиця і Бульба Боб із пропаганди Міністерства сільського господарства, їй у печінках сиділа Пані Викрій, вона душу продала б за велику коробку шоколадок і нове зимове пальто і, якби зустріла Привид Марнотратства, то особисто обвела б його всіма крамницями Йорка. Не йшла вона в ногу з часом.

Романтикою теж і не пахло. Сенді Гевісу дали відпустку в лютому. Банті не зрадила їхнім заручинам лише тому, що ніхто більше нею не зацікавився. Банті здалека побачила, що він простує вулицею, закинувши за плече сумку й весело насвистуючи. Коли він відкрив хвіртку до заднього двору Гевісів,

вона сховалася під підвіконням спальні, щоб Сенді її був не помітив. Відколи вони бачилися востаннє, він став іще страшнішенький, і її сироти брали від згадки про те, що вона йому дозволила на весіллі у Бебс.

Сенді супроводжував кораблі через великий і сірий Атлантичний океан, і холодна зверхність Банті його обурила. Сенді, як і Френк у свій час, був певен, що його шанси заціліти зникомі. На відміну від Френка, він був правий: не минуло й трьох тижнів, відколи він повернувся на службу, як його судно пішло на дно з екіпажем і вантажем тушонки. Місіс Гевіс, природно, була в розпачу, та й Банті почувалася винуватою. Бетті аж розплакалася, коли почула новини, адже він був «такий хороший хлопчик», на що Нелл сказала:

— Усі вони хороші.

Дім на Ловтер-стрит перетворився на начинку в бутерброді горя: за якийсь тиждень після того як вони довідалися про смерть Сенді, Ена Тетлі, їхня сусідка з іншого боку, втратила свого чоловіка, Моріса. У неї вже була дитина, шестимісячний малюк Спенсер. Після того як Моріс загинув, вона стала поводитися дивно. Френк сказав, що сусідка з глузду з'їхала, і почав її уникати, а ось Нелл почувалася зобов'язаною щодня її навідувати, як і Мінні Гевіс.

Ена ні на мить не спускала немовляти з ока, доходило до того, що вона навіть не клала його в колиску чи ліжечко й не дозволяла іншим його торкатися; вона днями носила його на руках і спала з ним уночі. Вона годинами сиділа на задньому дворі — вдивлялася в небо, чекала, коли Спенсерів батько вернеться (Моріс був навігатором на «веллінгтоні»). Удень ще півбіди, але вона не йшла в дім і після настання темряви: дитина плакала і кашляла на холодному весняному повітрі, комусь доводилося спускатися і заводити її всередину. Навіть місіс Гевіс у жалобі сказала, що горе — не привід розпускатися.

Нарешті терпець Нелл урвався, і вона делегувала цей обов'язок Банті (Бебс жила зі свекром і свекрухою на Вертон-Стоун-Лейн). Тепер вона вранці перед роботою заходила до Ени, заварювала їй чай і розводила Спенсерові порошок молока. Спенсер був негарною дитиною, вічно верещав від злості, а від пелюшок у нього бували подразнення. У нього були заїди й густі жовті соплі. Від немовляти тхнуло, про стан підгузків що й казати. Нелл наказала Банті перепеленати Спенсера, якщо він мокрий, але він завжди був мокрий, а Банті з душі вернуло від цієї думки, тож вона знехтувала інструкціями. Банті поклялася, що сама дітей не заведе. Загалом дні її починалися однаково: в Ени очі на мокрому місці, Спенсер верещить. Інколи на роботі Банті уявляла, що цілиться в них: піф-паф.

Вона не бачила місіс Картер уже кілька місяців, тож вирішила її навідати і спитати поради, зокрема про Ену, проте крамниця стояла порожня, а вікна квартирки нагорі були запнуті завісами. Вона довго дзвонила у двері, а коли спустилася, то цирульник навпроти пояснив:

— А вона поїхала — її син же загинув.

Банті похолола. Діка Картера вона якось бачила, це був миловидий хлопчина із осяйною усмішкою, від якої п'ятнадцятирічна Банті червоніла до п'ят. Отже, тут їй про горе нічого не порадять.

Це було десь у середині квітня. А під кінець квітня, у вівторок, Банті зі своєю подружкою Ві Лінвуд пішла в кінотеатр «Кліфтон» на «Так закінчується наша ніч» із Фредріком Марчем. Обидві погодилися, що кінце таке собі, коли в «Електрик» давали «Пекло розкрилося», було значно веселіше. Вони йшли додому через Бутем-парк, а над ними яскраво сяяв холодний місяць.

— Ідеальний місяць для бомбардувальників, — сказала Ві.

Банті стрепенулася.

— Не кажи такого, Ві.

Коли завила сирена, Бетті вилетіла з ліжка, як ошпарена кішка. Майже в ту саму мить їхня вулиця задвигтіла, загарчала, затремтіла — Банті розплющила очі саме вчасно, щоб побачити яскравий білий спалах. На якусь мить їй здалося, що це місяць, але потім вона зрозуміла, що це скидають сигнальні вогні. За хвилину вони забилися в клітку Моррісона у вітальні, що мала в разі чого захистити їх від уламків — Тед притягнув їхню руду кішку Тотті, а місіс Гевіс у сіточці для волосся приєдналася до них із кусючим скотч-тер'єром Рексом, якого всі терпіти не могли.

— Бедекерівський рейд, — сказав Тедді, і всі засичали.

— Тихо.

Ніби бомбардувальники нагорі могли їх почути.

— Це «гайнкелі», — сказав Тед, і Нелл його зацитькала. — А попереду, схоже, кілька «юнкерсів». Таку формацію називають «олівець», бо...

Бетті його стукнула.

— Сходіть приведіть Ену, — сказала Нелл, але тоді і справді сипнули бомби, і всі зосередилися на тому, щоб не з'їхати з глузду в тісній клітці.

Пролунало страшне бабах — це, як виявилось, двері позлітали з завіс — а тоді ще гучніше бабах!!! — це Ена і Спенсер здійснили найвищу пожертву.

Відбій тривоги оголосили на світанку. Френк сказав:

— Я ще нічому в житті так не радів.

Церкву святого Мартіна зрівняло з землею, дах прадавнього Цехового голлу згорів. Склади над річкою, редакція «Вечірніх новин», галерея й училище для сліпих дотлівали. Із прегарного склепінчастого даху залізничного вокзалу повилітали всі шиби. Депо розстрошило, потяги понівечило, школи і будинки понищило — у монастирі загинуло п'ятеро черниць, польовий морг на Кент-стріт був напханий.

Банті йшла на роботу через Бутем, тією самою дорогою, якою напередодні поверталася з кіно. У великих георгіанських будинках не лишилося жодного цілого вікна, тишу порушував тільки той жаскуватий звук, із яким замітають тонни битого скла. Зате в кінці вулиці височіла заціліла середньовічна брама, а за нею — громаддя Йоркського собору, який виявився не по зубах навіть нацистам, і серце Банті сповнилося гордістю й бойовим духом. Її особистість пережила ще одну метаморфозу: тепер вона стала як героїня Гріп Гарсон у «Місіс Мінівер».

Далі дорогу перекрили через вирву від бомби, тож Банті пішла в обхід вуличкою, на якій стояла «Моделія», і з жахом виявила, що крамничка і квартира над нею стоять відкриті всім вітрам, як ляльковий будиночок без фасаду. Було видно газову плитку на кухні місіс Картер і сервіз вустерських тарелей за скляними дверцятами серванту, а в крамничці — манекен без голови й ніг, як обрубаний торс. Кілька суконь на вішаках погойдувалися на вітрі.

— Там порожньо, їх не було, — пояснив цирульник, який люто замітав тротуар від скла.

Над дверима голярні звисав погнутий циліндр у червону й білу смужку, а у вибитому вікні виднівся знак: «Працюємо, як завжди. Розбомблені, але не переможені».

А ось Ена і Спенсер — переможені. Їх знайшли в Ениному ліжку, що через підлогу провалилося у вітальню: дитина скрутилася в матері на руках так мирно, ніби спала (ну хоч раз). Рятувальники ще сказали, що це трагедія. Місіс Гевіс, Банті, Бетті, Тед, Нелл і Френк, приголомшені, аж заніміли, коли після сирени відбою вийшли надвір і побачили руїни сусіднього будинку.

— Фух, — красномовно підсумував Тед.

А Нелл знайшла на задньому дворі, припорошеному цегляним пилом, срібну ложечку.

— Це ж Енина ложечка з нагоди коронації Георга VI, — зачудувалася вона. — Навіть не погнулася.

Банті стало моторошно, коли вона згадала, що ще вранці цією-от ложечкою сердито розмішувала цукор в Ениній чашці.

Коли з руїн по сусідству винесли сірі від пилу тіла Ени та Спенсера, усі вмить посерйознішали. Того вечора за чаєм Френк сказав, що на війні комусь неминуче доводиться приносити найвищу жертву, і ніхто не став із ним сперечатися. На вечерю була картопля з капустою, яку Френк вирощував на своєму наділі на краю футбольного поля, і коли Банті загралася капустою, батько різко спитав:

— Із капустою щось не так?

Банті струснула головою і змусила себе проковтнути слизький листок. Вона недолюблювала Френкові овочі, бо між листя вічно щось ховалося — як не

мертва вуховертка, то слимак, якого не виловили, коли мили. Того вечора капусту мила вона — і справді, в умивальнику в результаті плавало слизьке слимаче тіло. Банті чомусь уявила, як Сенді Гевіс захлинається жирною солоною водою Атлантичного океану, розпачливо намагається впливти, але врешті, перевертаючись, іде на дно своєї водяної могили. Про що думають потопельники? (Сенді — ні про що, бо при падінні у воду вдарився головою об ящик тушонки). Так наша ніч і закінчується, — подумала Банті.

— Шкода Ену, — сказала Бетті, і в неї на очах виступили сльози.

— Срані фріци, — сказав Тед, і Френк тріснув його за лайку.

(Шкода Йорк, не захистили його ані загорода з аеростатів, ані зенітки, ані англійські винищувачі, які були за півтори години льоту, хоча Черчилль, на честь якого назвали бідашку Спенсера, завдяки дешифрувальникам із Блетчлі знав, що тієї ночі німецькі бомбардувальники будуть над Йорком і їм ясно світитиме прегарний місяць. Піф-паф).

А незабаром після Великого нальоту на Ловтер-стрит навідався несподіваний гість. Родина саме сиділа собі мирно навколо радіо і слухала освітню передачу, коли у двері постукали. Відчиняти послали Банті.

На порозі стояв високий юнак у офіцерській формі, недбало зсунувши берет повітряних сил набакир, так що вибилися біляві кучері. Він зубасто всміхнувся Банті й геть не по-англійськи сказав:

— Здоров.

— Вітаю, — сказала Банті з національною стриманістю і змовкла, очікуючи пояснення.

Юнак був імпазантний: блакитні-преблакитні очі, гарне волосся — для чоловіка навіть занадто (ніхто з дітей Нелл не успадкував янгольських кучериків, хоча Бебс із Банті не раз намагалися їх імітувати перманентом і перекисом).

— А ти, мабуть, донька тітоньки Нелл? — усміхнувся він.

— Тітоньки Нелл? — перепитала Банті, намагаючись вирахувати, ким вони доводяться одне одному. Чоловік простягнув їй руку. — Я Едмунд, твій двоюрідний брат.

— Хто там? — гукнув із вітальні Френк.

У ту саму мить чергова з протиповітряної оборони гукнула:

— Та закрийте вже ці срані двері!

Банті затягла гостя в коридор і крикнула:

— Це Едмунд, наш двоюрідний брат!

Нелл вибігла з вітальні й завмерла, заворожена виглядом незнайомця. Він розкрив руки для обіймів і зробив крок до неї.

— Тітонько Нелл?

І тут Нелл зомліла.

— Що тут за чортівня, у нас що, фріци висадилися? — буркнув Френк, протискаючись у коридор.

Чоловік зробив чергову спробу представитися і простягнув Френку руку:

— Ви ж дядько Френк? А я — син Лілліан.

— Едмунд? — пошепки перепитав Френк, ніби став свідком дива.

Едмунд кілька секунд жваво тиснув йому руку, а тоді вони нарешті звернули увагу на Нелл, що й далі лежала на підлозі. Банті й Бетті допомогли їй сісти, а Едмунд присів коло неї на підлозі.

— Тітонько Нелл, — сказав він із чарівною усмішкою, — Лілліан передає вітання.

Їхній двоюрідний брат Едмунд був іще та штучка — і красень, і сміливець. Він служив бомбардиром, стояв на базі «Крофт» і був радий познайомитися зі своїми англійськими родичами. Френк зі сміхом пояснив, що Едмунд — «викапаний» брат Нелл Альберт, і спершу навіть прийняв його за привида. Нелл не спілкувалася зі своєю сестрою Лілліан уже двадцять років. Останньою звісткою від Лілліан стала загадкова листівка з Ванкувера зі словами «У мене все добре, не бійся», від якої Нелл, природно, тільки розхвилювалася, адже доти не знала, що були причини боятися. Адреси на листівці не стояло, і більше від Лілліан не було ні слуху ні духу, що хвилювало Нелл іще більше. Власне, вона була вирішила, що Лілліан померла, а тепер, коли сестра виявилася живою, розлютилася, що та не виходила на зв'язок.

— Вона обіцяє писати, — сказав Едмунд.

Лілліан, виявляється, побралася із чоловіком на ім'я Піт Доннер, живе на фермі десь серед прерій і народила Едмунду «маленького братика» на ім'я Натан.

— Натан? — підозріло перепитав Френк. — Це що, єврейське ім'я?

Едмунд розсміявся:

— Не знаю, сер.

О десятій він зібрався йти:

— Ви ж не хочете, щоб я пропустив машину на базу, га?

Усі зауважили, що «га?» він вимовляє на канадський манір, а не на йоркширський. Насправді він не збирався поночі вертатися ні на яку базу, але не став пояснювати своїм англійським родичам, що йде в бар «У Бетті», де на нього чекає гарненька медсестра-ірландка. Він пообіцяв повернутися

й навідати рідних під час наступної відпустки і розсміявся, бо до наступної відпустки точно не доживе — йде-бо вже його другий строк. Цього він також не став пояснювати.

Тієї ночі Банті й Бетті довго перешіптувалися про Едмунда. Бетті заявила, що збирається за нього заміж, а ось Банті сумнівалася: у його розсміяних блакитних очах читався досвід, ніби він бачив тебе як облуплену і знав, що всередині нічого особливо й немає. Банті він нагадував лева — великого, пухнастого, золотистого лева.

— Як ти думаєш, якого кольору в нього очі? — спитала Бетті. — Як небо? Як море?

— Як незабудки, — сказала Банті: їй згадалося блюдце, на якому годують Тотті, з вицвілими незабудками й облупленими золотими берегами.

Вони обидві заснули з думками про Едмунда, вдячні, що є на кого повісити свої романтичні сподівання.

На жаль, Едмунд не повернувся — його збили на наступному ж вильоті.

— Щастить як покійнику, — сказав Тед. І всі були такі засмучені, що ніхто навіть не став його картати.

А ось Френку пощастило ще менше. У грудні він вирішив на шляху додому зрізати кут довгим вузьким завулком, обрамленим високими цегляними стінами. Сирени завили, щойно Френк ступив до завулка, і він спробував пришвидшити крок, але засапався — Нелл він про це не казав, але з серцем були певні проблеми. Його охопило дивне відчуття, ніби він повернувся в минуле і знову простує нічиєю землею в перший день Сомми, коли він ще не знав, що відбувається. Усі давні страхи повернулися. Він схопився за серце — тут йому і смерть — і вголос промовив:

— Боже милосердний, не дай смерті захопити мене зненацька.

Так він багато років тому молився в окопах. Шкода, що віддав щасливу кролячу лапку Кліффордові.

Він не дійшов ще й до середини завулка, коли низько над головою заскільки підбитий двигун, а тоді у вузькій стьожці неба між стін вигулькнув літак. Бомбардувальник летів страшно низько, а з одного двигуна валив жирний чорний дим, та він усе ж устиг скинути бомбу, яка оповила Френка останнім спалахом сліпучого світла. Не пощастило бідасі — цілилися, звісно, не в нього. Екіпаж «гайнкеля» проскочив ціль (залізничне депо) і вирішив, що треба скинути бомби, перш ніж сідати на пузо, але літак збили, і відносно непонівечені тіла потім поховали на місцевому цвинтарі. Там же поховали і Френка, тільки його в моргу збирали по шматочку.

У той момент війна остаточно остобісіла Банті. Ситуацію спершу приписувала поява зазнайки Бебс (дім на Бертон-Стоун-Лейн розбомбили), а потім суттєво покращило знайомство з американцем на ім'я Бак, розквартированим у Грімсбі. Позналилися вони на танцях — Банті та її подружка Ві вели

активне соціальне життя і вчашали на танці у «Де Грей Румз» і бальній залі «Кліфтон». Ще вони стали завсідницями бару «У Бетті» (названого не на честь її сестри Бетті, — жартувала Банті, й це був її єдиний жарт), де всі солдати вишкрябували свої імена на дзеркалі, і Банті знову стало шкода Едмунда, який провів у Йорку так мало часу, що ані в «Бетті» не напився, ані свого імені на дзеркалі не вишкрябав (і в тому, і в іншому вона помилялася).

Та все ж життя поволі розвиднювалося — до Банті залицявся Бак, великий, як ведмідь, сержант із Канзасу, а Ві завела собі канадійського радиста. Навіть Бетті, якій щойно виповнилося сімнадцять, знайшла собі канадійського кавалера і чимало часу проводила в котеджі Тома й тітоньки Мейбел у Елвінгтоні, бо її канадієць (його звали Вілл) стояв на Елвінгтонському аеродромі. Бак не дотягував до ідеалу Банті, хоча, на відміну від Сенді, був доволі імпозантний — але не надміру. Щоразу як вони починали обійматися, він казав щось штибу «От лишенько» й шарівся — виявилося, він побожний баптист, вихований вдовою-матір'ю, яка прищепила йому добрі манери й пошану до жіноцтва. Бак довго тягнув kota за хвоста, але врешті таки запропонував Банті руку і серце, обв'язав їй палець ниточкою і сказав:

— Коли я тебе доправлю додому, до мамці, то куплю справжній дорогий перстень.

Відсвяткували заручини на Ловтер-стрит.

А вже назабаром йому відірвало ногу в дурному нещасному випадку.

— Цим янкi — самі смішки, — сказав Кліффорд; Бетті захлинулася повітрям, а Банті стукнула його так сильно, що аж рука заболіла.

Кліффорду саме дали відпустку, тож він поїхав додому — тільки, на щастя, не до них, бо встиг одружитися з дівчиною на ім'я Гледіс, із жіночих загонів територіальної оборони. Вона була сильно вагітна їхньою першою і єдиною дитиною. Бака відправили назад у Штати, до «мамці» — він обіцяв, що перевезе туди і Банті, але більше не озивався.

Із Джорджем Банті познайомилася під кінець 1944 року — він служив капралом у службі постачання і стояв у Кеттеріку. Вони бачилися час від часу й заручилися напередодні закінчення війни. Банті була не в захваті від такої перспективи, але війна добігала кінця, можливості танули, підкинуті монети падали на землю нудно і передбачувано.

Тільки не для Бетті, яка сповістила, що зібралася у Ванкувер. Бетті з Банті ледве знайшли на карті Канади її нову батьківщину. Усі прекрасно розуміли, що Бетті не в Канаду тікає, а в нове життя.

— Та й ти теж, Банті, — сказала вона, постукуючи по її обручці, ось тільки Банті точили сумніви.

Кліффорд завдяки кролячій лапці пройшов війну без жодної подряпинки, а під впливом Гледіс у нього навіть вдача покращилася. Кролячу лапку він передарував Банті у день весілля — вирішив, що із таким, як Джордж,

везіння їй не завадить. Бебс і Сідні з дітьми не квапилися й завели близнят Дейзі та Роуз аж у 1948 році.

Бетті, вискочивши заміж під час війни, через двадцять років розлучилася з чоловіком, але лишилася у Ванкувері й навідала Англію тільки раз, у 1975 році — вона була рада побачитися з сестрою, але своїй доньці, Гоуп, потім так і сказала, що одного разу більш ніж досить.

Допіру за багато років Банті довідалася, що ж сталося з місіс Картер і містером Саймоном. Коли крамницю і квартиру розбомбили (цирульник помилявся, вони таки там були), вони переїхали до сестри місіс Картер у Лідс і до Йорка більше не поверталися. Під час страшної зими 1947 року, коли сестра місіс Картер застрягла у Ньюкаслі, де навідувала доньку, вони отруїлися газом на її кухоньці. Містер Саймон, якому під час війни не раз перепало за акцент, втратив у Дахау сина (Банті це заскочило зненацька, доти вона про його сина не чула), а син місіс Картер теж загинув. Банті розуміла, чому вони вчинили саме так, але їй усе одно було їх шкода.

* * *

Банті провела Бетті до Ліверпуля й посадила на лайнер через океан. Як і більшість людей на пристані, Банті розридалася, коли велетенський човен відчалив. Бетті мала добру вдачу і завжди шукала в усьому світлу сторону, і Банті допіру тоді зрозуміла, як за нею скучатиме, коли побачила, як сестра махає їй із палуби.

У кінцевому підсумку, можемо сказати, що війна принесла Банті самі розчарування. Вона зрозуміла, що втратила на війні шанс стати кимось іншим, лише коли стало запізно.

Углибині її мрій і далі точилася інша війна — війна, де вона керувала прожекторами протиповітряної оборони і заряджала зенітки, війна, де вона була ділова, красива і зухвала, де не змовкала мелодія «Разка перлів», а у «Де Грей Румз» красунчики-офіцери змагалися за право подарувати Банті інше життя.

Перед весіллям Нелл подарувала Банті срібний медальйон, який лишився їй від матері. Вона збиралася заповісти його своїй найстаршенькій, Бебс, але Банті, попри близьке заміжжя, була така пригнічена, що Нелл вирішила її підбадьорити.

Із будиночка на Ловтер-стрит у заміжне життя Банті забрала ще одну річ — Нелл зберігала Енину ложечку на каміні як химерний німий memento mori. Її не здивувало, коли Банті напередодні весілля спитала, чи може забрати її як сувенір у своє нове життя. Банті-бо регулярно полірувала ложечку, так що та сяяла як нова копійка.

Розділ четвертий

1956. Наймення речей

Здається, ми вже не в Канзасі, Тедді. На бога, де ми? Що ти мелеш, Тедді? Яке ще Дьусбері? О Боже, тільки б він помилявся. Але він має рацію — це і справді Дьусбері, обшарпана північна столиця.

Але ж чому? Що нас занесло у Дьусбері, і то не просто у Дьусбері, а у спальню на горищі на Міртройд-роуд, 12 — у кубло, кипіло, барліг пекельних близнят Дейзі та Роуз!

Вони урочисто підводять на мене очиці. Близнята вмостилися на краєчку свого двоспального ліжка, а я — в кутку під вікном на старій розкладачці з зеленого сукна й іржавих металевих трубок. Її застелили темно-сірою ковдрою, від якої тхне кульками від молі. Таке от ліжко для гостей.

Як я сюди дісталася і чому я тут — загадка, бо дороги я геть не пам'ятаю. По суті, якщо подумати, а під поглядами близнят це геть нелегко, то стає ясно: я взагалі мало що пам'ятаю. Я з відчуттям дедалі сильнішої паніки підтверджую собі, що існую: мене звати Рубі Леннокс, у мене є мама, тато й сестри. А це — не мої сестри. Може, Дейзі та Роуз — і справді інопланетяни, які засмоктали мене до летючої тарілки, коли я гралася на задньому дворі, і зараз ставитимуть на мені варварські експерименти. Від близнят лине зеленаве світло...

— Рубі, усе добре?

Тітонька Бебс протискається до спальні (гостьове ліжко займає чимало простору, якого й так обмаль) і з підозрою дивиться на мене. Мені нічого не лишається, крім як триматися гребно.

— Так, спасибі, тітонько Бебс, — чітко і впевнено відповідаю я.

— Пограйтеся з Рубі, дівчатка, — наказує тітонька Бебс своїм нащадкам.

Я втискаюся в куток. Я не певна, чи хочу долучатися до їхніх ігор. Тітонька Бебс повертається до мене з яскравою силуваною посмішкою, яка мені добре знайома — у Банті така сама. Цікаво, звідки вони її навчилися? (Див. примітку (iv)).

— Ти ще не навчилася їх розрізняти, Рубі? — питає вона.

Може, вони — мов ті загадки у журнальчиках, які читає Джилліан, де треба знайти відмінності між двома «ідентичними» зображеннями. Може, в однієї із сестер шість пальців, одне вухо і бантик у волоссі.

— Підними голову, — наказує тітонька Бебс і вказує на маленьку родимку під підборіддям у однієї з дівчат.

І це все? Відмінності на тому закінчуються? Та вони ж однакові.

— Це Роуз.

Роуз тупо витріщається на стелю, а тітонька Бебс продовжує:

— Спасибі, Роуз, можеш опустити голову.

На мене Роуз дивиться так само тупо, як на стелю. У них дуже бідна міміка. Я вже скучаю за шаленим калейдоскопом емоцій на лиці у Джилліан і навіть похмурю, але тонкою палітрою почуттів Патріції.

— Пограєтесь? Де ваші іграшки? — підштовхує своїх дітей тітонька Бебс. Дейзі неохоче сповзає з ліжка й витягає коробку з набором повстаних тварин. Може, якщо я з ними зіграю, мене відпустять додому? Щось не віриться.

При мені валізка з легкою піжамою, зубною щіткою, рушником, капцями рубінового кольору, п'ятьма парами трусиків, жилеткою, маечкою, двома блузками, картатою спідницею, вельветовою сукенкою, парю штанів у клітинку, двома домашньої в'язки светрами (один білий, один у геометричний орнамент), кардиганом (кольору зеленого скла, з круглою горловиною і рукавами крою «реглан»), нижньою спідницею і чотирма парами панчішок. А ще, звісно, те, у чому я приїхала — одна жилетка, одна маечка, одна пара трусиків, одна пара панчіх, одна нижня спідниця, одна пара черевиків, одна блакитна вовняна спідниця з пояском, один довгий светр, одне зимове пальто, одна пара рукавиць, один шарф, один вовняний берет (у стилі тем-о-шентер). Якщо щось нашої родині вдавалося справді добре, то це вбратися так, аби протистояти викликам стихії.

Враховуючи кількість одягу, можна припустити, що я тут надовго. А з іншого боку, є щось дивне в тому, що піжама тільки одна — може, одяг тут лише для того, щоб вразити тітоньку Бебс, а піжама видає істинний стан речей? Хтозна. Я от не знаю. І чому я тут? Це що, канікули? На канікули геть не схоже. Зі мною не лише Тедді, а й книжка «Цуценята і кошенята» від Джилліан, яку мені вручили в нечуваному й безпрецедентному акті щедрості.

Я тут уже майже тиждень. Близнята вночі, здається, навіть очей не склепляють, тільки лежать дуже-дуже тихо. Я не можу заснути, бо підозрюю, що вони чувають, а коли провалюся в дрімоту, то потім підхоплююся в жасі. Я міцно стискаю Тедді під ковдрою. Його гаряче тільки — джерело великої втіхи для мене, я відчуваю, як його кошлаті груди підіймаються і опадають із кожним подихом. А ось пухове покривало, під яким лежать Дейзі і Роуз, узагалі не ворухиться: підтвердження, що нормальних людських легенів у них немає. Я бачила, як вони дивляться на Тедді — думаю, вони замишляють недобре.

У темряві меблі виглядають зловісно. На горище набилося великих і тяжких меблів, яким узагалі не місце в дитячій спальні — арктична пустка двоспального ліжка, величезний комод на двоє дверцят і така сама тумба, у яку можна труп сховати. У темряві чорнота їхніх обрисів така густа, що в цьому відчувається натяк на антиматерію.

У іншому кутку кімнати стоїть великий чотириповерховий вікторіанській ляльковий будиночок. У ньому є картини розміром із марку і марки розміром із цятку, золочені стільці, як для королеви фей, канделябри, як кришталеві сережки, й кухонний стіл, що вгинається під гіпсовими м'ясивами і бланманже.

Цей будиночок — об'єкт великої заздрості Джилліан, яка не раз намагалася переконати близнят скласти заповіт і відписати все їй. Навряд чи вони її послушалися. Якби будиночок заповіли мені (що ще більше малоімовірно), я його не прийняла би. Було щось тривожне у його мікроскопічному водогоні (маленькі мідні краники!) і крихтих книжках у шкіряній оправі («Великі сподівання»!). Я боялася б, що перетворюся на малесеньку кучеряву дівчинку в сукенці, що днями мусить гратися у дитячій мініатюрними лялечками. Я й так цього боюся. Чи, що гірше, стану бідолашною покоївкою, яка днями чистить плитку.

Може, уночі близнята зменшать мене своєю галактичною силою, і коли тітонька Бебс зайде до кімнати вранці, то гостьове ліжко буде порожнє, а в гостьовій кімнаті лялькового будиночка (де ліжко значно краще, ніж моя розкладачка) лежатиме лялечка Рубі Леннокс із плюшевим ведмедиком розміром із амебу.

А найгірше — це сходи (і в ляльковому будиночку, і на Міртройд-роуд). Дім тітоньки Бебс і дядька Сідні нагадує мені нашу оселю Над Крамничкою — ті самі вузькі високі кімнати, той же надмір сходів — тільки на Міртройд-роуд на кожному поверсі по одній кімнаті, а щоб дістатися до спальні на горищі, треба піднятися довгими-предовгими темними сходами з несподіваними вигинами, поворотами і закамарками, де чаїться тьма Незнаного Жаху. Це вам не доброзичливі привиди Над Крамничкою: від цієї субстанції віє злом.

Мене відправляють спати першою, тож я мушу долати цей страшний шлях сама-самісінька. Це геть неправильно. Я виробила певну стратегію, аби здолати випробування. Наприклад, важливо не відривати руку від поручнів, коли піднімаєшся сходами (а в іншій руці Тедді). Якщо триматися, ніщо не шугне вниз сходами, не вимете нас до Тьми Назовні. І озиратися не можна. Навіть коли відчуваєш, як вовки дихають у спину, навіть коли чуєш, як довгі пазурі шкребуть дерев'яні сходи, не прикриті доріжкою, як закипає у них у горлі рев.

Коли ми починаємо підніматися, перед очима постають апокаліптичні образи — Тедді порвуть на клоччя, вовки перекидатимуться його кінцівками, крапаючи слиною. Смердюча брудна лапа притисне його тільце і витягне начинку. І тоді він благально погляне на мене жовтими очима...

— А це ще хто? — сипить хрипкий голос, коли ми сягаємо майданчика перед спальнею «дідуса», що ніякий мені насправді не дідусь (мої справжні дідусі вже скорилися своїй генетичній долі — одного трамвай переїхав,

другий загинув під час бомбардування). Це дідусь близнят і батько Сідні, і живе він просто під нами.

— Це просто я, Рубі! — кричу я у відповідь, хоча й підозрюю, що він поняття не має, хто така «Рубі», — і піднімаюся далі. Аж ось ми й сягнули найскладнішого етапу: як лягти у ліжко.

Ми на певний час завмираємо на порозі спальні: пороги безпечні, тільки, на жаль, навіки на них лишитися не можна. Добре те, що вовки зі сходів не можуть їх перетнути (а то захопили б цілісінький дім), а погано те, що ліжко стоїть по той бік кімнати. Під розкладачкою дехто живе. Скажімо, кілька крокодилів і дракончик, але здебільшого там клубочаться істоти без назви і чіткої таксономії. Одне я знаю напевно: у всіх, хто живе під ліжком — і названих, і безіменних — гострі зуби. І вони тільки й чекають, коли беззахисні литочки спробують дістатися до ліжка.

Швидкість — єдина стратегія. На старт, Тед! Увага, Тедді! Марш! Ніжки у капцях тупцяють лінолеумом, серця калатають, а тоді ми входимо до небезпечної зони (півметра від ліжка) і заскакуємо на розкладачку, яка ледь не падає, зате ми опиняємося в безпеці. Себто ми в безпеці, якщо не випадемо з розкладачки серед ночі. Я про всяк випадок запихаю Тедді за пазуху.

Хочу додому! Хочу до Патриції. Хочу до «Передачі для малят». У цій оселі телевізора нема, тож щовечора я почуваюся обкраденою, коли розумію, що мої друзі — найбільший плямистий пес на світі, Бур'янець, Круть, Верть і Бобтейл — граються без мене. Час додому! Час додому! Рубі й Тедці кажуть па-па! Па-па! Якби ж то.

Я вирішую, що «Щуценята і кошенята» стануть моїм рятунком. Навчуся читати! Я вже давно намагаюся навчитися читати, восени я піду до школи, тож краще почати заздалегідь. Я засвоїла все, що могла, з уроків Патриції, коли вона змушувала мене гратися у школу (правду кажучи, вона не така добра вчителька, як хотіла б уважати), я знаю абетку від першої букви до останньої, від останньої до першої, але літери не тримаються купи.

Якщо я навчуся читати, а тоді й писати, адже, наскільки мені відомо, одне веде до іншого, то зможу написати листа у зовнішній світ, Патриції, а та приїде й порятує мене з Мітройд-роуд. Тітонька Бебс мимохіть стає моєю союзницею, бо дозволяє мені гратися картками з буквами, які Дейзі та Роуз уже переросли, бо я днями «плутаюся їй під ногами» (а якби мене зменшили до розміру лялечки, то плуталася б іще більше). Близнята ходять до школи, і тітонька Бебс відвикла від дітей у домі — тим паче, вона й так мусить дбати про «дідуся». Це черговий доказ, що мене сюди послали не на канікули, а на страшну каторгу; якби я була тут на канікулах, то вона зі шкури пнулася б, щоб мені було весело. А може, і ні.

У тітоньки Бебс усе працює, як годинниковий механізм. Наприклад, чітко відомо, у якому порядку всі ходять у ванну вранці: перша тітонька Бебс, потім дядько Сідні, потім близнята (разом), а тоді вже я. Увечері порядок зворотний. Джордж, Банті і Джилліан щодня псують цим собі ранок, а тут ніхто не бурчить спросоння. Я не сказала б, що Патриція вранці життєрадісна — радше флегматично-приречена — але все краще, ніж Джилліан,

яка вранці взагалі не розмовляє і спілкується зі світом за допомогою пальчикових ляльок Сажі і Труся. Особливо прикра за сніданком Сажа.

А ще тітонька Бебс – рабиня домашньої роботи, це вона сама мені каже. І то часто. У понеділок вона пере. У неї застарілий бойлер, який довго розігрівається (усе її домашнє начиння примітивніше, ніж у молодшої сестри), а під вечір цілий дім перетворюється на жарку баню, повну обмилків і бульбашок. Вона змушує мене гратися біля страшного бойлера, бо в мене круп і кашель, і каже:

– Це тобі ще пощастило, що в тебе не знайшли нічого серйознішого.

Як ви вже могли зауважити, тітонька Бебс, як і Банті, говорить загадками. Якби німці замість шифрувальної машини «Енігма» використовували Бебс і Банті, то, напевно, виграли б війну. У вівторок тітонька Бебс прасує випране в понеділок. У середу вона витирає пил з поверхонь, у четвер мие складнодоступні місця. У п'ятницю мие підлогу й підмітає килими механічним віником. У суботу ходить за покупками. Розклад у неї такий самий, як у іншої домашньої рабині – Банті!

Харчування тут регулярне і здорове; коли дядько Сідні повертається ввечері додому, йому не доводиться чекати на чай більше двох хвилин. Тітонька Бебс пишається тим, що добре готує, і не впадає на кухні у властивий Банті стріндбергіанський відчай. (Чи, може, й ібсенівський – може, Банті теж застрягла у ляльковому будиночку? Так, подумалося). Дядько Сідні заохочує кулінарний хист тітоньки Бебс. Він говорить про її йоркширський пудинг і цибуляну підливку як про членів родини («Привіт, привіт, аж ось і пастуший пиріг») – аж дивно, що після вечері не питає, чи тим трапеза сподобалася. А ще тітонька Бебс у нас – королева десертів, щовечора щось нове, як не мелясово-бісквітний пудинг, то рулет із варенням (Патриція такий називає «мертвим немовлям», але я вирішила, що за столом тут цього краще не згадувати), як не лимонно-меренговий пиріг, то третій пиріг із ревеню чи рисовий пудинг – що ж то на нас чекає в неділю? Що ми робитимемо в неділю? У нас удома в неділю ніхто не клопочеться по дому, тож і тут, мабуть, так само.

– Ти готова піти у церкву, Рубі?

Церква – це щось новеньке: ми-бо родина поган, як не рахувати Патриції, що ходить до недільної церкви щотижня і подалася б у черниці, якби не була таким відлюдьком. Я знаю, як виглядають церкви, бо тітонька Гледіс колись мене водила у свою (класична така англіканська парафія). Теоретично, я не проти. Іде лише жіноцтво – «дідусь» узагалі майже не полишає своєї кімнати, а дядько Сідні по неділях закривається у вітальні й весь день слухає платівки Гілберта й Саллівана.

Церква тут геть не така, як у тітоньки Гледіс. По-перше, вона в підвалі, куди ведуть довгі спіральні кам'яні сходи й коридор, уздовж якого тягнуться опалювальні труби, а тоді треба пірнути у двері з маленькою табличкою «Церква духу». У підвалі дуже жарко і стоїть дивний хворобливо-

солодкий запах, ніби аскорбінку змішали з антисептиком. Там зібралося вже чимало людей, що базикають, як у театрі. Парафіяни не одразу розсідаються по місцях, проте врешті починає грати маленький орган, і ми затуємо гімн, тільки я не можу розібрати слова в молитовнику, тож просто закриваю й відкриваю рот, гречно, як мені здається, імітуючи спів.

А тоді жінка, що представляється Ритою, запрошує чоловіка на ім'я містер Веджвуд на сцену. Тітонька Бебс нахилиється до мене й повідомляє, що містер Веджвуд – медіум-провідник до світу духу і говоритиме з ним під нашого імені.

– Із мертвими, – каже Роуз (вона побожно припідняла підборіддя, і я бачу родимку).

Вона уважно придивляється до мене, щоб зрозуміти, як я зреагую на цю інформацію. Роуз мене не злякає. Себто злякає, але я не покажу цього. Я просто підводжу брови в німому, але промовистому вияві здивування. Цікаво, чи мертві щось скажуть і мені? Але Дейзі (що, як мені починає здаватися, уміє читати думки), каже:

– Знаєш-но, мертві з незнайомцями не розмовляють.

Раз у них такий етикет, то до мене, мабуть, ніхто не звертатиметься, бо я ніяких мертвих не знаю (тут я помиляюся).

Тоді містер Веджвуд припрошує дух зійти поговорити з нами, і тут починають коїтися дивні речі – мертві вискакують звідусуди. Чоловік однієї жінки, що помер двадцять років тому, каже їй, що світло в кінці тунелю є. Тоді батько іншої жінки, що «взнісся в дух» минулого року, повідомляє їй, що скучає за кіно. Чиясь мати приходить сказати, щоб донька «вивела подряпину на кавовому столику» (за допомогою лляної олії), а за стільцем однієї жінки вискакує аж шестеро з'яв (чи бодай так каже містер Веджвуд) – це, виявляється, її сусіди, які загинули в пожежі тридцять років тому. Від мертвих немає ніякого рятунку. Своїй колишній сусідці вони радять «не тупцяти на місці, а йти вперед» – чи не до світла в кінці тунелю. Світ духів видається мені місцем доволі буденним, як напхот напхана приймальня лікаря, де гості змагаються один із одним у банальності.

Я саме пригрілася і починаю куняти, коли розумію, що містер Веджвуд завмер у кінці нашого ряду й дивиться просто на мене. Я з трудом ковтаю слину і втуплюся у свої ноги – може, він знає, що я лише відкривала рота, коли інші співали гімн. Проте він безжурно всміхається мені й каже:

– Твоя сестра каже, щоб ти за неї не хвилювалася.

Тітонька Бебс зойкає, проте перш ніж я встигаю зрозуміти, що до чого, органчик заводить черговий гімн, ідентичний до попереднього (усі гімни у Церкві духу однакові, тільки, як не дивно, ніхто цього не помічає).

Я до вечора обдумую події у церкві, і навіть смаження і яблучний пиріг – наші гості на недільній вечері – не допомагають мені позбутися страху, що Патриція чи Джилліан загинула. Я намагаюся заговорити про це з тітонькою Бебс, доки на тлі співають Гілберт і Салліван, але вона відмахується:

— Не мудруй, Рубі, тобі не пасує.

(А мені здається, що пасує, ще й дуже). І відмовляється продовжувати розмову.

Минає ще тиждень. Ще тиждень домашнього розпорядку. Ще тиждень сумлінного вивчення карток із буквами та книжечки Джилліан — я викладаю слова із книжки на столі у їдальні за допомогою карток, розкладаючи їх, як ворожка карти, але що в мене тільки по одній карточці з кожною буквою, речення неминуче скорочуються: «Ось іде цуценя» перетворюється на «Ось іде цуцня», а «Ось іде кошеня» на «Ось іде кошня».

Я погрізаю в рутині Міртройд-роуд і скоро стану однією з них. Тітонька Бебс уже вдягає мене в їхні обноси й підстригає мене на їхній манір. Скоро різниця між нами стане геть непомітна, і вони таки здобудуть владу над тілом землянки. Якщо я навчуся писати, то зможу крейдою написати р-я-т-у-й-т-е на тротуарі перед домом. Чого вони від мене хочуть? Моєї теллуричної сили? Мого плюшевого ведмедика?

А найгірше — це жахіття, страшні сни, у яких я тону, падаю з висоти, потрапляю в пастку, лечу. Сни про політ найгірші — ми шкереберть зриваємося зі сходів у запаморочливий некерований політ без кінця. Ми прискорюємося і прискорюємося, доки не сягаємо передпокою внизу й не прокидаємося за мить до зіткнення з вітражем на входних дверях.

Коли дія сну відбувається на сходах дому на Міртройд-роуд — це ще півбіди, бо буває, що уві сні я опиняюся в ляльковому будиночку. Сходи в ньому завузькі, тож після таких ночей ми з Тедді прокидаємося з синцями на ліктях і литках. Хай би де я була, уві сні доводиться тікати від Незвіданого Жаху чи, що гірше, від дідуся, що верещить «хто там?», як зозуля з годинника, і я прокидаюся в сльозах, повторюючи «Це тільки я, Рубі», і я вже навіть не певна, хто така ця «Рубі».

А тоді починається справжній жах — я ходжу уві сні. Сходи мені не лише сняться — інколи тітонька Бебс мене будить, і я виявляю, що саме на сходах і стою. Я Рубі, сама-самісінька, як не рахувати Безіменного Жаху. Яюсь я прокидаюся у півночі сама, тітоньки Бебс поруч немає. Я стою перед ляльковим будиночком, і у темному світлі ліхтаря з вулиці, що сочиться крізь завіси, видно, що в кімнатках панує безлад, ніби якийсь мале звіря розпачливо щось шукало й перевернуло все догори дригом. Жахіття!

Я заспокою Тедді, розказуючи йому історії, у яких усіх порятовують — Рапунцель, Білосніжку, Сплячу Красуню. Я детально переказую епізоди з Робіна Гуда, де я Меріан, Тедді — Алан із Долини, а тітонька Бебс — шериф Ноттінгемський. Інколи я — самотній ренджер, а Тедді, як уміє, прикидається Джейм Сілвергілсом. Інколи ми — бранці на піратському судні, що вже стоять на дошці над морем, коли на обрії з'являється корабель Синбада; інколи ми, оточені у дерев'яній хижі, відстрілюємося від індіанців, знаючи, що кавалерія з розпатляною Патріцією на чолі порятує

нас в останню мить. Звісно, зараз я розумію, що ми просто обрали не той бік — якби ми перейшли на бік піратів чи індіанців, то, мабуть, були б у безпеці.

Інколи ми вмощуємося на килимку при каміні, модерному такому, з чорно-червоно-сірими геометричними візерунками, і вдаємо, що це — чарівний килим, який забере нас із Мітройд-роуд і віднесе додому, проте хай би як ми старалися, він підноситься лише на кілька сантиметрів, зависає на пару секунд і знову падає на підлогу.

Знову настає неділя. Ми йдемо до церкви. Цього тижня Рита представляє нам гостьову медіумку Майру, що виглядає як Альма Коган, тільки без гарних суkenок. Майра читає доповідь про «Тварин у духовному світі» і стверджує, що тварини вливаються у дух, як і люди. Це породжує чимало запитань, хоч би і про те, як там вистачає місця на всіх. Якщо все живе переходить у потойбіччя, то на астральні рівнини щодня приносить мільярди й мільярди представників планктону, амеб і бактерій. А якщо ні, то де ми проводимо межу? На той світ потраплять лише домашні тварини? Лише тварини, більші за йоркширського тер'єра? А як же бджоли? Чи тварин сегрегують — собаки до собак, жирафи до жирафів? Цуцня і кошня? Курчата з курчатами? Сойки до сойок (два чоботи пара)? Чи всі птахи разом? А що ж плюшеві ведмедики? Може, під ведмедиків у світі духів виділили окремий закут, а може, їм дозволили жити з дітьми. Стільки запитань...

Я зосереджуюся на абетці. Ми з Тедді днями сидимо на чарівному килимі перед каміном і вивчаємо загадкові послання — «А — абрикос», «В — бджола», «В — вівця», «Г — гарбуз». Значення я розумію, а ось форма в голові не вкладається. На картках є зображення (абрикоси, бджоли, вівці, гарбузи, гудзики, дерева й ельфи) — герменевтичні символи, від яких я шаленію. «І» — «індіанець»: уночі на сходах збираються ворожі племена, блискають у темряві очима й намистами, а за їхніми головними уборами з пір'я глипає Безіменний Жак. Ті, хто під ліжком живе, виповзають і долучаються до них, де-не-де зблискують ятагани. Ми летимо повз них у невпинних і шалених снах.

Може, це квіткові близнята, шабаш відьом на двох, мене причарували, і через їхнє прокляття я щоночі літаю без крил. А може, вони зробили схожу на мене воскову лялечку, сховали у ляльковому будиночку й тепер щоночі вправляються в телекінезі, жбурляючи її вузькими сходами, а самі «невинно» лежать у ліжку. Коли я прокидаюся в ліжку, вони лежать і дивляться на мене; їхні очі — блискучі цятки у темряві — впиваються у мій череп, обмацують мозок. Я не дам їм прочитати свої думки. Я опиратимуся.

У мене стільки питань, а ніхто на них не відповість. Одна з близнят опускає підборіддя, щоб я їх не розпізнала, і показує мені підручник (я не знаю, чому вона завдає собі клопоту розмовляти, раз вони так добре опанували телекінез): на сторінках Дженет помагає мамі пекти пиріг, а Джон із татком розводить багаття. А я думала, що «д» — це «джем»! Якогось дня тітонька Бебс заходить до вітальні й застає нас із Тедді у сльозах — перед нами літери, як на дошці для спілкування з духами, складаються у загадкове слово п-е-р-л-а. Тітонька Бебс кривиться від люті і стає як портрет пензля Пікассо. Вона змітає букви і жбурляє у вогонь. Дурні ми — «п» це «пиріг», а не «перла».

Дні пролітають у алхімічному опануванні читання, а ночі — у польотах. Я не покладаю рук у пошуку таємного закляття, яке урвало б наше загадкове вигнання й повернуло нас додому. Скільки ми нидіємо на Міртройд-роуд? Рік? П'ять років? Насправді лише два з половиною тижні, а здається, ніби промайнуло століття. Як моя родина мене впізнає, коли я повернуся? У мене-бо немає помічної родимки, яка засвідчила б: це та сама Рубі Леннокс, яка полишила їх давним-давно. Може, вони скажуть, що я самозванка, і не впустять у дім.

Аж раптом ми опиняємося на свободі! Я заходжу на кухню й бачу там тітоньку Гледіс, що перешіптується з тітонькою Бебс. Та намазує маслом хліб для пудингу, із яким я вже не познайомлюся, бо Гледіс, забачивши мене, каже:

— Я відвезу тебе додому, Рубі.

Обидві тітоньки тривожно зиркають на мене понад хлібом із маслом, ніби я — небезпечний і непередбачуваний звір («т» — це «тигр»).

Дім! Милий дім. У гостях добре, а вдома краще. Там і стіни допомагають. Це там, де серце. Нарешті моє випробування скінчилося. Вітає мене Патриція — ще у коридорі.

— Привіт, Рубі, — каже вона із м'якою, вибачливою усмішкою.

На кухні Банті наливає мені молока й дає печиво. У неї почервонілі очі, і взагалі, вона виглядає, наче сама не своя. Вона дивиться на мене, чи то пак, десь лівіше і вище, і силувано каже:

— Рубі, ми тут подумали й вирішили, що спробуємо жити далі й лишити нещасний випадок у минулому.

Я й не проти, адже поняття не маю, про який «нешасний випадок» іде мова. До того ж усі живі-здорові, крім Тедді, у якого на лапі є ранка, де вовки витягли з нього трохи вати, але Патриція ошатно зашиває його шовковою ниткою для вишивання. З неї вийде прекрасна ветеринарна.

Перед сном я смикаю Патрицію, доки вона не погоджується розтлумачити мені «Цуценят і кошенят». Мені соромно, що я колись сумнівалася в її вчительському хисті, адже тепер від її пояснень усе стає зрозуміло, і я розкриваю Таємницю — «Ось іде цуценя, ось іде кошеня, ось ідуть кошенята й цуценята». Я могутня! У мене є ключ до Храму знань, і ніхто мене не зупинить. Ми витягуємо олівці й починаємо писати літери. Не буде більше цуценят і кошенят, тепер у мене вистачить буков на скільки завгодно цуценят і кошенят, мені на все вистачить буков. Я повільно виводжу власний ієрогліф червоним олівцем: Р-У-Б-І значить Рубі! Мене звати Рубі. Я — коштовний камінь. Я — крапля крові. Я — Рубі Леннокс.

Я вперше за казна-скільки часу засинаю у власному ліжку. Самій у спальні бути дивно, мені здається, що чогось чи когось там не вистачає. У кімнаті з'явився простір, якого доти не було, не вакуум, а незрима хмарка журби, що натикається на меблі та замирає в ногах ліжка, ніби в наших домашніх

привидів поповнення. У Тедді шерсть на загривку стає дибки, він нервово гарчить.

Мої нічні променади не припиняються з поверненням додому, і Банті часто будить мене в цьому небезпечному стані й сповіщає, як її дратують мої примарні одиссеї. А що ж, коли вона мене не будить? Чому в мене такий неспокійний сон?

Щось Над Крамничкою змінилося. Патриція, наприклад, чимось засмучена, у неї в очах поселився новий розгублений і стривожений вираз, аж дивитися боляче. Першої ночі після повернення, коли я дочитала «Цуценят і кошенят» («Цуценята і кошенята послули»), вона хоче мені щось сказати, але прикушує губу і втуплюється в ілюстрацію з послулими звірятами. А тоді вона наполегливо, люто шепоче:

— Це ж Джилліан, так, Рубі? Це ж Джилліан зробила?

Але я тільки тупо витріщаюся на неї, бо поняття не маю, про що вона.

А Джилліан — Джилліан до мене ласкава! Вона дозволяє мені лишити «Цуценят і кошенят», дозволяє їздити на Мобо (але що з того, якщо я його вже переросла і його все одно здадуть на металобрухт? Перерости Мобо — це теж своєрідна ініціація, і я розумію, що відчувала Джилліан, коли це сталося з нею). А ще вона дозволяє мені позичати Сажу і Труся, я можу навіть сама вибрати, кого саме. Я завжди обираю Труся, бо він уміє говорити. Ну, майже. Протягом короткої, але ідилічної золотої доби Сажа і Трусь навіть приятелюють, аж доки природна сварливість Джилліан не бере гору: вона каже «Абра-кадабра!», ламає чарівну паличку Сажі об голову Труся й відбирає його в мене, силою стягнувши з руки. А мені й байдуже — у мене є Тедді й Александрійська бібліотека у вигляді дитячого відділення Йоркської міської бібліотеки, яке тільки й чекає, коли ми розкриємо всі його таємниці.

Уві сні ми з Тедді злітаємо сходами нашого дому на чарівному килимі, бездоганно слухняному нашій волі, вправно маневруємо на сходових майданчиках, обхитряємо вовків, які тікають у Зовнішню Темряву, й обходимо Безіменний Жах (що його збірна назва — Страх), сіу й апачі, які марно намагаються нас повалити. Перед нами на коні на ім'я Сілвер іде Патриція в зеленому. Ну, ну! Ми набираємо швидкості з кожним поворотом — вжух, вжух, вжуууух, вжуууууух. Ми всесильні. Ми досягаємо останніх небезпечних сходинок, але триумфально прискорюємося й зісковзуємо в коридор, як сови, що над ними не владна швидкість звуку. Передні двері відчинені, а коли ми наближаємося, вони перетворюються на веселкову арку, й ось ми вже на свободі! Ми просто неба, не на нашій вулиці, а на відкритій рівнині під нескінченним морем зірок. Тедді захоплено сміється, а волосся Патриції майорить, як золотий стяг.

Примітка (і?) — Співочі пташки

Фредерік зайшов на кухню і розсміявся.

— Круп, як у конячки, дівонько, — сказав він, змірявши схвальним поглядом пишний випнутий задок Рейчел, яка саме стояла на колінах і мила кам'яну підлогу.

Рейчел почервоніла як буряк, але не підвела погляду від свого медитативного заняття, тільки шкребла щіткою кам'яні плитки — вгору-вниз, вгору-вниз. М'язи на її дужих руках випиналися. Вона намагалася стерти останні сліди присутності Аліси Баркер.

— А у нас тут ліпота, йо? — кинув Фредерік.

Він за вуха заніс на кухню двох мертвих кроликів і кинув на сушильну дошку, так що на щойно видраяному й вибіленому дереві заяріла цівка крові.

— Я труджуся, містере Баркер, — сказала Рейчел і відчула, як зрадливий рум'янець повзе вниз тілом.

Містер Баркер, пан, «хазяїн» — чоловік Аліси Баркер. Аліса Баркер — його дружина.

— Золоті руки, — сказав він, і вона відчула в його голосі тінь посмішки.

Рейчел і собі всміхнулася, не піднімаючи очей від плиток. Він уже скоро стане її. Вона займе Алісине місце, стане другою дружиною, комар носа не підточить. У неї буде чоловік, вона буде господинею дому, прийде на готове. Вона їм потрібна, бо вони слабкі, а вона сильна.

— Піду глену, що там у силках на Пенгіллських горбах, — кинув він.

Рейчел присіла і стерла з чола піт тильною стороною долоні, а тоді кивнула на стіл.

— Я вам перекус наготувала.

Фредерік узяв хліб із сиром, загорнутий у тканину.

— Добра дівка, Рейчел.

І справді, добра, — подумала Рейчел. Порядок тут наведу. Вони мені ще подякують, навіть якщо зараз комизяться. Нікого в них нема, крім Рейчел, відколи не стало їхньої лінивої слабосилої матері. А Рейчел їм ще й кровиночка, а не чужа приймачка — вона, як-не-як, Алісі Баркер кузинка. Їхнє родинне дерево розкололося навпіл, стовбур тріснув — Алісина мати, Софія, і мати Рейчел, Ганна, були сестрами, але Софія вийшла заміж за велике цабе, а Ганна за злидаря, то батько її і зрікся. Коли Рейчел у десять пішла служити посудомийкою, маленька Аліса ще чесала золоті кучері і вчилася грати на піаніно. І куди це довело? На гноярку, ось куди, — подумала Рейчел і роззирнулася. Аліса що, не марала тут своїх м'якеньких біленьких учительських пальчиків?

А втім, враховуючи, скільки на кухні набралось сажі і жиру, як почорніли стіни, скільки пилу лежало на підлозі, скільки було нелатаної білизни... Хазяїн мусив послати по Рейчел до Вітбі, бо не вгледів своєї жінки-красуньки.

А діти її! Ганьба, а не діти – сердиті, неслухняні, Біблії не знають, сорочечки не заправлені, хусточки не випрані, а в когось узагалі нема хусточки. У старшої дівчини, Ади, волосся так узялося ковтунами, що Рейчел одразу половину зголила. Та зарепетувала як свиня недорізана, коли побачила, як кучері падають на підлогу. Вона була така схожа на матір, що аж тривожно. Рейчел вирішила, що, може, зараз діти її й недолюблюють, але за кілька місяців іще подякують за порядок, якого їм не могла дати Аліса Баркер, розумна, але не від світу сього.

Із другого поверху долинуло тихе скитління немовляти, а тоді гучніший плач старшої дитини. Рейчел пропустила плач повз вуха – хай знають, що вона з ними не панькатиметься, у неї ще підлога не домита. Щось зблиснуло на блідому листопадовому сонці, і Рейчел виколупала зі щілини між плитками гудзика. Рожевий, скляний, у формі квіточки – це від Аліси, від кого б то ще. Рейчел поклала його в кишеню, щоб потім перекласти у скриньку для гудзиків. У Аліси Баркер у скриньці для гудзиків була тільки давня монета з профілем Георга IV і заваляща цукерка. Така вона була жінка.

Плиткою ковзнув маленький олов'яний солдатик. Альберт заплескав у долоні й засміявся. Він бавився солдатиками й кубиками на проході, прив'язаний віжками до поручнів, а зараз підняв погляд на неї.

– А ти мені зуби не шкір, – сказала Рейчел і вкинула до кишені ще й солдатика.

З усіх дітваків він дратував її найбільше – усе намагався піддобритися, ліз обніматися й цілуватися. Він був як дівчинка, викапана сестра чи мати.

Рейчел вихлюпнула відро брудної води у двір і лишила двері відчиненими, щоб підлога підсохла, тільки сонце вже тьмяніло за горбом, як давній синець. Вона повернулася до раковини, підняла м'яке кроляче тільце і вже наготувалася його білувати і свіжувати, але щось її спинило. Вона взяла тесак, що висів над грубкою, і вправно відрубала кролику лапку. Кроляча лапка – на щастя, це всі знають, а ще сьогодні вона переверне срібний трипенсовик при світлі місяця-молодика, і на тому, дай Бог, за майбутнє можна бути спокійною. По двору загупали дерев'яні підешви, звістуючи повернення зі школи старших. Здається, вони щойно вийшли з дому вранці, як уже вернулися знову.

На мить вони завмерли на порозі, як у рамці сентиментальної фотографії, а тоді Ада випнула губи і сказала:

– Там діти си розплакали, ади, – і, скинувши черевики, Ада вийшла з рамки й промарширувала мокрою підлогою. Побачивши припнутого до сходів Альберта, вона почервоніла й заволатала на Рейчел: – А бідне дите прив'язала, ек собаку. Це тебе треба прив'язати!

Відв'язуючи його, вона повторювала:

— Бідний Берті, бідний Берті, Адді си вернула, — а коли Рейчел сказала їй лишити дитину, розвернулася до неї і сказала: — Ти мені не мамка, то не командуй.

І посміхнулася силуваною посмішкою, від якої її лице мовби розколов серпик місяця. Рейчел ухопила її покинутий черевик і пожбурила в дівчину так, що той аж відскочив від Адиного голомозого черепа. Проте навіть це Аду не спинило: вона так і стояла, незграбно тримаючи на руках важенького Альберта, із плямою крові розміром із гудзик у волоссі й побілілим від шоку лицем, і істерично кричала «Ти мені не мамка!» знову і знову, доки на кухню не впала темна тінь. Це повернувся Фредерік і заволав:

— Тримай си в руках, мала!

І відшмагав по черзі їх усіх, крім маляти Неллі.

— Дітем мамка треба, — сказав він Рейчел, коли закінчив.

— А треба, містере Баркер, — погодилася вона, намагаючись триматися урочисто і покірно — хай оцінить контраст із її сестрою у других.

Тепле серпнєве сонце заливало котедж, як мед. Рейчел на кухні солила квасолю — лущила й пересипала сіллю у великій кам'яній ступі. Боби вона виростила сама і квасольку теж, вусики з багряними квітами вилися південною стіною сараю, як у казці. Вона переконала Фредеріка, щоб нічні горшки виливав лише на гноярку, і розбила справжній садочок — із картопелькою, коричневою цибулькою, ревенем, морквичкою і темно-зеленою зморшкуватою капустою. Якби їй хтось сказав раніше, що в ній живе землеробка, то вона не повірила б.

Тепер це — її кухня, її котедж, її життя. Якби сюди забрів незнайомець (а траплялося таке нечасто), то він і не запідозрив би про існування якоїсь Аліси, хоча, може, і спитав би себе, як Рейчел — ні риба ні м'ясо — наплодила таких гарненьких дітей.

Вона виставила фотографії дітей над каміном, обабіч від годинника, який, разом із нащадками, складав спадок причинної Аліси. З фотографіями вийшла дивна історія. Фредерік узагалі поняття не мав, звідки вони взялися.

— Француз якийсь приїздив, сфотографував, — скривилася Ада, але деталей не уточнювала.

Дві фотографії були в рамках — мабуть, той самий «француз» постарався — і їх Рейчел поставила на камін. На одній було троє хлопців, на іншій — Лоренс, Том і маленька Лілліан. А решта, без рамок, лягли углиб шухляди. Діти на фотографії не дивилися, надто свіжі були спогади: їх отримано в останній день, коли вони бачили маму.

— Якби ж то була фотографія матері, — жалібно протягнула Ада.

— Якби була, то Рейчел її спалила б, — сказав Лоренс.

Проте Том пізніше завів їх нагору й показав скарби, які поцупив із кухонного столу того ранку, коли померла їхня мати. Троє старших дітей зо півгодини розглядали Алісин портрет — красиве загадкове обличчя зниклої матері в екстравагантній срібній рамці з червоним оксамитовим облямівом.

Вдача у дітей не покращилася, а вигляд так: тепер вони ходили причесані, вимиті і в залатаному одязі. Кожному виділили якийсь обов'язок. Вони читали Біблію, молилися, а по неділях цілою родиною ходили до церкви — Фредерік із такої нагоди надягав циліндр і ошатну куртку із плетеною тасьмою.

Двері були прочинені, і Рейчел бачила, що Альберт надворі грається зі спаніелем, якого приніс Фредерік — малий із батька мотуззя вив і випросив щеня. Ада сиділа на траві біля плоту й розказувала казки Лілліан і Нелл, вимахуючи руками — Рейчел прекрасно знала, що то за історії. Закривши ступку квасолі, вона поставила її на низьку полицю в комірчині. Холодна й темна комірчина була центром нового життя Рейчел, полиці вгиналися від доказів її вправного господарювання — варення, закруток, маринадів, малини й агрусу як коштовностей у великих скляних банках, жирного окосту, миски із брунатними яйцями, глеків ревеневого вина, солодких і м'ясних пудингів, загорнутих у тканинку.

Рейчел задоволено оглянула свої запаси, несвідомо повертаючи на пальці золоту обручку, ніби хотіла послабити її хватку. Коли Фредерік надягнув їй обручку, вона одразу зрозуміла, що та лишилася від Аліси, тільки ювелір доточив трошки металу, аби та налізла на її товстий палець. Але Рейчел нічого не сказала — врешті, обручка це обручка, хай би хто носив її раніше.

— Щоб ти була чесна жінка, — сказав Фредерік, надягаючи їй обручку, ніби того було досить.

Наближалися жнива, і Рейчел, байдуже, чесна чи ні, ходила з таким животом, ніби всередині ріс борець. Вона відчувала, що її дитина буде сильна як бик, не те що худі і слабосилі Алісині малі, які вічно кашляли і шморгали носом.

Лоренс і Том гасали двором, а Альберт тягався за ними зі своїм щеням. Вони вічно сиділи без діла.

— Лоренс, куди намилився? — заревіла вона, коли діти, побачивши її на порозі, чкурнули, як пташина зграйка, в поля. — Робота не вовк, у суботу не сидять без діла, горшки треба повиливати.

Лоренс повернувся до неї із перейнятим у Ади кислим виразом.

— Шо, зараз?

Лоренсу не пощастило: кутики його вуст від природи тяглися вниз, ніби він кривився, і це лютило Рейчел іще більше, ніж Адині силувані посмішки.

— Так, зараз, любий мій Лоренсе, а то начеплю відро з помиями тобі на голову.

Рейчел потяглася до шкіряного ремня, що висів на кілочку при дверях, і зважила його в руці.

— То що, зробиш, як я сказала, чи тебе силувати?

Вона рушила до нього, і решта дітей сипонула навсібіч, як курчата — усі, крім Лоренса, який завмер, не зводячи з неї погляду.

Він стояв на своєму, хоча знав, що на нього чекає, і закричав:

— Сама горбаться, жирна корова!

Лоренс не пробував утікати. Перший же удар ремня збив його з ніг, і так він і лежав, репетуючи й закриваючи руками голову, доки Ада не послала Тома до криниці по відро води. Якби той не вилив воду на мачуху, Рейчел, мабуть, не спинилася б, доки Лоренс не зомлів би, а може, і до смерті його забила б. Але спинила її не тільки вода — занісши в черговий раз руку для замашного удару, вона зігнулася від болю, вхопилася за живіт, зашипіла:

— Дитина... дитина народжується.

Фредерік закрив Лоренса й Тома в сараї без їжі і води аж на два дні, щоб провчити, тож появу нового братика вони пропустили.

— Не хоче це дитя на світ, — сказала місіс Мей, яку покликали із села на поміч. І, зітхнувши, додала: — Але раз почалося, то із цієї дороги вже не звернути.

Рейчел їй не дуже подобалася. Хай би що казали про Алісу Баркер (а коли її не стало, то чого тільки не казали), але в неї для кожного знаходилося добре слово, а пологи, на радість місіс Мей, завжди проходили легко. Коли вона вийшла з кімнати, то ледь не перечепилася об Альберта, який бавився солдатиками під дверима.

— То ти солдатом станеш, коли виростеш, так, Альберте? — спитала вона, і хлопчик усміхнувся. — Що ж, Альберте, а в тебе є маленький братик.

Із кімнати за ними долинув тихий плач, і місіс Мей раптом згадалося, як вона подала Алісі Баркер новонародженого Альберта. У неї досі стояло перед очима, як Аліса Баркер простягнула руки до немовляти і сказала: «Привіт, пташечка моя співоча». Місіс Мей розсміялася, бо хто ж не знає пісеньку про дитину-зайвий рот у бідному домі?

Пташечка співоча прилетіла в хату,

Як же нам з тобою всіх прогодувати?

Аліса Баркер і собі всміхалася, бо красивішої дитини за янголятко в неї на руках ще світ не бачив.

— Жовте, ек масло, — сказав Фредерік, коли вперше побачив свого наймолодшого сина.

— Жовтий. Це хлопчик, і його звати Семюел. — заявила Рейчел.

Місіс Мей принесла дітям гостинці, тож коли Альберт прокинувся серед ночі й не зміг заснути, Ада дала йому золотисту, майже прозору карамельку, і він щасливо вмовився в неї на колінах, а вона стала розказувати казки про Білосніжку й лиху мачуху і багато інших історій, де мачуха-узурпаторка врешті танцює в розжарених залізних черевиках.

— А тоді їхня мати повернулася, і вони жили довго і щасливо.

— Мати повернулася, — радісно повторив Альберт, і Ада потягнулася до срібного материного медальйона в кишені фартушка. Вона берегла прикрасу як талісман, бо їй не вірилося, що мати могла полишити їх і зникнути навіки.

Рейчел сиділа і ногою гойдала велику дерев'яну колиску. Немовля вони тримали на кухні біля пічки, як буханець хліба, ось тільки це тісто ніколи не підніметься. Місіс Мей навідувалася аж до зими, ще й приводила інших жінок із села — кожна мала власну думку про те, що робити із хворобливим дітям. Семюел був крихтний, як стара Адина лялька, і майже такий же безживний.

Холодними вечорами першої і єдиної зими в житті Семюела вони сиділи на кухні — Рейчел по один бік колиски, діти по інший, скулившись на довгій дубовій лаві, а між ними світила лампа. Від її жовтого світла темрява видавалася ще чорнішою. Фредерік знову запив і більшість вечорів проводив десь у селі. Інколи Ада брала Нелл на руки, як немовля, і тоді дівчинка і її мачуха переглядалися з різних кутків кухні, як королеви-суперниці. Того вечора вони поскандалили, й Ада була змушена зайнятися чимось корисним, тож сіла латати шкарпетки. Час від часу вона піднімала погляд і дивилася на Рейчел, як на порожнє місце.

— На що зриш? — нарешті огризнулася Рейчел, і Ада силувано посміхнулася. Від цієї посмішки мачусі завжди хотілося її стукнути.

— На ніц.

А що Рейчел не вгавала, то дівчинка злостиво додала:

— На ялівку шпетну.

Рейчел уже достатньо добре вивчила їхній дурний діалект, аби зрозуміти, що її назвали страшною коровою.

Вона вирішила, що наступного року відправить дівку у служки, і на тому кінець. Це буде справедливо: най донька Аліси Баркер гарує при грубці й виносить помії. Рейчел зненавиділа ферму. На цій зеленій землі далеко від моря вона почувалася не в своїй тарілці. Вона так скучила за криком мартинів, рибним духом і кіптявою від китячого жиру, що, якби не Семюел, спакувала б речі й рушила додому. Вона навіть не знала, кого ненавидить більше — чоловіка чи дітей.

— Час вам лягати, — сказала вона, не підводячи погляду на дітей.

— Ми тіко си дочекаєм, доки батя верне з «Лисиці й винограду», — Лоренс знову нив, що завжди дратувало Рейчел.

— Як я сказала, що час спати, значить, час спати, — Рейчел говорила рішуче, крізь зціплені зуби, наголошуючи кожне слово. Якби Лоренс був розумніший, то, мабуть, збагнув би, що вона тільки й чекає приводу.

— Чому?

Рейчел прибрала ногу від колиски, нахилилася вперед, схопила Лоренса за чуба й сіпнула до лампи, але, придивившись, відпустила, ніби обпеклася, і нажахано охнула. Усі зацікавлено вступилися в Лоренса: у нього лицем пішли яскраво-червоні цяточки.

— Це моровиця? — спитав Том, піднявши очі на Рейчел.

Та бридливо труснула головою:

— Ні, дубова твоя голова, це вітрянкa.

У каміні розвели таке велике багаття, що вугілля жаріло ще о другій ранку. Ада слухала, як щопівгодини на камінній полиці б'є годинник з оправою із червоного дерева, який належав матері ще до того, як вона побралася з батьком. Мати обожнювала цей годинник. Ада підкралася до дверей і підняла клямку, затримавши подих на випадок, якщо завіси зариплять. Коли вона прочинила двері, раптовий порив холодного вітру припідняв в'язану серветку на каміні і здмухнув зі столу клапоть блакитного пакувального паперу. Надворі повітря було непорушне, стояв тріскучий мороз. Ада пашіла від вітрянки, тож доторк холоду був майже приємний.

Над полями висів величезний холодний місяць, забарвлюючи землю блакиттю. На деревах блищала паморозь, як цукрова глазур. Ада загадала бажання, єдине бажання, яке в неї лишилося — щоб Рейчел померла, а її товсте тіло зогнило і розчинилося під землею. Вона як худобина у полі, тільки таке порівняння несправедливе до худоби, яка нікому не бажає кривди і взагалі створіння Боже, бо до Рейчел явно доклав рук диявол.

Ада вийняла з кишені срібний медальйончик і відкрила. У місячному сяйві волосся у медальйоні видавалося безколірним.

Мати відійшла вночі. Вона поцілувала їх усіх на ніч, як завжди, а вранці їй вже не було, тільки материн дух лишив Аді під подушкою срібний медальйончик. Наступного ранку Фредерік скликав їх усіх за кухонний стіл і сказав, що мати померла, а тоді Ада лишилася варити вівсянку, а Фредерік рушив у село, шукати годувальницю для крихітки Неллі, лаучись собі під ніс:

— Могла і пискле сране з собов забрать!

Ада не розуміла, як це мати померла, якщо тіла не було. Але якщо вона жива, то де ж вона поділася?

Ада зачинила двері так само тихо, як відчинила, і навшпиньки підійшла до колиски.

— То що, Семюелю, як воно тобі? Пий, пий студене повітря, щоб швидше до Творця.

Немовля чмихнуло носом.

— Тебе балують, а як тобі таке?

Ада повільно, але рішуче шкрябнула шкірку на пухирці від вітрянки й аж ногою притупнула від болю, коли той луснув. Вона глибоко вдихнула й вимазала палець у гної, а тоді стягнула у колиску й обтерла лице немовляти, як священик, що благословляє парафіян.

— Що це ти поробляєш?

Це Рейчел крокувала до неї у просторій нічній сорочці, як бойовий корабель під вітрилами до беззахисної жертви.

Ада підскочила й мимоволі сховала руку за спину.

— Ніц, — сказала вона й широко посміхнулася.

— Брехуха мала! Ти мені тут не прикидайся ображеною невинністю, геть від колиски! — голос Рейчел піднімався з кожним складом. Після такого вона зазвичай впадала в шал. — Якщо ти малого хоч пальцем торкнулася, я тобі руки повириваю.

Семюел занявчав із глибин колиски, і Рейчел схопила Аду за руку й сіпнула на себе, намагаючись розтиснути долоню й побачити, що там усередині.

— Ніц там нема! — завищала Ада. — Нема ніц, ніц я йому не роблю, думала, він плаче.

— А то тобі не байдуже.

Рейчел почала вертити їй навсібіч і нишпорити кишенями. Згадавши про медальйон, Ада спробувала викрутитися з допитливих рук мачухи.

— А це що таке, мадама? — Рейчел тріумфально підняла медальйон у повітрі.
— Ну-ну, знаю я, хто тобі це дав.

— Це мені мамка дали, тобі до цього діла нема!

— А от і є, — сказала Рейчел і тільки розсміялася, коли Ада спробувала вихопити у неї медальйон.

Вона що є сили штовхнула Аду вбік, так що та врізалася в лаву, і натисла на замочок медальйона, який несподівано відкрився. Вона витягла кучерик білявого волосся, акуратно скручений під склом, і пожбурила його в жарини, де він із тріском розчинився. Ада засичала, як кішка, й наготувалася кинутися на Рейчел із пазурями, проте саме тієї миті Фредерік із червоним п'яним лицем протиснувся у двері, і Рейчел вирішила вимістити гнів на ньому.

— І не соромно? Ганьба ти наша, ні копійки за душею, совість пропив. Воно й не дивно, що вона тебе кинула...

Але Фредерік заткнув її ударом важкого червоного кулака.

Не минуло й години, відколи дитя померло, але тільки вже зсохлося і змаліло. Рейчел усе одно притискала до себе трупик, як живого.

— Сходити по пастора? — озвався Лоренс, коли винувата і тривожна мовчанка затягнулася. Ніхто не зважувався навіть докласти дрів у вогонь.

— Я піду, — поквапцем втрутилася Ада і, зашпортуючись і ковзаючи примерзлим двором у дерев'яних шкарбанах, рушила до села, молячись, щоб Бог її пробачив. Семюел помер у судамах, на ньому не було ані пухирця від вітрянки, але Ада все одно була певна, що це вона своїми прокльонами звела малого в могилу.

«Дифтерія». Вона чула, як перешіптуються за дверима. Красиве слово — «дифтерія», як жіноче ім'я. Рейчел викликала старого доктора Сімпсона, який усміхнувся Аді з-під бакенбардів, зазирнув їй у горло і сказав, відчувши сморід від її подиху й побачивши замшеву мембрану в горлі:

— Ага, он воно що, ага, — а тоді стиснув їй руку і сказав: — Ти у нас, Адо, скоро будеш як новенька.

А про себе подумав, що вона дуже гарненька, викапана мама.

Потім дорослі вийшли, але до Ади долинали уривки їхньої розмови:

— Хай інші діти до неї не підходять... стрімке погіршення... у таких випадках... скінчиться.

Рейчел щось вискнула, але Ада слів не розібрала, а тоді на сходах пролунали кроки — і лишилося тільки цокання матиного годинника, який вона попросила перенести до своєї кімнати, і мачуха, безсловесна і

покаянна перед лицем смерті, погодилася. За пару хвилин Ада почула, як цокають двором копита великого гнідого коня доктора Сімпсона. Від'їжджаючи у блискуче зимове світло, він мимоволі згадав кучерики Аліси Баркер, і цей спогад його грів, доки кінь не злякався зайця, що вискочив із ферми, і ледь не скинув його з сідла. Ада слухала, як стихає тупіт, а тоді посипав сніг.

Ада чула хрипи у себе в грудях – може, і передсмертні. Вона розуміла, що той, хто чує таке, уже не одужає. Сестра її шкільної подружки померла від дифтерії минулої зими, тож вона знала, як протікає хвороба. Смерть не така вже і страшна, коли підходиш до неї впритул. Глухо калатали церковні дзвони, ніби знали, що на неї чекає, хоча насправді дзвонили за місцевим лордом, який помер кілька днів тому – сьогодні похорон. Різдво промайнуло, а в кімнаті хворої його й не помітили. Стужа, що допомгла забрати малого Семюела, посилилася, земля була тверда як криця й холодна як свинець. Немовляті могилу ще викопали лопатами, а Адину могилу доведеться длубати заступами.

Почалася хурделиця, Рейчел сповістила, що «наш замело», і спробувала напоїти її ячмінним відваром, але горло боліло так, що Ада не могла ковтати. З-за вікна сіялося сліпуче світло, що мерехтіло і хвилювалося на снігу, як на воді. Альберт, Лілліан і Нелл гралися в кучугурах надворі, і їхні високі голоси проривалися крізь глибоку тишу, яка приходить зі снігом.

Знову почався сніг, спершу сипнула дрібна січка, а потім великі клапти, як м'який пух із птичої грудки чи янголиних крил. Ада у білій льолі стояла босоніж на сухому, як цукор, снігу, але не мерзла. Вона роззирнулася в пошуках малечі, але їх не було видно. Вона підвела очі на дерева й побачила, що у обважнілому від снігу гіллі сидить біле птаство, але від її погляду воно зграєю здійнялося в повітря, тільки крила зашуміли й сипнули пір'ям, яке ліниво спускалося вниз, перетворюючись у повітрі на великі сніжинки. Ада спостерігала, як вони падають, і сніжинки танули в неї на щоках. Снігова зграя розвернулася в повітрі і знову пролетіла в неї над головою, так що Ада почула шум крил. Здалеку долинали приглушене калатання дзвонів, а неподалік цокав материн годинник і бив на дворі копитами гнідий кінь доктора Сімпсона.

Птахи виписували в повітрі над нею великі кола, спускаючись дедалі ближче, й Ада спохопитися не встигла, як злетіла разом із ними до яскравого арктичного сонця, а в центрі зграї була її мати, що гостинно розкрила обійми їй назустріч.

Через два роки після того зник Лоренс – просто вислизнув якогось літнього ранку з дому і втік на флот. Том бився в істеричі: він був певен, що брата викрала нечиста сила.

– Тупиця і виродок, – Фредерік стусанув його у скроню.

Але Том і далі вірив, що Лоренса викрали потойбічні істоти, і заразив цією думкою молодших, так що старшого брата у їхніх спогадах завжди оповивала атмосфера таємниці, адже більше від нього не було ні слуху ні духу — коли він зібрався написати родині, та вже переїхала. Доля занесла його у Галл, де він замер посеред вулиці Зеленого імбиру — бідаха зі зношеними черевиками і присохлим до хребта шлунком, та ще й спантеличений місцем, де вулиці мали такі химерні назви. Лоренс стояв там, доки старий моряк не змилювався над хлопцем і не забрав на своє вантажне судно. Наступні два роки Лоренс ходив уздовж східного узбережжя, а також через Північне море до Голландії та Німеччини, а тоді влаштувався кочергаром на судно, що прямувало до Південної Америки. Він прожив на цьому далекому континенті років п'ятнадцять, доки ностальгія не пригнала його назад до Англії. Щойно він сягнув рідних берегів, почалася Велика війна. Але додому він не дістався — підірвався на німецькій міні у Північному морі, коли англійське узбережжя вже було на видноколі.

А в лютому через рік після того Фредерік замерз на порозі власного котеджу, такий п'яний, що не дотягнувся до клямки, аби зайти в дім. Після цього Рейчел вирішила, що досить із неї рустикального шарму, і повернулася в урбаністичну цивілізацію. Вона залюбки повернулася б на узбережжя, але своячка вікарія запропонувала їй роботу кухаркою в Йорку, і тільки дурна не погодилася б. Спочатку вони знімали кімнати у нетрях Вомґейту, проте врешті вона поставила родину на ноги і купила пристойний дім у дільниці Гроувз. Діти ходили до школи, мали чисті носовички, позбулися простацького акценту й майже забули про село.

Коли Нелл повернулася з медового місяця в Озерному краї та виявила, що Рейчел уже й поховали («Я вирішила, що не треба псувати тобі медовий місяць», — розважливо пояснила сестра), Лілліан уже повикидала більшість речей мачухи, крім срібного медальйона, бо знала: той колись належав їхній матері. Його було чітко видно на єдиній фотографії матері, що лишалася в їхнього брата Тома. Лілліан віддала медальйон Нелл, бо, за її словами, «вона тебе й на руках потримати не встигла», і вони разом поридали над порожнім медальйоном та іншими речами. Вони, звісно, не знали, що в ту мить, коли плакали над медальйоном у вітальні на Ловтер-стрит, їхня мати з криком пожбурила вазу через спальню у Вітбі й поцілила мсьє Жану-Полю Арману у скроню, так що довелося посилати покоївку по гарячу воду і холодні компреси, бо в нього на голові розцвів великий синець, як квітка.

Розділ п'ятий

1958. Інтерлюдія

Банті й Папужка зникли однієї ночі, і допіру пізніше, коли обидві згуби вернулися додому, цілі та неушкоджені, ми зрозуміли, що це був просто збіг. Банті насправді не втікала з Папужкою. Чи, як на те пішло, Папужка не втікав із нашою матір'ю, хоча ця ідея не йшла мені з голови, відколи Патриція вголос прочитала мені «Казки тисячі й однієї ночі». Я уявляла, як Папужка злітає в повітря, а Банті, мов Синбад, рішуче чіпляється за його ноги, вкриті зміїною лускою. Ми, діти, чомусь не розуміли, що Банті навряд чи взяла б із собою лише Папужку, надумавши втікати з дому.

Ми навіть не одразу розуміємо, що Банті зникла. Вона — наш ходячий будильник, тож коли вона не дзвонить своєчасно, ми просто спимо собі далі. Ми, власне, не прокидаємося аж до чверті на десяту, коли покупець, якому терміново треба розжитися протиблшиним засобом, грюкає у двері крамниці так гучно, що будить усіх тварин, які теж проспали, і розлючену Патрицію, яка ненавидить запізнюватися (вона із тих, хто приходить у школу раніше за сторожа). Новина котиться додом — Патриція будить Джилліан, а Джилліан стрибає на мене й верещить так, наче я поцупила її пупса Деніз (Деніз витіснила з її серця забутих Сажу і Труся). Я буджу Джорджа, забігши у батьківську спальню в істеричі, аби показати синець від ноги Джилліан, що розквітає в мене на щоці. Це переповнює чашу батькового терпіння: він спросоння вискакує з ліжка, хапає годинник, розгублено втуплюється спершу в циферблат, а потім у порожнє місце по той бік двоспального ліжка, де мала бути Банті, і знову лягає.

— Іди знайди свою матір.

Виявляється, це геть непросто. Ми втрюх зо півгодини граємося з матір'ю в хованки, перш ніж повернутися до Джорджа й визнати, що в цій грі ми цілковиті нездари.

— Що значить — не можете знайти?

Він уже встав і саме голиться електробритвою, нависаючи над тостером. Час від часу із крамниці долинає дзвоник, і тоді він мусить виходити й обслуговувати покупців. Штани він надягнув, але піжамного верху ще не зняв, тож до нас долинає звичний вишуканий крамничний гумор:

— Проспали, містере Леннокс? Ха-ха-ха.

— Ну-ну, Джордже, і що ж то тебе у ліжку затримало? Ха-ха-ха.

Остання фраза — з упізнаваним східнолондонським акцентом: це Волтер прийшов купити каракатицю для папужки своєї матері. Навіть така буденна покупка перетворюється на привід для солоних жартів, проте Джордж не в настрої на смішки.

— Як Дорін? — питає Волтер і жестом поправляє великий, але невидимий бюст.

Джордж щось похмуро бурмоче про Банті.

— Дружину загубив? — недовірливо перепитує Волтер. — Ну ти й облажався, друже!

Джордж роззирається крамницею й виявляє дві речі одночасно: по-перше, відсутність Папужки, а по-друге, присутність Рубі.

— Іди вдягнися! — одразу гарикає він, ніби я стриптиз танцюю, а не стою в нічнушці й капцях, тримаючи в руках підгорілу грінку.

— От хрінъ, — каже Волтер, колупаючись у вусі.

— А що таке хрінъ? — питаю я у Патриції, яка палить грінки на кухні.

— А мені звідки знати, — огризається вона, змитає чілку з лоба й починає роздратовано волати на тостер.

Джилліан витягає з комода коробку пластівців і насипає собі.

— Хрін — це такий овоч, — каже вона, висипавши дві великі столові ложки цукру у пластівці.

Дзвінок із крамниці сповіщає, що Волтер відбув, і Джордж знову залітає на кухню.

— Де вона, в чорта, поділася? — питає він, переводячи шалений погляд з однієї доньки на іншу.

— Може, вона лишила записку? — припускає Патриція й обережно кидає найчорнішу грінку в смітник.

— Яку записку? — перепитує Джордж.

Він приголомшений. Йому й на думку не спало, що Ванті нас покинула, а не заблукала десь у домі.

— Звичайну записку, — каже Патриція, влучно жбурляючи грінки в смітник (вона — нездоланна нападниця у нетбольній команді школи імені королеви Анни). — Не знаєш, що таке записка?

— Та знаю, блін, — лютиться Джордж і, гучно тупцяючи, іде геть.

Я зітхаю й беру коробку пластівців. Вони розсипаються кухнею, але бодай частина потрапляє в миску. Патриція розквецьє масло по обгорілій грінці і вгризається в неї не без похмурого задоволення. Їмо ми стоячи, зіпершись на різні кухонні поверхні. Звільнення від обов'язку снідати у вітальні звістує заборонені втіхи, і, врешті, сніданок виходить незгірший. Підгорілими грінками й пересолодженими пластівцями не закінчується — ми набираємося сміливості підсмажити грінки в яйці, разом схилившись над сковорідкою. Проте коли мова заходить про те, щоб дістатися до школи, дух співпраці вивітрюється. Коли ми спроквола закінчуємо снідати, Патриція пакує ранець і каже:

— Гарзд, то я піду.

— А я? — верещить Джилліан, покvapцем запихаючи в рот останні шматки грінки. (Банті зазвичай відводить нас із Джилліан у школу).

— А що ти? — питає Патриція зверхнім тоном, який завжди доводить Джилліан до казу.

— А як я доберуся у школу? — кричить Джилліан, підскакуючи на місці (я зауважую, що ні про яке «ми» вона не згадує).

Патриція стенає плечима.

— Я не знаю, — знущально тягне вона. — Мені яке діло? Тобі вже майже десять, невже сама не дійдеш?

На прощання звинувативши Джилліан у незрілості, Патриція закидає ранець за плече і зникає. У Джилліан починає закипати обурення, яке знову перетворюється на тихе невдоволення, коли сестра повертається.

— Я зараз візьму ранець, — покvapцем каже Джилліан.

— Не переймайся, я не по тебе вернулася, — відмахується Патриція. — Просто записку забула написати.

То Патриція теж напише записку?

— Ти теж утікаєш? — жахаюся я.

— Ні, дурненька, — порхає вона, — напишу пояснення, чому спізнилася.

Вона вириває аркуш із записника на пружинці й майстерно підробляє почерк Банті: «Дорога міс Еверард, перепрошую за сьогоднішнє запізнення Патриції. На жаль, нашого пса збила машина. З повагою, місіс Г. Леннокс».

— Якого ще пса? — питає Джилліан, бо ми обидві зазираємо Патриції через плече. — Немає в нас ніякого пса.

— Є, у нас багато псів, — каже Патриція й акуратно складає записку.

— Так, але ж вони магазинні, — розгублюється Джилліан. — І нікого з них машина не збивала.

— Джилліан, — Патриція підозріливо дивиться на Джилліан. — Ти ж сама весь час брешеш, то чого зараз завелася?

Джилліан і справді завелася, аж шоки вкрилися рожевими плямами, як у фореі, — так завжди буває перед тим, як вона закотить істерику.

— Тепер точно йду, — каже Патриція, не зважаючи на неї, а тоді повертається до мене і гречно каже: — До зустрічі ввечері, Рубі.

На знак вдячності за те, що вона віддала перевагу мені, я виходжу до воріт і махаю їй на прощання — Банті так ніколи не робить. За мною нарастає рев, як протиповітряна сирена:

— Хочу до мами!

Що ж, «багато хочеш — мало получиш», як «мама» не стомлюється нам повторювати. Того дня ми до школи не доходимо, але намагаємося не плутатися у Джорджа під ногами, тож більшість часу проводимо у спальні Джилліан, де вона відкриває альтернативну школу й розсаджує всіх своїх учнів на підлозі, а сама всідається на ліжку. Я мушу сидіти за однією партою з Деніз. Обов'язки Джилліан зводяться до того, щоб карати за непослух, а коли я починаю скаржитися, що Патриція, граючись у школу, бодай проводить уроки, мене ставлять у куток на добру годину й випускають допіру тоді, коли настає час шукати поживу. Навіть тоді мені не вдається піддобритися до вчительки, бо я знаходжу тільки крекери і половину кекса фірми «Сорін». Час від часу Джордж гукає знизу й питає, чи в нас усе добре, на що ми хором кричимо «Так!», бо поняття не маємо, що він із нами зробив би, якби ми сказали «Ні».

— Ви тут весь день так і просиділи? — здивовано питає Патриція, повернувшись зі школи.

— Так.

— А мама не приходила?

(Цей іменник на позначення Банті вже був зник із Патриціїного словника, але криза його рятує).

— Ні.

Вона зникла безслідно, не лишивши ні волосинки, ні нігтика. Може, вона загинула. Може, приєдналася до домашніх привидів, що ходять крізь стіни й ширяють сходами. Якби до нас завітали містер Веджвуд чи Майра з церкви тітоньки Бебс, то вони могли би попросити наших привидів пошукати маму. Дев'ятий легіон нарешті знайшов би, чим зайнятися.

Джордж виходить із дому і приносить нам на підвечірок смажену рибу з картоплею. Виглядає він занепокоєно.

— А знаєте, Папужка сраний також зник, — він розгублено трясє головою. — Як думаєте, нам треба викликати поліцію?

Ми всі витріщаємося на нього: раніше він нашої думки ніколи не питав.

— А ти, — обережно уточнює Патриція, — записку пошукав?

— А в мене час був шукати записки? — обурюється він, і пошукова партія береться до роботи.

Джилліан пропонує Патриції підробити записку.

— А нащо? — супиться Патриція.

— Щоб він не хвилювався, — підштовхує її Джилліан, і Патриція задумливо мружиться.

— Хочеш сказати, щоб він на нас не сердився?

Я охоче підтримую цей план, хоча мені трохи соромно, що власна доля нас турбує більше, ніж материна. Утім план усе одно провалюється: нам не вдається уявити, що Банті могла б написати, аби Джордж не хвилювався.

Ми обшукуємо шухляди в тумбочці біля ліжка, де панує досконалий порядок, але ніякого послання для Джорджа не видно. Зате знаходиться срібний медальйон.

— Що це? — питаю я, але Патриція тільки стенає плечима. — Це ж я!

Я тішуся, виявивши всередині медальйона дві крихітні фотографії себе, по одній у кожній половині прикраси. Здається, вони вирізані з тих фотографій, які Банті розвішувала у вітальні.

Джилліан сідає на ліжко і через моє плече зазирає у медальйон.

— Це моє фото мама тримає біля ліжка, — з притиском кажу я Джилліан, адже її фотографії тут нема.

— Та ну, — саркастично каже вона. — Це вона заради фото П...

Але тут Патриція так сильно стусає її під ребра, що та аж вищить.

А ми переключаємося на, судячи з усього, справжню записку — Патриція знаходить її в шухляді з Джорджевого боку ліжка, обіч червоної як мак пачки цигарок «Крейвен Ей», жмені копійок і рожево-багряного пакетика «Дюрексу». Ми якийсь час нависаємо над цією скарбницею, збираючись із духом, щоб відкрити конверт, жорстко адресований «Джорджу».

Джилліан пропонує відкрити конверт, потримавши над парою, але спускатися на кухню ризиковано, тож Патриція вигадує чудовий план: відкрити конверт за допомогою чайної машини при ліжку Банті, наповнивши чайник у ванні. Чайна машина незаправлена — у чайнику немає води, у глечики немає чаю: на думку Патриції, це підтверджує, що Банті сама вирішила піти, ніяка нечиста сила не викрала її серед ночі. Імовірно, Патриція має рацію — відколи в нас з'явилася чайна машина, Банті дотримувалася ритуалу ранкової чайної церемонії, як гейша, тільки мені не віриться, що вона безсердечно кинула власних дітей.

Виявляється, я неправа. Нам таки вдається відкрити лист, тільки перед тим Патриція обпікається, а конверт зморщується й розкисає, тож урешті ми його просто розриваємо.

— Читай уголос, Патриціє, — розпачливо благає Джилліан, бо Патриція із кам'яним обличчям починає читати про себе. — Що вона пише?

І Патриція читає вголос, фантастично точно відтворюючи тон Банті, хоча слова звучать штучно, ніби мати скопіювала їх із якоїсь книжки чи, імовіріше, фільму. «Дорогий Джордже, чаша мого терпіння переповнена, я більше не можу продовжувати в такому дусі, тож усім буде краще, якщо я певний час поживу окремо. Хоча ти знаєш, як я люблю своїх дітей. Ти кажеш, що ні з ким більше не крутиш, і я мушу тобі вірити, бо ти мій

чоловік, але, як тобі відомо, у моєму житті все пішло не так, відколи П...». Патриція захлинається наступним словом і дивно дивиться на Джилліан, але після короткої зніченої паузи продовжує: «Коротше кажучи, я на певний час від вас виїду, бо з мене цього досить», – а це вже звучить у дусі Банті. «За мене не хвилюйся. Хоча ти й так ніколи за мене не хвилюєшся. Банті».

Якийсь час ми перетравлюємо це мовчки – особливо пасаж про те, як вона любить своїх дітей – а тоді Патриція пирхає й каже:

– Ну й маячня.

Дивно, а мене лист розчулив.

– Може, не треба йому віддавати листа? – з надією питає Джилліан, але етична до останнього Патриція каже, що треба, і підробляє конверт.

– Ви ж листа не відкривали? – питає Джордж, підозріливо підводячи погляд від записки.

– Звичайно, ні, – обурюється Патриція. – Конверт же цілий.

– Гм-м-м, – Джордж тягне час, довго-довго розглядаючи записку, хоча всім ясно, що він давно вже її дочитав, а тоді нарешті каже: – Що ж. Коротше. Ваша мати поїхала доглядати за тітонькою Бебс, бо їй несподівано стало погано. Тітоньці Бебс. Це тітоньці Бебс стало погано, не вашій матері.

Ми висловлюємо співчуття тітоньці Бебс, а в самих очі на лобі, і так ми ледь не зраджуємо, що знаємо правду. За якийсь час, коли все трохи вгамовується, Патриція нагадує Джорджеві про канікули – ми геть забули, що на Трійцю їдемо до Вітбі. Джордж лупиться головою об одвірок.

– Аж не вірю, як я міг забути? – питає він, пантомімою зображаючи подив.

Ми й собі картинно розводимо руками і здивовано розплющуємо очі. Як узагалі так вийшло? Як так вийшло, що без нагадувань Банті ми неспроможні на найпростіші дії – прокинутися, поїсти, згадати про канікули?

– Закрию крамницю, – нарешті каже Джордж, обдзвонивши всіх, хто міг би на тиждень його підмінити (усі або не можуть, або не хочуть). Раніше, коли інших варіантів не лишалося, доглянути за магазином запрягали бабцю Нелл, але дядько Тед саме повіз її на тиждень на озера (див. примітку (v)). Звичайно, Джордж давно мусив усе владнати – Банті кілька разів нагадувала, щоб він «когось найняв» і організував нам «нормальні родинні канікули». У нас досі стоять перед очима спогади про минулорічні канікули, коли Джордж відкрутився від тижня з нами в дощовитому Брідлігтоні (і при цьому, що цікаво, щоразу як Банті телефонувала додому, його не було, а вона більшість часу просиділа у телефонній будці. Він за ці дзвінки поплатився, коли ми повернулися).

– А що буде з тваринками, якщо ти закриєш крамницю на тиждень? – розважливо питає Патриція.

І знову – стук головою об одвірок. У Джилліан з носа вже течуть соплі.

— Ми ж не можемо не поїхати на канікули!

— Не знаю я, — зацьковано каже Джордж і махає рукою. — Може, поїдьте до Бебс?

— Ні, — обережно нагадує Патриція, — тітонька Бебс же захворіла.

Він ошаліло зиркає на неї.

— А як же Люсі-Віда? — ридма ридає Джилліан.

— Люсі-Віда? А що з Люсі-Відою? — огризається Джордж.

— Вона ж їде з нами, — нагадує Патриція. (Тітонька Еліза саме лягла в лікарню, де їй зроблять операцію на венах, схожих на прожилки в синьому сирі). — Вона вранці сюди приїде.

Джордж падає на коліна і б'ється головою об килим. Для нього це забагато, з нього «досить» — дружина і Папужка зникли, на руках четверо дівчаток і крамничка, на носі канікули. Він раптом підводить погляд. У нього очі сяють від нової ідеї.

— Ха! — каже він, але не уточнює, що надумав.

Патриція і Люсі-Віда сидять на передньому сидінні нашого побитого життям фордика «Англія» 1948 року випуску, а ми із Джилліан — на задньому. До Вітбі ми таки доїжджаємо і проводимо, як і домовлено, половину канікул у винайнятій квартирі, а потім, замість рушити в Пікерінг, робимо дивний гак. Коли ми проминаємо знак «Лідс, Мерфілд, Дьусбері», я згортаюся від жаху, як іжак. Патриція скоса зиркає на батька.

— А я думала, ми до тітоньки Бебс не поїдемо.

— А ми й не до неї, — зверхньо каже Джордж.

— Три міста на Трійцю, — зауважую я.

— Цікаво, а Дейзі та Роуз цього року братимуть участь у процесії? — тягне Люсі-Віда у простір.

— Навряд чи, — похмуро каже Патриція, — тітонька Бебс хворіє, не забувай.

За останні 24 години цей факт повторювали стільки разів, що ми вже майже в нього повірили. Люсі-Віда, якій ми, природно, описали все, включно з кольором пачки «Дюрексу» (хоча мені ніхто не пояснив, що це таке), весь час забуває, де Банті, і їй треба нагадувати.

— Так, звичайно! — заявляє вона так театральнo, що Джордж із тривогою зиркає на неї у дзеркальце заднього виду.

Ми ідемо, здається, цілу вічність, але нарешті зупиняємося перед маленьким і доволі обшарпаним будиночком у Чепел-тауні.

— Почекайте хвилинку, — каже Джордж, вискакує з машини і всією вагою навалюється на кнопку електричного дзвінка біля дверей. Невидима рука прочиняє двері, і Джордж зникає за ними.

Джордж сповістив, що знайшов, «хто вас догляне», і ми активно обговорюємо, що ж то за «хтось». У кожної з нас свої вподобання — Люсі-Віда хоче Марго Фонтейн, я — Нану, пса з «Пітера Пена», а Патриція — Мері Поппінз (усі ми хочемо виховательки, при якій ми не були б такі занедбані). А Джилліан, що характерно, хоче, щоб прийшла хрещена — добра фея, яка її догляне, а нас усіх здасть у сиротинець. Але наші мрії не справджуються: натомість нам дістається тітонька Дорін.

— Дуй назад, Патриціє, — командує Джордж, як собаці.

Патриція неохоче перебирається на тісне заднє сидіння, і ми ображено втуплюємося в узурпаторку на передньому.

— Дівчатка, — каже Джордж, — це місіс Кольєр, можете звати її тітонькою Дорін.

«Тітонька Дорін» розвертається й посміхається нам. Це м'яка, кругленька, мишаста жіночка, старша, ніж наша мама, і зі скромнішим макіяжем і кольором волосся. Вона простягає здивованій Патриції маленьку пухленьку долоньку.

— То ви, значить, Патриція, — каже вона, і такого дивного акценту ми зроду не чули, — бо ви найвища.

Патриція не без сумнівів потискає простягнуту руку.

— Зробіть мені ласку, любя, представте мене іншим дівчаткам.

Тітонька Дорін по черзі урочисто тисне нам руки й кожній каже «Як ся маєте?». Джордж, як яструб, спостерігає за нами у дзеркало заднього виду — чи не виявить хто неґречності. Коли формальності завершуються, Джордж каже:

— Тітонька Дорін дуже люб'язно погодилася тиждень подивитися за вами, щоб у вас були нормальні канікули. Що ви на це?

— Спасибі, тітонько Дорін, — сумлінно кажемо ми всі хором.

Себто всі, крім Патриції, яка зиркає на мене, підводить брови і каже:

— У нас тут що, «Будиночок у прерії»?

Цю книжку Патриція терпіти не може. Утім її протест лишається непоміченим — Джордж уже намагається знайти задню передачу, яка завжди дається «Англії» з великим трудом. Зазвичай до заднього ходу він береться з лайкою і прокльонами, але присутність тітоньки Дорін його помітно стримує.

— Як мило, — каже вона, коли Джорджеві нарешті вдається розвернути машину й зі скрипом перейти на першу передачу. Вона складає долоні на колінах і готується насолоджуватися життям. (Чудасія та й годі).

Коли ми виїжджаємо на трасу, тітонька Дорін виймає пачку цигарок і пропонує Джорджу.

— Залюбки, — емоційно каже він, ніби йому запропонували найкращу гаванську сигару. Вона підкурює дві цигарки й передає одну Джорджу.

Глибока фамільярність цього акту не лишається поза увагою заднього сидіння, і ми придивляємося до дорослих із новим інтересом. Може, тітонька Дорін — якась родичка Джорджеві?

Дорога до Вітбі минає без пригод, що для поїздки на фордику велика рідкість — зазвичай ми весь час на щось наїжджаємо чи вилітаємо на поросле травою узбіччя. Судячи з усього, тітонька Дорін і Джордж прекрасно знають Вітбі — коли ми котимося до міста крутим схилом, вони вказують одне одному на різні місцини, а коли тітонька Дорін зі сміхом питає «А пам'ятаєш ті оселедці?», Джордж закидає голову й регоче, ніби в нього з душі звалився тягар останніх років двадцяти.

Вітбі і справді виглядає як зачароване містечко — від загадкових похмурих руїн на вершині пагорба до строкатих рибальських хаток. Особливо тішиться Патриція, бо, за її словами, саме тут скінчився рейс «Деметри», що почався у Варні.

— Якої «Деметри»? — питає тітонька Дорін.

Патриція пояснює:

— Це корабель Дракули, що причалив тут у страшну бурю із мертвим екіпажем на борту. Мабуть, це тими скелями, — вона вказує вдалину із виглядом експерта, — Дракула піднявся на берег у подібі чорного пса. Пекельного пса.

Вона вимовляє ці слова з великою насолодою, а я здригаюся, згадавши сходи в тітоньки Бебс. Патриція повертається до Люсі-Віди, затиснутої між нею і Джилліан (а я сиджу скраєчку, при ненадійних дверцятах — якщо ми розвернемося надто різко, то може й випасти):

— Можливо, тітонька Еліза назвала тебе на честь Люсі Гаркер? Вона, знаєш-но, стала вампіркою.

— Може, і так, — флегматично тягне Люсі-Віда. Вона знає Патрицію так давно, тож їй вже ніщо не лякає.

— Отакої, — каже тітонька Дорін без тіні сарказму й обертається, щоб поглянути на Патрицію. — Яка у вас, Патриціє, багата уява.

Патриція докладає всіх зусиль, щоб не виказати, як їй тішить комплімент, але я це бачу, бо сиджу поруч і помічаю, що сестра зашарілася.

Ми без пригод дістаємося до вулиці Роял Кресент. Піднявши наші сумки трьома прольотами сходів, Джордж випиває чашку чаю (усе потрібне ми привезли із собою в картонній коробці) і каже:

— Час мені вертатися до крамнички.

І лишає нас у товаристві незнайомки.

— Ну, — каже тітонька Дорін, і доти ми й не підозрювали, що в цьому слові стільки складів, — варто нам, дівчата, розпакувати речі.

Допитливість у Патриції бере гору над звичною стриманістю.

— А звідки ви, тітонько Дорін?

Тітонька Дорін видає гучний хрипкий смішок і каже:

— О, Патриціє, я аж із самого Белфаста.

Патриція відносить на кухню чайне начиння, тож ми з Люсі-Відою звертаємося за географічним лікнепом до Джилліан.

— Це столиця Вельсу, — впевнено каже вона.

Квартира нас причарувала: ніякого звичного домашнього безладу, запасів (простирадел, ковдр, каструль і начиння) рівно стільки, скільки треба, із зайвого тільки кілька сувенірів. Шпалери з рослинним орнаментом чисті, ще не просяклі запахом родинних драм, а килим у візерунок із осіннього листя й помаранчеві завіси у вітальні навіюють радісний відпочинковий настрій. Проблема тільки в тому, що спалень лише дві, й одну із них одразу займає тітонька Дорін, а отже, нам, чотирьом дівчатам, лишаються два двоспальні ліжка в одній кімнаті. Найпростіше віддати одне ліжко на відкуп Патриції й утрюх утиснутися на друге. Тісноту (адже, крім людей, у ліжку опиняються ще й Панда, Тедді, Деніз і загадкова «Менді-Сью» Люсі-Віди, що виглядає як опудало чорно-білої кішки, виготовлене криворуким таксидермістом) компенсує запаморочливий краєвид: вікна нашої спальні виходять на сади Кресент, Променад, Павільйон і безкрає бентежне Північне море, що тягнеться в нескінченність, до кінця знаного нам світу.

На те, щоб завоювати серце Патриції, тітоньці Дорін знадобилося кілька днів. Спочатку Патриція тримається ворожо і навіть на кілька годин утікає — її врешті знаходять на узбережжі, де вона допомагає погоничу віслюків. Погонич задоволений безкоштовною допомогою і не підозрює, що Патриція просто втирається йому в довіру, аби здійснити свій зухвалий план і порятувати всіх віслюків. Додому вона повертається у сльозах (що взагалі їй не властиво), і нікому не вдається її заспокоїти, хоча тітонька Дорін, на відміну від Банті, не пробує вгамувати її за допомогою фізичного насильства. Коли ми наступного дня прогулюємося Променадом, Патриція падає в море — їй удається замаскувати це під нещасний випадок, але з перспективи часу певна, що це була спонтанна спроба самогубства.

У результаті Патриція тільки потягнула зап'ясток, і вдома тітонька Дорін вправно його бинтує і вкладає на перев'язь. Коли ми її хвалимо, вона з усмішкою пояснює:

— Під час війни медсестрою працювала.

Це підносить її на новий щабель у наших очах. Ми всі сходимося на тому, що медсестра — це прекрасна професія, хоча самі не плануємо йти в медицину. Патриція й далі плекає непереборну мрію стати ветеринарною й порятувати від смерті всіх тварин на світі, ну а Люсі-Віда збирається в танцюристи. Вона вправно задирає свої довгі ноги, демонструючи заправу білизну, що вселяє жах у серця Банті й тітоньки Бебс. Я, коли виросту, стану акторкою («Та ти й так артистка, Рубі», — каже Банті), а Джилліан просто стане знаменитістю, байдуже, на який спосіб. На відміну від Банті, тітонька Дорін вислуховує наші дитячі мрії з непідробною цікавістю.

Патриція, здається, приголомшена тим, яка тітонька Дорін уважна до її травми:

— Патриціє, а коли я роблю так, вам боляче? Ой, вибачте... Ви така смілива, Патриціє...

Порівняння з Банті неминучі, і в багатьох царинах вони не на користь нашої матері. Наприклад, тітонька Дорін без зайвої метушні подає нам великі тарелі поживних страв, смаженю і вареники:

— Від'їдайтеся, щоб ви мені трималися при землі. Патриціє, це щоб ви більше не втікали.

Тітонька Дорін сміється, і, як не дивно, Патриція сміється разом із нею!

Щодо десертів у неї теж немає жодних забобонів, тож вона без вагань купує яблучні й ревеневі пироги в пекарні «Ботемс» чи липкі тістечка із заварним кремом, усе, що ми виберемо під час щоденних походів крамницями. (Тітонька Бебс, тітонька Гледіс і Банті — незримий грецький хор у нас у голові — у жаху піднімають руки й гукають «О жах, магазинна випічка!», але чи нам не байдуже? Байдуже). Ба більше, ми майже щовечора їмо смажену рибу з картоплею й часто навідуємося до цукерні, яток із цукровою ватою і продавців морозива, бо, як каже тітонька Дорін, поправляючи свій пишний хиткий бюст, «Ми ж на канікулах, еге ж, на канікулах».

Я не хочу сказати, наче вона нечупара чи нехтує своїми обов'язками. Навпаки, у всьому, чого вона торкається, панує лад і гармонія, і навіть перед лицем емоцій Джилліан вона лишається спокійною і незворушною, як хвилеріз. У неї є дивний дар: вона вміє переконати, що буденні елементи життя без прислуги (помити каструлі, заправити ліжко) — це розвага, тож Джилліан бореться за право першою дістатися до віника.

— І це наша Джилліан! — дивується Люсі-Віда. — Я й не знала, що ти так можеш.

Ми багато чого можемо, про що раніше й не здогадувалися, і під керівництвом тітоньки Дорін розкриваємо свої можливості. Під її турботливим наглядом я навіть перестаю ходити уві сні.

(— Просто вона тебе не будить, то ти й не знаєш, — сумовито заявляє Джилліан. Спасибі, Джилліан).

Тітонька Дорін влаштовує на пляжі ігри, після яких ніхто не б'ється в істериці, й організовує короткі піші вилазки — піднятися 199 сходинками до абатства, пройтися пляжем до кав'ярні у рибальському селищі Сендсенд, виспівуючи по дорозі «Десять зелених пляшок» чи «Косарик». Ми раз у раз зводимо піщані замки, прикрашаючи вежі паперовими прапорцями Об'єднаного Королівства й червоними шотландськими левами, а коли пісок і море нам обридають, ми блукаємо старими вуличками Вітбі та сміємося над дивними назвами вулиць, майже такими ж смішними, як у Йорку — «Площа Чорного ходу», «Сходи Соляної криниці» чи «площа Сварок» (тут би Банті та Джорджу жити).

Я навіть не підозрювала, що на світі існує стільки карткових ігор, скільки знає тітонька Дорін (Патриція натішитися не може, відкриваючи все розмаїття варіантів пасьянсу). У дощові дні, яких випадає одразу кілька, вона залюбки грає з нами, вмостившись на килимі й роздавши шоколадне печиво й апельсиновий напій. Вона навіть зуміла переконати Джилліан не махлювати, що доти нікому не вдавалося. Утім Джилліан все одно рюмсає, коли програє, — цього навіть Дорін змінити не може. Зазвичай Патриція у таких випадках лупцює сестру, але тітонька Дорін тільки відводить Джилліан у спальню й закриває двері:

— Хай бідна дитина виплачеться.

Навчені тижнем у Брідлінгтоні, ми спакували чимало ігор, тож тепер граємо у снап, шашки, лудо, лілу й «Піратів», від яких відірватися неможливо — наші дерев'яні піратські кораблики з барильцями рому, золотими злитками, крихітними рубінами(!) і перлами розміром із макове зерно пливуть по скарби бірюзовим полем, на якому позначено сторони світу. У піратів ми граємося значно краще, ніж у «Знайди матір». А улюблена наша гра — це «Астрон»: наші космічні кораблі пересуваються нанесеною на плівку сіткою координат, що позначає відкритий космос. Вони мають ухилятися від небезпек — метеоритних дощів, поясів астероїдів, комет і так далі — і, перш ніж сьгнути цілі (серцевини Сонця), долають останню страшну небезпеку: величезні газоподібні кільця Сатурна. Кільця Сатурна смертельні, бо так написано у правилах, а тітонька Дорін вічно у них попадається.

— Ну ось, знову! — зойкає вона, коли її кораблик розсипається на космічний пил.

Мені здається, що Патриція навіть уві сні грається в «Астрон», бо я чую, як вона белькоче:

— Вважай на кільця Сатурна, Рубі! Вони смертельні!

Уперше в житті ми молимося перед сном.

— Коротка молитва, — пояснює тітонька Дорін. — Дамо Богові знати, що ви тут.

Вона пропонує додати для Бога постскрипtum — прохання, щоб він допомагав нашим мамочці й таточку. Можливо, Джордж ніколи не описував їй нашої родини детально (він схильний говорити загадками), бо тітонька Дорін певна, що Люсі-Віда — наша сестра. Ніхто не завдає собі клопоту пояснити, що насправді вона нам кузина — це все одно нічого не змінить, а думка про четверту сестру нам подобається.

— Нас знову четверо, — доволі похмуро бурмоче Патриція якогось ранку, накриваючи стіл перед сніданком.

Вона взяла з собою на канікули «Маленьких жінок», а також «Що зробила Кейті» й «Чорного красунчика», звідки зачитує найжорстокіші сторінки, щоб довести до сліз усіх, крім Джилліан. Інколи ми граємося в родину Марчів: Патриція, природно, грає Джо, Джилліан — Емі (кого б то ще), Люсі-Віда — Меґ (їй не дуже пасує), а мені, хай би скільки пручалася, перепадає роль покірної спокійної Бет. А із тітоньки Дорін виходить прекрасна «Мамця».

Тітонька Дорін раз у раз згадує Банті: «Джилліан, твоя мама, напевно, не хотіла б, щоб ти так робила» чи «Патриціє, мама, мабуть, за тобою скучила», але коли ми питаємо, чи вони з Банті знайомі, вона аж давиться цигарковим димом:

— На Бога, звісно, ні!

Коли Люсі-Віда питає тітоньку Дорін, чи є в неї діти, та похмурніє:

— Ні, люба, в мене була донечка, але я її втратила.

Патриція м'яко питає:

— Як її звали, тітонько Дорін?

Тітонька Дорін тільки підводить на неї порожній погляд і трясє головою:

— Не знаю.

Як дивно — не знати імені власної дитини! Чи, може, і не дивно — Банті завжди перебирає імена всіх доньок, перш ніж згадати потрібне, а я в кінці списку: «Патриція, Джилліан, П... Рубі, чи як тебе там». Може, якщо Банті не повернеться, у нас буде нова мама. Хай це буде тітонька Дорін, вона бодай пам'ятатиме, як мене звати.

Джордж приїздить увечері у п'ятницю й каже, що ми зранечку рушимо додому. Вечеряємо ми смаженою рибою з картоплею — обідали ми на пірсі над морем тим же, тож тітонька Дорін каже:

— Не знаю, як ви, діти, але якщо я картоплі більше не побачу, то й добре.

І ми всі погоджуємося від щирого серця. Потім ми шумно граємо в «очко», доки не пересиджуємо свій час лягати.

— А ти де спатимеш, татку? — питає Патриція, складаючи карти.

— А... — каже Джордж, на секунду позичаючи посмішку Банті. — А я тут на дивані переночую.

Так що все гаразд.

Наступного дня я прокидаюся рано-вранці від лементу мартинів за вікном, бреду в залу і прослизаю за помаранчеві завіси на великому вікні, щоб востаннє поглянути на море — блакитне й лискуче, як сапфір. Ранок чудесний, мені аж не віриться, що сьогодні ми вже не спустимося до води й не гратимемося на блискучому, свіжовилизаному хвилями піску, з нього щойно відступив приплив. Я геть забула про Джорджа — на дивані немає ковдр і подушок, які могли би про нього нагадати — тож згадую до батька допіру тоді, коли до мене наближається його мокротний кашель курця. Я визираю зі схованки за завісами й бачу, як він заходить у смугастій піжамі до кімнати, чухаючи шию. А тоді заходить і тітонька Дорін у рожевому, як мушля, нейлоновому пенькарі — без підтримки бюст коливається, як желе, — і ззаду обіймає Джорджа за пояс джкими руками. Коли її долоні сходяться десь у нього під піжамною курткою, він видає дивний звук. Тітонька Дорін сміється й цитькає на нього, а Джордж каже «Боже, Дорін» і розгублено й сумно трясє головою.

— Давай, Джорджі-Порджі, час піднімати й годувати дітей.

Джордж зітхає і, коли вона тягне його за піжамний пасок, приречено, як арештант на страту, виходить із кімнати.

Ми підвозимо тітоньку Дорін до Лідса й довго обіймаємося на прощання. Коли ми від'їздимо, навіть у Патриції очі на мокрому місці. Проте спадщина тітоньки Дорін у вигляді хорового виконання «Косариків» і «Десяти зелених пляшок» лишається з нами, і ми не встигаємо схаменутися, як на обрії виростає знайомий обрис Йоркського собору.

— А хто наглядає за крамничкою? — питає Патриція (весь суботній виторг втратили).

— Я її сьогодні не відкривав, — пояснює Джордж, і нам лестить, що родину він поставив понад маммою.

Ми з валізами заходимо в зоомагазин.

— Крамничка! — гукає Джилліан, не чекаючи на відповідь, і тому так і завмирає з відкритим ротом, коли з комірчини виходить Банті.

— Мамочко! — здивовано гукаємо ми, бо, здається, про неї вже сто років навіть не згадували.

— Банті... — каже Джордж, і невідь навіщо додає: — То ти повернулася.

Настає ніякова пауза, у якій ми мали б кинутися до Банті й розцілувати її, чи, ще краще, Банті мала б кинутися до нас, але всі ніби прикипіли до підлоги. Врешті Джордж каже:

— То я піду поставлю чайник.

— Не клопочися, я поставлю, — каже Банті і швидко крокує у напрямку кухні, ніби після походу до перукарні повернулася, а не з понад тижневої втечі.

Джорджева усмішка тане, як Чеширський кіт. Він проводить Банті поглядом, і щойно вона зникає з поля зору, розвертається і втуплюється у нас із розпачем на лиці, ніби почув, як на нього гострять лезо гільйотини.

— Слухайте, — із притиском шепоче він, — ви на канікули не з Дорін їздили, зрозуміли?

Ми киваємо, хоча насправді нічого не розуміємо.

— То з ким же тоді? — розгублено питає Патриція.

Джордж витріщається на неї з ошалілим лицем, усі його думки відображаються в зіницях.

— З ким? — наполегливо перепитує Патриція, а на тлі тривожно рипить гільйотина: лезо піднімають. — З ким, таточку? Із ким же?

Із кухні долинає приглушений голос Банті:

— Між іншим, а хто глядів за крамничкою весь цей тиждень? Коли я повернулася, тут було зачинено.

— А коли ти повернулася? — із напускною легковажністю гукає Джордж.

— Десь півгодини тому.

Джордж зітхає з полегшею.

— Волтерова мати. Я дозволив їй закривати крамничку раніше, бо вона до вечора стомлюється.

— Волтерова мати?

Не дивно, що Банті розгубилася. Волтерова мати майже така ж безумна, як Нелл. Поза сумнівами, за підказок Волтера (який у Джорджа в боргу) її вдасться переконати, що вона і справді тиждень гляділа крамничку.

Джордж присідає — тепер його очі на тому самому рівні, що в нас усіх, крім Патриції.

— Я був із вами у Вітбі. Це я тиждень доглядав вас, гаразд?

— Гаразд, — хором шепочемо ми.

Заходить Банті, каже, що чай готовий.

— І не забувайте, — повторює нам Джордж, — ніякої Дорін.

І постукує пальцем по ніздрі. Слово — срібло, мовчання — золото.

— А в мене для вас на підвечірок делікатес, — каже Банті, коли ми розсідаємося нагорі й беремося за чай.

— Здорово, — каже Джилліан, — а що?

— Смажена риба з картоплею, звісно, — сяє Банті.

Я прокидаюся глибокої ночі від того, що хтось шкребеться у вікно. Я замираю у ліжку, широко розплющивши очі від жаху, й уявляю, що в кімнату намагається пробратися ненаситний вампір. Скільки ще до світанку? Як виявилось, дуже-дуже довго. Я лежу й дослухаюся до нічних звуків старого дому — рипу прадавніх балок, тріску тиньку та тупоту сандаліїв тисяч легіонерів на сходах. Ці звуки безпечні у порівнянні з тим, що шкребеться за вікном. Коли птахи заводять світанкову пісню, а надворі розвиднюється, я нарешті збираюся на силі й визираю за завісу. Ніякий там не вампір, а Папужка — сидить на підвіконні, худий і обшарпаний. У нього такий же приречений вираз, як у Джорджа, ніби він весь цей тиждень шукав Південну Америку, але не знайшов.

Життя швидко повертається до норми, навіть для Папужки. Щойно Джордж із Банті заводять першу сварку, Люсі-Віда ніби за помахом чарівної палички згадує, що насправді ніяка вона нам не сестра, і втікає до тітоньки Елізи й дядька Білла. Канікули набувають прикмет чарівного і призабутого міфу, ніби все те сталося з дітьми у книжці, а не з нами. Нам було так добре, що навіть згадувати не хочеться. Якийсь час ми ще говоримо про тітоньку Дорін між собою, проте загалом зараз вона видається такою ж вигадкою, як Мері Поппінс. За кілька місяців Джилліан широкі вірить, наче ми і справді бачили, як Дорін літає над Заходом пірсом, кружляє над зеленими і червоними вогнями біля входу до затоки. Цей спогад такий дорогий серцю нашої забобонної сестри, що нам не стає духу її розчаровувати.

Примітка (v) — Дош

1958 рік: Тед поставив мамину валізу на підлогу в її номері й на мить завмер, возячи пальцем по полиці над каміном і мугикаючи собі під ніс. Нелл із нетерпінням чекала, коли Тед піде: тоді вона нарешті зніме корсет і панчохи й ляже.

— Піду розпакую речі, мамо. До зустрічі вниз за підвечірком?

Тед і далі м'явся на порозі, і Нелл розгублено зиркнула на нього. Чого він хоче? Наймолодшому синові Нелл скоро тридцять, а вона й досі бачила в ньому лише маленького хлопчика.

Раніше Тед був її улюбленцем, але тепер він її непокоїв. Від їхніх розмов лишалося таке враження, ніби він чогось від неї хоче, а вона поняття не має, чого. Вона замахала руками, щоб його прогнати.

— Гаразд, до зустрічі за часм, Теде.

Тед щойно полишив торговий флот після дванадцяти років служби, і цей тиждень у готелі в Кендалі мав допомогти йому освоїтися на суші. Нелл не хотілося з ним їхати. Останнім часом їй не хотілося полишати дім, хоча не те щоб вона раніше часто кудись роз'їжджала.

Тед зачинив двері так тихо, як до кімнати тяжко хворої, і Нелл знічев'я подумала, скільки ще їй терпіти до смерті. Раніше смерть її лякала, але останнім часом Нелл дедалі частіше ловила себе на думці, що кінець стане легше.

У спальні було тепло, хоча вікно було прочинене й завіси злегка хилиталися на вітерці. У кімнаті було тверде вузьке ліжко, туалетний столик, шафа, тумбочка при ліжку і годинник на чавунній полиці над каміном. Якщо вірити годиннику, була без десяти четверта, тільки Нелл не була певна, чи він показує правильний час.

— А я вже була в Озерному краї, — несподівано сказала Нелл, коли вони в'їхали в Кендал, і Тед рвучко натиснув на педаль гальм. Він-бо думав, що мати у своїх мандрах ніколи не забрідала далі Йоркського п'ятничного базару.

— Правда? Коли?

— На медовий місяць.

— На медовий місяць?

Доки Тед намагався примиритися з думкою, що колись його мати дозволяла собі витребеньки штибу медового місяця, Нелл розмірковувала, яке ж це чудернацьке поняття — «медовий місяць»: було в ньому щось солодке й ніжне, від нього відгонило бузковим варенням, трояндовою водою і валентинкою-витинанкою від Персі Сіврайта. У валентинці він розгонистим круглим почерком поліцейського написав «Я твій навіки». Смішно, але це щира правда, бо кому ж іще він зараз треба?

1919 рік: Нелл зрозуміла, що, мабуть, заснула, бо раптом перенеслася з номера в Кендалі, який зі стількома клопотами забронював їй Тед, у ліжко похмурого готелю над озером, куди повіз її на медовий місяць Френк. Ніч, як і всі попередні, була спекотна й душна. Нелл цілий день здавалося, що погода фізично тисне їй на череп.

— Сьогодні буде гроза, Неллі, — пообіцяв Френк, щоб розрадити.

Проте яка тут розрада, коли він брилою навалюється на неї й тисне гірше, ніж погода? І так буде щоночі, усе їхнє подружнє життя? Невже не буде рятунку від його цупкої бавовняної піжами, колючих вусиків та іншої частини тіла, від якої вона соромливо відвертається?

У кімнаті щось задзижчало — Нелл не одразу зрозуміла, що звук лунає насправді, а не лише у неї в голові. Вона потрусила Френка, щоб розбудити — хай сам розбирається. Він уже похропував у неї під боком. Вона не розуміла, як йому вдається так швидко засинати. Лілліан була така сама — крутнувшись, як маленька тваринка, що вмощується зручніше, вона поринала у солодкий дитячий сон, а Нелл лежала біля неї, втупившись у стелю, і розуміла, що сну не буде ще кілька годин. Вона зітхнула з полегшею, коли після смерті Альберта Лілліан виселилася з їхньої кімнати. Нічого не пояснивши й не попрощавшись, вона спакувала речі й перенесла їх до його кімнати і більше про це не згадувала. Тільки під час сніданку наступного ранку сказала:

— Ой, Неллі, так шкода, що ми його постіль перестелили, коли він поїхав на війну.

Рейчел пожбурила в Лілліан ложечку і сказала, щоб та не молола дурниць, але Нелл розуміла сестру: якби ж то вони могли ще хоч раз торкнутися чогось, чого торкався брат, внюхати його запах, як пошукові пси...

Вона ущипнула Френка за руку, але він тільки відмахнувся, ніби це вона була набридливою комахою, а не мошва, що вищала, як пилка, біля вікна. Нелл намацала на тумбочці біля ліжка сірники і спробувала запалити свічку, аби з'ясувати, що то літає.

Побачивши комаху, вона налякано зойкнула і стукнула Френка, бо просто до їхнього подружнього ложа метнулася величезна оса, жирний чорно-жовтий мутант, що гудів, як цепелін. Френк розліпив очі не одразу, але коли очунав, то лайнувся:

— Сто чортів, та це ж шершень!

Нелл підняла з підлоги капець і замахала над головою. Шершень шугнув геть і облетів гасову лампу, що висіла в центрі кімнати.

— Убий, убий! — запищала Нелл.

Френк і собі обережно вислизнув із ліжка і намацав капець. Він підповз до шершня і спробував пристукнути. Шершень пішов в атаку, а Френк зігнувся, сіпнувся і вчепився собі в шевелюру. Тут Нелл здивувала їх обох, гучно розсміявшись.

— Це, блін, не смішно, Нелл! — зло сказав він, не зводячи погляду з шершня, який метався перед вікном.

Нелл лягла на ліжко й укрилася ковдрою з головою. Френк правий, це геть не смішно. Цей розмазня, який витанцьовує кімнатою, справді шершня

злякався. Хто б міг подумати, що можна пройти Велику війну й лишитися боягузом? Персі вмить би із шершнем розібрався, рішуче, як пристало поліцейському. А Альберт... Альберт спробував би його випустити. Вона легко могла уявити широку братову усмішку. Якось він упіймав великого джмеля, склавши долоні чашечкою, і повернувся до неї із погідною усмішкою:

— Я великого звіра піймав, Неллі, хочеш глянути? — а тоді розвів долоні і відпустив комаху.

Вона навіть крізь ковдру чула, як Френк бурчить.

— Він що, не бачить, що вікно відкрите?

Вона на нього не зважала. Цікаво, а як вчинив би Джек? Мабуть, вона його гаразд не знала. Інколи вона тішилася, що він загинув, бо їхнього подружнього життя уявити не могла. Вона йому швидко набридла б. Вона зауважила, що під кінець відпустки після Сомми він дивився на неї із сумнівом, ніби повірити не міг, яка вона занудна.

Коли Френк на подружньому ложі розв'язував стьожечки нічної сорочки з її посагу, торкався її плечей і стогнав так, ніби саромився того, що з нею зробити, Нелл інколи думала про Джека і його прекрасну шкіру, лискучу, як відполірований горіх — шкіру, що вже зогнила. Скоро від нього не лишиться нічого, крім чистих кісток, і на тому Джеку Кічу кінець. Це неправильно, що можна отак просто піти в небуття. Персі, Альберт, їхня мати...

Френк триумфально заволав:

— Я цього паршивця прибив, Неллі! Неллі, чого ти плачеш? Щось не так? Усе добре, дівчинко, я його прибив.

Френк обійняв її й обережно поплескав по спині. Він поняття не мав, як заспокоювати заплаканих людей, і тим паче не знав, що робити, коли Нелл захлинулася страшним схлипом і закричала:

— Хочу до мами!

Удалині загарчав грім.

1958 рік:

— Мамо! Мамо? Усе добре?

Тед стояв на порозі, постукуючи по одвірку, і дивився на неї розгублено.

— Ти спускаєшся? Суп уже подали — коричневий віндзорський. Як ти любиш. Любиш же? — із сумнівом додав він, бо скидалося на те, що Нелл не до супу.

Його мати зітхнула й сіла у ліжку.

— Я за хвилинку спущуся, гаразд?

Коли Тед пішов, Нелл незграбно підвелася і з трудом натягла корсет. Вона стала перед дзеркалом, щоб розчесатися і припудрити носик, і знічев'я спробувала згадати, які були на дотик шкіра і волосся Джека Кіча, проте минуло стільки часу, що вона навіть не могла згадати, як він виглядав. Сипнув дощ — коротка літня злива. Від запаху крапель на молодій червневій траві Нелл раптом стало приголомшливо сумно.

Розділ шостий

1959. Снігове пір'я

Останній день Джилліан. Джилліан поплатилася за золоті кучері напередодні Різдва, так що роковини її смерті ми точно не забудемо. Отже, Різдво цього року піде коту під хвіст, та й у наступні кілька років, напевно, також. Цього Різдва ми збиралися на пантоміму. Мені хочеться сподіватися, що це хоч якась втіха для Джилліан («Бодай перед смертю повеселилася», ви розумієте), але, по суті, саме похід на пантоміму її і згубив.

— Рубі! — гукає Джордж із низу сходів, намагаючись перекричати дощ, який тарабанить у вікна. — Рубі!!!

Нічого йому насправді не треба. Я цей тон знаю. Просто він зайшов на кухню, виявив, що Банті грає Жону-Великомученицю (вона виконує цю роль професійно), і так роздратувався, що тепер шукає, на кому б то зірвати злість. І зірве її на мені.

У спальні холодно — усі наші спальні не опалюють — але я зігрілася, бо щойно енергійно покрутила обруч у тісному проході між ліжками, а тепер щасливо скрутилася на рожевому шенільному покривалі зі старим числом журналу для дівчаток «Джуді», який дістався мені від Джилліан. На ліжку Джилліан по той бік кімнати покривало точнісінько таке саме, тільки персикове — сестра перша вибирала колір. Тепер ми із Джилліан живемо в одній кімнаті, бо Нелл виїхала з дому на Ловтер-стрит і в'їхала до нас. Джордж сказав, що це бо в неї «лоу в голові не вистачає» — я цієї фрази до кінця не розумію, але досить поспілкуватися з Нелл кілька годин, як стає ясно: з нею відбувається якась метаморфоза. Вона стала забудькувата (я теж забудькувата, але бодай пам'ятаю, яке зараз століття), але не настільки, щоб її «закрити» (цього бажає Джордж щоразу, як настає його черга загадувати бажання), тож поки що вона просто весь час дратує Банті. Але що ж Банті не дратує?

Як ви можете уявити, Джилліан обурена змінами, і щоб її заспокоїти, я мушу триматися тихо-тихо, ніби мене насправді й не існує. Я купу часу витрачаю на те, щоб заспокоїти Джилліан, а Патриція (уже підліток!) — ані хвилиночки. А з іншого боку, Патриція зараз, здається, взагалі не в тому

часопросторовому континуумі, що решта родини (якщо така доля всіх підлітків, то я ставати підлітком не хочу).

— Рубі!!!

Батько не здається. Я винувато поправляю покривало. Лежати на заправленому ліжку — проти домашніх правил Банті. Думаю, у її житті настав би лад, якби ми взагалі не спали на ліжку. Вона обожає ту мить, коли виколупує нас із ліжок уранці, рішуче розсуває завіси й витягає нас із-під ковдр, щоб чимшвидше стерти теплі відбитки наших тіл на простинях: така от дивна форма жорстокості до дітей.

У нашій спальні (Джилліан ніколи не користується займенником множини й із притиском каже «моя спальня», ніби я могла про це забути) на підлозі килим, на шпалерах квітнуть виткі лози, а з вузької дубової шафи пахне надрами старої валізи. Найважливіший предмет меблів — туалетний столик у формі нирки, застелений скатертиною з рюшиками в тон до завіс. Джилліан вважає його своєю власністю, хоча купили його, як і покривала, для «нас», уже після того, як я перебралася до цієї кімнати. Одна з (багатьох) причин, чому Джилліан так не подобається ділити зі мною кімнату, полягає в тому, що я досі ходжу уві сні, і вона постійно боїться, що я заподію їй щось неприємне, коли вона спить і не може себе захистити. Ха, якби ж то!

Я вдивляюся у своє лице у дзеркалі над туалетним столиком, вишукуючи прикмети вини, і то не лише через покривало. Хтозна, що я ще роблю не так? Цього ніколи не знати напевно, адже у Джорджа і Банті купа неписаних правил. Інколи мені здається, що батьки створили таємне товариство із заплутаними, як у масонів, і часто взаємосуперечливими правилами, просто щоб ускладнити життя бідоласним дітям. Частину правил ми добре знаємо, а частину ні, тож якийсь припис вічно захоплює мене зненацька. Озвучують їх без видимого порядку — учора, наприклад, я дізналася, що дівчаткам не можна закидати ногу на ногу (від Джорджа), а партія лейбористів небезпечніша за католицьку церкву (від Банті).

— Рубі! Спускайся, допоможеш матері!

Я певна, що моя допомога — останнє, що потрібно Банті, але неохоче спускаюся. Особливо обережно я ступаю на останні сходинки до кухні, де збираються найсильніші привиди, щоб планувати своє повернення. Із крамниці долинає писк цуценят і хропіння кошенят, майже заглушаючи інші тихі звуки: привиди теж готуються до свята. Це наші останні дні Над Крамничкою — Банті вже видивилася «милий будиночок» у зеленому передмісті Екомб, і смерть Джилліан, що спричинить Велику (і насправді страшну) крамничкову пожежу, суттєво пришвидшить наше переселення. Отже, для Банті смерть Джилліан принесе зміни на краще. І, звісно, для мене теж, бо я лишуся єдиною власницею туалетного столика (трошки пошкодженого димом).

Я на мить завмираю перед кухонними дверима і дослухаюся, що діється всередині, перш ніж зайти. Здається, усе мирно. Мені важливо, щоб усі лишилися в доброму гуморі, адже на нас чекає пантоміма. Я пам'ятаю родинні вилазки, коли Джордж і Банті гризлися між собою — і, повірте, це видовисько не з приємних. Те, що ми йдемо в театр напередодні Різдва, також усе ускладнює. Зазвичай ми ходимо на дитячі свята вже у січні, але

Банті, схоже, втелючила собі в голову, що піти на прем'єру напередодні Різдва — це стильно. Так що це вона винна у смерті Джилліан.

Я обережно прочиняю двері. На кухні тепло, але мене цим не ошукати. Скрізь — і на новій посудомийці «Англійська електроніка», і на буркотливому холодильнику, і на міксері «Кенвуд Шеф» — виблискує паморозь. Неозброєним оком видно, що від Джорджа й Банті — крижаних повелителів Царства Над Крамничкою — віє холод, як густий студений дим.

— Поможи матері.

Це Джордж утверджує свою владу: над Банті він не владний, тож самостверджується об найбеззахиснішого члена родини — мене. Відколи я повернулася із загадкового вигнання у Дьусбері, я стала цапом-відбувайлом. Із рішучості на лиці у Банті ясно, що вона й без допомоги пречудово дає собі раду. Вона чистить над раковиною картоплю з демонічною люттю, і кожен м'яз у її тілі напружений, як тятива. (Інколи я намагаюся уявити Банті малою, і чомусь від того мені стає невимовно сумно — див. примітку (vi)). Почуття вирують у неї в жилах і закипають на поверхні шкіри. З кінчиків білявого, як у маленької, волосся зриваються іскри люті. Між батьками відбувається щось особливо страшне — і ми підозрюємо, що це якимось пов'язане зі Шльондрою.

Джордж сидить за кухонним столом і по-собачому струшує з вусів крижані краплі дощу. Цікаво, куди це він ходив? О такій порі він має бути у крамниці. Може, в останню мить купував нам усім подарунки на Різдво. Може, потай зустрічався зі Шльондрою. Шльондра — новий елемент нашого родинного життя. Говорить про неї лише Банті: Джордж про неї не згадує і поводить себе так, ніби Банті її вигадала. Наприклад, типовий діалог про Шльондру виглядає десь так:

Банті (до Джорджа): Ти хоч знаєш, котра зараз година? Ти де вештав? (мовчанка) Зі Шльондрою своєю волочився?

Джордж (зі злістю): Та не вигадуй, сховався у «Чашу пуншу» пропустити кухню із Волтером.

Банті: Поняття не маю, що вона в тобі знайшла — ні краси, ні грошей. Ти що, їй платиш?

Джордж (м'яко): Ти вечірньої газети не бачила?

Ми, Невинні, не до кінця розуміємо, хто така Шльондра, але вже засвоїли, що це погані новини. Патриція каже, що Шльондра — Єзавель, але ж Єзавель — це кицька із сусідньої крамниці!

Лице у Джорджа таке ж холодне й мокре, як кухонне вікно. Він театральню вдягає капці й підкурює, аби виглядати зайнятим. Джордж займає багато місця. Банті весь час торочить, що Над Крамничкою нам усім тісно — зазвичай це речення містить згадку «милого будиночка на природі» — але я

підозрюю, що більшість місця від'їдає Джордж. Може здатися, що Над Крамничкою людно, але це ілюзія. Наприклад, Патриція майже не виходить зі своєї спальні, а Нелл займає ще менше місця, ніж привиди.

Банті було б краще, якби Джордж узагалі не виходив із крамнички — вона подавала б йому через коридор тарілки з їжею, а він передавав би їй прання.

— А чаю не буде, Бант?

Джордж намагається наслідувати розмови щасливих подружніх пар, як він їх собі уявляє. Він так часто робить, коли Банті в поганому настрої (чи то пак, гіршому, ніж зазвичай), але виходить настільки штучно, що вона тільки злиться ще більше. Якщо ми всі про це знаємо, то чому Джордж нічого не помічає? Банті відривається від картоплі, витирає руки і гучно зітхає. Вона ставить чайник на плиту і запалює газ із таким виразом обличчя, як у Діви Марії при хресті на іконі в католицькій церкві, куди мене потай завела нова подружка, Кетлін Горман. (Ніхто не знає, що я побувала в католицькій церкві, навіть Патриція). Мені там не сподобалося, бо церква, як виявилось, напхом напхана скривавленими серцями й картинами, на яких одні люди страшно катують інших. Іншими словами, якби Банті хоч раз зайшла до католиків, їй би напевно сподобалося.

— Це й дитина може, — каже Джордж, указуючи на полишену в раковині картоплю.

— Ні, не може, — огризається Банті, і «дитина» зітхає з полегшею.

Банті, судячи з усього, готова захищати своє право чистити картоплю до останньої бульби. Вона відкидає волосся з чола успадкованим через століття стражденним жестом. Жіноча доля і без того складна, тож вона нікому не дасть позбавити себе статусу святої великомучениці. У кухні відбувається титанічна битва двох воľ, і я — нещасний пішак на цій війні. Джордж час від часу набирає у груди повітря, але щоразу здає назад, бо не готовий до можливих наслідків суперечки. Вони з Банті на ножах, відколи ми відкрили перші дверцята в адвент-календарі (чи то пак, Джилліан відкрила, адже більшість днів ця честь дістається саме їй, у відповідь на що Патриція зробила собі власний адвент-календар із коробки від пластівців). Я ні з ким не говорила про новий етап «холодної війни» (чи то пак, Льодовикового періоду) між батьками, але ми з Джилліан узагалі «говоримо» вкрай рідко — вона волає, я пропускаю її крики повз вуха. А Патриція, відколи стала підлітком, урвала з нами спілкування. Та й немає в мене слів, потрібних, щоб це описати, — належний словник я вироблю допіру за кілька років.

Джордж гасить цигарку, харкає горлом, знову всідається і мовчки спостерігає, як Банті робить йому чай (ну, дія ж відбувається у 1959 році). Він прочищає горло і спльовує в носовичок саме в ту мить, коли Банті з кам'яним обличчям ставить перед ним чашку. Із таким самим лицем вона підбирає (у гумових рукавичках) Джорджеві шкарпетки, носовики і труси, які замочує у відбілювачі, перш кинути до майже чистої білизни у пральній машині від «Англійської електроніки».

Банті знову береться за картоплю, а я маячу на порозі, не певна, чи батькам досі потрібен пішак. Вони, здається, забули, що наближається Різдво, тож, попри гори пирогів на шафі, святкового духу на кухні не відчутно. Я зауважую, що різдвяний кекс на холодильнику ще не вкрили глазур'ю, біліє гола мигдалева паста. Це — поганий знак. Банті ставиться до різдвяного кекса і його близького родича, трайфла, який подають на другий день Різдва, так само побожно, як мати Кетлін — до різдвяного вертепника.

— Ми ж ідемо сьогодні на пантоміму? — необачно питаю я.

— А чого ж іще, думаєш, я тут горбачуся? — Банті обертається, розмахуючи чистилкою для картоплі, як мечем, і вказує на панораму з пирогів, кекса, картоплі та Джорджа. — А ще за пудинг не було часу взятися.

Її очі звужуються, коли погляд падає на Джорджа, і вона погрозливо додає:

— Доведеться робити з консервованих фруктів.

Вона атакує консерву з персиками, розпанахує й виливає у велику скляну миску, де шматочки фруктів плавають, як золоті рибки. Джордж струшує, розправляючи, вечірню газету й починає тихо насвистувати собі під ніс «Дзвін дзвіночків».

— Тобі що, нічим зайнятися, Рубі? — різко питає Банті.

Нічим. Я навіть не знала, що на Різдво конче треба знайти собі якесь заняття.

— А де наша Джилліан? — раптом питає Джордж.

Джилліан завжди була улюбленицею Банті, але останнім часом зуміла завоювати Джорджеве серце. Мабуть, якщо докласти достатніх зусиль, то й гори можна звернути.

— На уроці піаніно, — відповідає Банті, прикручуючи вогонь під каструлею картоплі.

— На Різдво? — здивовано питає Джордж.

От бачите, я мушу «чимось зайнятися», а «наша Джилліан» — ні. Мене, здається, відпустили, тож я піднімаюся до вітальні і вмикаю телевізор. Саме починається «Чемпіон — чудо-кінь», і хоча у мене серце починає калатати при перших же нотах зворушливої заставки, мені, зізнаюся, трошки прикро, що по телевізору не йде нічого святкового. Невже телевізійники забули про Різдво? Зате ялинка в нас прегарна, а ще ми запалили гірлянду і розвішали нові прикраси, великі срібні скляні кульки з наклеєними блискучими сніжинками (корпоративний подарунок на Різдво від поставника собачого корму). А ще у вітальні щойно розвели багаття, тож кімната сповнюється запахом радісного передчуття, вугільного пилу й хвої, тож стає легше на душі. Нелл кунє у кріслі біля багаття, чомусь намотавши на палець нитку дошки. Може, на згадку? Може, аби не забути, хто вона?

Джилліан вривається до кімнати, жбурляє на підлогу свій ранець із нотами і плюхається у крісло, демонструючи сині трусики, а потім скрушно зітхає і вмощується інакше, закинувши ногу на ногу і втупившись у точку за п'ять сантиметрів у мене над головою.

— Не можна закидати ногу на ногу, — кажу я, щоб їй допомогти.

Вона мовчки випрямляє ноги, а тоді знову закидає одну на іншу. Цікаво, якби я сказала «Слухай, Джилліан, сьогодні твій останній день на Землі, так що, заради Бога, не нуди», вона послухалася б? Мабуть, ні.

Джордж зазирає у вітальню і сповіщає, втупившись у підпруги та стремена Чемпіона:

— Чай готовий.

Джилліан одним плавним рухом показує мені язика, випрямляє ноги, розвертається й широко, зубасто всміхається Джорджеві.

— Привіт, татку, — а сама аж сяє. Якби ж то вона мене цьому навчила, перш ніж відійти.

Наша малесенька вітальня примикає до кухні. Місця ледве вистачає на стіл, стільці і людей — ми із Джорджем, Джилліан і Нелл сидимо за столом, а Банті шумить на кухні, аби ми, бува, про неї не забули. Якби ж то. Забрідає Патриція, доскіпливо розглядає свій стілець, перш ніж сісти. Мені дуже цікаво, що відбувається у неї в голові, бо вона не зраджує ніяких думок. Нарешті сідає й вона. Джордж мимохіть зиркає на неї й каже:

— А ти нікуди не квапишся.

Вона кривиться, нахилляє голову, точнісінько як Папужка, і, здається, уважно обдумує відповідь, перш ніж ласкаво сказати:

— Так, справді, нікуди не кваплюся.

Хай би що мені заподіяли підліткові роки, я знаю, що такою зухвалою, як Патриція, не стану ніколи. Джордж, здається, ось-ось її трісне. Але не може — не тільки тому, що зараз Святвечір, а й тому, що Патриція випадково зустріла Шльондру і може про це розповісти Сніговій королеві на кухні. Тому Джордж поводить ся зі своєю старшенькою як із бомбою з годинниковим механізмом, що може вибухнути будь-якої миті. Патриція насолоджується своєю новонабутою владою.

Нелл старанно нарізає невидиму їжу на тарілці. Банті, як одержима, гримить каструлями і сковорідками на кухні, грюкає дверцятами шафочок. Я розумію, що вона цим хоче щось сказати Джорджу, але чому, на Бога, не сказати цього словами?

Наша Пріснодіва Кухонна легких шляхів не шукає. Вона вдає, що розкладає по тарілках свинячі відбивні, товчену картоплю й моркву, але насправді стріляє сталевими променями напруги з кінчиків пальців. Коли промені

врізаються у стіни спалень, вітальні, фасад крамниці чи тваринку, лунає тихе дзинь! Дзинь! Дзинь! Урешті цілий дім заповнює металева павутина думок Банті.

Коли вона урочисто впливає у вітальню, то високим немилозвучним голосом наспівує пісню Доріс Дей, що геть не пасує до ситуації («Чорні пагорби Дакоти»). Це свідчить, що вона намагається забути, що сталося між нею та Джорджем. Врешті, зараз особливий день – свято, Різдво, не кажучи вже про смерть Джилліан. Банті кружляє навколо столу, високо піднявши тарілки, як офіціантка в американському фільмі. Виглядає смішно.

– Свинина жорсткувата, – каже Джордж.

Чому він не може просто жувати і ковтати мовчки, як усі інші? Мене це дістало. Мене дістали люди за столом. Я бачу, що Джилліан робить те ж, що і я – приміряє вираз підтримки й обурення на випадок, якщо Джордж не припинить скаржитися. Проте Банті не готова йти на поступки.

– Серйозно? – каже вона тоном, від якого айсберги розтали б. – Серйозно? – вона ніби перевіряє, чи зважиться він продовжити. Її брови піднялися так високо, що майже ширяють над головою. – Серйозно?

Під тиском Різдва Джордж змовкає.

– Дощить, а нам увечері виходити! – раптом каже Банті вже іншим тоном, тим, який береже для «товариства». На такий спосіб вона намагається зарекомендувати себе гречною жінкою з бездоганними манерами, що становить різкий контраст із неотесаним мугирем по той бік столу, який, на жаль, є її чоловіком.

Ніхто не відповідає. Усі діловито жують – Джордж правий, м'ясо жорсткувате, відбивні маленькі й обгорілі у вогні гніву Банті. Шкода Джилліан: на останню вечерю їй піднесли всеогненну жертву. Якби ж то ми знали, то могли б улаштувати різдвяну вечерю на день раніше.

Ніж Нелл із брязкотом зіслизає зі столу й падає на підлогу. Бабуся незграбно нагинається в безуспішній спробі дотягнутися до ножа, а Джордж і Банті презираються понад нею. Нарешті Джордж зітхає і піднімає його сам, а тоді із грюкотом опускає на скатертину.

– Можна я на виставі сидітиму біля тебе, таточку? – питає Джилліан, скеровуючи на Джорджа осяйний ліхтар своєї усмішки.

– Звісно, квіточко, – усміхається він.

Мене від її підлабузництва аж верне, але Джордж таки заспокоюється, тож, хай як прикро це визнати, Джилліан заслуговує на певну повагу.

Я старанно жую, мовчки сидючи біля Нелл, але це не значить, що я в безпеці. Банті рвучко повертається до мене, як роздратована кобра.

– Якщо ти, Рубі, не поквапишся, то сидітимеш тут, а ми всі підемо на виставу без тебе.

Вона говорить це таким тоном, ніби вигадала дотепний жарт і дуже ним пишається. І це — моя справжня мати? За що вона з нами так? Що вона отримує з цих марних погроз? По-перше, часу в нас доста. По-друге, не стали б вони мене лишати дома, правда ж, не стали б?

— Так, — несподівано вступає Джордж, — не тягни kota за хвоста, Рубі, не можна, знаєш-но, усе життя запізнюватися.

Він підтримує Банті лише тоді, коли хоче її заспокоїти чи подратувати — хтозна, що саме в цьому випадку. Я починаю що є сили запихатися їжею, але спиняюся, роззявивши рот від подиву, коли Нелл, яка навіть не завжди свідомо того, що відбувається навколо, раптом повертається до мене й каже (не так, — зауважую я, — як говорять у нас):

— Еге ж, ти си збери, дівко!

Якусь мить ціла родина витріщається на мене, як горобець — на своє бідне невинне пташення-зозулення.

Банті із напханим ротом починає збирати тарілки, пропустивши повз вуха протест Нелл, яка ще й не бралася до їжі. Ото матері була б утіха, якби можна було перемити всі тарілки ще до того, як ми почнемо їсти. Вона, пританцьовуючи, повертається із кришталевою чашею, у якій плавають скибки консервованих персиків, як великі посмішки, схожі на широчезну маніакальну посмішку самої Банті. (Екстремальна версія посмішки з примітки (iv)). Вона починає роздавати персики, і коли Патриція каже, що фруктів не хоче, заявляє, що пізно — чаша їй потрібна для трайфлу на другий день Різдва. Банті — єдина особа в Йорку, яка вміє зготувати правильний трайфл на хересі, страву для нас сакральну, тож Патриція бере скибки персика, але при цьому нахиляється до Джорджа й каже фальшивим конфіденційним шепотом:

— Кажуть же, що вчасно змовчати — це теж чеснота.

Джорджу явно незатишно — він поняття не має, про що вона, але сильно підозрює, що це якимось пов'язане зі Шльондрою.

Джордж ложечкою розділяє скибку персика навпіл, накладає на неї вершки й обережно підносить до рота.

— Вершки скисли, — заявляє він, ледве спробувавши.

Ложечка так і зависає під його світлими вусами кольору персиків. Він витріщається на Банті, ніби йому цікаво, чи вона зважиться йому заперечити. Про святковий настрій усі й думати забули.

По той бік столу Патриція кладе в рот ложечку персиків із вершками й давиться. Вона киває мені й самими губами каже: «Скисли». А Нелл, яка боїться померти від голоду, свою порцію вже з'їла.

Банті облизує губи з кошачою елегантністю.

— А мені здається, що все нормально, — тихо каже вона. Вона відважна, точнісінько як Лебора Керр у «Король і я».

Джордж відштовхує тарілку.

— От сама, значить, і їж.

Це ставить Джилліан у незручне становище. Вона напхала рота гіркими вершками і слизькими персиками, і тепер поняття не має, до кого з батьків підлизуватися. Їй урешті вдається виплюнути свою дилему назад на тарілку, коли Банті із Джорджем відволікаються на гучне хропіння Нелл. Бабуся спить міцно, як соня, поклавши голову в порожню тарілку.

— Вона в тебе за спиною! За спиною! — захоплено кричить Джилліан (це вона про лиху відьму, але я боюся, що водночас і про ласкаву смерть у розкішному савані).

— Ша, — шепоче Банті, суворо стиснувши підфарбовані губи, — тихіше, люди слухають.

Джилліан розуміє, що мати говорить дурню: цілий театр галасує, доки відьма, ельф, панда, корова та сільський зух гасють сценою в пошуках Гензель і Гретель, які сховалися у купі листя. (Навіщо там панда? Може, щоб ошасливити Патрицію, яка штурхає мене й каже:

— Дивись! Панда!

І голос у неї щасливий, як рідко буває).

А Джилліан і далі волає що є сили. Живи на повну, Джилліан.

Коли актори починають шукати добровольців із зали, які піднімуться на сцену, я втискаюся у сидіння, щоб мене ніхто не помітив, а Патриція мовби розчиняється у повітрі. А ось Джилліан уже не спинити: не встигли б ви сказати «Отакої», як вона, прицокнувши білими дитячими каблучками й махнувши рюшами на спідниці, вискакує на сцену, де причаровує панду і щось виспівує від щирого серця.

— Отакої, — знічено каже Банті своїй сусідці (я — всередині бутерброда з Ленноксів: з одного боку сидить Джордж, потім Джилліан, я, Патриція, а з іншого краю Банті. Нелл лишили вдома). — Отакої, наша Джилліан — ще та штучка.

Але це ненадовго.

Джилліан повертається на своє сидіння розпашілою й роздратованою (яблучко від яблуні, уся в маму) від того, що довелося полишити світло софітів.

— Ніщо добре не триває вічно, — натягнуто посміхається Банті, не зводячи очей зі сцени.

Якби Гензель і Гретель лишилися в лісі навіки, то й ми могли б лишитися з ними, забувши і про Шльондру, і про скислі вершки, і про різдвяні кекси без глазури. І Джилліан не довелося б помирати. Проте сюжет не спинити —

відьму спалюють, так що лишається тільки обгоріле клоччя й попіл, лиху мачуху пробачають, діти повертаються додому. Гензель і Гретель знаходять відьмину скарбницю, з якої аж сиплються смарагди, діаманти, опали, рубіни (!) та сапфіри. Коштовності виблискують, мов льодяники, якими ми із Джилліан саме ласуємо. Добра фея змахує чарівною паличкою, і сиплется злива блискіток – простягни руку й торкнешся.

– Ну, цього року відмучилися, – заявляє Джордж.

Він підхоплюється зі свого місця, перш ніж у театрі запалять світло, і коли ми ще аплодуємо, він уже підкурює цигарку у фойє. Банті метушиться і підскакує в кінці ряду, як рознервований гризун, намагаючись нас прискорити, а ми безнадійно бабраємося із шапками, шарфами, рукавичками і програмками. Навіщо вона так? Навіщо вона здійсмає паніку, як при землетрусі, коли всім ясно, що ми все одно ще довго стоятимемо в черзі на вихід? Джилліан, побачивши спорожнілу сцену, раптом починає ридати. Просуваючись рядом і розштовхуючи всіх на своєму шляху, Банті шепоче сусідам солодкаві банальності – «Вона перевтомилася», «Перезбудилася», «Ви ж розумієте, це дитина» – а потай люто сіпає Джилліан за руку й сичить кризь зуби:

– Блін, та вирости ж ти нарешті, Джилліан!

Банті не пощастило: саме це – її останні слова до Джилліан. Це не лише нездійснений наказ – чого Джилліан не судилося, так це «вирости», – ай прикрій фінальний акцент. Але це – проблема Банті, а не моя. Мої останні слова до Джилліан – «Хочеш останній червоний льодяник чи мені можна взяти?» (це коли я передала їй яскраву, як коштовний камінь, цукерку). За звичайних обставин – фраза доволі нейтральна, але, на щастя, сестра таки взяла останню цукерку (це ж бо Джилліан), тож потім мені можна буде не гризтися виною.

Джордж підскакує перед Королівським театром, намагаючись зупинити таксі (рушаючи в театр, ми виявили, що в нашій машині спустило колесо – черговий збіг у низці випадковостей, що вбили Джилліан). Дощ перетворюється на мокрий кусючий сніг. Патриція стоїть осторонь, у декоративній аroachці театру, ніби боїться, що хтось побачить її із родиною (і хто ж її в цьому винитиме?). Ми ловимо дрижаки на тротуарі, Банті чомусь міцно тримає мене за руку. Вона жорстоко помиляється, не ту дитину тримає. Джилліан намагається триматися вишукано (це видно по тому, як вона вимахує білою хутряною муфтою). Вона щойно зауважила по той бік дороги своїх шкільних друзів – вона щойно закінчила перший семестр у школі імені королеви Анни. Вони волають і махають одне одному, як ідіоти.

Я не бачу того, що стається потім, бо відволікаюся на Банті: мати панікує, що ніяке таксі ми не зловимо. Припускаю, Джилліан вискочила між припаркованих машин, не подивившись на дорогу, бо раптом лунає звук удару, і блідо-блакитний пікап «Гіллман Гаскі» обережно відкидає її просто під колеса таксі, яке нарешті підкликав Джордж.

Я намагаюся вирватися з рук Банті, але її охопило щось штибу трупного заціпеніння, коли вона побачила, як Джилліан злетіла у повітря. Навколо

юрмляться і шумлять люди, а коли вони врешті розступаються, ми бачимо, що Джордж сидить на бордюрі, чомусь закатавши одну штанину так, що з-під неї визирає бежева вовняна шкарпетка. Він блює. А тоді Банті заходиться криком — звук, спершу гучний, тоншає й вищає, доки не переходить у кажанячий писк, відбивається від ліхтарів, горгуль на театрі і блакитних мигалок, що спалахують дедалі ближче.

* * *

Різдвяного ранку я прокидаюся біля Патриції на порожній рівнині батьківського ліжка. Між нами скупилися Тедді та Панда. Дуже дивно розділяти з Патрицією кімнату, а ліжко — і поготів. Мабуть, вона, як і я, побоялася лишитися сама, коли мстивий дух Джилліан іще блукає Над Крамничкою, ревниво обороняючи туалетний столик у формі нирки, адвент-календар та ще тисячу і одну річ, просякнуту її життєвою силою. Об одинадцятій на Святвечір Джордж і Банті подзвонили з лікарні і сказали, що Джилліан померла, а тоді ніби розчинилися в повітрі. Нелл пригнічувала думка, що їй доведеться з цим справлятися.

— Я з цим не справлюся, — нила вона в трубку, але Банті було байдуже.

А я думаю, що вона прекрасно справляється, особливо зі шкарпетками з подарунками.

Цупка, зморшкувата панчоха на шістдесят ден лежить у ногах на батьківському покривалі — у тьмавому світанковому зимовому світлі це видовисько видається майже непристойним. Я певна, що ельфи з Північного полюса до цього непричетні. Я знаю, колготи тут поклав не різдвяний дід, бо його не існує. Джилліан усе мені пояснила минулого року, та ще й розбила мою віру в зубну фею заодно. Отака вона була іконобориця.

Від ліжка тривожно пахне хворобливо-солодкою пудрою Банті й тютюново-рибним Джорджевим духом. Я обережно торсаю Патрицію й кажу:

— Он різдвяна панчоха.

— Точно, — байдуже каже вона, і я розумію, що це сестра, а не Нелл, зіграла роль Санта-Клауса.

Стара добра Патриція. Їй, мабуть, ця роль дається особливо тяжко, адже попри те, що їй, звісно, уже тринадцять, і взагалі, вона — чи не найдоросліша людина в родині, їй гірко від того, що чари пішли з нашого світу. Ніякого тобі різдвяного діда, ніякої зубної феї, ніякої феї-хрещеної — взагалі ніяких фей. Наше дитинство скінчилося, так і не почавшись. Лежачи вчора вночі біля напруженої Патриції, я зрозуміла: вона розпачливо дослухається, чи не долине з даху тупіт непідкутих копит, чи не закалатають дзвоники на санях.

Отже, моя різдвяна шкарпетка у 1959 році містила (у зворотньому порядку, починаючи з носка): монету-шестипенсовик, волоський горіх, помаранч, карткову гру «Щаслива родина», шоколадний батончик із м'ятною помадкою і дешеву рожевувату лялечку у в'язаній жилетці і трусиках. Бувало і краще.

Ми розлягаємося на батьківських подушках, ділимо між собою батончик і доволі понуро беремося грати у «Щасливу родину». Ми цілком усвідомлюємо іронію: родина у пекаря містера Батона чи містера Пікші, що торгує рибою, значно повніша, ніж у містера Леннокса – власника зоомагазину.

Потім ми піднімаємося в кімнату Нелл і цілуємо її в суху щоку. Від її простирадел долинає запах сечі. У велетенському світло-рожевому халаті вона виглядає малесенькою. На ручках, що стирчать із рукавів, проступають багряні вени. Вона налякано піднімає на нас слізливі очі.

– Щасливого Різдва, бабусю.

– Щасливого Різдва, Патриціє.

– Щасливого Різдва, бабусю.

– Щасливого Різдва, Рубі.

– Щасливого Різдва всім! – видзвонюють домом, як скляні кульки, наші привиди, що тихо колядують і підносять келихи за Різдво.

Ми старанно робимо все як слід. Я запалюю гірлянду на ялинці, Нелл натягає фартух. Патриція відважно пробує вичистити камін і знову розвести багаття, проте вогонь тільки зжирає скіпку й гасне. Вона виносить із кімнати Нелл електричну грубку, і ми скулюємося навколо неї, вдихаючи неприємний запах горілого волосся. Щоб хоч якесь світло було на свята, ми запалюємо свічки у різдвяному підсвічнику з янголятами.

Гора подарунків під ялинкою викликає в нас певні сумніви.

– Відкриймо, гірше вже не буде, – каже Патриція, стенаючи плечима, ніби їй усе байдуже, хоча насправді це геть не так. Для неї все жахливо важливо.

На мене чекає кілька подарунків. Джордж і Банті подарували мені альманах «Дівчинка», білу хутряну муфту (нову, не з плеча Джилліан), пару роликів, шоколадку у формі помаранча і трошки біжутерії. Мені здається, подарунки на диво добрі. Нелл подарувала мені баночку тальку «Ярдліс» із запахом фрезії, а Патриція – новесенький примірник «Дітей залізниці» Несбіт, куплений за власні заощадження. А Джилліан із того світу послала мені коричневого пса з нейлонової пряжі, із багряною стрічечкою на товстій шиї. Пес тримає в лапах зелено-фіалкову пляшечку одеколону «Травневі фіалки».

– Яка гидота, – каже Патриція без жодних поблажок до нового статусу померлої Джилліан. Та й до того ж, учора ми повірили, що сестра загинула, але в голові не вкладається, що вранці вона досі мертва.

– Гидота, – погоджуюся я й запихаю в рот цілу дольку шоколадки.

Патриція з Нелл також відкривають свої подарунки, а решта лежить під ялинкою, як жертвопринесення мертвим. Мені здається, що подарунки Джилліан ми з Патрицією можемо поділити між собою, але нічого не кажу, бо й сама розумію, що це неправильно.

За якийсь час ми з Патрицією рушаємо на пошуки Нелл і знаходимо її на кухні, де вона здійснює дуже дивні маніпуляції із сирим індиком. Патриція відбирає в неї фартух, авторитетно зав'язує його на собі й наказує мені забрати Нелл і побавитися з нею деінде. Розважлива Патриція навіть не пробує зготувати індика, але прекрасно справляється з товченою картоплею, запеченими бобами й тушонкою, тільки спочатку ми встигаємо порізатися, відкриваючи консерву. Потім ми ласуємо пиріжками й рисовим пудингом «Амброзія». Ми їмо, розсівшись перед телевізором і примостивши тарілки на коліна, й насолоджуємося різдвяним обідом значно більше, ніж пристало після смерті близької родички. Нелл необачно випиває два келишки рому, а тоді ми з Патрицією з'їдаємо цілу коробку крекерів, доки бабуса спить у кріслі. Скориставшись нагодою, я переповідаю Патриції певні факти про світ духів, які довідалася під час вигнання у Дьусбері. Патриція у захваті від думки, що на тварин також чекає життя після смерті, але геть не в захваті від того, що Джилліан блукатиме потойбіччям довіку й вивчатиме, як виводити подряпини на кавовому столику.

На другий день Різдва ми вже виробили рутину: подивитися телевізор, поспати, поїсти пиріжків. Патриція навіть навчилася розводити багаття. Ми вдячні Банті за те, що вона обачно запаслася консервами. Життя розвиднюється, коли ми виявляємо в глибині холодильника трайфл, хоча Патриція й висловлює певні сумніви: вона буцімто свято певна, що Банті за трайфл ще й не бралася, коли ми йшли на виставу, то хто ж його приготував? Невже це привиди збивали вершки з вином, варили кисіль і готували солодку пшеничну кашу на молоці? Чи помічні ельфи? Хтозна. Ми відкидаємо всі сумніви і поїдаємо трайфл на раз, а потім нас цілу ніч нудить.

Ми швидко позбуваємося розпорядку і добрих звичок старого життя і, мабуть, незабаром скотилися б до дикунського стану, якби Банті з Джорджем не повернулися додому під Новий рік, пробиваючись крізь завірюху. Їм бодай вистачає сумління подзвонити у вхідні двері і зробити присоромлені обличчя – вони-бо розуміють, що знехтували своїми батьківськими обов'язками. Джилліан із ними, звісно, немає.

Де вони були? Ми з Патрицією довго про це говорили, чи бодай довго за нашими мірками. Наскільки ми зрозуміли, батьки осіли в дядька Кліффорда й тітоньки Гледіс (чим, поза сумнівами, зіпсували Різдво Адріанові).

Хтозна, чому вони так вчинили – може, хотіли, щоб про них піклувалися, а може (що менш імовірно), хотіли захистити нас від наслідків трагедії. Вони влаштували похорон і все інше без нас, і хоча ані Патриція, ані я не жалкували, що пропустили цю соціальну okazію, у нас врешті ще довго, а може, і до кінця лишалося відчуття, що Джилліан як не жива, то принаймні не до кінця мертва.

Мабуть, Джилліан виділили цілий новий сектор у світі духів. Ми з Патрицією кілька тижнів думали вибратися до Церкви духу в Дьюсбері, щоб отримати від Джилліан звісточку. «Ваша сестра каже, щоб ви за неї не хвилювалися» — у такому дусі. Знаючи Джилліан, вона нам назло змовчала б (а ще злилася б, що пропустила Різдво). Проте ці плани стрімко відійшли на задній план після Великої пожежі у зоомагазині, коли у світ духів надійшла така велика партія новоприбулих, що легше було взагалі про нього забути, ніж уявляти, як тваринки блукають астральними рівнинами, скімлячи і нявкаючи.

Банті певний час була сама не своя. Мене здивувало, як сильно на ній позначилася смерть Джилліан. Крізь відкриті двері спальні я часто бачила, як вона лежить, повискуючи, на ліжку, а руками дере покривало. Інколи вона стогнала:

— Дитя моє, донечка моя померла, — ніби інших дітей у неї й не було, що не дуже люб'язно по відношенню до нас із Патрицією.

Інколи вона, як банші, верещала «Джииниинилліан», що мало би привабити Джилліан із земель немертвих, але чомусь не виманило. А ночами мати кликала «Джилліан, перлочку мою», що дивно, бо при житті вона її так ніколи не називала. Крім того, це ж я в нас у родині коштовність.

А потім їй стало краще. І тваринам теж. Ми з Патрицією на кілька днів про них забули і зрозуміли, що звірі негодовані, лише коли собаки почали вити ночами. На щастя, від голоду ніхто не помер, хоча усвідомлення власного недбальства лежало у нас на душі каменем — особливо, що й казати, у Патриції. Якщо зазираєш у вічі замореним кошеняткам і цуценяткам і знаєш, що це твоя провина, мимоволі починає здаватися, що це тавро з тобою навіки. За той короткий час, що йому лишився, Папужка нас так і не пробачив. Велика пожежа в зоомагазині багато чого знищила (переважно тварин), але не провину.

Переддень нового десятиліття, останній день 1959 року. Наші батьки щойно повернулися й тепер сплять у своїй кімнаті внизу. Мій будильник, на якому зображена Білосніжна, сповіщає, що зараз третя ночі. Я крадькома спускаюся у вітальню — я не сплю, просто не хочу лишатися у своїй спальні, при порожньому ліжку Джилліан. Жива чи мертва, вона досі тут — якщо уважно придивитися, видно, як персикове покривало піднімається й опадає з кожним незримим подихом.

Годинник на каміні, який завжди відстає, вибиває першу-другу-третю. Завіси у вітальні ніхто не зсунув, тож я бачу, як тихо падає сніг. Сніжинки то великі, як гусячий пух, то дрібні, як лебединий, а часом починають вирувати так, ніби ціла згряя буревісників струснула крилами. Я спостерігаю, як небо затягують хмари снігового пуху з усіх видів птахів, які будь-коли існували, і деяких, які існують лише в уяві — як от жарптиць, що ширяють над веселками. Ялинка вже майже обсипалася, але я все одно запалюю гірлянду, а тоді починаю вертити скляні кульки на дереві. Якщо потрудитися, можна зробити так, щоб усі кульки крутилися одночасно. Коли вони вдаряються одна об одну, з них сиплються блискітки, вкриваючи мене чарівним пилком.

Примітка (vi) – Пікнік від недільної школи

Пікнік від недільної школи мав удатися на славу. Місіс Мілдред Рівз, що опікувалася недільною школою св. Дениса й організовувала щорічні пікніки, заздалегідь привела свій загін на вокзал. Учителька міс Адіна Террі, її помічниця, уже чекала біля турнікету зі своєю подружкою, Лоллі Патон. Завзятого нового вікарія, містера Доббза, супроводжувала його наречена, міс Феншов – вони разом чатували над великим плетеним кошиком, що містив перекус для дітей. Батьки скинулися на пікнік, проте, на жаль, більшість принесла кекси, тож місіс Рівз і міс Феншов весь ранок різали бутерброди (з рибною пастою і яйцями).

– Який день чудовий! – вигукнула подружка міс Террі, Лоллі Патон, розкинула руки й засміялася так, що вікарій трошки зашарівся, а місіс Рівз із осудом стисла губи.

Утім Лоллі Патон була права – день і справді був чудовий: остання субота липня, ясна і спекотна. Навіть о пів на десяту ранку не було жодних сумнівів, що блакить над балками і скляною стелею вокзалу сяятиме весь день. Останні три вилазки на море пройшли під проливним дощем, але хоч цього разу на них чекає «прекрасна» погода, та ще й, як і належить, стоятиме відплив, тож діти спокійно з'їдять пікнік, побрюхаються на міліні й побавляться, не боячись, що їх знесе хвилями.

У сумці у місіс Рівз лежав аркуш паперу зі списком пісень, які можна співати у потязі, та ігр, у які можна гратися на пляжі – біг парами зі зв'язаними ногами, гилка, людський крокет і пляжний крикет. Місіс Рівз тішилася, що цього року до них приєднався чоловік, себто містер Доббз: по-перше, він міг допомогти із правилами крикету, про які вона сама мала доволі розмите уявлення, а по-друге, він мав авторитет у жвавих хлопчаків, частина з яких, на її думку, не отримала належного виховання вдома. А втім, нагадала собі місіс Рівз, чи ж не в тому полягає її християнський обов'язок, аби прищеплювати чесноти цим бідним і не дуже обдарованим дітям? «Пустіть діток», – пробурмотіла вона собі під ніс, але слова потонули в шумі: це прибув експрес Кінгс-Кросс – Абердин. Міс Феншов ледве встигла опустити долоню на руку містера Доббза, який, здається, був готовий сісти в перший-ліпший потяг.

Міс Террі була не така організована, як місіс Рівз: вона взагалі не складала ніяких списків, зате взяла історії, які можна почитати дітям, і то не виховні біблійні притчі, якими стомлювала їх шонеділі, а новеньку книжку «Ластівки й амазонки» – молодший брат запевнив її, що це «крутезні пригоди». Проте врешті книжку навіть не відкривали, бо Лоллі Патон організувала імпровізовану постановку «Пітера Пена», роздавши дітям ролі Загублених хлопчиків, і навіть переконала зніяковілого містера Доббза зіграти запального капітана Гака, хоча місіс Рівз навідруб відмовилася грати крокодила, а міс Феншов похнюпилася над пляшками лимонаду.

— Я мушу сходити по квитки, — заявила місіс Рівз. — Немає сенсу чекати, доки зберуться всі діти, адже хтось неминуче прийде в останню хвилину, а нам не випадає запізнюватися.

— Особливо коли ми самі прийшли заздалегідь, — суворо сказала міс Террі, і Лоллі Патон ушипнула її за бік, так що їм обом довелося втупитися у великий вокзальний годинник, щоб не розсміятися. До місця зустрічі вже прямувала перша надміру пунктуальна дитина: дівчинка у білому з голови до п'ят, із бароковою піною стрічечок на хвостик.

Тим часом діти з Ловтер-стрит ще не виходили — затримувала їх і природна непунктуальність, і мати, яка оце щойно зрозуміла, що забула спорядити їх харчами для пікніка, а місіс Рівз-бо просила занести все до церкви ще звечора. Нелл покvapцем запихнула у духовку булочки, коли та ще не прогрілася до потрібної температури, і відмовилася випускати Бебс, Кліффорда й Банті з дому. Бетті нікуди не їхала — вона останньою з родини злягла із коклюшем, який ледь не довів Нелл до сказу. Ну, а Тед був замалий для поїздок із недільною школою.

— Та їдьмо без їжі, там на всіх вистачить, — скиглив Кліффорд, колупаючи черевиком кухонний одвірок.

— Річ не в тому, — дратувалася Нелл. — Що про нас подумують?

І вона відкинула з чола волосся, ніби хотіла стерти важкі думи.

— Хто про нас подумає? — спитала Банті, що сиділа на кухонному лінолеумі й застібала черевики, зосереджено прикусивши губу.

— Місіс Рівз... люди із цієї твоєї недільної школи... та байдуже.

Нелл вхопила Теда, який саме пхав щось собі до рота, і виколупала в нього з рук камінець. Бебс покvapцем причесалася.

— Я тебе прошу, давай просто підемо, — знервовано буркнула Банті.

У Бебс і Банті ніяких стрічечок не було, їх стригли під горщик, так що волосся повисало пасмами, прикриваючи вуха. Та й білих суконь їм не купували. Бебс надягла сукню полинового кольору, що їй геть не пасував, а найкраща сукенка Банті була бура, в'язана, із заниженою лінією талії.

— Потяг відходить за п'ять хвилин по десятій, — сказала Бебс, — а до вокзалу йти добрі півгодини...

— Особливо коли з Банті, — похмуро сказав Кліффорд.

Бебс розридалася:

— А місіс Рівз просила нас зібратися без двадцяти...

— А вже без двадцяти п'яти... — пробурмотів Кліффорд, втупившись у задній двір, як приречений на смерть, що поволі змиряється із неминучою долею.

— Ану ша! — гарикнула Нелл. — Пундики за хвилину будуть готові. Кліффорд, Бебс, як там тебе, ану знайдіть мені тканинку, щоб їх загорнути.

Бебс витягнула з шухляди рушничок у біло-зелену клітинку, намагаючись погамувати сльози.

Нелл витягла деко з духовки й витрусила бліді пундики на рушник.

— Треба було довше потримати, — сердито сказала вона.

— Ні, ні, час іти, — закричала Бебс, уже нездатна й далі стримувати сльози, схопила рушник, зв'язала кутики на ходу й вибігла услід за Кліффордом, який устиг її випередити. Банті розплакалася, бо ще не застібнула один черевик. Нелл зігнулася, ляснула її по литці й застібнула черевик за неї, і тоді Банті помчала вслід за братом і сестрою.

— Доганяй! — гукнула Бебс від воріт і простягла їй руку, та ледве їхні пальці торкнулися, вона помчала по Ловтер-стрит, а тоді Кларенс-стрит. Коли вони перебігли мостом через залізничні колії, у Банті жакливо кололо під ребрами, і коли сягнули Гросвенор-террас і Бутем, вона тільки й могла, що стогнати і шкутильгати, а Бебс ще й покрикувала, щоб вона не відставала. Вони перебігли Уз по мосту Скарборо, а над ними вже гримів потяг.

— Це, мабуть, наш, — засапалася Бебс і ледь не звалилася на металевих сходах до Ліман-роуд.

Бебс побігла за Кліффордом, а Банті мусила спинитися перевести подих, а тоді кволо пошкандибала по Стейшн-роуд. Вона ледве встигла побачити, як зелена сукня Бебс зникає за дверима вокзалу.

Банті відчувала, як під сукнею липне до шкіри цупка нижня сорочка. Гарячі сльози пекли очі. Вона боялася лишитися самою, тож зібралася й пошкандибала вглиб вокзалу, до турнікету, де її спинив контролер, владно піднявши руку і брову. Начальник станції вже засюрчав у свій свисток, і потяг, який стояв на платформі одразу за турнікетом, повільно-повільно рушив, а Банті дивилася йому вслід трагічними очима. Вона побачила, як уздовж потяга мчить Кліффорд, ніби від швидкості залежить його життя, і піднесла долоню до рота і сказала «Ой», проводжаючи брата поглядом. А тоді Кліффорд прочинив двері вагона, заскочив усередину й затагнув за собою Бебс — та її навіть гукнула, але однією ногою вже стояла у потязі, і, зникаючи за дверима, впустила пакунок (рушничок у зелено-білу клітинку замайорів, як стяг, і пундики покотилися платформою під колеса потяга). Розлючений провідник захряснув двері, а потяг усе набирив швидкість. Банті зауважила за вікном усміхнену місіс Рівз і подумала, що та смикне стоп-кран, зрозумівши, що одна згуба лишилася на вокзалі.

Та ні, потяг гучно засвистів, розлякавши голубів із балок, і виїхав із вокзалу у погідну ранкову блакить. Банті гучно заридала, а потяг змалів удалині, а тоді взагалі звернув і зник, і на вокзалі запанувала дивна тиша, сповнена нищівного розчарування і водночас дуже заспокійлива. Порушив її тільки гучний металевий брязкіт — контролер вийшов зі своєї будки, узяв Банті за руку і суворо сказав:

— Давайте вам допоможу, юна леді.

Бо Банті стояла не лише у потоці сліз, а і в калюжі чогось, за що було соромно значно більше.

Начальник станції навіть ім'я з неї не відразу видобув; Банті ридала так, що не могла вдихнути.

Банті передали під сумнівну опіку юного вантажника, який доправив її додому трамваем і полишив на Гантінгтон-роуд із тим, щоб решту шляху вона пройшла пішки. Банті здавалося, що вона вже багато годин провела у товаристві незнайомців, і дочекатися не могла, щоб виплакати на знайомих руках. Проте на рідній кухні її зустріло тривожне видовисько. Мати, здається, готувала рисовий пудинг (столом розсипалися зернятка рису, як перли), але явно була сама не своя: літрова емальована миска, у якій вона робила молочні пудинги і ячні заварні креми, була повна по вінця, але Нелл і далі лила в неї молоко з великого блакитного глека, доки вміст не вихлюпнувся на стіл і не потік на підлогу білим водоспадом.

Тед верещав нагорі, а Нелл шкірилася і плювалася словами, як прокльонами — хоча, прислухавшись, Банті зрозуміла, що це просто перелік рецептів випічки із «Порадника господині» Дайсона в алфавітному порядку: бабка звичайна, завиванець з повидлом, коржик ромовий, кульки з мушкатом, маківник, медовик, пампушки з кокосом, печиво мигдальне, рулет шоколадний. Банті навшпиньки вийшла з кухні й сіла на лавочці надворі. Вона вже виплакала всі сльози й тепер тихо сиділа на сонечку, намагаючись не думати, чим займається недільна школа у Скарборо. Увесь цей час кашель Бетті дер їй вухо. Коли вона озирнулася через плече, то за кухонним вікном побачила, як Нелл натирає мушкат просто в молоко, і то не дрібку, як завжди, а цілий горіх — вгору-вниз теркою, вгору-вниз. Спинилася вона тільки тоді, коли згори долинув гучний стук, а потім крик: це, мабуть, Тед знову впав зі сходів.

Наступної неділі місіс Рівз зібрала свій голосистий виводок і дозволила йому добрих хвилин зо п'ять пощебетати про чудову поїздку, а коли діти домовилися, поглянула на Банті і сказала:

— Шкода, що ти пропустила подорож, Береніко. Сподіваюся, це навчить тебе пунктуальності. Ти пропустила багато ігор і розваг.

А тоді місіс Рівз кивнула Адіні Террі, яка відкрила велику «Ілюстровану Біблію для дітей» і, стиха зітхнувши, сказала:

— А сьогодні, діти, ми почитаємо про доброго самарянина.

Розділ сьомий.

1960. Горимо! Горимо!

Ми навідуємо Джилліан. Вона лежить як нова копійка під акуратним покривалом із зеленої мурави кольору сукна на картярському столі. Щоправда, в карти ми там не граємо, навіть у банальний снп. Банті запихає букетик яскравих, як коштовності, анемон у кам'яний надгробок, у якому спеціально для цього є дірочки. Мені згадується камінь на Бертон-Стоун-Лейн — велика чорна брила, що колись позначала межу міста: селяни лишали на ній харчі, коли Йорк охоплювала чума. А тепер наша Джилліан теж недоторканна, як жертва чуми. Ми за всього бажання не можемо її торкнутися, хіба що якби зірвали мураву і розкопали холодну й кислу цвинтарну землю. Ми такого робити не збираємося, тим паче, що вбралися для візиту в наш улюблений одяг: я у сукні з тафти у клітинку, а Патриція — у вовняній спідниці. Та напинається на тюлевій нижній спідниці в пастельних відтінках, у яких випускають цукерки-«летючі тарілки», такий жорсткій, що аж скрипить навколо худих ніг Патриції, обтягнутих панчолами, підтяжками і поясом-трусами. Від ліфчика «Юніорка», у якому ховаються її юніорські груди, на рожевому светрі лишаються зморшки. Її мишасте волосся зачесане назад у хвостик, зав'язаний рожевою сатиновою стрічкою. Складно ж бути жінкою.

Та й навіщо копати землю, якщо Джилліан насправді не там, а «у безпеці в Ісусових руках»? Так на її надгробку написано:

Джилліан Береніка Леннокс

14 грудня 1948 року — 25 грудня 1959 року

Кохана донька Джорджа та Банті

У безпеці в Ісусових руках

— А про нас тут нічого не написано, — шепочу я Патриції, коли Банті виймає з сумочки ганчірочку і протирає надгробок. І тут домашня робота.

— А що тут мало бути про нас?

— Улюблена сестра.

— Але ж це неправда, — розважливо каже Патриція, і нас одразу охоплює почуття провини. Повернися, Джилліан, ми тобі все пробачимо. Повернися, будеш нам улюбленою сестрою.

Банті виймає із сумки кухонні ножиці й починає підстригати траву. А далі що, пропилює могилу? Надгробок у Джилліан дуже простий, геть нецікавий. Я вже тут була з моєю подружкою Кетлін: та навідувала з матір'ю могилу свого дідуся, а ми гралася в піжмурки. Особливо нам

подобалися надгробки з фігурками янголів, самотніми чи в парах, по одному з кожного боку, що піднімали крила, ніби хотіли захистити незримих мешканців могили. Ми з Кетлін теж прикидалися янголами-охоронцями могил, використовуючи свої куртки замість крил.

А в безпеці в руках Ісуса можуть бути тільки мертві? Виявляється, ні. Кетлін, яка познайомила мене з екзотичними і зловісними інтер'єрами католицької церкви святого Вільфріда, пояснила, що всі ми в безпеці в Його руках, особливо маленькі діти. Та мученики, — додає вона. Мені здається, що ми з Патрицією чимало намучилися, тож це добра звістка. Ба більше, веде далі Кетлін: Він — Агнець, і ми умиваємося Його кров'ю (я прямо чую, які слова вона промовляє з великої літери). Правду кажучи, у мене є певні застереження проти умивання ягнячою кров'ю, але якщо це порятує мене від вічного пекельного (чи й Пекельного, адже це місце начебто з тих, про які говорять із великої літери) вогню, то можна й потерпіти.

Місіс Горман, мати Кетлін, весь час забігає до церкви, як Банті, буває, заскакує до «Дамського магазину» на Сент-Семпсон-Сквер, коли ходить за покупками. Ми — Кетлін, її мати і я — провели суботній день, допомагаючи в акції «Виклади милу копійками» на Кінгс-Сквер, що мала зібрати кошти для молодіжного крила Національного товариства запобігання жорстокості до дітей. Я радо їм допомагаю, накопичуючи добрі діла і заробляючи собі добре ім'я в очах Агнця, який покірний і ласкавий, але водночас належить до тріо, що може приректи на вічні муки в Пеклі — не знаю, як ці факти узгодити між собою.

Отже, однієї миті ми бредемо площею Данкомб, обговорюючи, чи не зайти кудись на гарячий шоколад, а наступної вже заходимо до церкви. Мати Кетлін умочує пальці у чашу при вході, хреститься і стає на одне коліно перед вівтарем. Кетлін усе повторює. Це такий тут етикет? Мені треба все повторити — чи Бог мене вб'є, бо я не католичка? А може, мене вб'є Банті? Кетлін і місіс Горман на мене не зважають, бо саме запалюють свічечки, тож я не торкаюся святої води й лише гречно роблю реверанс десь у напрямку вівтаря.

— Ходи, поставиш свічечку за сестру, — каже місіс Горман і підбадьорливо мені всміхається.

Свічки тут гарні: світлі, лискучі, тонкі, як олівці, вони вказують угору, як священні дороговкази до невідомого містичного місця, де у хмарах живуть янгол Гавриїл, Агнець і зграї білих голубок. Як Джилліан вижити у такому товаристві? (Мабуть, херувими в неї вже ходять по струнці). Допомога їй явно не завадить, тож я тремтячою рукою запалю свічку, а мати Кетлін викидає шестипенсовик до скриньки. Я вдаю, що молюся.

Не знаю, що там Джилліан, але я почуваюся краще після того, як запалила свічку; у ритуалів, безперечно, є свої плюси. Удома я знімаю підсвічник із янголами з комода, де цей анахронізм стояв ще з Різдва (а на карнізі досі висить кілька ниток дощук — свідчення домашнього нехлюйства, що запанувало за ери після Джилліан, 1960 рік е.п.Д). Я побожно ставлю підсвічник на рожевий столик біля ліжка й починаю щовечора запалювати червоні свічечки. Я сама вигадую молитви, що підносяться до Агнця, як священний дим.

Свічечки доводиться заощаджувати, бо їх обмежена кількість, а от молитися можна скільки завгодно, от я й молюся, розпачливо вимагаючи уваги Агнця. Так я заробляю собі синці на колінах. Ноги болять так, що навіть Банті помічає, коли ми якоїсь суботи вибираємося купити нові черевики. Її так дратує, що я шаркаю ногами, як калічка, що вона навіть перестає мене смикати, аби я не відставала, і питає, чи все гаразд (утративши доньку, вона стала уважніша до своїх живих дітей), і ось ми вже сидимо у приймальні лікаря.

У приймальні доктора Геддова так тепло і затишно, що там можна жити, не те, що у холодній приймальні дантиста містера Джеффі, де пахне зубним антисептиком і засобом для чищення туалету. У доктора Геддова — камін зі справжнім вогнем і шкіряні крісла, у яких можна потонути, а на стінах висять акварелі, написані його дружиною. Старосвітський годинник із трояндами на циферблаті відмірює час із солідним цоканням, що нагадує стук кінських копит — значно симпатичнішим, ніж металеве клацання нашого годинника на каміні. Великий лакований стіл аж вгинається від розмаїтого читва — від «Життя на природі» до давніх чисел «Денді». Я віддаю перевагу «Рідерс Дайджест». Банті гортає «Жіночий світ», доки я збагачую свій словниковий запас. Мені подобається ходити до лікаря, треба робити це частіше.

Доктор Геддов справді милий і звертається до мене, як до справжньої особи, хоча Банті відповідає на всі питання за мене, так що я розгублено скулююся, як лялька червеномовця.

— То як ти, Рубі?

— У неї коліна болять.

— Де болить, Рубі?

— Ось тут, — і Банті тицяє мене в коліно так сильно, що я верещу.

— І що ти робила, Рубі? — доброзичливо всміхається він. — Молилася забагато?

Він сміється і врешті, помугикавши собі під ніс, каже:

— Я думаю, це просто бурсит.

— Бурсит? — стурбовано перепитує Банті. — Це глисти?

— Немає підстав для хвилювання.

— Немає підстав для хвилювання?

— Його ще називають «колінном покоївки», — пояснює доктор Геддов.

— Колінном покоївки? — повторює Банті, нездатна здолати напад ехолалії.

Вона тривожно зиркає на мене, ніби в мене є якийсь таємне життя — може, я працюю по дому, коли ходжу уві сні. Може, я ніяка не снохода, а сноприбиральниця?

Лікар не виписує мені ліків і процедур, тільки радить «поберегтися». Банті зневажливо пирхає, але нічого не каже. Ласкавий доктор Геддов пропонує знову виписати їй транквілізатори.

— І ви теж побережіться, — каже він, вишкрябуючи у формі для рецептів невчитні каракулі світло-синім чорнилом, що виглядають як письмена з «Тисячі й однієї ночі». А тоді киває й посміхається (це він уже про смерть Джилліан, а не мої коліна): — Час усе зцілює. Я знаю, що Бог заподіяв вам велику кривду, моя люба, але в усього є вища мета.

Він знімає окуляри і тре свої очі кольору світло-синього чорнила, як маленький, а тоді широко всміхається Банті. Банті переповнює горе і транквілізатори, і тому вона на все реагує із запізненням. Вона тупо витріщається на лікаря, і я розумію, що зараз буде скандал, бо вона терпіти не може таких розмов — Бог, побережіться, оце от усе — тож швидко встаю, дякую і сіпаю Банті за руку. Вона виходить за мною, покійно, як ягня.

Ми бредемо додому повз Кліфтонський парк по вулиці Бутем. Зима досі тримає світ у своїх лабетах, на деревах у парку ще немає ані листочка, ані бруньки, гілля проступає на тлі блілого, як обгортковий папір, неба, мов чорнильні каракулі. Починає сіятися сльота, тож я натягаю капюшон і, пригнувши голову, шкандибаю за Банті, як маленький кульгавий ескімос. Це — непорушний закон життя: хай би з якою швидкістю я йшла, Банті мені ніколи не наздогнати. Незалежно від того, швидко я крокую чи повільно, вона завжди випереджає мене на метр, ніби між нами напнута незрима пуповина, що може розтягуватися, але не скорочуватися. Між Банті і Патрицією такої пуповини немає, тож та може затято вириватися вперед, уперто відставати і навіть зрідка метатися у бічні вулички.

Попри кусючу сльоту, коліна боляче обпікає жаром. Я благаю Ісуса, щоб він доправив мене додому чарівним килимом, але мені не щастить — молитви, як завжди, розчиняються у непорушному повітрі над Йоркською долиною. Коли ми нарешті дістаємося до Крамнички, на щоках у нас квітнуть холодні троянди, а серця ятрать скалки льоду. Банті проштовхується у Крамничку, і дзвіночок над дверима починає люто калатати — вона не вітається, тож я гукаю «Крамничка!» замість неї, а Джордж кидає на мене підозріливий погляд. Він підводить руду брову і повертається до Банті.

— І що?

— Коліно, як у покоївки, — вона закочує очі й робить гримасу, ніби каже «І не питай».

Він усе одно питає.

— Яке ще коліно, як у покоївки?

— Бурсит, — послужливо поясню я, але батьки мене ігнорують.

У крамничці стоїть люта стужа, пташки у клітках нашорошили пір'я, а очі в них блищать від холоду, ніби вони всі разом мріють про теплі краї. Чому тут так холодно? Чому не ввімкнено керосинки?

— Чому обігрівачі не ввімкнув? — питає Банті, люто зиркаючи на найближчу керосинку. — Дубак же.

— Бо керосин скінчився, — огризається Джордж, натягуючи куртку і товсті шкіряні рукавиці. — Я чекав, коли ти повернешся.

Вони весь час чекають, коли повернеться інший, не родина, а облога Мафекінга. Ніби вони не можуть існувати в одному просторі одночасно, $X \neq Y$ (чи, іншими словами, $Y \neq X$), як фігурки у гігromетрі: жінка до ясної погоди, чоловік до дощу, і їм не зійтися вдвох.

Джордж виймає гроші з каси.

— Скоро повернуся, — каже він і рушає до дверей.

— Так і повірила, — бурмоче Банті, знову застрягнувши за прилавком. — Мені ще Гори Білизни випрасувати треба!

Це вона гукає вже закритим дверям, які захрюснулися за Джорджем. «Гори» — це збірний іменник для білизни, в іншому контексті наша мати його не вживає.

Я торкаюся холодної емальованої кришки обігрівача, намагаючись силою волі прикликати його до життя. Я обожнюю небезпечний і теплий запах керосинок.

— Обережно, — автоматично попереджає Банті.

В іншому житті Банті, напевно, була послідовницею Жанни д'Арк, тож тепер постійно свідомо можливості пожежі. А може, і самою Жанною д'Арк. Можу уявити її на чолі батальйона селян-воєнків: почервонівши від роздратування, вона вигукує їм накази, а ті лише переминаються з ноги на ногу й опускають очі. А ще можу уявити, як кат підносить смолоскип до хмизу, а вона волає:

— Ти вважай, куди смолоскип тицяєш!

Керосинки ще небезпечніші, ніж стоси хмизу для відьом, і не буває такого, щоб вони фігурували в реченні без належного попередження. Щойно ми — Патриція, я чи, у свій час, Джилліан — підходимо до обігрівача ближче, ніж на півтора метри, ми опиняємося в небезпеці. До каміну у вітальні ставляться так само, тож він під наглядом день і ніч (байдуже, розведено вогонь чи ні); сірники, звісно, смертоносні; конфорки газової плити живі і тільки й чекають, як би на нас напасти; цигарки рвуться впасти й підпалити підлогу. А ще спонтанне самозапалення! Воно теж чигає на кожному кроці.

— Можна я піду нагору? — питаю я.

— Сама — ні, — каже Банті, неухважно втупившись у вітрину з товарами фірми «Боб Мартін».

Це так нелогічно, що навіть сперечатися зайве — мені вже дев'ять, а я піднімалася цими сходами сама, відколи навчилася ходити. Після смерті Джилліан Банті стала особливо гостро свідомо небезпек, що нас оточують. Вогонь — далеко не єдина загроза, про що вона постійно нагадує з материнською турботою: «Обережніше з ножем! Ти собі тим олівцем око виколеш! Тримайся за поручень! Обережно, парасоля!». Здається, світ населяють предмети, які бажають нам зла. Я навіть помитися спокійно не можу, бо Банті раз у раз зазирає до ванни перевірити, чи я, бува, не послизулася й не втонула («Обережно, мило!»). Патриція закриває ванну на засув і замок, а потім ще й підпирає двері, аби Банті не увірвалася. Бідна-бідна Банті, вона не може спустити нас з ока, але терпіти не може, коли ми муляємо їй очі.

Раптом до кімнати вривається Патриція й агресивно кричить «Крамничка!», від чого Папужка стривожено рипить. Патриція робить такий жест, ніби намагається звернути йому шию, і Папужка задкує від неї своєю жердинкою. Він у нас уже стільки років, що всі з ним змирилися. Продати його неможливо, бо птах уперто відмовляється говорити й нападає на всіх, хто посміє до нього наблизитися, тож він еволюціонував у Магазинного Папужку, частину декору. А от імені йому так і не дали, бо ніхто не бачить у ньому створіння Боже, навіть Патриція. Він, як і я, такий собі цап-відбувайло. Папуга-відбувайло.

— Обережно, обігрівач! — репетує Банті, бо поли Патриціїного пальта опиняються в небезпечній зоні.

Патриція з недовірою повертається до Банті.

— Він же не ввімкнений, — повільно і з притиском каже вона.

— Це нічого не міняє, — вперто заявляє Банті й починає розплутувати повідки, не дивлячись на нас, бо й сама розуміє, що меле дурниці. Патриція з огидою кривиться в неї за спиною і повертається до сходів.

— Можна я піду нагору з Патрицією? — поквалцем питаю я, хапаючись за шанс утекти.

— Ні! — хором гукають вони обидві.

Банті врешті заспокоюється, коли тріумфально виколупує із надр сумочки пляшечку транквілізаторів. Від помічних таблеточок вона поринає у змінений стан свідомості і певний час нипає крамничкою, як робот у костюмі-двійці, витягає кошенят, хом'ячків і мишей із кліток, оглядає і шумно пробиває ціну на касі, аж доки посеред розмови з клієнтом не хапається драматично за чоло й не заявляє, що «з неї досить» — мусить піти полежати. Вона сторчголов вибігає з крамнички, на ходу вручивши мені велетенського бельгійського кроля.

— Твоя мати точно в порядку? — питає здивований покупець, забираючи в мене не менш здивованого кроля.

— Так, просто згадала, що фритюрниця ввімкнена, — майстерно брешу я.

Насправді імовірність того, що Банті лишила без нагляду фритюрницю, не більша, ніж що вона змішає білу і кольорову білизну у пранні.

Отже, вранці я працюю, не покладаючи рук. Я встигаю продати двох кошенят (одне черепахове, одне руде), дуже доброзичливе цуценя, двох піщанок, колесо для хом'ячка, три пакети тирси, три кіло сухого корму, підстилку для пса, один котячий нашийник зі стразами під діаманти й вищезгаданого бельгійського кроля, якого також зараховую до своїх продажів, бо чек вибила саме я, а не Банті. Я доводжу висновку, що в мене хист до торгівлі, про що гордо сповіщаю Джорджеві, коли він нарешті повертається додому (я зауважую, що без керосину), але він мене навіть не помічає. Інколи йому, здається, складно впізнати членів власної родини.

Проте трудилася я все ж не дарма, бо за п'ять хвилин він витягає з кишені і вручає мені батончик «Мілкі Вей», а тоді дозволяє випустити з кліток усіх кролів (звичайно, по одному, а то хтозна, який кролячий хаос настав би). Я гладжу довгі оксамитові вуха, притискаюся лицем до плюшевого хутра і слухаю, як швидко б'ються кролячі серця. Думаю, якби Ісус був твариною, то він був би не ягням, а кроликом – великим, пухнастим, м'яким, солодким.

– А мама твоя де? – врешті питає Джордж.

Якщо він збирається поговорити з «моєю матір'ю», то варто нагадати йому про керосин.

– А керосин ти купив? – невинно питаю я.

Він знову дивиться повз мене. Я не просто незнайомка, а ще й не володію знайомими йому мовами. Через десять хвилин він підводить погляд від каси, де перераховує купюри, і приголомшено каже:

– Сраний керосин забув!

Я співчутливо мугикаю.

Він із сумнівом зиркає на двері крамниці: чи можна лишити її без нагляду?

– Як мені йти по керосин, якщо твоєї матері немає?

– Я дам собі раду.

– Не даси.

Цікаво, а хто, на його думку, заробив усі ті гроші, які він зараз перераховує? Проте сперечатися не варто: коли він впирається рогом, то й на біле може сказати чорне. А Банті, буває, заходить іще далі й каже, що це взагалі не колір, а меблі чи банан.

– Іди поклич Патрицію, вона нагляне за крамничкою, – каже він.

Від слів «поклич Патрицію» в мене кров холодне. Кликати Патрицію — це моя невдячна робота. Щойно я кажу «тато (чи мама) чекає на тебе внизу», навколо її голови, як німб із отруйних випарів, з'являється хмара відчаю, і сестра неохоче човпає до батьків, а винна в порушенні її усамітнення все одно я.

Я повільно деруся вгору сходами, хворі коліна протестують проти кожного кроку. Коли я проминаю спальню Банті, мати сидить перед туалетним столиком і стримано виконує номер «Джилліан, перлочка моя», ніби сподівається виманити доньку із глибин дзеркала. Побачивши моє відображення, вона здригається, ніби вгледіла привида, але, обернувшись до мене, рівним голосом каже:

— А, це тільки ти.

— Це тільки я, Рубі! — життєрадісно виспіваю я й починаю тарабанити у Патриціїні двері.

— Забирайся геть! — волає сестра, тож я відкриваю двері.

— Тебе татко кличе.

Вона витягнулася на ліжку, склавши руки на пуп'янках грудей, як винятково задумливий труп, і розглядає стелю.

— Забирайся, — повторює вона, не дивлячись на мене.

Я певний час терпляче чекаю, а тоді повторюю повідомлення. Після чергової довгої мовчанки вона нарешті злегка повертає голову до мене і глухо каже:

— Скажи йому, що я захворіла.

— І що в тебе болить?

Я знаю, що Джордж точно про це питає, тож краще одразу заготувати відповідь, ніж знову підніматися сходами. Патриція знову втуплюється у стелю і безрадісно сміється.

— У мене болить душа, — каже вона глухим драматичним тоном, заплющує очі й напускає вираз вишуканої нудьги, якої вимагали від своїх моделей прерафаеліти.

— Так татові й передати?

Можу уявити, що він скаже, коли я йому повідомлю — «Патриція не може спуститися, бо в неї болить душа». Патриція регоче, як Мадлен Ашер, і махає тонкою блідою рукою.

— Скажи, що в мене місячні — і він заткнеться.

Вона права, він затикається.

— Ну, як завжди, — бурмоче він собі під ніс, ніби менструальний цикл спеціально вигадали, щоб його подратувати. — То я піду.

І він перевертає табличку на дверях, яка сповіщає світ назовні: «Вибачте, зачинено, не відпускаємо навіть „Ветзим“». Пересвідчившись, що він таки пішов, я знову перевертаю табличку, аби всі бачили, що ми «Відчинені, відпускаємо „Ветзим“», і кілька годин любісінько торгую і граюся з тваринами. Я кидаю м'ячика дивному на вигляд білому тер'єру (Патриція охрестила його Жмутиком) – ніхто не хоче його купувати, хоча Джордж весь час пов'язує йому на шию великий червоний бант і виставляє на вітрину. Ми з Патрицією дуже хочемо, щоб бідолашного Жмутика хтось купив, бо Джордж погрожує, що його «приспить» – і ми розуміємо, що це евфемізм. (Може, Джилліан лише прикидається мертвою? Може, насправді вона спить, і ніхто її просто ще не добудився? Вона завжди з трудом вставала вранці). Жмутик широко представлений у моїх молитвах. «Любий Ісусе, Агнець Господній, пробач мені провини мої і дай нам наш хліб насущний. Хай Джилліан буде щаслива, хай у Жмутика буде гарний дім, і я завжди поводитимуся добре, скільки житиму. З любов'ю, Рубі, царство небесне, амінь». Якось так.

Я рада, що того доленосного дня приділила усім тваринам багато уваги: погладила кошенят, дозволила хом'ячкам побігати прилавком і навіть спробувала поговорити з Папужкою. Тоді я раптом зрозуміла, яка доля мені судилася: я, як і батько, буду власницею зоомагазину. За кілька років на вивісці над дверима буде написано не «Дж. Леннокс», а «Р. Леннокс» – ось моє покликання! І байдуже, що нам не дозволяють заводити домашніх тварин (приватних, не на продаж), бо одного дня всі тварини стануть моїми. Дурень думкою багатіє.

Джордж із трудом протискається у крамницю, тримаючи у кожній руці по величезній каністрі керосину, і з грюкотом і плеском ставить їх біля бочки тирси у кутку. Тримаймо кулаки за те, щоб туди не впав недопалок!

– Обережно! – попереджає Банті, коли я заходжу на кухню.

Вона готує сосиски, омлет і смажену картоплю на підвечірок.

У стані хімічного спокою їй байдуже, що проти такої їжі застерігають усі брошури про здоровий спосіб життя. Її увага прикута до фритюрниці, тож вона не зауважує, що від сосисок в озерці смальцю вже валить дим, і білки яєць про краях перетворилися на хрустке чорне мереживо. Тримаючись біля стінки, чимдалі від загрозливої сковорідки, я дістаюся до холодильника й наливаю собі склянку молока.

– Підвечірок готовий, – сповіщає Банті, потрясаючи кошачком із картоплею (їй було б спокійніше, якби під рукою був вогнегасник). – Поклич Патрицію.

– Вона погано почувається, – кажу я. Коли Банті припіднімає брову, я пояснюю: – У неї душа болить.

– А ти, значить, найрозумніша? Просто приведи її.

Не хочуть вони, щоб я виросла розумна, правда ж?

Решта вечора минає тихо. Джордж, як завжди, десь пішов. Патриція, як завжди, не виходить із кімнати. Вона взяла з бібліотеки вже третій том «A la recherche du temps perdu». Я вичитала, що це роман про «метафізичну неоднозначність реальності, часу і смерті, а також про те, що відчуття можуть прикликати до життя спогади і повертати час навспак». Звучить цікаво, тільки як повернути навспак час, коли він сторчголов мчить уперед, і ніхто ніколи не вернеться?

Я також сиджу у своїй кімнаті і граю у скраббл сама із собою під похмурим поглядом Тедді, який уже переріс ігри і більше до них не приєднується. Бабуся Нелл у ліжку, де вона проводить більшість часу. А Банті внизу, на кухні, у товаристві Гір Білизни.

Після третьої партії у скраббл, у якій я майже не мухлювала, я вирішую, що, мабуть, час лягати спати. За е.п.Дж. ми розгубили всі побутові заспокійливі ритуали. Ніхто не перевіряє, чи почистила я зуби, чи вмилася, чи помила руки, ніхто навіть не перевіряє, чи я лягла спати, але я все одно дотримуюся більшості обрядів е.п.Дж. Я ревно молюся, підклавши під коліна подушечку, щоб Джилліан у Раю була дуже щаслива й не засмучувалася через те, що померла. Останні різдвяні свічечки майже догоріли, але я все одно їх запалюю і дивлюся, як золоті янголи обережно б'ють у дзвони – дзинь-бом, дзинь-бом.

Тим часом на кухні бідолашна Банті покvapцем покидає білизну, бо у Горі їй привиділася тепла рожева блузочка Джилліан (насправді це тільки великі панталони бабусі Нелл). Вона збігає вгору сходами, тримаючись за чоло, ковтає подвійну дозу снодійного й поринає у забуття. Джордж повертається значно пізніше – я чую, як він лається, спотикаючись на сходах. Тоді зливає воду в туалеті, і світло гасне, а я відчалюю в ніч на плоту молитов і обнадійливого приспіву «Скільки коштує той песик на вітрині?», який виконую під ковдрою.

Мені сниться кінець світу – поширений сон, що набуває різних форм. Цієї ночі величезні хмари у небі перетворюються на кролів. Хмари у формі кролів висять над головою, як цепеліни (див. примітку (vii)), і той, хто стоїть за мною, каже:

– Це кінець світу, ти ж розумієш?

У певному сенсі, так і є. Забута внизу праска демонструє свій норов прасувальній дошці. Звичайно, Банті не знає, що термостат не працює як слід, і доки вона геть нежіночно хропе у ліжку, праска нагрівається і нагрівається, а життєрадісне червоне сукно на дошці обвуглюється і темніє, доки не набуває того ж чорного відтінку, що наші забуті сосиски. Смалець у сковорідці починає плюватися і займається. Полум'я знаходить собі поживу у вигляді дерев'яної дошки для прасування і на певний час задовольняється, але врешті скрапує на підлогу, де надібує лінолеум, а один особливо завзятий язик вогню – вжжух! – тягнеться вгору й перестрибує на сірі завіси в тон обгорілого сукна, і далі його вже не спинити: він пожадливо пожирає все на своєму шляху, навіть кухонні шпалери з візерунком із червоних, як пожежна машина, помідорів і сільничок і перечниць у вальсі.

Проте навіть цього йому не досить, і вогонь полишає кухню, висовує голову з дверей і перетинає коридор до магазинчика, де лежать чудові іграшки: керосин, тирса і шелестливий шепіт жаху.

— Рубі! Рубі!

Я швидко розплющую очі, ще не прокинувшись до пуття. Повітря каламутне, Патриція у димній пелені виглядає як старенька. Пахне горілими сосисками. Нас поглинає сіра хмара у формі велетенського кроля.

— Кінець світу, — шепочу я Патриції.

— Вставай, Рубі, — квапить вона. — Вилазь із ліжка!

Вона зриває ковдру і починає витягати мене з ліжка, але я їй далі нічого не розумію. Нарешті вона згинається навпіл від кашлю і хрипить:

— Горимо ми, Рубі, горимо!

Ми непевно пробираємося до дверей спальні, і Патриція шепоче, ніби боїться, що вогонь підслухає:

— Я не певна, чи ми тудою вийдемо.

Насправді вона не шепоче, а просто захрипла від диму: я виявляю це, коли їй собі пробую заговорити.

Ми дуже обережно прочиняємо двері, ніби за ними палають всі вогні Пекла, але там тільки дим, і навіть недостатньо густий, щоб приховати двері спальні Нелл по той бік коридору. Проте щойно ми полишаємо спальню, як заходимося кашлем і мусимо сахнутися назад, зіпершись одна на одну, душачись і захлинаючись. Ми — люди-димарі, але далі буде тільки гірше, бо Червоний вершник Апокаліпсису вже скаче вгору сходами.

Патриція стягує з ліжка ковдри й запихає під двері, а тоді починає переривати мою шафу, доки не знаходить дві шкільні блузки, якими обмотує нам обличчя: тепер ми виглядаємо як самотній ренджер. За інших обставин було б весело.

— Поможі мені, — хрипить вона з-за своєї бандитської пов'язки, намагаючись підважити вікно, але воно безнадійно застрягло.

Я впадаю в істерику, опускаюся на коліна, у яких спалахує біль, і починаю розпачливо молитися дитяті-Ісусику, щоб він порятував нас від вогню. Практичніша Патриція хапає нічник із Бембі і Топотуном, що колись належав їй, а тепер відійшов мені, і раз у раз гатить ним у вікно, доки не вибиває скло. А тоді хапає килимочок при ліжку, закриває ним гострі уламки, що стирчать із рами (вона засвоїла всі скаутські уроки, слава Богу), і ми звішуємося з вікна, пожадливо хапаючи холодне нічне повітря. І тільки тоді я розумію, як далеко нам до заднього двору.

Патриція дивиться на мене і каже:

— Усе гаразд, пожежники ось-ось приїдуть.

Але вона знає, що я теж у це не вірю. Для початку, хто ж їх викличе? Сирен не чути, на вулиці взагалі немає ані душі, а решта нашої родини, напевно, вже обвуглилася. Раптом її лице кривиться від болю. Вона опускає пов'язку й шипить:

— Тварини. Хтось має порятувати тварин.

І ми обидві розуміємо, хто саме (рятувати родину нам не спадає на думку).

— Ось, — Патриція тицяє мені щось у руки: придивившись, я розумію, що це Панда.

Тедді підскакує на комоді, намагаючись привернути нашу увагу. Патриція перекидає ноги через підвіконня й по-робінгудськи чіпляється за ринву, затримавшись тільки на мить, щоб сказати тоном, який успадкувала від Банті:

— Лишайся тут, нікуди не ходи!

Вона виглядає як справжня героїня, коли лізе вниз, убрана лише в піжаму шортиками, і з двома великими рожевими бігудями в чілці. На півдорозі вона спинається, і я підбадьорливо їй махаю.

— Лишайся там, Рубі, допомога зараз прийде! Я викличу пожежників!

І я їй вірю: Патриції можна довіряти, не те що Джилліан. Якби це Джилліан сповзала зараз ринвою, то вона забула б про мене ще до того, як торкнулася землі. Коли Патриція нарешті ступає на далекий бетон унизу, вона піднімає руку — чи то честь віддає, чи то махає — і я відповідаю, гіпертрофовано завзято піднявши великі пальці.

Не минає й кількох хвилин, як задній двір із порожньої арени смерті перетворюється на безпечну гавань. Повсюди кишать, як мурашки, пожежники — тягнуть шланги, приставляють драбини, гукають щось підбадьорливе. Уже незабаром на підвіконні спальні, як папужка на жердині, сидить кремезний радісний пожежник:

— Привіт, люба, зараз ми тебе звідси витягнемо.

Він догори дригом перекидає мене через плече, і ми починаємо спускатися драбиною. Я так зосереджуюся на тому, щоб не впустити Тедді (він справді думав, що я його забуду?) і Панду Патриції, що навіть не встигаю помолитися за порятунок. З висоти пташиного польоту видно, що задній двір кипить життям. Патриція гукає щось підбадьорливе, Банті — щось нерозбірливе (губи складаються в ідеальне коло, вивергаючи потік звуків), а Джордж кричить на неї (імовірно, «заткнися»).

А найхімерніше видовисько являє Нелл. Вона кружляє двором у солом'яному капелюшку, схожому на головні убори Армії Спасіння, тільки без стрічечок (та ще й гасло в них спільне — «Кров і полум'я!»), і з сумкою зі

шкірзамінника, ніби зібралася в рибну крамницю й намагається з'ясувати, що кому купити. (Наша родина скоротилася з «нам, будь ласка, шість порцій» до «нам, будь ласка, п'ять порцій». А вже у 1966 році завдяки нашій магічній здатності до скорочення ми зменшимося до «нам, будь ласка, дві порції». Звісно, як не рахувати недоїдків).

Мене охоплює жах, коли я розумію, що, раз усі вже внизу, я останньою лишалася у домі у вогні! Ото буде історія на майбутнє. Але з кожним кроком униз, до Банті, хвилювання відступає під наступом почуття провини – може, це я випадково спричинила пожежу? (Я раптом згадую, що не згасила різдвяні свічечки). Може, це сновиди-Рубі підпалила дім? Я чекаю, що Банті закричить «я ж тобі казала бути обережнішою!», але вона, на мій подив, узагалі нічого не каже, тільки пригортає мене і ховає у м'які обійми халату. Раз у житті незримий зв'язок між нами стискається, і ми долаємо нашу відстань у метр. Тим часом пожежник закутав Патрицію у сіру ковдру, так що вона виглядає як індіанська скво біля (величенького) багаття. Вона істерично, страшно, безпорадно ридає – почасти бо диму наковталася, а почасти бо зазирнула у смердючу вигорілу крамницю й відчула незабутній запах горілого хутра і пір'я (не судилося нам мадленок і чаїв із лимоном, зате який ефект матиме запах підгорілих ковбасок!).

А тоді стається чудо: у двір із шаленим дзвявкотом забігає чорне щеня з обгорілою стьожкою на шиї. Патриція випручується з ковдри й кидається до цуценяти.

– Жмутику! – у забутті схлипує вона. – Жмутику мій!

І притискає кіптяве, почорніле від диму тільце до брудної піжами. Домашні привиди тим часом оглядають власні збитки – розплавлені вітражі, почорнілі шоломи центуріонів, підсмалені перуки – і зітхають хором: переживали й не таке. Йорк стільки разів горів, що чергова пожежа їх навіть не дивує.

Велика лондонська пожежа порятувала місто від чуми, а Велика зоомагазинна пожежа порятувала нас після смерті Джилліан. Вогонь очистив нас, і, переживши це випробування, ми змогли змінитися й почати нове життя. Смерть Джилліан стала менше тиснути на сумління («Якби вона була жива, – плутано аргументує Патриція, – то могла б загинути у пожежі, тож вона що так, що так мертва. Правильно?»).

Наші дні Над Крамничкою добігли кінця, хоча в пожежі постраждав лише перший поверх – решта просто почорніла від сажі. Хай там як, Джорджу ставлять ультиматум, і вже наступного дня він купує на виплат милий будиночок у будівельної компанії «Лідс енд Голбек». За кілька тижнів ми оглядатимемо свіжопотиньковане й перефарбоване нутро Крамнички, куди доставлятимуть нові прилавки й вітрини, доки Волтер допитуватиме Джорджа про новий бізнес:

– Яке ще медичне й операційне обладнання?

Джордж загорівся новою справою.

— Бандажі, інвалідні візки, слухові апарати, еластичні панчохи, ціпки — ринок нескінченний, Волтере. У нас будуть і рецептурні препарати, тож частину покупців присилатимуть із лікарні, а люди з вулиці заходитимуть по «Еластопластир» чи «Дюрекс».

— «Дюрекс»? — задумливо уточнює Волтер. — Озолотишся. А друзям знижки будуть?

І вони аж згинаються від мужнього сміху.

— Що таке «Дюрекс»? — пошепки питаю у Патриції.

— Потім розповім, — так само пошепки обіцяє вона, але обіцянки не дотримується.

Але це — у майбутньому. А зараз весняний світанок пробивається крізь завіси в кімнаті, де ми з Патрицією лежимо валетом на дивному й нерівному гостьовому ліжку у тітоньки Гледіс. (Здається, нам судилося спати разом після кожної трагедії). Десь між нами затиснуто сонні і щасливі тіла собаки, панди і ведмедя. Як не дивно (хоча, може, нічого дивного в цьому й немає), Джордж і Банті дозволяють нам лишити Жмутика: тепер він не тварина на продаж, над якою постійно висить загроза, а нормальний домашній улюбленець.

Небо червоніє, ніби кров тварин із зоомагазина розтікається небосхилом. У небесах кружляють папужки, що перетворилися на янголів із технікокольоровими крилами. Можливо, там, у світі духів, у раю чи куди там вони потрапляють, Папужці подарують дар мови і любові. Я молюся скривавленому, задимленому Агнцеві: най на небесах усі будуть дуже щасливі. Багато в житті є непевного, але одне ми знаємо точно: цього ранку Ісусові роботи вистачить.

Примітка (vii) — Цепелін!

Нелл і Лілліан помахали Томові на прощання з порога. Рейчел не встала б зі свого крісла, навіть щоб попрощатися із самим Ісусом. Том досі тишився, що вже із нею не живе, бо тепер у нього є дружина і власний дім. Пощастило йому із Мейбел, вона тиха й вірна, трошки як Неллі. А Лілліан її недолюбливала, тому він зазвичай приходив навідати сестер сам. Коли він озирнувся з кінця Ловтер-стрит, вони й далі стояли на порозі. На їхню долю випало багато прощань, тож він зупинився й помахав їм, виписуючи руками великі півкола, ніби прапорцями сигналив, щоб вони його розгледіли.

Сестри боялися повітряних нальотів, а от Том був певен, що ніхто Йорк не атакуватиме. Він втішав їх із напускним оптимізмом — у фріців, мовляв, жижки трясуться, війна скоро скінчиться, і таке інше. Він поміг

прикріпити завіси для затемнення, бо сестри хвилюватися, що трохи світла все ж сіється назовні — бідашка Мінні Гевіс постала перед судом за те, що недостатньо щільно закрила вікна, і так тепер соромилася, що майже не з'являлася на люди. Дуже шкода її, особливо як врахувати, що її чоловік на фронті.

Нелл і Лілліан пригостили його чаєм, товченою картоплею й печінкою і показали листа від Альберта — листівку із зернистою фотографією Іпру до війни.

— Він пише, — прочитала вголос Лілліан, — що погода прекрасна.

Том розсміявся: це дуже в дусі їхнього молодшого брата. Інколи він ловив Неллі на тому, що вона дивиться на нього як на боягуза, а сестри-бо й так любили Альберта більше, ніж його. Альберт узагалі був загальним улюбленцем (недолюблювала його, звісно, тільки Рейчел), інколи Том навіть ревнував, але недовго: на Альберта при всьому бажанні не виходило гніватися. А от щодо Джека Кіча в нього були певні сумніви — щось той хлопака собі мудрує, він Нелл не пара, надто бундючний. Такий більше Лілліан підійшов би.

А Том і справді боягуз, це він знав напевно. Учора до нього на вулиці підійшла якась жінка й назвала дезертиром — і він почервонів від сорому. А потім підійшла інша, геть п'янька, і пробелькотіла:

— І правильно, хлопче, не треба тобі та срана війна.

І він почервонів іще більше. Перша жінка мала рацію: він і справді ухиляється від служби. Він ухиляється, бо від самої думки про передову впадає в паніку. Коли він уявляє війну, у нього в животі млоїть. А ще він не хоче полишати бідолашку Мейбел — що ж вона без нього робитиме? Його роботодавець був квакером і пацифістом, тож зумів добути Томові звільнення від армії: мовляв, решта клерків пішли на війну, і він не впорається, якщо й останній відбуде туди ж. Тому дали звільнення на шість місяців, але він розумів, що навряд чи його продовжать. Може, треба сказати, що він не може служити з ідейних міркувань? Так на це в нього теж не стане відваги. Усі у Гроувз знали, що сталося з Ендрю Бріттенем, учителем із Парк Гроув, який відмовився з ідейних міркувань.

Том пішов додому довшою дорогою, бо стояв гарний вечір. Травень — його улюблений місяць. Він уявляв, як квітне за містом глід. Том із Мейбел часто виїздили на велосипедах на природу, і Том розповідав своїй молодій дружині про дитинство в Долині і про матір; він навіть розповів, як йому було погано, коли мати померла, про що ні з ким раніше не говорив. Том зберіг фото матері, зроблене мандрованим фотографом-французом незадовго до її смерті. Він знайшов цю фотографію (і всі інші) того ранку, коли батько сказав їм, що мати померла. Фотографії просто лежали собі на кухонному столі — батько був у такому стані, що навіть їх не помітив. Алісин портрет був у прегарній срібленій рамці з червоним оксамитовим облямівком — Том забрав його і сховав під матрасом, аби це був прощальний подарунок лише для нього. Потім, коли вони вже виступили об'єднаним фронтом горя проти лихої мачухи, Том показав світлину Лоренсу й Аді, але хай як вони благали, молили й ридали, ділитися відмовився. Тепер портрет зайняв центральне місце на дубовому комоді у вітальні, де Мейбел щодня

змітала з нього пил і часом примовляла «Бідна жінка» — коли Том це чув, у нього комок ставав у горлі.

Небо над воротами святого Спасителя було темного кольору індиго. Том ішов до брами, піднявши погляд, коли йому раптом здалося, що клапоть неба — темніший клапоть — відділився від тла і шугнув до нього. Він розгублено придивився до цього дивного явища, а тоді почув голоси інших і зауважив, що всі перехожі дивляться туди ж. Хтось сказав стишеним, майже побожним тоном:

— Це ж цепелін!

Хтось інший вигукнув:

— От гівно!

Кілька жінок закричало і кинулося в дім, але інші стояли й захоплено дивилися на цепелін. Ця поява була така загадкова, що ніхто, здається, й не зрозумів, що зараз їх будуть бомбити, доки не пролунало глибоке БАХ. Том відчув, як вібрації прошивають тіло, а далі із тріском спалахнуло світло, і він ще встиг подумати про Нелл, Лілліан і їхні запнуті вікна. На мить настала страшна тиша, у якій не рухалося нічого, крім хмари диму, а потім люди почали кричати і стогнати. Том побачив, що в одного чоловіка знесло півголови і ногу — посеред дороги валялася ступня, схожа на ту, що лишилася при господареві. На сходах методистської каплички скулилася і стогнала, як поранене звіря, якась дівчина, тож Том підійшов до неї і спробував заспокоїти. Він схилився до неї і спитав:

— Вив порядку, міс?

Кинувши один погляд на його руку, вона закричала і спробувала відсахнутися, й, опустивши очі, Том зрозумів, чому — руки в нього не було, тільки культи, з якої стирчала лискуча сірувато-блакитна кістка, і клоччя м'яса. До нього підбіг солдат у формі, сказав «Усе гаразд, хлопче, ходімо», і відвіз у лікарню на чиемусь возі.

Солдат дав йому зробити ковток зі своєї фляги і весь час стривожено на нього зиркав. Він бачив чимало поранених, але ніхто з них так не реготав.

Рука боліла невимовно, ніби її у розплавлений метал вмочили, але Тому було байдуже. Тепер його не відправлять на війну, він лишиться зі своєю красунею-жінкою, а всім, хто посміє назвати його дезертиром, він махатиме перед носом культею.

Сестри сиділи по обидва боки його лікарняного ліжка, а Нелл прибирала пасма волосся з його чола. Його відвезли до госпіталю на Гексбі-роуд, що раніше був ідальнею фабрики «Ровнтрі», і сестри трималися так, ніби й він теж був поранений із фронту. Вони всміхалися йому, а Лілліан навіть нахилилася і його поцілувала.

— Бідний Том, — м'яко сказала вона.

А Нелл із посмішкою додала:

— Отакий у нас звияжний брат. Ото Альбертові буде сміху!

Розділ восьмий

1963. Кільця Сатурна

Ті Леннокс жіночої статі, які лишилися в живих, балансують на межі між двома світами: досвіду і невинності. Для мене цей перехід символізує випускний іспит із початкової школи «11+», який визначить усю мою подальшу долю. Для Нелл це перехід із життя у смерть, Банті вирішує, чи піддатися їй на чар подружньої зради, ну а Патриція... Патриція якогось січневого вечора заходить до мене у спальню і гордо сповіщає, що ось-ось «втратить невинність».

— Хочеш, щоб я тобі із цим допомгла? — неуважно питаю я, бо не розчула.

— Думаєш, ти тут найрозумніша? — огризається вона і тріскає дверима.

Я саме провалила підготовчий екзамен із арифметики, тож її фраза особливо мені допікає. Я довго вдивляюся у стражденні двері, розмірковуючи, куди покотиться моя доля. Чи вдасться мені піти слідами моїх сестер, живих і мертвих, до дівочої гімназії імені королеви Анни, чи мене викинуть на звалище загальноосвітньої школи на Бекфілд-лейн? На дверях спальні не лише мої перспективи на майбутнє, а й новий календар «із видами старої доброї Англії», подарований на Різдво тітонькою Гледіс. Наша родина майже не перетинається із цим краєм, цією старою доброю Англією, що розгортається перед очима сторінка за сторінкою, місяць за місяцем: хатинки під стріхою, далекі вежі, вози із сіном і молочарки. А ще це — справжня скарбниця нових відомостей: звідки б то ще я довідалася, що таке день Домініону? Чи коли відзначати річницю битви при Гастінгсі? Якби ж то це ще допомогло мені на іспитах...

Я бездумно гортаю свіже число тижневика «Дивись і вчись», хоча там немає нічого, що я хотіла би побачити чи вивчити. У просторому і світлому будиночку з декоративною кам'яною штукатуркою, який прийшов на зміну темним ходам Над Крамничкою, є центральне опалення, але Банті все одно відмовляється вмикати батареї у спальнях, бо, на її думку, теплі спальні — це нездорово. Патриція зауважує, що обмороження — це теж нездорово, але коли Банті чіпляється за якесь переконання, то тримається за нього, як бульдог. У моїй спальні так холодно, що кінчики пальців спершу рожевіють, а потім синіють — мабуть, із часом вони стануть багрянні і взагалі відпадуть. Проте мені не випадає простежити цей цікавий феномен, бо Патриція повертається й каже:

— З тобою можна поговорити — чи ти й далі тупитимеш?

Бідоласна Патриція, їй так треба виговоритися, що доводиться миритися зі мною. До неї вже кілька тижнів залицяється такий собі Говард, серйозний цибатий хлопчина в окулярах із Сент-Пітерс, дорогої приватної школи, що її стадіон примикає до хокейного майданчика школи імені королеви Анни. Він, як вуаерист, видивлявся Патрицію в хокейній команді — це вона нависла крайня нападниця справа — коли мав би щось підігрівати у колбах, і саме перед Різдвом нарешті вмовив її сходити на побачення.

— Я вирішила зробити це з ним, — каже вона.

Тон у неї такий, що «це» звучить так само приємно, як зуб вирвати. Я прослухала її першу репліку, і тому досі не до кінця розумію, що «це» таке. Банті щось волає з низу сходів, на яких не живе ніяких привидів, але Патриція її ігнорує. Банті й далі волає, Патриція й далі ігнорує. Хто здасться першою?

Виявляється, Банті.

— Говардові батьки на наступних вихідних кудись поїдуть, — каже Патриція, — отоді це і зробимо.

Вона, невласливо розслаблена, уможується на моєму ліжку, і я зважуюся спитати, чи вона у Говарда закохана.

Патриція гучно пирхає.

— Та ну тебе, Рубі! Романтичне кохання — застаріла буржуазна умовність! — (У «Дивись і вчись» цього не пояснювали). А тоді неохоче додає: — Але ж приємно, коли хтось тебе хоче, розумієш?

Я з розумінням киваю: мабуть, таки приємно. Ми відзначаємо цей рідкісний момент близькості між нами, поставивши останню платівку, яку я купила за різдвяний подарунковий талон — «Танці з Чаббі Чекером» — і певний час урочисто вчимося танцювати твіст. Танець нам не дається: Патриція надто дерев'яна і болісно свідомо своїх рухів, а я просто плутаюся у власних ногах, тож врешті ми стомлено валимося на ліжко і втуплюємося у бездоганно гладку дерев'яну стелю, що так різко відрізняється від потрісканого тиньку Над Крамничкою. Патриція повертає до мене голову й питає:

— То ти, мабуть, хочеш, щоб я тебе завтра зводила в кіно?

Патриція це каже так, ніби робить мені величезну послугу, але я знаю, що вона не менше, ніж я, хоче сходити на «Кіда Галахада», бо одна з небагатьох речей, що нас поєднують, — це вірність Елвісові Преслі. Більш того, завтра 8 січня — день народження Елвіса: у календарі з красвидами старої доброї Англії цей день позначений сузір'ям червоних сердечок, домальованих від руки. Патриція запрошує в «Одеон» мене, а не Говарда, бо знає, що Говард би весь фільм критикував нашого добросердного героя у черевиках із чорної замші.

Вона зустрічає мене після школи, де я щойно провалила черговий підготовчий екзамен з арифметики, і береться втішати бургерами з

Річардсонової крамниці і відомостями про те, що чимало найвидатніших героїв світу – Ганді, Швайцер, Кітс, Будда, Елвіс – 11+ не здали. Я похмуро нагадую, що вони його й не здавали. Сама Патриція цього року здає іспити за програмою середньої школи, хоча те, скільки часу вона проводить за домашньою роботою (ніскільки), на це не вказує.

«Кід Галахад» мене трохи підбадьорює, а бургери й величезна пачка цукерок «Поппетс», яку ми з'їдаємо в темряві кінотеатру, почасти компенсують відсутність провіанту вдома. Банті останнім часом сильно здала й дедалі частіше лежить пластом без явної на те причини, просто «почувається недобре». Вона почала озвучувати дивні, нежіночі заяви, від яких тітоньку Бебс дрижаки взяли б. Наприклад, якось я застала її у ванні, коли вона, стоячи на колінах, чистила унітаз із мийним засобом і великим завзяттям, а тоді раптом відірвалася від цього медитативного заняття, зняла гумові рукавиці й загарчала:

– Не розумію, навіщо в домі потрібна дружина! Це мені потрібна дружина!

Що далі? Вимагатиме права голосу?

Я здаю першу частину 11+ наступного вівторка, тож Банті бере себе в руки й готує недільний обід (мода на ланчі до півночі ще не докотилася): остання вечеря з «ягнячої смажені, лімської квасолі, смаженої картоплі, м'ятного соусу й мороженого горошку». Шкода, що ніхто не додумався приготувати горошок! Це такий жарт, бо коли Патриція спитала Банті, що буде на обід, мати озвучила таке меню. Я сміюся, аж за боки хапаюся, бо, як можна здогадатися, Патриція жартує нечасто. Власне, взагалі ніколи не жартує, і тому я сміюся ще сильніше, точно як розсміяний поліцейський із того фільму, адже шкода було б, якби ніхто не посміявся над першим жартом Патриції.

Патриція з Банті витріщаються на мене. Патриція так невчасно розжартувалася, бо батьки на неї сердиті, – вона повернулася додому аж під ранок, коли вже розносили молоко. Імовірно, вночі вона з Говардом зробила «це». Банті доскіпливо вишукує на ній ознаки недавньої розпусти, але, як на мене, відучора Патриція анітрохи не змінилася.

– А я була подумала, – цідить Банті, люто розмішуючи соус у сковорідці, – що ти...

– Тішуся життям? – зневажливо питає Патриція, так і напрошуючись на ляпаса. Але ляпаса не лунає.

Натомість коїться щось страшніше: Банті починає труситися, як незастиглі драгли, і навіть тугі кучері на голові тремтять, як німб із дощика на дротяній основі. Вона й далі помішує соус, вдаючи, що не було ніякого нападу емоцій. Патриція від подиву аж піднімає забороло і з сумнівом питає:

– Щось не так, мамо?

Цей несподіваний прояв співчуття («мамо»!) стає для Банті останньою краплею, і вона огризається:

— Не так? Ти — ось що в мене не так!

Патриція з побілілими від люті губами кричить їй у лице: «Ну ти й тупа королева!» — і втікає з кухні. Банті й далі тремтить і помішує соус, ніби нічого й не сталося, і, не підводячи на мене погляду, каже:

— Ворушись, Рубі, зроби щось корисне, тарілки розстав.

Її прориває аж тоді, коли вона починає розкладати квасолю (бліді стручки на тарелях із квіточками виглядають як маленькі зародки): великі сльози котяться їй щоками, як перли, і я безуспішно намагаюся витерти їх серветкою. Коли ми нарешті сідаємо їсти, соус уже застиг, а горошок ледь не замерз ізнову. Як мені здавати у вівторок іспит зі «словесно-логічного мислення», якщо в побуті я з ним узагалі не стикаюся?

Перша частина 11+ на диво проста. «Відсутній до X — як Присутній до X», а твір узагалі одне задоволення. Потрібно обрати одну із заданих тем:

(а) Сцена на людній вулиці

чи

(б) Похід у басейн

чи

(в) Що ви зробили б, якби лампа Аладдіна на день опинилася у вас.

Я обираю лампу Аладдіна, про яку давно мрію, і це дарує мені ілюзію, що все буде добре. За два тижні по тому я здаю іспит з арифметики і виходжу із темниці школи Фішергейт, куди нас загнали писати іспити на стипендію, похитуючись від жаху. Мозок ніби на дибі розіп'яли після тортур запитаннями штибу «Скільки марок розміром 1/2 на 3/4 дюйма потрібно, щоб заклеїти аркуш паперу розміром 6 дюймів на 8?» чи «Бакалійник змішує чотири фунти чаю вартістю три шилінги шість пенсів за фунт, а продає по п'ять шилінгів за фунт. Які його прибутки?». Хто я така, щоб знати відповіді на ці запитання?

— Як пройшло? — питає Патриція, зустрівши мене на сходах Фішергейту, але я в такому розпачу, що навіть говорити не можу. Ми прогулюємося над Узом: недавно стояла така стужа, що річка на тиждень замерзла, а зараз за течією пливуть великі ламані крижини.

— Це найхолодніша зима з 1947 року, — мрійливо каже Патриція. — Я ще ніколи не бачила, щоб річка так замерзала. А ти знаєш, що в давнину вона майже щороку замерзала?

Звичайно, не знаю — я взагалі нічого не знаю.

— Чому «в давнину»? — це я вирішую зробити перший крок до збагачення знань. — Чому просто не сказати «раніше»?

— Хтозна, — стенає плечима Патриція.

А тоді ми спиняємося над замерзлою річкою, щоб подумати про сиву давнину, і в мені здійсмається дивне відчуття, ніби пригадується щось давно забуте. Це якось пов'язане зі стужею, кригою і водою. Я намагаюся зосередитися і вловити це відчуття, проте варто зібратися, як воно вивітрюється з голови. Інколи я почуваюся так, коли мене будять після прогулянок уві сні: я знаю, що загубила і не можу відшукати щось дуже важливе, із мене щось видерли, лишивши рвану рану, і це «щось», хай би що то було, дразнить і вабить, позірно доступне, простягни руку й торкнешся, чигає за рогом, за дверима, десь у шафі. А тоді я прокидаюся й поняття не маю, що шукала.

— Ти в порядку, Рубі? — питає Патриція, але ми одразу відволікаємося на пару лебедів, що похмуро балансує на своєму приватному айсбергу.

Річка тріщить і рипить, пара від нашого дихання згущається у повітрі.

— Що ти взагалі тут робиш? — нарешті питаю я.

— Уроки прогулюю. Як ти думаєш, ті лебеді в порядку?

— Я готова помінятися з ними місцями, — похмуро кажу я. — Їхня доля хоча б не залежить від того, чи вміють вони рахувати подумки.

— А ще вони можуть полетіти геть, якщо схочуть, — сумно киває Патриція.

— А ще вони несамотні, — додаю я, коли лебеді пропливають повз нас на своєму крижаному плоту, нашорошивши прегарні крила, щоб захиститися від кусючого холоду. Я здригаюся від голови до п'ят. — Вода, мабуть, дуже холодна...

— Точно, — з притиском каже Патриція, а тоді якось дивно зиркає на мене краєм ока й каже: — Рубі...

— Га?

— А ти пам'ятаєш... — вона трясє головою. — Нічого, байдуже, ходімо. Хочеш, я почекаю з тобою на автобус?

І вона піднімає комір, щоб захиститися від вітру.

Банті неохоче організовує на мій день народження вечірку, щоб розрадити після екзамену з арифметики. Повним успіхом вечірку не назвати — дівчинка на ім'я Ванесса переїдає бутербродів із сардинами і блює, а хтось під час твісту перевертає настільну лампу. А ось торт — магазинний, що безпрецедентно — вдався на славу. Банті завжди сама пече нам торти на день народження, маскуючи їхні дефекти масляним кремом і свічками, так що вони стають схожі на їжаків-великомучеників, але цього року мати збунтувалася. Порівняно з тортами Банті цей витвір пекарні «Террі» — верх вишуканості: із хрусткої, лебедино-білої глазури зробили завитки, хвильки і пера, а тоді прикрасили крихітними рожевими трояндочками із цукрової

пудри. Проте чи вартий торт того, що Джордж у суботу в останню хвилину помчав його купувати, вигукуючи такі слова, що навіть Патриція здригнулася? Чи вартий він того, що Банті знову «стало погано», і вона почала кричати, що Патриція — не її донька, на що Патриція відповіла «І слава богу» і вибігла з дому, хоча саме мала проводити вікторину для мене і моїх гостей? Вона повернулася глупої ночі й гучно потупцяла сходами, від чого Жмутик розгавкався, а Нелл закричала уві сні. Я лишила Патриції на подушці скибку торта, хоча Банті заявила, що більше її не годуватиме.

Думаю, що якби на те воля Банті, то у нас більше і ріски в роті не було б.

— Я вже на все життя наготувалася, — втомлено заявляє вона, борючись із готовим стейком від «Фрей Бентос» і нирковим пирогом з магазину.

Наступним симптомом погіршення стає те, що вона днями лежить, як Елізабет Барретт, на плюшевому канапе у вітальні. З неї, мовляв, «досить» — вона не уточнює, чого саме. Може, Джорджа. На противагу до матері в депресії, Патриція незвично радісна — почасти, як вона мені пояснила, завдяки божественним втіхам сексу, які вони з Говардом для себе відкривають. Через це нове хобі вона занедбала шкільну програму і з тріском провалила підготовчі екзамени.

Банті бере себе в руки до Жирного вівторка — календар із видами старої доброї Англії повідомляє, що це «радісне свято, коли всі бенкетують». Себто всі, крім нашої родини, адже в Банті уже п'ятий млинець не перевертається в повітрі над сковорідкою, а прилипає до стінки. Він кілька секунд тримається на шпалерах, а тоді повільно відліплюється й падає на підлогу липкою грудкою, як спецефект із науково-фантастичного фільму («Млинці-убивці!»). Є в тому якийсь глибокий символізм, особливо враховуючи, що млинець призначався Джорджу.

— Ну, — каже Патриція, натягнувши посмішку в стилі Банті, — я все одно майже сита, а ти, Рубі?

— Майже, — шепочу я, і ми покvapцем тікаємо з кухні, не чекаючи, коли сковорідка полетить Джорджу в голову.

У Попільну середу, як і належить, у домі панує атмосфера покаяння, але ми знаємо, що це ненадовго. Із Великим постом починається й остаточний занепад Нелл, що після фіаско із млинцями не встає з ліжка навіть у Великодній понеділок. На День матері Банті демонструє зухвалу зневагу до материнських обов'язків і закриває двері, так що Патриції не вдається, як завжди, прокрастися в дім о третій ранку. Патрицію, щоправда, так просто не загнати у глухий кут, тож вона кричить у тиху сільську ніч:

— Срані буржуазні свині, коли почнеться революція, тебе, Банті Леннокс, першою поставлять до стінки!

Як і можна було очікувати, це розворушило наше передмістя. Патриція тішиться увагою і кидає на мене роздратований погляд, коли я з вікна жбурляю їй свої ключі від вхідних дверей.

Ну, а я у переддень Страсної п'ятниці переживаю травматичний візит до містера Джеффрі, дантиста, і втрачаю три дорогі мені молочні зуби, за які трималася, скільки могла. Може, я просто не хочу розставатися з дитинством. (А з іншого боку, може, й хочу). Патриція ласкаво обмінює мої молочні зуби на три шестипенсовики й веде мене знайомитися з Говардом у кав'ярні «Акрополіс». Аж не віриться, що цей цибатий прищавий невдаха — це і є учасник вакханалій, про які Патриція доповідає мені в неділю вранці, коли я лежу в моєму невинному ліжку і слухаю поп-музику по BBC.

На Великдень у нас збираються всі родичі, щоб попрощатися з Нелл, із якої життя «вже досить». Цей дочасний помин приносить купу великодніх яєць. Приходять тітонька Гледіс, дядько Кліффорд і Адріан, а також тітонька Бебс (на щастя, сама) і дядько Тед. Адріан уже геть дорослий (йому двадцять), але досі живе з батьками. Він учиться на перукаря й дуже помічний удома — це він наклав стіл до чаю, схопив чайник і спитав:

— То що, я наллю?

Банті в шоці, доти ніхто не пропонував узяти на себе її обов'язки (перспектива спокуслива). Дядько Тед, що стоїть у Адріана за спиною, підморгує Джорджу, опускає долоні на стегна й робить кілька жеманних кроків. Джордж заходиться сміхом, але коли дядько Кліффорд питає, що такого смішного, тільки безпорадно трясє головою. Адріан привів свого собаку — лякливого білого тер'єра, якого Жмутик пробує розчленувати.

Дядько Тед сповіщає, що нарешті заручився із Сандрою, з якою прозустрічався вже багато років, і Джордж питає:

— Що, по зальоту?

Усі жінки обурено гукають:

— Джо-о-ордже!

Банті одразу переходить до діла і питає, хто буде дружкою, на що тітонька Бебс тільки зверхньо посміхається: усі намагаються запросити її близнят носити фату і букети. Навіть я мушу визнати, що від них на весіллі більше користі, ніж від нас із Патрицією, сором'язливих незграб. Близнята надто зайняті підготовкою до екзаменів, щоб прийти попрощатися із бабусею. Їм ось-ось виповниться шістнадцять, а їх уже давно не бачила. Патриції скоро буде сімнадцять, і до її Улюблених Речей належать: Говард, Кампанія за ядерне роззброєння і «Бітлз», які зайняли місце Елвіса у наших мінливих серцях. (Патриція познімала зі стін його глянцевої чорно-білі фотографії й замінила їх радісними усмішками Великої Четвірки. Відний Елвіс). Патриція примудряється за 15 хвилин нахамити всім — двом тітонькам, двом дядькам, двоюрідному брату й навіть собаці (здається, це якось пов'язано з її планом вступити до Компартії), тож мені перепадає на три шоколадних яйця більше, адже всі такі обурені, що віддають її гостинці мені. Та яка ж користь дівчині, що здобуде три шоколадних яйця, а сестру свою занапастить?

Джордж, дядько Тед і Кліффорд збираються на кухні за пляшкою віскі, яку приніс Тед, і проводять жваву дискусію у трьох частинах: (а) про те, чи варто Джорджеві будувати патіо за домом; (б) про нову сусідку, місіс

Роупер, яка груддю годує немовля в оранжереї прямо по сусідству, що провокує вигуки «От чорт!» — почасти захоплені, почасти збриджені; і (в) найкращий маршрут до Скотч-Корнер.

Я кидаюся нагору, шукаючи прихистку від дорослих розмов, але у спальні Нелл на мене чекає ще гірше видовисько. Банті, тітонька Гледіс і Нелл, якій просто нікуди дітися, стають свідками похмурого стриптизу для жінок із тітонькою Бебс у головній ролі. Повертаючись до глядачів, як статуя на платформі, вона відтягує свій темно-синій кардиган і білу блузку, щоб показати, з одного боку, обвислу грудь, якою вигодувала двох дітей, а з іншого — гладку пошрамовану шкіру. Банті й тітонька Гледіс хапають ротом повітря, як риби на суші, а Нелл тихо стогне. Я покvapцем тікаю з кімнати. Я ще навіть не знаю, як це — завести груди, не те що їх втратити. Я сиджу на сходах і проштовхую шоколадні цукерки з великодніх яєць у дірки, які лишилися після втрати молочних зубів, доки врешті нудьга не змушує мене знайти Патрицію й потай віддати їй ті яйця, які по праву належать їй.

Наші нові сусіди — це містер Роупер, місіс Роупер і їхні діти: Крістіна, Кеннет і немовля Девід. Містер Роупер — Клайв — під час війни був командиром ескадрильї в Королівських повітряних силах, а тепер обіймає якусь відповідальну посаду на Британській залізниці. Саме про такого чоловіка мріяла моя мати.

Роупери в'їжджають у сусідній дім на Новий рік, і вже кілька тижнів після того Банті, коли впадає в апатію, сипле коментарями штибу:

— Чому ти не можеш бути таким, як Клайв Роупер?

Ці зауваги припиняються десь на Трійцю: тепер їй уже не треба, щоб Джордж був схожий на містера Роупера, бо вона допалася до оригіналу.

Моя дружба з Крістіною Роупер заснована виключно на територіальній близькості: подітися від неї нікуди. Вона на рік старша за мене й любить покомандувати. Певною мірою, вона більше схожа на Джилліан, ніж була сама Джилліан, тільки Джилліан, на відміну від неї, була гарненька (але визнати я це можу лише тепер, коли сестра вже мертва). Молодший за мене на два роки Кеннет виглядає як дистиллят усіх хлопчиків на світі, такий собі еталон — від спущених шкарпеток до облизаного льодяника в кишені. Він мене дратує, але бодай шкоди не завдає. Не те що немовля Девід, у якого тече з усіх отворів, а лице вічно червоне — як не від крику, то від того, що «сходив по-великому», як неелегантно висловлюється місіс Роупер. Місіс Роупер (Герріет) геть не схожа на нашу матір. Власне, ця кремезна і дуже гучна жінка міцної статури, що просто-таки випромінює певність, більше схожа на начальника ескадрильї, ніж її чоловік, і видається мені втіленням усіх англійських рис. Мені легко уявити, як вона копирсається у своєму войовничо неохайному домі в пошуках стіка для гри в лакрос чи стека для верхової їзди, але частіше вона знаходить негарне немовля Девіда чи його неминучий аксесуар, пишну грудь, вкриту блакитними венами й тому схожу на тривимірну карту річкової дельти.

Від цього огидного видовиська неможливо відвести погляд. До місіс Роупер я ніколи не бачила, щоб хтось годував дитину груддю (у нашій родині так не прийнято). Водночас це становить прикрий контраст із відрізаною повністю груддю тітоньки Бебс, яка зараз лежить, блідіша за простиню, у лікарні святого Якова у Лідсі, а ми з Банті навідуємо її по суботах, коли квитки з поверненням продають зі знижкою (Патриція лишається вдома: вона голодує за Індію).

Це було невдовзі після того, як я вперше побачила Банті з містером Роупером. Ми з Банті пішли в мобільну кооперативну крамницю й застрягли серед молочних пудингів, нездатні вибрати між рисом і манкою, коли туди заскочив містер Роупер у пошуках прального порошка — чоловік, що випередив свій час.

— Аж ось хто тут! — сказав він моїй матері.

На ньому були елегантні штани в діагональну риску, спортивний піджак в орнамент «гусячі лапки» і краватка. Банті вручила мені свій гаманець, щоб я оплатила наші покупки, доки вона поговорить із містером Роупером у вантажівці. Я автоматично відтарабанила наш членський номер, а сама спостерігала у відображенні в лобовому склі, як містер Роупер драматично дарує матері червоний пластиковий тюльпанчик, який додавали до пачок прального порошку «Даз».

Я бачила це на власні очі, тож повірте мені: тюльпанчик у містера Роупера взяла не моя мати, а хихотлива дівчина, чарівна, грайлива, натхненна, як Деббі Рейнолдз до того, як Едді Фішер її полишив.

Я боюся за матір. Вона входить у глибокий космос, де на неї чекають несподівані метеоритні дощі та, як ми знаємо, смертоносні кільця Сатурна.

Невдовзі після того, під кінець червня, стається диво — Джордж і Банті отримують листа, який сповіщає, що я ходитиму в школу імені королеви Анни. Фух, — як сказав би дядько Тед. А ось Патриція ганебно провалила свої екзамени, бо з більшості просто вийшла. (Коли Банті в люті питає, чому, та стенає плечима:

— Не знаю).

Через неминуче наближення смерті Нелл ми цього року нікуди не ідемо на літні канікули, тож Патриція натомість веде нас із Кетлін у кіно на фільм «Літні канікули». Патриція — не фанатка Кліффа Річарда: вона нещодавно повернулася додому, розмахуючи платівкою на 45 обертів у конверті в оранжеву й білу смужку.

— «Роллінг Стоунз»! — каже вона із шаленим блиском в очах.

Довелося діяти хитрістю, щоб Крістіна не пронюхала про нашу вилазку; вона намагається клином вбитися між мною і Кетлін, і я все чекаю, що вона звідкись вискочить і все зіпсує. Дарма боялася, із цією роллю прекрасно справляється Говард, який кривить носа від Кліффа, Уни, Мелвіна і решти групи.

— Інфантильні жарти, — гучно коментує він, а тоді проробляє дивні біологічні маніпуляції з Патрицією, доки ми безпорадно жуємо шоколадні батончики із м'ятною начинкою. Через цю парочку нам довелося сісти у задній ряд, звідки екран видно поганенько.

Нелл помирає незабаром після того. Останнє, що вона мені сказала зі смертного одра — «Бережи черевики, Лілі!» (див. примітку (viii)). Її останні слова (переказані Патрицією, яка, так склалося, була єдиною особою в кімнаті, коли бабуся померла) не менш загадкові:

— Заварити чай для Персі, місіс Сіврайт?

Ми навідуємо Нелл у бюро ритуальних послуг, але радості від її товариства малувато. Не такого я чекала від похоронної контори. Замість жаских містичних інтер'єрів, як у церкві святого Вілфрида (присмерк, ладан, органна музика), нас зустріли яскраво освітлені кімнати з лимонними стінами, бордовими завісами і букетами штучних квітів, що виглядають так, ніби їх теж роздавали із пральним порошком. Кетлін, що прийшла за компанію, підозріло роззирається.

— А свічок нема? — приголомшено шепоче вона.

Хто ж освітить бідашці Нелл шлях у пільмі?

У Патриції застуда, червоні очі сльозяться, але, здається, не за Нелл. Мертвою наша бабуся виглядає майже так само, як в останні тижні життя, тільки шкіра, можливо, трошки пожовкла, а ще вона стала схожа на черепашку Крістіни Роупер. Мені її дуже шкода, але водночас я почуваюся винною, бо коли загинули тварини в зоомагазині, я горювала значно більше.

Прощання проходить неквапно. Цього разу ми сидимо в першому ряду, та ще й без шоколадних батончиків із м'ятною начинкою.

— Надивилися? — питає Банті за певний час, і ми погоджуємося: надивилися. Коли ми вже стоїмо у дверях, Банті озирається й після короткої паузи каже: — Це була моя мати.

У мене волосся на загривку стає сторч, мов у Джун Еллісон в «Історії Глена Міллера», яку ми подивилися по телевізору минулої неділі, бо я з непохитною пророчою певністю розумію, що одного дня скажу те саме.

Літо котиться повз нас, як нескінченний порожній океан, подекуди розтятий днями, коли ми граємося із Крістіною. Місіс Роупер вічно просить нас наглядати за немовлям Девідом, і ми проводимо чимало часу, намагаючись його загубити. Наша улюблена гра — це хованки: ми його десь ховаємо (під живоplotом у дворі чи у садовому сараї Роуперів), а тоді йдемо шукати щось інше — наприклад, Жмутика чи черепашку. Одного незабутнього дня, позначеного в календарі як «Річниця Трафальгарської битви», ми геть забули, де його залишили. Якби не Жмутик, немовля Девід, може, донині лежав би у сушильній шафі.

Якогось нескінченного спекотного дня в середині серпня я забрідаю в гараж у пошуках чи то м'ячика, чи то немовляти Девіда, і натомість знову застукую Банті й містера Роупера разом. От тобі й «дивись і вчись»: наприклад, я дізнаюся, яку приголомшливу колекцію спіднього Банті зазвичай ховає під одягом. У жаркому літньому присмерку я встигаю зауважити, що зі штанів містера Роупера стирчить якась гидота. Може, Банті нарешті знайшла інструмент свого мучеництва? З виразу її обличчя можна дійти саме такого висновку. Містер Роупер розійшовся не на жарт, але краєм ока помічає мене, і шал у нього на лиці змінюється подивом.

— А хто це тут у нас? — хекає він.

Не сказавши ні слова, я втікаю з місця злочину.

Можливо, Джордж підозрює, що в нього з'явилися серйозні конкуренти за увагу дружини, і вирішує її відбити, запросивши на екзотичне побачення у далекі краї, себто китайський ресторан на Гудремгейт. Це його перша помилка, бо Банті не любить чужинської їжі. Вона, власне, ніякої чужинської їжі й не куштувала, але точно знає, що не любить. А друга помилка — це запросити нас із Патрицією.

— Що ж, — каже Банті, всідаючись за стіл і втуплюючись у червону скатертину, — тут усе не так, як у нормальних людей.

Зі стелі замість ламп звисають червоні паперові ліхтарики із золотою тасьмою. Я вказую Патриції на ліхтарики, і вона поблажливо мені всміхається. На фоні вищить струнна музика.

— Це місце обставлене, як сам-розумієш-що, — каже Банті, підозріло надкусюючи креветковий крекер. З порцелянової чашечки жасминового чаю вона виловлює квітку і критично розглядає у приглушеному багряному світлі. Джордж замовляє креветковий коктейль, яловичий чоп-суй, кисло-солодку свинину, курячий чоу-мейн, а на десерт консервовані лічі та каву (Обід із трьох страв на чотирьох).

— То ти тут уже бував! — обвинувачує його Банті, але Джордж тільки сміється у відповідь:

— Не мели дурниць.

Проте всім ясно, що таки бував, бо офіціантка йому підморгує.

Джордж пускає в дію крамарський арсенал розмов ні про що, аби розважити Банті («І як тобі ця погода? Сонце — як намальоване»), але Банті непохитна.

— Скільки вони тягнутимуть? — нетерпляче сіпається вона, коли минає десять секунд.

Приносять коктейль із креветок, де салату більше, ніж морепродуктів; власне, у джунглях листя ледве-ледве вдається знайти кілька креветок.

— Ось, знайшла! — тріумфально гукаю я. — Креветку знайшла!

— Що, найрозумніша тут? — огризається Джордж.

Патриція перераховує свої креветки, виклавши їх на берегах тарілки, як жирні рожеві коми.

— Це криль, а не креветки, — каже вона, тицяючи в них зубочисткою, як сумлінний морський біолог.

— Господи Боже, — каже Джордж, — криль, креветка — не один чорт?

— Не один, якщо ти креветка і хочеш розмножитися, — м'яко пояснює Патриція.

Банті різко її уриває:

— Будемо вдячні, якщо ти, Патриціє, надалі утримаєшся від таких розмов. Хоча чого ще від тебе чекати?

Приносять наступну страву.

— Палички! — захоплено гукаю я, розмахуючи ними в Патриції перед носом. Вона відмахується серветкою.

— Ти ж не чекаєш, що я їстиму оцим-от? — здивовано питає Банті у Джорджа.

— Чому ні? Мільйони китайців саме так і їдять, — каже він, незграбно намагаючись підхопити паличками смужку яловичини.

Хто б міг подумати, що він у нас громадянин світу? Банті витягає зі своєї тарілки м'який і довгий пагін сої.

— А це що таке?

— Може, просто поїмо? — пропонує Патриція.

Вона, здається, почувається не в своїй тарілці, бо весь час метушиться, ніби не може всидіти на стільці. Лице в неї ще блідіше, ніж зазвичай, але потім щоками стрімко розповзається креветково-рожевий рум'янець, бо Банті піднімає шматочок свинини і питає:

— Як ти думаєш, а як смакує собака? Яюсь так?

Патриція здригається, з рожевої знову стає сніжно-білою, а тоді незграбно валиться зі стільця.

— Зате тепер ти знаєш, що в тебе алергія на креветки, — заспокоюю я сестру, коли та лежить на високому білому ліжку в лікарні.

— На криль, — нагадує вона і пропонує мені фруктову жуйку.

Потім починається метушня: за тиждень до початку нового семестру Банті розуміє, що мені треба купити нову шкільну форму й перевдягнути з голови

до п'ят. Зі школи прислали опис форми, який мене лякає не лише приголомшливою кількістю предметів туалету, якими я маю розжитися, а й суворим тоном. Великі літери й підкреслення слугують пересторогою небалим батькам. Наприклад: «Темно-синя спідниця, гофрована чи клинка, не пряма, з кишенями» чи «темно-синя блуза з кишенями». Ніхто не пояснює, чому це такий моральний імператив – уникати прямих спідниць. Вказівки щодо взуття теж химерно детальні: наприклад, черевики, щоб перевзуватися у школі, мусять бути «на гумовій підшві, без підборів. (Черевики на гумці без задника чи сандалі з відкритими пальцями заборонені)». Натомість настійливо рекомендують «сандалі із закритими носами». Що цікаво, цей перелік має вкрай мало спільного з гардеробом Патриції – вона часто виходить із дому у забороненій прямій спідниці й черевиках на гумці, чим, поза сумнівами, підтверджує своє моральне звиродніння. Проте цей шлях – не для мене, тож ми з Банті блукаємо від «Айзек Волтонс» до «Місис Маттерсон» чи «Саузкоттс» у нескінченному пошуку «темно-синіх гофрованих шортиків для гімнастики», які рекомендовано «для ігор».

Це – чи не найприємніший час, який ми провели з Банті: можливо, закохавшись, вона віднайшла у собі грайливість. Між покупками ми перепочиваємо у кафе, обставившись великими паперовими пакетами. У кафе «У Бетті» Банті знімає під столом свої туфлі, з'їдає величезну корзинку з полуничної меренги і виглядає майже щасливою.

У середній школі я почуваюся як риба у воді – суворий розклад п'ятидесятихвилинних уроків, дисциплінована черга у їдальні та нові дружні альянси стають величезною полегшею після нескінченної мелодрами нашого домашнього життя. Нервує мене тільки те, що щоразу як новий учитель бачить у списку моє ім'я, він розгублено перепитує:

– Ти – сестра Патриції? – ніби ніхто й уявити не міг, що у Патриції є родина. На щастя, бодай Джилліан ніхто не пам'ятає.

Попри провалені екзамени, Патриція – habituee класної кімнати нижчого шостого класу, тож у коридорах зі стриманими дубовими панелями я бачу її рідко. А коли ми й бачимось, вона цілковито мене ігнорує, що образливо, адже інші старшокласниці вихваляються перед подружками своїми молодшими сестрами, як домашніми улюбленцями.

Час бреде, летить і мчить до кінця семестру, тож я діловито зафарбовую контурні карти, креслю діаграми давньоримського центрального опалення й формулюю речення французькою – чергова мова! Учитель французької каже, що в мене хист до мов, тож я практикуюся за кожної нагоди. Je m'appelle Ruby. Je suis une pierre precieuse. Інколи мені вдається переконати Патрицію зі мною поговорити, але від того у Банті розгорається параноя, ніби ми говоримо про неї.

– Notre mere, – солодким тоном каже Патриція, – est ипе vache, n'est-ce pas?

Коли я чую про вбивство Кеннеді, я – єдина, хто сидить за столом у вітальні і слухає новини по радіо, щоб відволіктися від родинної сварки. Патриція, Банті, а потім і Джордж (саме у такому порядку) зірвалися з-за

столу і влаштували такий скандал, що на цьому тлі події у Штаті самотньої зірки маліють. Інцидент почався з того, що у блейзері Патриції знайшли пачку цигарок «Фезерлайт», і не захистив її сфінкс на шкільному значку і підбадьорливе гасло «Quod potui perfeci».

Потім я проводжу чимало часу, навчаючись танцювати твіст — це я готуюся до святкування кінця семестру, яке шестикласники традиційно влаштовують для першокласників. Патриція завжди недолюблювала вечірки, тож свято прогулює, але мені лестить, що староста запрошує мене вести перед у шотландському танці ґей-ґордонс. Після сендвічів і желе ми граємо в ігри, зокрема «музичні колінця» (мабуть, містер Роупер і моя мати були б чемпіонами), а тоді танцюємо під поп-музику — тільки, на жаль, не твіст. Усі віддають перевагу безформним, аморфним танцям, хаотично шаркають ногами й хапаються за невидимі канати.

Проте це не має значення. Я отримую прекрасну характеристику від школи («Банті — сумлінна учениця й окраса будь-якого класу») і хвалюся спершу перед Банті, потім перед Джорджем, а врешті і перед Патрицією, тільки ніхто не виявляє інтересу, навіть коли я клею її скотчем до дверей спальні.

Під кінець року ми опиняємося в Сутінковій зоні, бо 31 грудня до нас прибувають осиротілі Дейзі та Роуз. Вони сплять у спорожнілому ліжку Неллі, здається, ніколи не плачуть. Напевно, тітонька Бебс прислала їм звісточку зі світу духів, де, сподіваюся, возз'єдналася зі своїми зниклими частинами тіла, тільки нам близнята нічого не кажуть. Банті ставить близнят нам у приклад: здається, бо ті весь час мовчать.

Я засинаю рано, але п'янька Патриція будить мене перед самою північчю — хоче позгадувати рік, що минув. Вона притягла майже порожню пляшку бристольського вершкового хересу й час від часу робить ковток. Я відмовляюся. Вона збиралася зустріти Новий рік десь у луках Нейвсмайр, на задньому сидінні старенького Говардового «зефіра», але вони посварилися.

— Він вирішив у бухгалтері податися, — каже вона, а язик заплітається від спиртного. Вона намагається підкурити, що не заважає їй кривитися з огидою.

— А ти ким станеш, Патриціє? — обережно питаю я.

Вона задумливо видихає дим і сипле попелом навколо.

— Не знаю, — нарешті каже вона, а потім додає: — Мабуть, просто хочу бути щасливою.

І з усіх її амбіцій саме ця чомусь видається мені найреволюційнішою.

— Що ж, — кажу я, коли дзвони на церкві неподалік починають вітати новий 1964 рік, — якби мені на день дали лампу Аладдіна, то я здійснила б твоє бажання.

Але тут я помічаю, що вона вже заснула, тож виймаю запалену цигарку у неї з пальців і старанно гашу об останнє зображення в календарі з видами старої доброї Англії – милий котеджик під стріхою, з трояндами при дверях і димом із димаря.

Примітка (viii)– Нові черевики

Англо-бурська війна скінчилася! На вулицях весь день святкують. За щасливим збігом, на Сент-Джордж-Філд саме прибув великий мандрований ярмарок – Лілліан і Нелл збиралися відвідати ці шатри, освітлені гасовими лампами, й потішитися перебуванням у натовпі, сповненому патріотичного піднесення. Альберт пішов на рибалку зі своїм друзякою Френком, а Том уже з'їхав із дому й винайняв кімнату на Монкгейт. Лілліан було п'ятнадцять, а Нелл – чотирнадцять; обидві вже працювали. Лілліан влаштувалася пакувальницею на фабрику «Ровнтрі». Коли вона тільки полишила школу, Рейчел влаштувала її у прислужниці, але якогось ранку Лілліан стала на кухні, схрестила руки, задерла підборіддя й заявила, що не збирається ні перед ким колінкувати. Нелл щоночі молилася, щоб сестра знайшла роботу, бо їм дуже потрібні були нові черевики, а Рейчел заявила, що доки Лілліан не почне заробляти, про взуття можна й думати забути. А старі вже геть зносилися, під шкарпетками відчувалася бруківка.

Нелл заробляла копійки – вона допомагала капелюшнику на Коні-стріт; сестри щотижня віддавали все зароблене мачусі, а та неохоче повертала їм кілька мідяків. Утім нові черевики вони таки отримали ще до того, як Лілліан знайшла роботу, бо Лілліан так стомив стан взуття, що якогось ранку вона вийшла з дому босоніж. Рейчел почервоніла від гніву, але нарешті дала їм гроші на обновки – сорому знести вона не могла.

– Можна ми ввечері підемо на ярмарок?

Спитала, звісно, Лілліан. Нелл була така соромлива, що майже завжди просила Лілліан говорити за неї. Рейчел подивилася крізь неї і проігнорувала репліку.

– Скажи «будь ласка», – прошепотіла Нелл сестрі на вухо.

Лілліан скривилася:

– Будь ласка, можна ми ввечері підемо на ярмарок?

– Ні.

– Чому?

– Бо я так сказала.

Рейчел перевела погляд з однієї сестри на іншу, ніби ті були несповна розуму, а тоді підняла гору чистої білизни і вийшла з кухні. Лілліан

схопила зі столу дерев'яну ложку і пожбурила мачусі вслід, але Рейчел не постояла в боргу: дочекавшись, коли дівчата піднімуться до себе в кімнату, повернула ключ у замку й закрила їх усередині.

Вони сиділи на підлозі своєї спальні і зашнуровували нові черевики із м'якої чорної шкіри. Такого шикарного взуття у них іще ніколи не було.

— Вона дізнається, — сказала Нелл, вдивляючись у ще не подряпані носачи.

— Байдуже, — сказала Лілліан, підвелася й відкрила вікно.

Вони ще жили у тісній квартирці на Волмґейт, з видом на брудний двір. Під вікнами їхньої спальні було вогко, пахло помиями, бруківку вкривав слизький зелений мох. Зате посеред двору крізь тріщину між плитами багато років тому проріс бузок — насінину занесло сюди із якогось милого садочка далеко від темного Волмґейту. Кора в нього була груба й порепана, ніби хтось дер стовбур велетенською виделкою, зате квітнув він так само рясно і щедро, як дерева у значно багатшому дворі. Минулого року Лілліан простягла руку з вікна спальні, відламала товсту гілку й поставила у старий глек, і п'яний запах бузку тишив їх іще кілька тижнів.

Нелл розчесала Лілліан і підв'язала їй коси стрічкою, а потім Лілліан віддячила їй тим самим.

— А я думаю, що гілки не витримають нашої ваги, — прошепотіла Нелл, коли Лілліан перекинула ногу через підвіконня.

— Не метушися, Неллі, — прошепотіла Лілліан, уже тримаючись однією рукою за гілку, а тоді відштовхнулася від підвіконня і вхопилася за стовбур.

— Бережи черевики, Лілі! — прошипіла Нелл, коли Лілліан поповзла деревом униз.

Коли вона сьгнула землі, то гукнула:

— Давай, Неллі, це легко.

Неллі вже сиділа на підвіконні, але потім відсахнулася: вона здавна боялася висоти, і від погляду вниз у неї замаячіло в голові. А спинив її не страх висоти, а думка про гнів Рейчел, коли та дізнається, що сестри порушили заборону. Нелл жалібно потрусила головою.

— Не піду я, Лілі.

Хай скільки Лілліан вмовляла і благала, усе марно, тож урешті вона сердито пирхнула:

— Ну ти й боягузка, Неллі! Ти як собі знаєш, а я піду!

І вона не озираючись перетнула двір і зникла з поля зору. Нелл довго стояла перед відкритим вікном. Теплий травневий вітерець ніс у двір гомін людей, що святкували завершення війни.

Лілліан повернулася із розпатланим волоссям, обдертими черевиками і тріумфальною посмішкою, вже коли сльози у Нелл давно висохли, а на стемнілому небі виткнулися перші зорі.

Нелл відкрила їй вікно і допомогла перелізти через підвіконня.

Лілліан витягла з кишені паперовий пакетик карамельок і поділилася з сестрою.

— Дуже гарно було, Нелл, — сказала вона, сяючи очима.

Уночі здійснювся вітер і почався дощ. Нелл прокинулася від того, що гілка бузку стукала у вікно спальні. Вона лежала у півтьмі, широко розплющивши очі, і слухала, як поруч мирно дихає Лілліан. Нелл хотіла бути як Лілліан. Дощ і стукіт у вікно гучнішали, вітер посилювався, а Нелл здавалося, що вона вже не засне.

Розділ дев'ятий

1964. Канікули!

Ну, поїхали! Не до чарівника Смарагдового міста, звісно, зате на канікули.

— Ну, поїхали! — радісно сповіщаю я Патріції.

— Замокни, Рубі!

Замокнирубі, замъкнирубі. Можна подумати, що у Світі За Патріцією мене так і звати. Вона діловито малює непристойні анатомічні схеми на запітнілих вікнах машини. І всередині, і зовні машини холодно й воґко, і така погода нічого доброго для наших канікул не звістує. Роки, коли ми винаймали квартиру у Брідлінґтоні чи Вітбі, уже минули, і тепер на нас чекають екзотичніші місцини (Сіджас, Північний Вельс), а почнемо ми з чи не найекзотичнішого місця — Шотландії!

Ба більше, подорожуємо ми конвоем чи бодай тандемом — наш караван із двох верблюдів очолює блакитний «форд консул класик» наших сусідів і друзів, Роуперів. Банті прекрасно грала б у покер, судячи з того, як вправно робить незворушне лице, коли Джордж висуває цю ідею, «побазикавши» з містером Роупером над живоплотом-муром між нашими приміськими фортецями. Ми з Банті саме згодовуємо тостеру різну випічку — пампушки, здобні булочки, кекси і так далі — коли із саду заскакує Джордж, наносить багна у дім і заявляє:

— Я тут поговорив із Клайвом — що ви на те, аби влітку поїхати на канікули з Роуперами?

Банті вмиє натягає свою посмішку й перепитує:

— З Роуперами?

Саме в ту мить із тостера вилітає пампушка.

— З Роуперами, — нажахано повторю я, підскакуючи, щоб упіймати здобу.

— А чом би й ні? — життєрадісно каже вона, змазує пампушку маслом і пропонує Джорджеві.

Він відмовляється і йде мити руки у кухонній раковині. Банті така приголомшена, що навіть не лає його за доріжку брудних слідів на червоно-білих вінілових плитах, як у схемі з підручника (чи підніжника) Артура Мюррея з танців. Спостережливіший чоловік одразу зрозумів би, що йому наставляють роги.

Інколи у задньому вікні машини Роуперів, як чортик із табакерки, з'являється Кеннет і починає корчити гримаси — то очі скосить, то язика висолопить, то вуха заткне пальцями. Жіноча половина родини Леннокс стоїчно його ігнорує. Банті вдячна долі, що у неї немає сина, і поведінки Кеннета не розуміє, а ось Джордж не стримується й озвучує свій вердикт:

— Маленький йолоп і засранець.

Джорджу не можна відволікатися на Кеннетові витівки — усі його зусилля скеровано на те, щоб не відстати від Роуперів. Ми шалено боїмося втратити їх із поля зору, бо тільки командир нашої ескадрильї знає, як доїхати до Шотландії, і Банті час від часу починає битися в паніці й волати:

— Він когось обганяє! Давай швидко вмикай фари!

Най Бог береже будь-яку машину, що посміє затесатися між нами й Роуперами, бо Банті спопелить її силою думки.

Та все ж краще сліпо їхати за Роуперами, ніж здатися на ласку Банті, навігатора нервового і непевного: «B125, B126 — яка різниця», а тоді останній аргумент: «А мені звідки знати, що написано на знаку, це ж ти у нас водій». Вона блукала б, навіть якби за одним плечем у неї був духовний провідник, а за другим — інструктор із безпеки на дорогах. Утім містерові Роуперу, здається, ведеться не краще: він кружляє передмістям Карлайла, як літак, що заходить у мертву петлю (див. примітку (ix)).

— Що за фігню він робить? — плюється Джордж, коли ми знову виїжджаємо на кільцеву розв'язку, яку об'їхали вже щонайменше двічі.

— Он знову та закусочна, де дають рибу і картоплю фрі! — зауважує Банті.

— І гараж той самий — що він собі надумав? — Джордж трясє головою і з гіркотою людини, яка знає, що буде далі, додає: — Я так і знав, що треба через Ньюкасл їхати.

— Раз ти це знав, розумака, то чому не сказав?

Думаю, мати чинить нерозважливо, публічно заступаючись за коханця. Я краєм ока зиркаю на Патрицію, аби з'ясувати, що вона думає, але вона й далі діловито увічнює Камасутру на запітнілому вікні. На мою думку (яка, звісно, нічого не варта, тут у мене ілюзій немає), це доволі інфантильна поведінка, хоча й не настільки, як у Банті, яка вже вимагає, щоб Джордж спинив машину і випустив її. Дивовижно, як прогресує суперечка, варто на мить відвернутися.

— І що ж ти зробиш? — шкіриться Джордж. — Підеш із Карлайла додому пішки?

Проте відповіді Джордж не почує, бо містер Роупер раптом блимає фарами, про що негайно сповіщає Банті.

— Він сповільнюється! Він зупиняється! — верещить вона, і Джордж тисне на гальма так різко, що в мене ледь мозок із черепа не вискакує.

— Чорт забирай, — зі злістю каже Патриція, не звертаючись ні до кого конкретно.

Інколи мені хочеться виплакати. Я заплющую очі. Чому ми зроблені так недосконало й не можемо заплющити ще й вуха? (Мабуть, бо в такому разі ми їх ніколи не розплющували б). Може, якось можна прискорити еволюцію й виробити повіки на вухах?

Джордж і містер Роупер проводять консилиум на узбіччі й вертять мапу навсібіч, доки не доходять консенсусу. Банті закипає, але не полишає пасажирського сидіння — тепер вона люта і на свого нетямкого чоловіка, і на свого нетямкого коханця. Крістіна висовує голову з вікна й махає нам. Два тижні в товаристві Крістіни Роупер без надії вийти раніше за добру поведінку — перспектива безрадісна, адже вона поводить себе зі мною як із рабинєю. Якби ми жили в давньому Єгипті, то вона вимагала б, аби я звела їй піраміду. Я слухняно махаю у відповідь. Немовляти Девіда не видно, може, його спакували з багажем.

Ну, поїхали! Знову.

— А коли ми поїмо? — канючу я.

— Поїмо? — вражено перепитує Банті.

— Так, поїмо, — саркастично пояснює Патриція. — Їжа, їсти — чула про таке?

— Не смій так говорити зі своєю матір'ю! — гарикає Джордж, дивлячись на Патрицію у дзеркало заднього виду.

Та сповзає нижче, щоб її відображення не було видно, і раз у раз бурмоче:

— Не смій так говорити зі своєю матір'ю.

Тепер Патриція зачісується так, що волосся обрамляє лице густими рівними завісами. Вона відкрила Джоан Баез ще до того, як та потрапила у верхівки рейтингів, що, на мою думку, свідчить про її просунутість. Останнім часом сестра багато говорить про «несправедливість» і «расові упередження» (звісно, в Америці, бо, на прикрість Патриції, у нас, у Йорку, кольорових майже нема. На ранкових учнівських зборах у школі імені королеви Анни всі бліді як тісто. Найближче, що в нас є — це Зузанна Гессе, дуже розумна учениця за обміном з Німеччини. Патриція весь час її підстерігає й розпитує, чи не почувається та дискримінованою). Я, звісно, цілковито підтримую Патрицію в боротьбі з несправедливістю, а ось Джордж каже, що їй варто зосередитися на підготовці до випускних іспитів. Вона недавно «послала» Говарда, що може пояснити нечувану доти меланхолію. А може, це природна еволюція її особистості.

Якийсь час ми граємося у «А бачиш...» — А бачиш червону машину? А бачиш телефонну будку? Ти взагалі щось бачиш? Десь на південь від Глазго ми з'їжджаємо з траси і спиняємося в якомусь готелі пообідати. Мандруючи машиною, ми зазвичай обідаємо заготовленими нашвидкуруч бутербродами, але цього разу все серйозніше. Банті чепуриться, перш ніж вийти з машини — врешті-решт, вона зараз пообідає в готелі зі своїм коханцем, романтика, що не кажіть, навіть попри обтяжувальні обставини у вигляді ще одного чоловіка, дружини і п'яти дітей. Стривайте, когось у цьому списку бракує. Я розгублено повертаюся до Патриції.

— А де ми поділи Жмутика?

— Жмутика?

Ми обоє повертаємося до матеріної потилиці. Банті розглядає себе у дзеркальці на пудрениці, так що ми бачимо не лише потилицю, а й фрагменти обличчя.

— Що ти зробила зі Жмутиком? — хором питаємо ми.

— Із собакою? — тон у неї недбалий, що завжди звістує небезпеку. — Не хвилюйтеся, із ним ми розібралися.

Патриція насторожується.

— Що значить «розібралися»? Як Гітлер із євреями?

— Не мели дурниць, — каже Банті тоном, до якого завжди вдається, коли думає, що ми забагато комизимосся, і малює в себе на лиці осяйну посмішку фахової розпусниці.

Розмову уриває Джордж: він стукає у вікно і каже, щоб ми поквапилися, бо не можна стирчати в готелі весь день.

— Можна, — каже Патриція. — І сьогодні можна, і завтра можна, і так далі до кінця світу.

— Заради Бога, Патриціє, — Банті різко закриває пудреницю. — Іди собі.

Опущу завісу милосердя над ланчем — досить сказати, що «домашній томатний суп» був зі смаком консервів «Гайнц», а Банті й містер Роупер пускали один одному бісики, спершу стримано, а потім просто-таки хтиво, тільки, здається, ніхто, крім мене, цього не помічав. Ми з Банті ніколи не говорили про те, що я застукала її в гаражі in flagrante з містером Роупером. Це зрозуміло — бо, врешті, що тут скажеш? Не говорила я про це і з Патрицією, бо Патриція не йде на діалог, тож не певна, чи вона знає про материн перелюб.

Ми знову забуваємося в наш старенький «волзлі», і ну, поїхали! Тільки це фальстарт, бо ми майже одразу спиняємося знову («Чому він сигналізує? Стій! Стій»), щоб Кеннет поблював на узбіччі (неестетична рожева melange завдячує кольором здебільшого томатному супові), але потім ну, поїхали! — знову.

На жаль, коли ми доїжджаємо до окружної Глазго, наші мізки досі перетравлюють обід, що, напевно, пояснює, чому ми з таким трудом просуваємося до центру. У цій пекельній мандрівці полишаємо не лише надію, а й добрі манери.

— А казали, що він — сраний пілот Королівських повітряних! — з огидою сичить Джордж, коли Роупери кліпають спершу лівим поворотником, а потім правим, і ми починаємо, як шаленці, кружляти по Сокіголл-стрит, ніби ми прикуті ливною гарпуна до Мобі Діка, а не їдемо за «консулом класік» 1963 року випуску. — Як він Дрезден знайшов? Він навіть у супермаркеті заблукав би.

— Ти теж у супермаркеті заблукав би, — каже Банті, клацаючи зубами, як ножицями.

Справжня буря починається тоді, коли Роупери відриваються від нас на світлофорі при початку Сокіголл-стрит, і Банті в розпачу волає:

— Ми їх втратили, тепер ми їх втратили!

У ту мить я вирішую, що треба прикинутися мертвою. Патриція, як я зауважую, уже давно прикидається коматозником.

Після Думбартона стає трохи легше, і до самого Кріанларіка ми безжурно їдемо по трасі. Патриція розважає нас, уголос читаючи «Тристрама Шенді». Банті неспокійно переминається на передньому сидінні, бо їй уся проза XVIII століття звучить як порнографія, і вона повірити не може, що цей текст є у списку до екзаменів. Вона раз у раз озирається на нас, щоб перевірити, чи ми не сміємося над непристойними жартами, і при цьому геть не помічає геніталій у дусі Кам'яної доби, якими Патриція прикрасила заднє вікно. Патриція просто-таки одержима біологією людини.

Кріанларік губиться за пеленою дощу, і лише проїхавши за ним кілька миль, ми розуміємо, що звернули направо, а мали наліво:

— Що він робить? Він повертає, він повертає!

Де Шотландія? Що таке Шотландія? Може, Шотландія — це і є дощ, що згустився й набув форми будинків і пагорбів? Може, це туман, із якого проступають придорожні кафе із назвами штибу «Кухня крофтера»? («Не давай цього малому, Крістіна, його знудить. Ну ось, що я тобі казала?») Хтозна. Місце, до якого ми ідемо, носить назву штибу «Ох-на-кок-а-лікі». Роупери і наші батьки спокусилися брошурою під п'янкою назвою «Канікули на шотландській фермі», тож у них перед очима постають гарячі коржики і пундики, на яких плавиться солонувате масло, золоте, як сонце, і густа каша на парному молоці.

Ледве я встигаю поринути у тривожну дрімоту на незручному, кістлявому плечі Патриції, як ми знову зі скреготом гальмуємо.

— А цього разу чого?

— До вітру! — волає містер Роупен і безпорадно вибачливо жестикулює, доки «Гарріет» витягає немовля Девіда з машини і тримає над порослим травом узбіччям. З нижньої частини його тіла цебенить рідина кольору слабенького чаю.

— Не розумію, чого вона вважає за потрібне виставляти такі речі на загальний огляд, — бридливо каже Банті. — У неї й акцент снобський, і в закритій школі побувала, — («Пошли туди мене, — бурмоче Патриція, — будь ласка»), — але насправді вона справжня нетіпаха.

Нетіпаха! Яке чудове нове слово.

— Нетіпаха, — шепочу я Патриції, смакуючи нову знахідку.

— Так-так, нетіпаха, — твердо повторює Банті. — От вона хто.

— Не хвойда, значить, на відміну від тебе? — каже Патриція достатньо голосно, щоб її почули, але недостатньо голосно, щоб повірили власним вухам.

Якийсь час триває напружена тиша, але десь на рівні Долмоллі Патриція заводить пісні зі «Співаника Патриції Леннокс», у яких незмінно фігурують ніжні дівчата, мертві профспілкові діячі, зрадливі коханці та цілі крми людей, що заходяться плачем і зазнають різні «біди», і під цей супровід ми й котимося далі у цілком доброму гуморі. Банті зривається, допіру коли ми завиваємо «покрооооови» — невже ми не розуміємо, що це пісня про перелюб? Вона гукає «Заткніться нарешті» і вручає нам чипси зі смаком сиру й цибулі, щоб ми нарешті змовкли.

Дорога стає вужча, а погода — вогкіша. Повітря, здається, темніє, хтозна, через дощ чи через наближення вечора. Ми обережно прокладаємо собі шлях крізь надвечірні сутінки, ніби крізь ворожі лави, що намагаються сповільнити наше просування. Ми знову рвучко гальмуємо («Повірити не можу!») і зітхаємо, коли Кеннет бреде до куша дроку, на ходу розстібаючи сірі фланелеві шорти.

— Чому він не сховався, коли вони зупинялися раніше? Вона що, головою не думає?

Банті видихає ротом, як тягловий кінь. Крістіна вибирається з машини і йде в куші за братом, а місіс Роупер знову піднімає немовля Девіда, як чайник.

— Вони ж сходили у готелі? — уточнює Банті й порхає, ніби не вірить, які слабкі сечові міхури у Роуперів. (Під керівництвом Банті у нас сечові міхури як чугунні).

— Важить не мета, — мрійливо каже Патриція, — а мандрівка.

(Вона читає не лише «Тристрама Шенді», а й «У дорозі», тож не дивно, що вона виробила дзен). Аж ось ну, поїхали! Уже вкотре — стежкою із жовтої цегли чи бодай сумнівною дорогою з однією смугою.

— У цієї дороги хоч номер є? — питає Джордж, згорбившись над кермом, щоб було краще видно. — Хоч би фари країні увімкнув!

І люто блимає фарами.

А тоді на безіменній і безномерній дорозі з'являється чергова небезпека — вівці!

— Та ці засранці повсюди! — у жасі гукає Джордж.

Банті стежить за вівцями («Прямо по курсу! Обережно! Ота переходить дорогу! Не спускай ока з тієї зліва!»).

Патриція втомилася від «Тристрама Шенді», тож ми знову беремося грати у «Я бачу...» — тільки тут не видно нічого, крім овець.

А тоді стається біда, де її не чекали, себто не через овечий слалом: у Роуперів спускає шину.

— От бачиш! — тріумфує Джордж, якому Банті вже кілька тижнів торочить, наскільки у Роуперів машина краща, ніж у нас (що правда).

Банті тільки мотає головою й уїдливо каже:

— Шину в кого завгодно може спустити.

— Такий він, життєвий шлях, — каже Патриція з усмішкою, гідною Будди.

Джордж неохоче вилазить із машини й допомагає містерові Роуперу поміняти колесо, чи то пак, колесо міняє містер Роупер, а Джордж подає йому інструменти, як медсестра на операції. Банті й собі виходить подивитися, як Джордж плутає гайкові ключі, а містер Роупер мужньо і шляхетно приймає виклики долі. («Молодець, Клайве!») Тим часом Кеннет гасає навколо, розкинувши руки, і гуде — це він прикидається літаком, твердокрилою комахою чи, може, і тим, і тим.

— Слава Богу, що в мене дівчатка, — каже Банті, коли сідає назад у машину (і це — єдиний раз, коли вона висловила вдячність за наше існування). Джордж залазить на водійське сидіння й ну, поїхали! Знову.

Ми, поза сумнівом, уже наближаємося до нашої Мекки — проминувши кілька хуторів із назвами штибу «Ок-на-кок-на», ми нарешті знаходимо потрібне село. Ми звертаємо наліво, розвертаємося назад, звертаємо направо, знову розвертаємося назад і повертаємося до з'їзду наліво, куди рушили спочатку.

— Чорт забирай, — втомлено каже Джордж, уже вкотре розвертаючись у три прийоми, а Банті обурено махає руками.

А потім знову ну, поїхали! — цього разу вже востаннє. Ми трусимося і брѳохаємося незаасфальтованою дорогою, доки не в'їжджаємо на болотисте подвір'я, де розлючено квохчуть кури. З одного боку стоїть довга низька прибудова, з іншого — старий сарай, а з третього — велика квадратна будівля із сірого каменю. Це і є обіцяна ферма. Пекельні канікули ось-ось почнуться!

Мешканців ферми, що стане нашим прихистком на наступні два тижні, звати фон Ляйбніц — як на мене, прізвище не дуже шотландське. Може, треба було обрати у брошурі якихось Макаллістерів, Макбетів, Маккормаків, Макдейдів, Макюенів, Макфадденів, так хоч би Макляйбніців, аби тільки прізвище починалося на «мак», а не «фон». Згодом ми встановлюємо, що містер фон Ляйбніц («Звітть мене Гайнріх») — німецький військовополонений, якого послали працювати на фермі, де він і лишився, побравшись із вдовою фермера, місіс фон Ляйбніц чи Ейлін Макдональд (так її звали до того, як загинув у Північній Африці чоловіка замінив ворог). Унаслідок цієї історії й того факту, що місіс фон Ляйбніц народилася в Абердині, сімейство почувається чужинцями в Ок-на-кок-а-лікі. Можливо, саме це пояснює їхню сувору вдачу.

— То це була ферма старого Макдональда, як у пісеньці? — жартує Джордж, вислухавши їхню історію, але фон Ляйбніци дивляться на нього з кам'яними обличчями. У них узагалі немає почуття гумору — порівняно з нашими господарями навіть Банті дотепниця. Вони поєднали пруський відчай із пресвітеріанською суворістю, і вийшла нездоланна комбінація. Це високе, жилаве, випростане, суворе подружжя явно вважає відпочивальників істотами легковажними і слабосилими. Може, вони й мають рацію.

Зі спальнями виникає стільки клопоту, що мені згадуються таксономічні дискусії щодо будови духовного світу. Як нас групувати? Хлопчики до хлопчиків, дівчатка до дівчаток? Роупери до Роуперів, Леннокси до Ленноксів? А що ж дорослі — подружні пари разом? Чи ні? Місіс Роупер командує, доки Банті пускає бісики містерові Роуперу.

— Тобі допомгти, Банті? — мрійливо питає він і тягнеться до її валізи.

Їхні пальці торкаються і завмирають на нестерпно довгу мить, доки їх не розділяє Патриція, яка кидається вгору сходами, схопивши на ходу валізу.

Місіс Роупер запроторює всіх дівчат у кімнату на горищі, де пахне пліснявою, і Патриція притьмом займає односпальне ліжко, тож мені лишається ділити двоспальне з Крістіною, яка по півночі вимагає, щоб я

посунулася, хоча я й так сплю на краєчку, а ще півночі скрегоче зубами й бурмоче уві сні.

Уранці ми збираємося за довгим дубовим столом у холодній темній їдальні. На перший сніданок нам подають охололу солонувату кашу без молока й цукру (на обурення Патриції), а потім — по скибці бекону на брата і по гірці холодних печених бобів. Так у в'язниці їдять, а не на канікулах.

— Холодні боби? — дивується Банті.

— Може, у шотландців так заведено, — припускає містер Роупер, і додає: — Чи у німців.

Саме в ту мить Патриція вискакує з-за столу, сповіщає всім, що зараз виблює, і дотримується свого слова, навіть не добігши до дверей («Гайнріху, неси-но ганчірку, дівча виблювало!»). А вона-бо ще й не поснідала! Не минуло й 24 годин, відколи почалися наші канікули, а троє людей уже виблювало. Скільки ще разів це повториться? (Багато).

А далі канікули йдуть псу під хвіст. Зайнятися на фермі нічим — можна спостерігати за п'ятьма коровами, що їхнє молоко потрапляє на комбінат, а не нам у кашу, можна дражнити чотирьох курок, що їхні яйця потрапляють до просмоленого барильця, наповненого силікатом натрію, можна розглядати вогкі, прибиті дощом поля ячменю, а поза тим розваг нема, як не рахувати овець, що розсипалися, як грудки вапняку, пологими горбами, порослими бурувато-зеленими травами й папороттю.

А справжня Шотландія (готуючись до канікул, я прочитала «Роб Роя», «Вейверлі» й «Единбурзьку в'язницю») простягається вдалині, за пагорбами й за обрієм, як у пісні, за дальнім краєм ділянки фон Ляйбніців, де бузок і багрянець зустрічаються з видноколом і перетікають у небо, підбите колючим лісом кольору зеленого скла.

— Аха, — каже містер фон Ляйбніц, який сьогодні балакучіший, ніж зазвичай, — то частина штародафнього Каледонського лісу.

У мене стискається серце, бо це вже більше схоже на Шотландію Скотта.

(— Правда ж, цікаво, що шотландця звали Скоттом? — пробую я зав'язати розмову з місіс фон Ляйбніц, коли мене кидають під її наглядом Чорного вівторка, про що, на жаль, більше далі.

На що та тільки й каже:

— А ти в нас дівчатко цікаве, ага?

Бо сама вона не читає нічого, крім «Порадниць»).

Ми з подивом виявляємо, що опинилися геть далеко від моря, і починаються дискусії, хто в цьому винен — Джордж знову таврує географічну нездалість містера Роупера, а Банті відстоює честь свого коханця. Дорослі розробляють кілька вилазок до моря та інших «історичних та архітектурних

пам'яток» — місіс Роупер захопила путівник. Перша поїздка буде до містечка Форт-Вільям через славетне поселення Гленко.

— Чому воно славетне? — питаю я у місіс Роупер, яка однією рукою тримає путівник, а іншою розмахує закаляним за ніч підгузником немовляти Девіда.

— Бо там була бійня, — обтічно каже вона.

— Через бійню, — переказую я Патриції.

— Прекрасно, — з насолодою каже вона.

— Ні, ні, — поквацим уточнюю я, — бійня була давно.

Але по очах Патриції видно, що вона думає не про Кемпбеллів і Макдональдів, а про Роуперів і Ленноксів. Чи, може, лише про Ленноксів.

На в'їзді до Гленко збираються грозові хмари — і буквальні, і метафоричні.

(— Ага, — підтверджує згодом місіс фон Ляйбніц, — те ваше Гленко — мокрадло на мокрадлі).

По обидва боки від нас загрозливо темніють горби, але ми прибуваємо до Форт-Вільяма без пригод і масакр, щоб насолодитися умитими дощами принадами. Ми одразу гулькаємо в чергову «кухню», цього разу «гірську», де повно людей і стільців, промоклих плащів і вогких парасоль, а агресивне сичання кавоварки заглушає розмови. Дорослі, як вони себе комічно називають, замовляють каву у скляних чашках. Банті всміхається містерові Роуперу понад червоною жерстяною попільничкою й питає:

— Цукру, Клайве? — і простягає йому глечика з нержавійки, ніби в ньому не коричневий цукор, а золоті яблука Афродити.

— Дякую, Банті, — каже він, і вони завмирають, усміхаючись одне одному. Решта заворожено дивиться, як він мішає цукор — один оберт, два, три, чотири, п'ять — доки місіс Роупер раптом не каже:

— Ти ж п'єш каву без цукру, Клайве!

Це вириває нас із задуми.

Патриція обережно сьорбає воду, я замовляю чай, Крістіна — молоко, Кеннет — фанту, а немовляті Девіду дозволяють поласувати банановим мілкшейком, який місіс Роупер переливає у дитячу чашечку. Банановий мілкшейк — хворобливого жовтого кольору, який не має нічого спільного із фруктами, тож мене анітрохи не дивує, коли малий уже за кілька хвилин випльовує більшість цього місива. Патриція поквацим зникає за дверима, позначеними як «Дівоньки», але, з гордістю мушу доповісти, більшість допиває свої рідини без ексцесів.

Тут ми виявляємо, що забули путівник у Ок-на-кок-а-лікі, і понуро блукаємо вулицями, вишукуючи якісь архітектурні чи історичні пам'ятки, доки врешті не вибрідаємо на «Гайлендську сувенірну крамничку», де

скупуємо масу непотребу, оздобленого вересом і будяками, хоча особисто я в захваті від свого «Ілюстрованого кишенькового путівника шотландськими тартанами», попри те, що добру половину орнаментів подали у чорно-білій версії. Ми здуру накупуємо солодошів – ірисок на віскі, льодяників – кислих сливок (продавчиня запевняє, що це такі традиційні шотландські ласощі), єдинбурзьких камінців і довгих канатів лискучої локриці. Несподіваний і болючий серпневий град змушує нас прийняти рішення відступити з форту – ми відходимо до парковки, щоб навпростець повернутися до ферми.

На зворотному шляху ми поїдаємо свіжопридбані солодоші замість обіду, й уже незабаром Роупери з'їжджають на узбіччя («Він гальмує!»), щоб немовля Девід забризкав жовтою банановою блювотою траву, а за дві хвилини відтоді, як ну, поїхали! вдруге, спиняємося вже ми, бо дівоньку знову вивертає. Навіть непохитна місіс Роупер мусить «подихати свіжим повітрям» під низьким небом Гленко.

– Бідолашна Гарріет, – каже Джордж, від чого Банті втуплюється в нього з німим зачудуванням, бо «Бідолашна Банті» він ніколи в житті не казав.

Проте Банті не встигає висловити подиву, бо Патриція тихо стогне, і доводиться знову гальмувати.

Я співчутливо тягну:

– Ніхто не знає лих твоїх, Патриціє.

– Замовкнирубі.

Воно й не дивно, що минає кілька днів, перш ніж ми зважуємося на чергову вилазку, а тим часом знаходимо собі інші розваги – кілька разів ходимо подивитися, як доять корів, а Патриція заводить дружбу з однією куркою. Вечорами ми вдаємося до старосвітських забав. Наприклад, на фермі знаходиться піаніно, геть неналаштоване, і Крістіна розважає нас своїми своєрідними версіями пісеньок «Мій милий за океаном» і «Дім, любий дім» (ми з Патрицією ніколи не розуміли популярності цієї мелодії). Читва теж доста: скорочені перекази романів від «Рідерз Дайджесту» і замашна Біблія у чорній шкіряній палітурці, така велика, що нею вбити можна. Ми, звісно, граємо у снап, а місіс Роупер учить нас пікету. Попередні гості лишили детективну настільну гру «Доказ», у яку ми часто граємо, тільки вона не послаблює смертовбивчі потяги, а, здається, зміцнює. Із цього ви, звісно, зрозуміли, що chez фон Ляйбніц не має телевізора, тож у нас вивільняється чимало часу, аби спізнати всі принади життя у родині на два ядра.

Ми проводимо кілька відносно безжурних днів на Бездонному озері.

– Точно бездонному? – уточнює містер Роупер.

– Ага, дна нема, – запевняє містер фон Ляйбніц.

Насправді це радше ставочок, затиснутий між обсипаними вівцями пагорбами, чорний, як грудка локриці, що й наводить на думки про незглибиму безодню.

Містер фон Ляйбніц позичає нам вудки, тож місіс Роупер, містер Роупер і Джордж витанцьовують на березі, але піймати нічого не вдається. Мабуть, уся риба втекла до Австралії. Тим часом немовля Девід лазить навколо, як велика обридлива комаха, а Патриція скулється у траві, читає «Гамфрі Клінкера» й люто зиркає на малого щоразу, як він наближається.

Банті кружляє навколо озера, закидаючи замість вудочки багатозначні погляди. Попри те, що її любовним пригодам серйозно перешкоджає присутність місіс Роупер, вона знову і знову підходить до містера Роупера. Дивовижно, скільки разів на день вони натикаються одне на одного, торкаються пальцями, потягнувшись по чашку, чи штовхаються, намагаючись одночасно пройти у двері, ніби містер Роупер – магніт, а Банті – металева стружка.

Крістіна намагається захомутати мене в ігри, які сама вигадує. Усі вони засновані на припущенні, що ми – коні. Кінських забав уникнути складно, моя єдина надія на порятунок – поскакати світ за очі у найближчі горби і сподіватися, що вона мене не наздожене. Зрідка мені вдається втекти, коли вона відволікається на Девіда («О Боже, а де ж немовля?») чи Кеннета, який вмовляє її допомогти перевірити, чи справді озеро бездонне («Кеннете, вилазь із води негайно!»). Мені здається, що найкращий спосіб перевірити глибину – пожбурити Кеннета у воду.

Я намагаються триматися від озера чимдалі, бо мені біля нього тривожно. Щоразу, як я підходжу до води заблизько, мені здається, що воно намагається мене засмоктати у нескінченну пільму. Щось воно мені нагадує, ось тільки про що?

Нам випадає кілька погідних днів («Довго ся погода не протримається», – похмуро каже містер фон Ляйбніц, мотаючи головою, і місіс фон Ляйбніц погоджується: «Так, наступного тижня за це поплатимося»), тож прогулятися горбами й долинами до озера видається цілком привабливою перспективою. Якогось спекотного і ясного дня я відриваюся від Крістіни, вибігаю на вершечок найвищого пагорба над озером і, засапавшись, мов кінь на перегонах, падаю в жорстку траву, колючу, як солом'яний матрац. Унизу виблискує вода, що береже свою бездонну таїну, а навколо неї бездумно рояться люди. Удалині порослий вересом виднокіл зливається із безкраїм блідим небом, на якому ні цяточки, як не рахувати канюка, що висить зловісним пророцтвом, і я відчуваю чисте піднесення, несподіваний дар, від якого діра всередині, що лишилася після якоїсь втрати, закривається і затагується. Звісно, ця радість скоро закінчується, бо мене кличуть униз обідати (місіс фон Ляйбніц пакує нам перекус, щоразу такий самий – бутерброди з тушонкою, перестиглі банани, чипси без смаку і м'ятне печиво), а коли ми рушаємо додому, усе повертається до звичного стану. Моє бездонне озеро самоти нікуди не ділося.

Патрицію весь час нудить, а всі інші вже оклигали, тож на понеділок заплановано нову пригоду: вилазку до Обана. Містер Роупер сміється, що гірше, ніж у поїзді до Форт-Вільяма, уже не буде.

По дорозі ми зустрічаємося з уже знайомим випробуванням – треба здолати овечу смугу перешкод і кілометра півтора попетляти за особливо зухвалою тварюкою («Та переїдь ти її!»). Патриція блює у верес.

– Що з тобою не так? – огризається Банті.

– Душа болить? – співчутливо питаю я.

– Замовкнирубі.

Спускаючись до Обана, ми бачимо, що море облямовує світ, а небо над нами стає прозоре і водянисте. При дорозі невідь чому стоїть волинкар у повному строї (я встигаю відзначити, що кілт у нього клану Андерсонів), тож ми в'їжджаємо в Обан під журливий наспів його піброха. І я вже наготувалася тішитися канікулам, аж ні, дорослі починають говорити про «маленьку подорож човником, чи тут треба казати манюню подорож, ха-ха? Після обіду» – містер Роупер сміється й випадково треться об Банті, коли ми заходимо в готельний ресторан із килимом із тартану (клану Макгрегор). На обід ми з'їдаємо по смаженій рибі з картоплею, крім Патриції, яка з'їдає тільки одну ложку й зеленіє, як вода у затоці.

Паром до острова Малл відпливає гордовито, як *grande dame*, доки ми намагаємося впакуватися у власне судно – крихітку «Бонні Блубелл», рибальський човник, що не заслужив права називатися повноцінним човном. Ми знайшли його під знаком, на якому було написано «Подорожі затокою», а нижче «Власник – містер А. Стюарт». Джордж гукає:

– Дональде, аді, де штани подів?

Містер Стюарт дивиться на нього із нищівною сумішшю жалю і зневаги.

Нічого страшного, – запевняю я себе, всідаючись обіч Патриції на сидіння з дощок. Погода, врешті, добра, а затока невелика. Мотор робить дир-дир-дир, і ну, поїхали! Якби її не засліпила любов, Банті на такий човник і не ступила б, але навіть у зміненому стані вона швидко усвідомлює масштаб помилки. Коли ми виїздимо із затоки, вона блідне й шепоче:

– О ні.

– Що сталося, Банті?

У голосі в містера Роупера бринить щира тривога, і він прихиляється до неї. Місіс Роупер і Джордж нашорошують вуха від інтимної нотки в його голосі, але місіс Роупер одразу відволікається на немовля Девіда, якому забaglлося знову прикинутися чайничком. А ось Джордж починаючи з тієї миті вже не розслабляється й назирє за коханцями, як яструб.

Щойно ми полишаємо затоку, вода, доти рівна, як скло, змінюється й починає брижитися від хвиль. Море вже не блакитне, як незабудка, а винно-темне, закипає біда. Вітри штовхають і торсають човника з відважними морями.

– Бідолашна Банті, – каже містер Роупер, коли вона вивергає рибу і картоплю за борт.

Я прекрасно розумію, як вона почувається, бо мій шлунок і собі витанцьовує гірські танці. Патриція сповзає на дно човна, і я підсовуюся до неї ближче. Коли я стискаю їй долоню, вона без вагань відповідає мені тим же. Так ми і тримаємося одна за одну в німому жаху.

— Просто вітерець манюній, — гукає містер Стюарт, що нас анітрохи не заспокоює, особливо містера Роупера, який і собі волає, намагаючись перекричати вітер:

— Манюній чи не манюній, але, друже, щось цей човник не створено для вітрів.

Не знаю, у чому тут річ: може, в англо-імперіалізмі в тоні містера Роупера, а може, у тому, що насправді наш капітан належить до розвиненішого виду з повіками на вухах. Хай там як, слова містера Роупера пролітають йому повз вуха, і він пливе просто в бурю.

Місіс Роупер зайнята немовлям Девідом, який обмочився й розкричався, Крістіною, яка стогне й хапається за живіт, і Кеннетом, який звисився через борт, явно намагаючись зміряти глибину власним тілом. Містер Роупер навіть не поривається допомогти дружині: натомість він підсовується до Банті, так що човен загрозливо перехиляється між Сциллою Джорджевих ревнощів і Харибдою Обанської затоки.

А тоді я починаю кричати, саму себе налякавши, страшний крик розпачу здіймається з бездонного озера в мені, з місця без назви, координатів і краю.

— Вода, — ридаю я Патриції в ший, — вода!

Вона робить усе що може, аби мене заспокоїти.

— Розумію, Рубі...

Але решту її слів відносить вітер.

Бодай дитяче ридання переконує містера Стюарта з великим трудом розвернути човен і рушити до безпеки, до суші.

* * *

Проте від шторму ми ще не порятувалися. Того вечора місіс Роупер лишається нагорі з Крістіною: всім іншим на суші стало краще, а Крістіні — ні. Містер Роупер вкладає немовля Девіда спати, а тоді спускається до решти товариства, щоб пограти в «Доказ». Він займає місце біля Банті й підсовує свій стілець упритул до неї. Вони весь час гиготять і випадково торкаються руками, доки у вирішальний момент у грі Джордж нарешті не зривається. Міс Скарлет (Банті) і Преподобний Грін (Клайв) занадто часто

усамітнюють в Тюдорівському завулку, так що Джордж урешті скидає маску й вибігає з кімнати.

— Це ж треба, — каже Банті, — які ми ніжні.

Незабаром після того відбувається кілька драматичних подій у темпі, властивому хіба що дешевому фарсу. Після поспішної Джорджевої капітуляції міс Скарлет і Преподобний Грін виходять із гри, і далі їх застукують у їдальні, де, нездатний більше тамувати пристрасть, містер Роупер злягається з нашою матір'ю просто на дубовому столі. Я прибігаю туди на бойовий клич Джорджа:

— От курва!

Природно, на місце злочину прибігають ще й містер і місіс фон Ляйбніци. На той час зрадлива пара вже набула вертикального положення і встигла вдягнутися, але всі, мабуть, бачать, що на бежевому светрі Банті горить багряна буква «А». Джордж доволі безпорадно здійснює боксерські жести в напрямку містера Роупера, почервонілого й розлюченого, а Банті вдає, наче вона взагалі не там.

— Є проблем? — питає містер фон Ляйбніц у спробі розборонити гостей.

Містер Роупер обертається до нього й гарчить:

— А ти, нацик, не лізь!

Як можете уявити, фон Ляйбніци від цього не в захваті. Я роззираюся в пошуках Патриції — ану ж бо вона виступить проти несправедливості? Та, на мій подив, вона тільки спостерігає, зіпершись на одвірок із кривуватою посмішкою. Банті нарешті знаходить собі папужку-відбувайла й роздратовано кидає доньці:

— А ти не горбся, Патриціє!

Ніби буча здійнялася саме через поведінку Патриції. Патриція користується миттю, аби озвучити чи не найбільш вдалий зі своїх non sequiturs: вона посміхається, стенає плечима, а тоді знущально тягне:

— Взагалі-то, мамцю, я прийшла сказати, що я вагітна.

Чи можна переплюнути таку заяву? Ще б пак, місіс Роупер може і не таке. Вона влітає в кімнату, як грінка з тостера, й волає:

— Рятуйте! Рятуйте! Кличте швидко!

Виявилося, що це просто апендицит, себто невелика біда, хоча бабуся й розповідала, що її перший наречений помер саме від апендициту. Хай там як, Крістіну відвозять швидко до Обану, де підступний орган негайно видаляють. Наступного дня ми перегруповуємося: місіс Роупер, Джордж і Кеннет лишаються в Обані при госпіталізованій Крістіні, а моя мати, містер Роупер і немовля Девід блукають пагорбами в пошуках Патриції.

Врешті-решт її знаходять над Бездонним озером, де вона метається в меланхолії, як міс Джессел із «Повороту гвинта», серед очеретів і осоту. А я лишаюся в товаристві місіс фон Ляйбніц. Ми разом печемо борошністі картопляні пундики, їмо їх ще гарячими на кухні, доки на вогні виспівує чайник, і обговорюємо шотландську літературу.

— То у тебе нема тут родичів поблизу? — питає вона.

Я кажу, що так, мої родичі тут, блукають горбами, а вона каже, що не те мала на увазі. Вона мала на увазі інших Ленноксів, бо Леннокс, — сповіщає вона, — це шотландське прізвище. Я морщу носа й кажу, що це навряд чи, бо Джордж і Банті вічно розказують, які вони йоркширці з діда-прадіда (хоча, як на те пішло, у моєму «Ілюстрованому кишеньковому довіднику шотландських тартанів» справді є тартан клану Леннокс), з незапам'ятних часів. І таке інше.

У середу ми згортаємо канікули й рушаємо додому, лишивши Роуперів самих розбиратися зі своїми справами. Шлях додому пролітає відносно безжурно. Банті зосереджується на карті й дорожніх знаках у спробі задобрити Джорджа — вона усвідомила, що збочила з праведного шляху, і розкалася. Я підозрюю, що це перспектива стати мачухою немовляти Девіда після дня в його товаристві відвадила Банті від перелюбу, навіть без додаткових стимулів у вигляді ганджів самого містера Роупера («Слухай, Банті... я потрібен бідолашці Гарріет...»). Не кажучи вже про близьку перспективу стати бабусею.

Ми з Патрицією примудряємося проспати більшість шляху додому, хоча заради премилого обіду в ресторані під Глазго, якого ніхто не відригує, таки прокидаємося. У машині панує приголомшена тиша, як після великої катастрофи. Ми полишаємо Ок-на-кок-а-лікі рано-вранці, не поснідавши кашею й печеними бобами, бо Джордж хоче проскочити до овець і корків. Ми полишаємо ферму в густому досвітньому тумані, що викривлює і приховує обриси світу. Коли ми під'їздимо до місця, де стежка від ферми вливається у дорогу без назви й номера, я сонно визираю з вікна машини, щоб востаннє озирнутися на нашу шотландську пригоду, і приголошено бачу, як з імли, мов мисливський трофей на стіні, визирає голова і плечі геральдичного звіра. Він стоїть за якісь кілька метрів від машини, але позирає на мене з королівською байдужістю. Це олень, велетенський король-олень із величними рогами, що мовби щойно вийшов із міфу. Я навіть не завдаю собі клопоту штурхнути Патрицію, бо розумію, що ця ява мені сниться. Десять по той бік туману лежать наші справжні шотландські канікули — а може, й усі інші канікули, яких у нас ніколи не було.

Патриція, мабуть, думає про те саме, бо пізніше, коли туман розвіється й ми з подивом виявляємо, що піднімаємося на дуже мальовничу гору, вона нахилиється до мене й шепоче:

— А пам'ятаєш тітоньку Дорін?

На її лиці проступає полегша, коли я киваю й кажу:

— Звісно.

* * *

Того року Патриції перепали ще одні канікули, коли вона потрапила до методистського дому матері й дитини у Клактоні. Повернулася вона — мати без дитини — іншою людиною. Роупери тоді вже з'їхали, і замість них у сусідній будинок вселилася вдова на ім'я місіс Кеттлборо. Банті та Джордж вирішили не розлучатися й поводитися, ніби нічого не сталося, що вдавалося їм дуже-дуже добре. Патриція не повернулася до школи й не склала випускних іспитів, у ній було по вінця темряви, тож, хай як страшно це звучить, коли вона вийшла з дому якогось ясного травневого ранку й більше не повернулася, я зітхнула з полегшею.

Що ж до Жмутика, то Банті здала його в Королівське товариство захисту тварин на Сент-Джордж-Філд, де він і дочекався, нікому не потрібний, нас із канікул. Його саме мали відправити до електричної камери, коли Патриція викупила його за свої кишенькові гроші, й останнє, що вона мені сказала того ранку, коли пішла з дому, це було:

— Рубі, ти ж подбаєш про Жмутика?

І, повірте, я таки про нього подбала.

Примітка (ix) — Де янголи у вишині

Едмунд, імпозантний канадський кузен Банті, служив бомбардиром на «Д-Догу». Він допомагав піднімати великі чотиридвигунні «галіфакси» в повітря, а потім, перевіривши із Джонті Паттерсоном закрилки та зафіксувавши дросельні заслінки, заповзав у своє прозоре гніздо в носі літака й дивився, як темні обриси мису Фламборо-Гед змінюються морем, що лищало у місячному сяйві, як відполірований гагат.

Коли дорога випадала довга, він зазвичай у гнізді не засиджувався — то допомагав навігаторові, сержанту Воллі Вітону, із радіонавігаційною системою, то піддражнював доброзичливого радіооператора Лена Тофта, проте того вечора Едмунд був у дивному гуморі.

Та й не тільки він. Екіпаж «Д-Доба» мучили погані передчуття. Учора якийсь механік припустився дурної помилки — і вагонетка бомб лишила величезну вирву на злітній смузі, забравши із собою «галіфакс» і півекіпажу. Та ще й Теффі Джонс, їхній бортінженер, десь забув замацаного й погнутого святого Христофора, якого завжди підвішували під плексигласовим ліхтарем кабіни. При зльоті його лаяли по-чорному. Воллі Віттон наказав усім стулити пельки, і взагалі, що ці срані іноземці

тямлять? І справді, крім валлійця Теффі, на «Д-Догу» зібралися ще зачучвірений шотландець (Мак Маккендрик, задній кулеметник) і канук — Едмунд, бомбардир.

— Вали, бірмінгемець сраний, — доброзичливо пробурчав Лен Тофт, на що їхній двадцятидвохрічний пілот, Джонті Паттерсон, скривився.

Це був тільки другий Паттерсонів виліт у ролі пілота «Д-Дога» — попередній пілот ушкодив собі шию, приземливши літак догори дригом. Він почувався не в своїй тарілці з досвідченим екіпажем, частина з якого, ось як Теффі Джонс, відбувала вже другий строк і, мабуть, змогла б керувати літаком краще, ніж він. Він ніколи не розумів, жартують вони чи говорять серйозно, і чомусь соромився своєї дорогої приватної освіти й чіткої вимови. Тільки ласкавий бомбардир ставився до нього точнісінько так само, як до інших.

А як між нами, то кваліфікація нового пілота непокоїла екіпаж значно більше, ніж його соціальне походження. «У хмарі з цього засранця ніякої користі», — вичерпно підсумував Воллі Віттон. Вони виявили це під час першого ж вильоту над Голландією, коли їх почало кидати у перині купчасто-дощових хмар. Теффі довелося сісти за стерно, а їхній юний пілот, який досі голився тільки раз на тиждень, почервонів від сорому.

Коли Воллі Віттон почав легковажно розкидатися ксенофобними образами, ніхто не став йому нагадувати, що до минулого тижня чужинців у них було ще більше, але потім сержанта Рея Сміта, їхнього австралійця-кулеметника з середньої вежі — хлопчину цинічного, але незлостивого — підстрелили з «мессершмітта». Новий кулеметник, Морріс Дайті, водій вантажівки з Кітлі, був нервовий, як кошеня. Усі відчували, як його нерви липким туманом котяться літаком і сповзають фюзеляжем.

— Ось і наше везіння скінчилося, — жалібно сказав Мак, коли вони витягли пошинкованого сержанта Сміта з вежі.

Мак, Едмунд і австралієць налітали разом одинадцять рейдів, що було однією з причин, чому Едмунд відмовився переводитися зі змішаного товариства до Королівських повітряних сил Канади.

— Тепер це тільки питання часу, Еде, — пробурмотів у нього за спиною Мак, коли вони перевіряли літак перед вильотом, і Едмунд життєрадісно побажав йому котитися під чорти.

— Як тобі та медсестричка, Еде? — раптом спитав Теффі через переговорний пристрій, на що Воллі Віттон гучно вилаявся і наказав «не забивати хвилю», але Едмунд тільки посміхнувся собі під ніс над лискучим дзеркалом моря, бо «та медсестричка» виявилася нічогенька.

Дорін О'Догерті її звали: солодка, як кленовий сироп, із великими карими очима (в Едмунда на язику вертілося немилосердне порівняння з коров'ячими), кучерявою каштановою шевелюрою і глухим ірландським акцентом. Він не розумів доброї половини з того, що вона казала, зате вона була м'яка і поступлива. Вона слухняно вийшла з ним із бару «У Бетті» й пішла до чорної річки, чорнішої за Північне море. На смак вона була як марципан, на дотик — як рідка карамель, та ще й шепотіла:

— Едді-Едді, чудовий ти, от ти який...

— Штопор управо, давай, давай, давай! — заревіло у переговорний пристрій — це Мак ожив — і важкий «галифакс» одразу бухнув на сто метрів пітьми униз, завертівся, знову впав, а тоді почав набирати швидкість угору і вліво. Едмунд зі свого ластів'ячого гнізда бачив, як у темряву бризнув червоний трассер і розтанув.

Кілька секунд усі помовчали, а тоді Мак спокійно сказав:

— Здається, відірвалися.

Морріс Дайті щось забелькотів, але його зацитькали.

Під ними промайнуло узбережжя Голландії, і розслаблятися після зустрічі з «мессершміттом» не стало часу: треба по-кошачому пильно прокрастися повз берегову оборону. Вони кралися крізь темряву й тишу, великий чотиридвигунний літак гудів, як химерна важка комаха. Бомбити фабрику «Крупс» у Ессені з ними летіло ще чотириста літаків, але здавалося, що «Д-Дог» — сам-самісінький у зоряному небі. А тоді з пустки у них раптом тицьнув палець сліпучого білого світла: це велетенський прожектор раптом ожив і вихопив їх із темряви.

Едмунд, засліплений, з трудом вибрався з носу літака й добрався до Теффі й Джонті Паттерсона. Якщо й є щось гірше, ніж опинитися у світлі прожектора, то це лежати пузом донизу, втупившись прямо в нього. І промінь був не один: Мак зі своєї вежі старанно їх рахував, ніби повторював смертоносну таблицю множення.

— Тридцять, тридцять п'ять, тридцять дев'ять, Господи, сорок два, ще п'ять, Боже!

А тоді зазвичай погідний Лен Тофт заволав:

— Пірнай, Боже, та пірнай же, дурко!

Хтось приглушено бльовонув просто у маску — Едмунд був певен, що це Морріс Дайті. Він озирнувся і в неприродному білому світлі побачив, що Лен Тофт і Воллі Віттон скам'яніли, як маленькі хижі звірики. Раптом ожив Джонті Паттерсон і, мружачись від світла, почав виконувати, як за підручником, стандартні маневри втечі: злетіли вправо, пірнули вліво, піке, піке, піке, і знову вгору. У розпачливій спробі зберегти швидкість і встигнути дістатися до того відтинку неба, де зенітки їх не знайдуть, пірнали вони частіше, ніж піднімалися, а навколо вже спалахували білим снарядами (хрясь, чмих, хрясь, чмих). Інколи щось лупило у фюзеляж, але потім сталося диво: вони вирвалися зі смертоносного світла в пелену ночі.

Коли Едмунд підняв погляд на Джонті Паттерсона, той сліпо витріщався у лобове скло, пальці на стерні побіліли, а на блідому лиці блищав піт.

— Молодець, кеп, — сказав хтось у переговорний пристрій: голос від полегші став такий високий, що розпізнати годі.

Воллі Віттон відсмикнув свою завісу, коли Едмунд поповз у хвіст літака.

— Кави нам принеси, Еде, — стомлено сказав він.

Едмунд налив їм по каві, і доки Воллі запивав бензедрин, Едмунд згриз бутерброд із тушонкою і вернувся у ніс. Він спробував згадати дім, рідну ферму в Саскатчевані. Отримавши у Торонто диплом з англійської літератури, він подумував лишитися в місті та влаштуватися кудись учителем чи журналістом, а тоді почалася війна. Смішно вийшло, бо зараз він пішов би на будь-який фаустівський пакт, тільки б повернутися додому, повернутися додому і жити собі тихо, працювати на фермі з братом Нетом, одружитися, дітей рости. Якщо він одружиться, то хай дружина його буде така, як мати — сильна, авантюрна, гарненька. Тільки навряд чи він одружиться; він був доволі-таки певен, що Мак правий, їхнє везіння вичерпалося. Едмунд спробував уявити, як вертається додому з дівчиною штибу тієї ж Дорін О'Догерті — чи, може, англійською кузинкою. Що Банті сказала б, якби він забрав її в Канаду, на прерії безкраї, як Північне море?

Едмунд поправив приціл для бомб.

— Наближаємося до цілі, — сказав йому у вухо Воллі Віттон.

Легкі трасери розсипали червоні, оранжеві і жовті іскри, як вогники на узбережжі. Пошукові прожектори прочесували небо, Едмунд бачив, як один промінь піймав літачок — здається, «стерлінг». «Стерлінгові» не вдалося вирватися з пазурів свого мучителя, і за кілька секунд він вибухнув, перетворившись спершу на яскраво-червону вогненну кулю, потім — на рожеву, а потім зникнувши.

Навколо «Д-Дога» свистіли легкі снаряди і трасери. Теффі Джонс сказав:

— Набери-но висоти, кепе.

Тільки ось від важкої артилерії, коли та подасть голос, їх ніщо не порятує. Едмунд розгледів унизу кілька сигнальних вогнів і запальних снарядів, але ціль затягло димом.

— Правіше, правіше, ось так... ще правіше, ось так, лівіше... ось так...

Здається, доведеться заходити на друге коло. Хтось тихо лайнувся у переговорний пристрій, а тоді вони опинилися на лінії вогню важкої артилерії. Трісь, хрясь! Один снаряд вибухнув геть неподалік, і літак накренився вліво, ніби від удару. Едмунд натиснув кнопку випуску бомб і сповістив:

— Бомби скинув.

І байдуже, що ціль вони проскочили. Раніше він так ніколи не робив, але тепер відчув, як шалено вібрує правий двигун, і невороткий «галіфакс» застрибав у повітрі.

— Накрилася наша фотографія, — саркастично сказав Віллі Віттон, а потім об літак знову щось довбануло.

— А це ще що таке? — заволав Лен Тофт за мить до того, як металеві скалки пронизали літак: снаряд уткнувся в ніс, пролетів за сантиметр від Едмунда, сипнув уламками на руки бортінженера, Теффі Джонса.

Біля «Д-Дога» вибухнув ще один снаряд, від чого літак підскочив, а Едмунда пожбурило в ніс, куди струмувало крижане повітря. Перед очима на страшну мить блимнула земля за дірою, тож Едмунд що є сили підтягнувся в кабінку пілота. Скрізь тхнуло кордитом, літак жбурляло навсібіч, як іграшку.

— Боженько, — тихо сказав він, побачивши Теффі Джонса: той трусився всім тілом, тупо витріщившись у лобове скло, і булькав рожевою піною просто у маску.

А тоді літак зайшов у піке, і тієї ж миті Едмунд почув тихе «Поможи мені» — спершу він подумав, що це Теффі, і лише потім зрозумів, що насправді озвався Джонті Паттерсон, якому півлиця знесло уламками, тож говорив він кутиком вуст, як вентрилоквіст-невдаха.

— Я знайду морфін, — сказав Едмунд.

— Ні, ні, встати поможи.

Їм обом довелося навалитися на штурвал усією вагою, щоб вирівняти літак. Тепер «Д-Дог» вібрував по цілій довжині, рипів і трусився, точнісінько як Теффі Джонс раніше. (Тепер той згорбився з ошклілими очима).

Морріс Дайті заволав у переговорний пристрій:

— Я на вихід!

У ту ж мить озвався й Лен Тофт:

— Сержант Віттон загинув, а в нас тут у хвості з'яє діра, з неї він і випав.

Правий двигун зловтішно застугонів, і Джонті прошепотів зацілілою половиною обличчя:

— Вимидай його.

Едмунд спробував зв'язатися з Маком, який сидів у хвості, але відповіді не було. Натомість у нього за спиною виріс Лен Тофт.

— Боже, — сказав він, побачивши лице Джонті Паттерсона. І знову, побачивши, у якому стані Теффі Джонс: — Боже.

— Здається, він мертвий, — сказав Едмунд. — Ми можемо його звідси витягнути?

— Давай просто вискочимо, — сказав Лен Тофт, і Едмунд побачив, що той уже пристібнув парашут.

Лівий двигун і собі захрипів, здається, літак намагався розлетітися на друзки. Раптом із переговорного пристрою озвався Мак:

— Що за чортівня відбувається?

— Де ти був? — спитав Едмунд.

— Переговорний пристрій не працював.

— Вискауй, — сказав Джонті Паттерсон.

Він дивився просто поперед себе, вчепившись у штурвал мертвою хваткою; перекошене лице виглядало жаскуватим. На ногах у нього теж була кров, і Едмунд раптом збагнув, що хлопчина при смерті, але коли потягнувся його торкнутися, Джонті Паттерсон тільки пробурмотів:

— Стрибай.

Раптом у пристрої Мак неприродно спокійно сказав:

— Не можу я стрибнути, парашут прострелило.

— Іди сюди, Маку! — закричав Едмунд, коли літак знову почав заходити у піке.

Джонті Паттерсон і далі боровся з важелями, проте, озирнувшись, Едмунд побачив, що у фюзеляжі збоку пробило величезну діру.

— Я на вихід, — сказав Лен Тофт і став пробиратися до десантного люка.

Мак обережно дістався до носа літака.

— Лівий двигун горить, а в борту діра розміром із Вельс. Чорт забирай, кеп, з тобою що сталося? — спитав він, побачивши пошматоване лице пілота.

— Вискауй, — повторив Джонті Паттерсон.

— А ти ж як, кеп? — спитав Едмунд, пристібаючи парашут.

— А в мене ноги не ходять, так що просто стрибай і не викаблучуйся, — пробурмотів Джонті Паттерсон. Уперше він виглядав дуже-дуже дорослим.

— Ми тебе не полишимо, — тепер Едмунду доводилося перекрикувати гарчання літака.

— Пішли, — сказав Мак і рушив до десантного люка. — Він отримає медаль посмертно, а ми й із одним парашутом справимося, так бувало.

Літак зайшов у піке, жовті язички полум'я лизали фюзеляж ізсередини. Доводилося боротися з центробіжною силою, яка намагалася приліпити їх до «Д-Дога». Коли вони вистромили верхню половину тіла з люка, їм у лице ударив такий сильний вітер, що не можна було вдихнути. Едмунд сумнівався, чи вдасться їм вибратися, а навіть як і вдасться, то чи не впадуть вони разом із літаком. Якби вітер дозволив йому оглянутися, то видовисько не

додало б наснаги: Лен Тофт, чи то пак, те, що від нього лишилося, заплутався в парашуті й обмотався навколо хвостової секції. Вони ще й не зауважили, що вдовж крил тягнеться вогонь, а елерони справа повисли клоччям. Зате зауважили, коли правий двигун раптом відірвався від крила, бо літак в агонії накренився і викинув Едмунда й Мака Маккендрика з люка.

Вони полетіли вниз, притиснувшись один до одного, як сіамські близнята, що зрослися животами, але кривий уламок лівого крила зачепив Едмунда нальоту й пошматував йому руку. Земля мчала їм назустріч неймовірно швидко. На полях лежали глибокі сніги, від яких відбивалося ясне сяйво місяця, тож було видно, як удень. Едмунд у паніці сіпнув за шнур парашута здоровою рукою, а отже, відпустив Мака, і коли парашут напнувся над ними, Мака струснуло. Він розтис обійми й безгучно полетів до землі, розкинувши руки-ноги, як морська зірка.

Ну, а Едмунд плавно спускався вниз із пусткою в голові, майже в ейфорії, і в задумі піймав себе на тому, що читає поезію. «Направ мене, о поспіши ж бо знов, надійде смерть, не випустить з оков»[2]. Мерзлі поля внизу заливала місячна блакить. В Едмунда була лише мить на те, щоб відзначити, який світ красивий, а потім він вривався у крони засніжених ялин і повалився у глибокий холодний замет.

Йому здалося, наче він проспав під холодною білою ковдрою багато годин, хоча насправді зомлів лише на кілька секунд. Розплющивши очі, він виявив, що над ним стоять двоє хлопчаків і старий. У старого була рушниця, яку він і скерував Едмундові в голову, а у хлопчаків були кийки. Едмунд заплющив очі, очікуючи на постріл, але коли прийшов до тями знову, то його кудись несли, загорнувши в кокон парашутного шовку. Старий не змовкаючи теревенив німецькою, й Едмунд пожалкував, що його не розуміє. Болю не було; більшість його крові вже виплюснулася з рани на руці, і тепер він тільки відзначав дивний спокій усередині й чудернацьку тишу: над головою чомусь уже не шумів, як велетенська вогненна птиця, підбитий літак. «Д-Дог» упав за два поля звідти із колосальним гуркотом і тріском, тільки Едмунд цього не почув і тепер вдивлявся у нічне небо, розстелене над ним, як астрономічна мапа. А потім небо поволі затягла хвиля темряви, ніби хтось згорнув мапу.

Дорін О'Догерті дізналася про смерть сержанта Едді Доннера аж за шість тижнів, коли спробувала передати йому повідомлення через начальника бази. Тієї ночі вона плакала, доки не заснула. Начальник бази так делікатно й обережно сповістив їй, що весь екіпаж втрачено (хоча Морріс Дайті насправді зацілів і провів решту війни в таборі для військовополонених, зараз уже вийшов на пенсію і чимало часу копирсається у землі), що їй на якусь мить навіть захотілося йому звіритися. Тільки що ж він удіє? Дорін була з Едмундом тільки двічі й насправді навіть не пам'ятала, як він виглядає, не рахуючи того, що пам'ятали всі – біляві кучері, блакитні очі. Зате вона пам'ятала, як сильно він її обіймав і як пахла його м'яка шкіра – дивним поєднанням карболки, тютюну й зелені. Це справді жакливо, що той, у кому було стільки життя, зараз мертвий, а ще жакливіше, що вона носить його дитину. Вона заплакала ще сильніше, так їй було себе шкода.

Коли дитина народилася, Дорін О'Догерті віддала її на усиновлення, а сама переїхала в Лідс і вийшла заміж за робітника муніципалітету на ім'я Рег Колльєр — і виявила, що більше не зможе завагітніти.

Коли жінка з агентства з усиновлення прийшла до дому матері і дитини в Йорку забирати дитя Дорін, та заспокоювала себе тим, що так доньці буде краще. А вона народить іще дітей, які заповнять пустку в душі, що лишилася після прощання із крихіткою. Жінка з агенції посміхнулася, забираючи маля у Дорін, і сказала:

— Яке янголятко.

Розділ десятий

1966. Весільні дзвони

— Крамничка!

Банті у нас — жінка-пакет. На ній навішано стільки фірмових паперових пакетів, що вона не бачить, куди йде, і провалюється в магазин, перевернувши стенд зі слуховими апаратами, а тоді вдячно зітхає, вмощується у найближчий інвалідний візок і скидає черевики.

— Там просто бійня, — сповіщає вона.

Тут також буде бійня, якщо Джордж довідається, скільки грошей вона витратила.

— Що за фігню ти накупила? — питає він, коли вона витягує з пакета капелюшок і націпляє собі на голову.

Капелюшок сатиновий, кольору зеленого горошку, і виглядає як барабан. Джордж у жаху втуплюється у обновку.

— Чого ти це купила?

— Тобі не подобається? — питає Банті, нахилиючи голову, як робив колись Папужка. Тон у неї такий, ніби їй анітрохи не цікава Джоржева думка. Вона витягає звідкись ще й пару черевичків. — Правда ж, гарні?

Черевички вузесенькі, на шпильках, такого самого зеленого відтінку, як і капелюшок. З першого погляду ясно: це черевички з тих, які надягають раз у житті, аби більше ніколи не носити. Вона запихає ногу в новий черевичок із непохитною рішучістю негарної сестри Попелюшки.

— Можеш пальці відрізати, — пропоную я.

Кількість пакетів у Банті в ногах вказує, що вона, схоже, накупила одягу ще й для тієї частини тіла, що лежить між полюсами капелюшка і черевиків. Вона вступає у двобій із найбільшим пакетом від «Лік енд Торс».

— І... — каже Банті, як помічник фокусника, — та-да!

Вона витягає сукню і плащ із цупкого штучного шанжану трішечки темнішого відтінку горохового супу.

— Навіщо? — зболено питає Джордж.

— Для весілля, звісно, — Банті прикладає сукню до тіла, не підводячись, як інвалідка. І повертається до мене. — А ти що думаєш?

Я зітхаю й кажу із легкою заздрістю, ніби все життя про таку сукню мріяла:

— Дуже гарно.

(Зі шкільного табеля Рубі Леннокс за літній семестр 1966 року: «У Рубі є акторський хист... Рубі — зірка шкільної постановки»).

— Для весілля? — отепер Джордж остаточно розгубився. — Чийого?

— Звісно, Тедового. Теда із Сандрою.

— Теда?

— Так, Теда, брата мого, — пояснює вона, бо Джордж і далі розгублено витріщається на неї. — У Теда і Сандри весілля в суботу. Тільки не кажи, що забув.

— Цієї суботи? — здається, Джорджа побив грець. Він пирхає і затинається: — Але ж... не можуть вони побратися цієї суботи, тоді ж фінал Чемпіонату світу!

— І?

Банті вкладає в одним-один склад усю зневагу, байдужість і небажання розуміти, накопичені за двадцять років невдалого шлюбу. Навіть носія китайської приголомшив би арсенал інтонацій Банті.

От і Джордж приголомшений.

— І? — повторює він, витріщившись на дружину, ніби вона ще одну голову відростила. — І?

Так може тривати вічність. Я гречно покашлюю.

— Застудилася? — обвинувачувально питає Банті.

— Ні, просто мушу повертатися до школи...

Зараз понеділок, Дженіс Поттер переконала мене в обід вийти з нею зі школи (зі школи випускають тільки парами, і ви мусите будь-що-будь триматися разом на випадок, якщо вас згвалтують, пограбують чи викрадуть). Вона пішла в музейний сад, щоб покурити й полизатися зі своїм хлопцем, а я, покинута при воротах напризволяще, повернулася у Крамничку.

Аж раптом Банті жбурляє на підлогу всі свої сумки, підхоплюється з візка, ніби героїня лурдського чуда, наказує мені «наглянути за Крамничкою» й тягне нещасного Джорджа за собою – хай, мовляв, допоможе «вибрати» весільний подарунок Тедові й Сандрі (себто за нього заплатить).

Отже, я лишаюся наглядати за Крамничкою – інколи я почуваюся, як Банті, що мене, м'яко кажучи, непокоїть. Я ж не закінчу так само, як мати? Я виросту гарненькою? Я виросту заможною? Мені чотирнадцять, а з мене вже «досить». Банті почала говорити «досить», коли була вдвічі старша за мене. Тепер я – єдина дитина, з усіма перевагами (гроші, одяг, платівки) і недоліками (самотність, ізоляція, розпач) цього статусу. Крім мене в них нікого не лишилося, я – їхня єдина коштовність, така собі хімічна есенція всіх їхніх дітей. Але Банті все одно доводиться перебирати всі імена, перш ніж спинитися на моєму:

– Патріція, Джилліан, П... Рубі, як там тебе?

На щастя, тепер я знаю, що так роблять усі матері, щойно заведуть більше однієї дитини – наприклад, місіс Горман, мати Кетлін, перебирає довгу літанію імен (Біллі-Майкл-Дорін-Патрик-Френсіс-Джо), перш ніж сягнути «Кетлін-чи-як-там-тебе».

У понеділок покупців завжди небагато, тож я знаходжу собі заняття і привласнюю одну з головних функцій Банті: треба загорнути «Дюрекс». Я влаштовуюся біля великого рулона коричневого паперу, підвішеного на стіні за касою, і терпляче відмотую й відриваю клапті, відмотую й відриваю, доки не набираю належний запас великих квадратних аркушів. Потім я беру «хірургічні ножиці з неіржавної сталі найвищої якості», прикуті ланцюжком до прилавку, й починаю нарізати великі квадрати на менші, як ведуча найнуднішої передачі про рукоділля. Закінчивши, я виношу з підсобки, де колись була вітальня, скотч і починаю загортати індивідуальні упаковки по три вироби в акуратні конвертини з коричневого паперу, надійно заклеїні скотчем. Тепер «Дюрекс» можна віддати шанованим покупцям швидко й не повертаючи зайвої уваги, як подарунок («Ось заготований пакунок»). Звісно, робитиму це не я. За той час, що наглядаю за крамницею, я ще жодної пачки не продала – ніхто не квапиться купувати гумки («Спланована родина – щаслива родина») у чотирнадцятирічного дівчиська. Коли покупець вривається в магазин, заготувавши потрібну суму без решти, але бачить мене, то вишукує очима найближчий невинний предмет і бреде геть невдоволений, затиснувши в руках пластирі чи шипчики для нігтів. Імовірно, на мені лежить відповідальність за чимало незапланованих родин.

Я вже встигла загорнути цілу гуртову коробку «Дюрексу», а батьки досі не повернулися. Скільки часу потрібно, щоб вибрати подарунок? Може, вони взагалі втекли з дому. Я похмуро згорблююся в електричному інвалідному візку, повертаю важіль у позицію «Повільно – вперед» і кружляю крамницею, вдаючи, наче я інопланетянин-далек із серіалу «Доктор Хто»:

— Я далек, я далек.

Схопивши відділену від тіла ногу манекена, на якій демонструють еластичні шкарпетки, я винищую вітрину з чоловічими сечоприймачами, полицю із фланелевими виробами і два мініатюрні бакелітові торси — один чоловічий, один жіночий, — які стоять один навпроти одного по різні боки Крамнички, демонструючи один одному хірургічні бандажі; є у них щось німотно трагічне і грецьке.

Розставивши чоловічі сечоприймачі, як вони стояли раніше — пірамідкою один на одному, як циркові акробати («А тепер — фантастична вистава неповторних Чоловічих Сечоприймачів, що зухвало кидають виклик смерті!»), — я раптом усвідомлюю, як скучаю за тваринами. По-перше, займатися тваринами не так соромно. І справа не лише у контрацептивах — «Дюректі», загадкових губках, пінках і ковпачках. Інші наші товари також провокують сміх. За скляною вітриною громадаються суспензорії й підгузники для дорослих, на одній полиці височіють грудні протези, як конічні мішечки з піском, на іншій — нагрижники, як кінська зброя; не кажучи вже про калоприймачі і спецпропозицію місяця — цупку червону санітарну клейонку, яку Джордж відрізає з важкого рулона, від якого пахне автомобільними шинами. Батьки могли б і подумати, як такі товари позначаються на моєму соціальному житті. («А що саме твої батьки продають, Рубі?»)

Я навіть за Папужкою скучила. Складно повірити, що це та сама Крамничка, що й до пожежі. Я часто піднімаюся нагору, у порожні кімнати, де ми колись жили, й намагаюся прикликати минуле. Простір Над Крамничкою швидко прийшов у занепад — після пожежі його так і не довели до ладу. У кімнаті, де колись спала Патриція, тиньк на стелі пішов пухирями, а у спальні, яку я ділила із Джилліан, стоїть дивний запах розпаду, ніби десь у стіні помер щур. Тепер здається, що Над Крамничкою — це просто обман зору, породжений штахетинами, тиньком і світлом, та інколи, коли я завмираю на сходах, заплющивши очі, мені здається, що я чую голоси домашніх привидів, яких протяги носять туди-сюди. Цікаво, а вони за нами скучають?

Інколи мені здається, наче я чую у Крамничці примарний крик Папужки. Інколи мені навіть здається, що я чую його по телефону, сидючи вдома, в Екомбі. Нам надходять дзвінки не тільки від папужок-привидів, а й узагалі нізвідки, від німих примар, що оприявнюються в електричному тріскі у дротах. Коли Джордж відповідає на ці німі дзвінки, то кілька секунд витріщається на слухавку, ніби та особисто в чомусь завинила, а тоді жбурляє її назад і обурено крокує геть. Банті вистачає на довше — вона намагається витягнути зі співрозмовника відповідь, повторюючи своє нормальне телефонне вітання:

— Вітаю, це домівка Ленноксів, Банті Леннокс вас слухає, чим можу вам допомогти?

Цього досить, щоб відлякати всіх, крім найнаполегливіших співрозмовників, а наш бідолашний привид і так сором'язливий.

— Знову наш Невидимка, — каже Банті, як про давнього друга.

Я лишаюся на лінії найдовше, чекаючи і сподіваючись на відповідь. Я певна, що по той бік слухавки Патриція, ми вже більше року не мали від неї звісточки, тож я певна, що скоро вона з нами зв'яжеться.

— Патриціє? Патриціє? — наполегливо шепочу я у слухавку, але навіть якщо це справді вона, то відповіді все одно немає. Сестра каже, щоб ти тільки не хвилювалася (див. примітку (x)).

Банті, схоже, досі чекає, що Патриція ось-ось повернеться, і не чіпає її кімнату, а що Патриція — не найохайніша дівчинка і вічно збирала в себе брудний одяг і хлібні кришки, спальня вже набула атмосфери розпаду, як оселя міс Гевішем, а скоро, мабуть, узагалі повернеться до стану первісного слизу.

А може, це й не Патриція взагалі, а Джилліан, що застрягла в Чистилищі й намагається звідти додзвонитися додому. Чи є у потойбічні телефонні будки? Там теж потрібна монета, щоб подзвонити, чи дзвінки можна робити коштом адресата? Чи, може, це взагалі хтось невідомий? Може, на весіллі мені вдасться підстерегти Дейзі та Роуз і отримати задовільну відповідь.

— Крамничка! — мимохідь каже Джордж.

— Ось! — каже Банті, явно дуже задоволена собою, і виймає з коробки порцелянову фігурку дами в криноліні. — Вона називається «Дама в криноліні».

Банті вертить її навсібіч, розглядаючи порцелянові волани. Джордж пирхає:

— Виглядає як підставка для туалетного паперу.

— Саме таких коментарів я від тебе й чекаю, — каже Банті, впаковуючи даму в криноліні назад у коробку. — А ще тобі потрібна для весілля нова краватка. Власне, можеш вийти зараз зі мною і вибрати.

— Ні! — волаю я, натягаючи шкільний жакет і берет. — Мені треба до школи.

Дзвінок, що сповіщає про закінчення обідньої перерви, уже, мабуть, продзвенів («Знову спізнилася, Рубі?»). Джордж зиркає на мене.

— А ти підеш на це весілля? — раптом питає він.

— Заради всього святого, — тягне Банті, роздратовано підводячи брови. — Та вона ж дружка нареченої!

— Ти? — з недовірою перепитує Джордж.

— Я, — підтверджую я, безпорадно стенаючи плечима.

Його подив мене не ображає — я здивувалася ще більше, ніж він.

Я не просто дружка, а головна, й очолюю неслухняну зграйку мініатюрних подружок. Решта — із Сандриноного боку родини, але, за весільним етикетом,

Тедова рідня теж мусить бути представлена у почті. Обираючи родичок по мечу, Сандра завагалася, адже всі потенційні подружки-родички або покійниці, або втікачки, або спіритуалістки, а то й поєднують ці категорії, а отже, не гідні того, щоб сипати пелюстки троянд їй під ноги (хоча насправді ніхто нічого не сипле, що мене трохи розчаровує). Звісно, якби я була на її місці й запросила у почет Дейзі та Роуз, то мені теж було б незатишно. Отже, Сандра обирає мене від безвиході, хоча могла б не обмежуватися кровними родичами й переглянути каталог родичів за шлюбом: із Люсі-Віди, наприклад, вийшла би прекрасна дружка. Наша двоюрідна сестра із негарного каченяти перетворилася на прекрасного лебедя в міні-спідниці, з макіяжем, як у Твіггі, і зачіскою, як у Сенді Шо. Її стрункі кістляві ноги, задовгі для вузьких рядів суворої методистської церкви, обтягують білі шкарпетки. Інколи їй доводиться розминати й витягувати ноги, і коли вона знову закидає ногу за ногу, переплітаючи їх, як нитки у пряжі, священник починає плутатися у словах весільної служби, а його очі затагує пелена.

Методистська каплиця на Сент-Севіорґейт величезна, як печера — щось середнє між масонською святинею й муніципальним басейном. Виявляється, усі родичі із Сандриноного боку — методисти, і «нашим» боком (режим — майже як на війні) ходять тривожні чутки, що на банкеті «не наливатимуть». Весільна служба все тягнеться і тягнеться, тож якби не стужа, як у крипті, і не витівки моїх малих підопічних, я так і заснула б на ногах, особливо враховуючи, що замість сніданку, перш ніж причепуритися, заковтнула два транквілізатори Банті. Малі подружки нареченої переминаються з ноги на ногу, гиготять, сваряться між собою, впускають букетики, позіхають і зітхають, але щойно я озираюся, щоб сердито зиркнути на них, як усі завмирають, прикинувшись гречними, мов янголята. Ми ніби граємося в «Море хвилюється», і я все чекаю, що зараз хтось торкнеться мене, і тоді я влуплю малу паршивку важким букетом троянд без запаху, який тримаю для нареченої. Я надто дратівлива і схильна до чорної підліткової хандри, щоб довіряти мені малих дітей. Якби я знала, що це входить до моїх обов'язків (це — моє перше весілля), то ще затятіше впиралася б, коли Банті благала мене погодитися на цю пропозицію.

Наречений і наречена просто приголомшливо схожі на фігурки на весільному торті, принаймні зі спини. Наречена у білому і, як ми знаємо з надійних джерел, себто від Теда, незаймана. Власне, тільки глибока сексуальна невдоволеність нарешті загнала дядька до глухого кута подружнього життя. Він відкладав шлюб скільки міг — від першого побачення в «Одеоні» до вівтаря він ішов вісім років. Коли зворушливо-романтичний ультиматум від Сандри («Як не назвеш негайно дату весілля, то твої мізки збиратимуть по цілій Коні-стріт») нарешті змусив його діяти, Тед відсунув дату весілля так далеко у майбутнє, як тільки міг. Звідки йому було знати, що 30 липня 1966 року буде не лише фінал Чемпіонату світу, а й що Англія в ньому гратиме, та ще й із запеклим ворогом нашої родини, клятим фріцом!

Подружки нареченої вбрані у блідо-персикові синтетичні сукенки, такі самі, як у нареченої — великі, пишні, круглі, з великими, круглими, пишними рукавами — через що ми всі виглядаємо як дама у криноліні. Наші сатинові балетки довелося перефарбовувати, щоб вони були в тон до суконь, як і гвоздикові букетики, а на головах у нас — штучні трояндові пуп'янки персикового кольору на обручах, що стискають голови, як лещата.

Я ледве стримуюся, щоб не позіхнути, а ось на живіт мій, на жаль, стриму нема – він раз у раз бурчить, на що виводок подружок відгукується папужачим скреготом і гиготінням.

Священик питає, чи в когось є вагомі причини, чому цей шлюб не може відбутися, і всі втуплюються в Теда, ніби це саме він – найімовірніший претендент на те, щоб заперечити, але він мужньо виструнчується, і служба триває далі, тільки священик на мить затинається, коли Люсі-Віда намагається обтягнути спідницю і прикрити пах.

Загалом перше весілля, на яке я потрапила, мене розчаровує. Коли я виходитиму заміж, то обійдуся без персикового полієстеру. А церква, в якій я братиму шлюб, буде дуже стара – у Йорку їх, звісно, як собак нерізаних. Може, це буде церква Всіх Святих, де дзвіниця схожа на ліхтар, а може, святої Єлени, бо це наша свята, покровителька крамарів! У церкві стоятиме пліснявий дух старих балок, різьблення нагадуватиме бельгійське мереживо, а вітражі сяятимуть, як коштовне каміння. Горітимуть високі білі свічки, а всі ряди й бічні каплички прикрасять гарденіями, темно-зеленим плющем і білими лілеями з восковим полиском, подібними до янгольських труб. У мене буде пишна, як снігова кучугура, сукня зі старовинного мережива, прикрашена гірляндами та трояндовими пуп'янками, ніби пташечки, що допомогли Попелюшці вбратися на бал, літали й навколо мене, прищеплюючи, підтягуючи й підколюючи сукню, де потрібно. Угорі калататимуть дзвони, а я стоятиму у стовпі сонячного світла, у якому кружлятиме пил. Церква тонути у трояндових пелюстках, а всі чоловіки вберуться в елегантні строї (Тед навіть не завдав собі клопоту купити новий костюм). А ніяких подружок нареченої не буде.

Одна з маленьких подружок у полієстеровій сукні шкрябає задник мого черевика ніжкою, інша колупається в носі й витирає сірий улов об сукню. Я сичу, щоб вони припинили, але дівчатка тільки корчать гримаси. Чи ж це колись скінчиться?

Нарешті молодята зникають у ризниці, а хтось береться відверто паршиво награвати Баха на побитому життєвму органі. Гості, що розділилися на її та його частину, починають судомно перешіптуватися про те, як їм це все подобається. Нарешті триумфально лунає весільний марш, і ми рушаємо. Усі всміхаються нам, як ідіоти – радше від полегші, ніж від утіхи.

– Чорт-чорт-чорт, у мене сечовий міхур зараз лусне, – каже тітонька Еліза у простір, коли я її проминаю, а позаземна квітова парочка розвертається на місці, як роботи, щоб провести поглядом наречену, яка не схотіла їх запросити у свій почет. Тітонька Гледіс із вдячністю зітхає:

– Зате ніхто бодай не звалився.

Фотосесія на сходах церкви займає чи не більше часу, ніж служба. Ми починаємо просуватися в напрямку до банкетної зали аж тоді, коли з'являється наступний весільний кортеж, і два комплекти гостей змішуються навколо церкви. Допіру тоді притомленим друзям дозволяють сховатися у великий чорний «остін принцес», що стоїть, обв'язаний білими стьошками, на вулиці неподалік. Я кривлюся на задньому сидінні, бо почуваюся як Аліса, що раптом виросла: велетенське дівчисько, затиснуте серед ідентичних малят. Ледве я встигаю поринути у тривожну дрімоту, як машина

спиняється перед готелем, і нас виставляють надвір. «Прийом» не безалкогольний, тож бар фулфордського готелю стрімко заповнюється, ніби ми Сахару перетнули, а не середмістя Йорка.

Моя зграйка розлітається на всі чотири сторони й пурхає в обійми батьків, які хвалять не нахвалять своїх чад, що виросли такими гарненькими, милими, красивими, потішними і таке інше. Моїх батьків ніде не видно, хоча врешті я таки зауважую Джорджа: він по той бік кімнати розмовляє з дебелою пані в яскраво-синьому костюмі-двійці й величезному червоно-білому солом'яному сомбреро. Зблизька виявляється, це тітонька Еліза – в одній руці келих зі слідами помади, в іншій іще не вручений весільний подарунок. Вона притискає мене до свого бюсту й гучно чмокає в обидві щоки, а тоді сповіщає, що виглядаю я просто прекрасно. Не встигаю я похвалити її костюм у патріотичних кольорах до цього дня національного значення, як вона вручає мені подарунок і наказує «лишити на купі – це просто підставки під чашки» і заодно принести їй щось із фуршету, «раз тобі по дорозі».

Закуси розкладено у сусідній кімнаті на двох довгих складаних столах, застелених скатертинами. Виявляється, фуршет – відступ від традиції: у Сандриній родині заведено відзначати свята сидячи. Я це довідалася, бо родички по куделі, вбрані переважно у кримпленові сукні в пастельних тонах, походжають уздовж столів і обговорюють ці новітні витребеньки. Вони видають дивні звуки, як кукурудзяне поле у бурю – шшш, цьк, фууу – і тримають сумочки просто під грудьми, як дами у пантомімі.

– Куди цим вашим витребенькам до справжнього застілля, – каже хтось, і всі шелестять на знак згоди.

– А пам'ятаєте, коли нашу Лінду заміж видавали? Тоді стільки смажені наготували, що столи аж угиналися.

– А ще суп із бичачого хвоста був, – нагадує хтось.

Вони знову беруться походжати уздовж столів, вказуючи, що і шинка негодяща («Могли хоча б замовити порядної йоркширської шинки»), і сендвічі з яєчним салатом бліденькі («Майонезу більше, ніж яєць»). Дві офіціантки, які роздають ці гостинці, теж викликають у них певні підозри. Зауваживши мене з подарунком у руках, вони підбадьорливо посміхаються.

– Подарунки отам складають, любя.

Й одна пані вказує на стіл, де вже стоять два однакові тостери і три однакові сервізи, але, на щастя, інших підставок під чашки не видно.

Я набираю тарілку для тітоньки Елізи. Вона найменш вибаглива особа, яку я знаю, особливо у їжі, тож я накладаю без розбору все, що пропонують, крім трайфлу – незайманого, як наречена, і вкритого фаткою з кольорової присипки, що вже тане й перетворюється на веселкову кашу.

Доки я повертаюся до тітоньки Елізи й батька, вони встигають вихилити ще щонайменше три подвійні джини. Їхніх других половинок – дядька Білла й Банті – ніде не видно. Я поняття не маю, як тітонька Еліза збирається дати собі раду з тарілкою, склянкою, цигаркою і моїм батьком, тож

виступаю німим і покірним дворецьким і підношу їй тарілку, на яку вона накидається із похвальним завзяттям.

— А Сандрина рідня вдає з себе казна-що, — каже вона, киваючи на найближчу гостю в кримплени, й надкушує волован із грибами, що одразу й розсипається. — Ніби кочергу проковтнули.

Вона не зауважує, що мати нареченої, Беатріса, жінка серйозна — щось середнє між сороптимісткою і борчиною сумо — цілком може її чути. Джордж помічає її наближення і пробує зібратися.

— Агов, — Джордж намагається виявити дипломатичність, але зазнає нищівної поразки, — а ось і теща.

Джорджа рятує Тед, який розпачливо махає йому від дверей. Я збираю розкидані підлогою шматки воловану, вибачаюся і втікаю. Шлунок видає тривожні звуки, тож я рушаю в напрямку фуршету. Я саме намагаюся зрозуміти, куди поділися всі гості чоловічої статі — чоловіків не видно, ніби, доки я відволіклася, встигла початися чергова світова війна, що вкрай малоймовірно — коли натикаюся на зарюмсану Люсі-Віду (значна частина її густої чорної туші стікає щоками). Вона гучно шморгає носом і витирає лице багряним боа, що висить у неї на шиї.

— Це від «Біби», — трагічно зітхає вона.

— Краще серветкою, — кажу я і відводжу її з людного центру кімнати до хистких стільців за столом, на якому стоїть весільний торт. Ще на столі красується букет нареченої й букетики подружок, а також купа сувенірів на щастя — чорних кішок, срібних підков і віхтиків білого вересу. Сандрин весільний торт — це горбик усього на два яруси, а в мене буде крутий п'ятиярусний Монблан зі снігом і трояндочками з «Террі».

Так ми й сидимо, як соромливі панянки на балу — спостерігаємо, як навколо походжають інші гості, та ділимося секретами. Секрет у Люсі-Віди прикрий, що й казати.

— Залетіла я, блін, — белькоче вона, сліпо витріщившись на весільний торт, що виростає у моїх очах, нехай не фізично, але на символічному значенні, адже з подальшої розповіді випливає, що прикrostі Люсі-Віди мигдальною пастою і цукровою пудрою ніхто не прикриє. — А він уже окільцьований.

У її заплаканих очах прозирає пристрасть і розпач від зради. Вона тяжко зітхає і згорблюється на незручному стільці, дуже бліда, з безкровними губами, як у зголоднілого вампіра. Може, її і справді назвали на честь Люсі Гаркер, а може, це все через макіяж. Чи через її стан. Вона опускає погляд на свій живіт і з недовірою трясє головою.

— А тепер от під серцем ношу! — кілька секунд помовчавши, вона додає: — Батя мене вб'є.

— Не хвилюйся, — намагаюся заспокоїти її я. — Могло бути й гірше.

Ми супимосся й напружуємося, але нічого гіршого придумати не вдається.

— У Клактон поїдеш? — питаю я, бо спогади про Патрицію стоять перед очима.

Люсі-Віда з сумнівом дивиться на мене.

— Який ще Клактон?

— Там є дім матері і дитини, де дітей віддають на усиновлення. Патриція так зробила.

Вона хапається за живіт, ніби хоче його захистити, і люто каже:

— Хай тільки спробують!

Мене скручує від заздрощів до ненародженого нащадка Люсі-Віди чи, може, від голоду. Від голоду аж у голові паморочиться, особливо коли я надто рвучко підводжуся і пропоную принести Люсі-Віді щось із буфету. Вона блідне від самої думки про їжу, тож я рушаю геть сама, гнана думками про пиріжки, та не встигаю визирнути з-за весільного торта, як мене підстерігають зловісні квіткові близнята.

— То що, Рубі? — холодно питає одна із них.

Це доволі загадкове питання так і повисає між нами, набуваючи ваги.

— А що, — тупо кажу я за якийсь час.

Одна з близнят сіпає головою. Я встигаю помітити родимку під підборіддям, і впізнавання надає мені певності й сили нап'ялити посмішку, як у Банті (де завіялася мати?), і радісно сказати:

— Привіт, Роуз, як ти?

Вона посміхається, в очах холодно зблискує триумф.

— Насправді я Дейзі.

— Але ж у тебе родимка, — вперто кажу я. — Я ж бачила.

Інше близня робить крок до мене й задирає підборіддя, демонструючи ідентичну родимку. Жах! Хочеться шкрябнути родимку нігтем, щоб з'ясувати, чи вона справжня, але я для такого завелика боягузка. Я розгублено переводжу погляд з однієї сестри на іншу, ніби ступила за дзеркало, і по той бік не виявилось полиці над каміном, за яку можна схопитися.

— Подобається бути подружкою нареченої, Рубі? — питає одна із них (та, яка зліва).

Питання, мабуть, із підступом, тільки я не розумію, яким.

— Звичайно, — каже одна із них по-зміїному улесливо, — усі тебе жаліють, тому й обрали.

— Чого мене жаліти? — тупо питаю я, розгублена від такої нової думки.

— Стільки сестер втратила, — каже та із них, що справа, драматично змахнувши рукою. Інша каже:

— Втратити одну — це недбальство...

І друга легко підхоплює:

— Але втратити трьох... це вже трохи підозріло, тобі так не здається, Рубі?

Інша відкидає волосся кольору розталого лимонного льодяника.

— Рубі, що ти з ними зробила?

— Дві сестри, — тихо кажу я. — У мене тільки дві сестри, і нікуди Патриція не поділася, вона ще повернеться.

— Ти певна? — кажуть вони в унісон.

Я метаюся у протилежний кінець кімнати в надії на порятунок. У коридорі волає телевізор:

— Болл у кутку... Герст... шанс забити гол...

А тоді телевізор і люди навколо нього переможно ревуть. Телевізор каже:

— У королівській ложі сяють усмішки.

Я зазираю за двері. У пелені цигаркового диму й алкогольних випарів більшість запрошених на весілля чоловіків виконують племінний бойовий танець, скандуючи ім'я Мартіна Пітерса. Я охоче лишилася б й подивилася футбол із ними, але краєм ока зауважую одну із близнят і кидаюся до дамської кімнати.

Там я, на мій превеликий подив, виявляю матір, уже побиту життям — босу, п'яну як чіп і з пом'ятим капелюшком.

— Та ти ж п'яна! — вигукую я.

Вона змірює мене затуманеним поглядом і починає щось говорити, але на неї нападає гикавка.

— Вдихни! — суворо наказує голос із кабінки, а потім зливають воду.

Мені цікаво, хто звідти вийде. Виявляється, це тітонька Гледіс.

— Вдихни! — знову нагадує вона, і Банті слухняно хапає ротом повітря, доки не закашлюється.

— Краще? — питає тітонька Гледіс і заспокійливо поплескує її по спині.

Але краще не стає, і Банті береться гикати з новим завзяттям. Я пропоную їй налякати, але вона втомленим жестом відмовляється, ніби переляків на їй долю і так випало достатньо. Декор у дамській кімнаті рожевий і яскравий, а три з чотирьох стін дзеркальні, що нікому не пасує.

Банті верхи на маленькому пуфику відображається у дзеркалах знову і знову: тривожна візія матері, що тягнеться у нескінченність.

— А черевики де?

Перед лицем п'яних емоцій я роблю ставку на прагматику, але у відповідь чую тільки гучне гикання. Покопирсавшись у бездонній сумочці, тітонька Гледіс видобуває на світ божий пляшечку нашатиру і махає у Банті під носом, від чого та харкає і небезпечно накренюється.

— Вона в порядку, — заспокоює тітонька Гледіс одне з моїх відображень. — Просто трошки перепила. Вона ніколи не вміла пити, матінка твоя.

Я зголошуюся принести склянку води, але вже на виході з дамської кімнати чую, як мати шепоче мені услід щось на кшталт «Із мене досить».

Дуже люб'язний і доволі імпозантний бармен, якому я сказала, що моїй матері недобре, кладе у склянку води скибочку лимона, два кубики льоду і маленьку парасольку, а мені безкоштовно наливає коли. Назад до дамської кімнати я просуваюся, як через смугу перешкод. Я натрапляю на Адріана, який сповіщає, що тепер у нього новий пес, йоркширський тер'єр.

— А смішно було б, — кажу я, — якби тільки німці тримали німецьких вівчарок, тільки на Лабрадорі заводили лабрадорів, тільки у Вельсі тримали вельштер'єрів, а скотч-тер'єрів — тільки в Шотландії. Але хто б тоді заводив пуделів? А яких собак розводили б на Фіджі?

Адріан нарешті каже:

— Та замовкни вже, Рубі, от молодець, — а тоді, скривившись, піднімає пасмо мого прямого й по-підлітковому жирного волосся, і обурено трясє головою. — Хто це тебе так підстриг?

І одразу заспокоює:

— Хоча б не так зле, як у їхньої Сандри.

У їхньої Сандри зачіска і справді жахлива — над головою височить пишний начіс, що виглядав би доречно при дворі Короля-сонце. Мабуть, у ньому в'ють гнізда птахи.

Щойно я полишаю Адріана, як мене оточує зграйка Сандриних тітоньок, які беруться мене допитувати про Тедову родину. Кримпленова інквізиція не приховує свого обурення: банкет перевалив за третю годину, а ніхто й не думає подавати десерт чи розрізати торт. Я з величезним трудом вириваюся з їхніх пазурів — і майже одразу спотикаюся об маленьку подружку нареченої. Я лаюся так, що в усіх вуха згортаються, але доки методистки ахають і охають, я роблю ривок до дамської кімнати. «Західна Німеччина б'є штрафний. Лишається хвилина, лише шістдесят секунд... англіїці

відступають, німці наступають». З кімнати з телевизором сочиться видима напруга, як дим від канонади. При словах «Джек Карлтон падає на коліна, закривши голову руками» з глибини колективного національного несвідомого долинає страшний стогін. Усі англійці перед телевизором теж підупали на силі, тож я кваплюся далі, але мене перепиняє розлючена наречена.

— Теда не бачила? — обурено питає вона.

— Теда?

— Так, Теда, мого сраного, так би мовити, чоловіка!

Сандра вертиться на місці, оглядаючи коридор, мов крокодил, що вишукує здобич.

— Де всі поділися? — розгублено питає вона.

— Хто всі?

Я з інтересом спостерігаю, як на Сандру сходить просвітлення. Вона видає крик люті й тупає ніжною у сатиновому черевичку.

— Сраний Чемпіонат світу! Приб'ю я його, так і знай, приб'ю.

Вона задирає довгу білу сукню і повним ходом мчить геть, підхопивши по дорозі ще й свою матінку. Я роззираюся у пошуках Люсі-Віди: я щойно зрозуміла, що бути Тедом — це гірше, ніж бути вагітною й незаміжньою. Але її ніде не видно, а на моєму шляху не лишилося перешкод, тож я нарешті рушаю до дамської кімнати.

Дві з трьох кабінок зайняті, тож я нахиляюся перевірити, чи не видно під дверима взутих чи босих ніг Банті, але з тривогою відзначаю, що пари ніг у кабінках однакові. Пара голосів синхронно каже:

— Хто там?

— Тільки Рубі! — гукаю я і поспіхом відступаю.

Я вирішую віддати склянку води на бар, а точніше, милому бармену, але коли повертаюся, той уже поринув у розмову з Адріаном. Я вмошуюся, як папужка, на барний стілець біля нього, але незабаром виявляю, що нікого іншого вони не бачать і не чують. Третя зайва, я бреду геть, похмуро вертячи паперову парасольку.

Здіймається гамір: це Сандра з матір'ю заганняють до бенкетної зали всіх згуб-чоловіків. Беатріса стереже двері.

— При телевізорі, — гучно пояснює вона решті гостей, — ось де вони були. Футбол дивилися!

Услід їм з-за відкритих дверей лунуть коментарі: «Болл гасає як заведений. Аж ось і Герст — та чи йому вдасться?». Чоловіки завмирають,

нахиливши голови у напрямку звуку. «Пробив! Так... ні» — їхні лица кривляться в агонії. «Ні, арбітр каже ні!».

— Сраний арбітр! — реве дядько Білл, і кримпленові родичі видають страшні звуки, ніби задихаються.

«Гол! Гол! Отепер німці кричать на рефері!». А чоловіки кричать на Сандру, але її це не обходить.

— Сраний Чемпіонат світу, — Сандра, примруживши очі, обурено повертається до Теда. — Тобі не соромно, що тобі якийсь там Чемпіонат світу важливіший, ніж власне весілля?

І Тед чомусь не стримується. До цього моменту він брехав як дихав, але за цих обставин, на публіці, у цю важливу мить ми в жасі розуміємо, що він валиться, мов парашутист без парашута, на нещадний камінь істини.

— Ні, звичайно. Це ж, бля, Чемпіонат світу!

Хлясь! Сара дає йому ляпаса.

— Стривай! — ойкає Тед, коли вона тягнеться до найближчої зброї (це виявляється букет нареченої на столі з тортом). — Сандро...

Він скиглить, намагаючись її заспокоїти, але Сандра зла як сто чортів, і ніякі срібні підкови Теда вже не порятовують.

— У нас промов не було, — волає вона, — у нас тостів не було, ми навіть торт сраний не розрізали. Що це за весілля?

«Здається, усе скінчилося... ні, стривайте, ось Гант...»

— Голота! — волає Беатріса, проштовхуючись до свого нового тестя з сумочкою наготові.

Тед налякано задкує, але перечіпляється об одну з маленьких подружок нареченої, що плутаються під ногами, як шурі, і, щоб її не роздушити, сахається і накреньється до стола з весільним тортом. Усе відбувається як у сповільненій зйомці: Тед шпортається, розмахуючи руками, як вітряк, у безнадійній спробі відновити рівновагу й порятуватися від неunikної, неминучої катастрофи. Фігурки молодят на торті хилитаються і двигтять, ніби стоять на вулкані. «Глядачі виходять на поле... Їм здається, що все скінчено...». У Теда підкошуються ноги, і він зі стогоном падає лицем у весільний торт, як герой чорної комедії. «Момент настав!». Зачарованими лавами глядачів котиться зітхання: здається, нарешті можна розслабитися, адже найгірше вже сталося. Цієї біди вже ніщо не перевершить. (Я не була б така певна).

Дивна тиша, яку порушував тільки голос коментатора, тане, гості починають перемовлятися й верещати. Ті, про кого Беатріса сказала «голота», розуміють, що їх образили, і в залі починають формуватися фронти.

— Голота? — реве дядько Кліффорд. — Це ми голота? Кого голотою назвала?

Беатріса огризається:

— Тебе, тебе і сімейку твою, ось кого! Маєш, що заперечити?

— Ще й, блін, як!

Кліффорд роззирається у пошуках підтримки. Погляд, природно, падає на сина-одинака, який так захопився розмовою з барменом, що не помічає барикад по кімнаті. Кліффорд супиться.

— Дивно, — підозріливо тягне він, але не встигає розвинути думку, бо Беатріса лупить його сумкою так сильно, що в нього окуляри злітають.

За кілька секунд зала перетворюється на побоїще. Гості не розбираючи луплять одне одного. Я зауважую, що Джорджа і Банті, які чимало могли б розповісти про техніку і точність удару, немає. Попри кровні зв'язки, я не почуваюся зобов'язаною ставати на чийсь сторону, тож пробую непомітно вибратися з поля бою. Якби моя воля, то я вибиралася б через буфет, бо помираю від голоду, але відступ у тому напрямку перекриває потасовка між найбільш зацікавленими сторонами: Тед і його свідок захищаються від наступу Сандри і її маленьких подружок.

— Рубі! — волає Сандра, побачивши мене. — Ходи сюди, твоє місце з нами!

— Чорта з два, — кричить їй Тед, — це моя племінниця!

— Вона головна подружка! — лютиться Сандра, тож тепер вони сваряться через те, кого мені підтримувати.

Я вибираюся в напрямку телевізійної кімнати, у процесі згубивши обруч і черевичок. Якби ж то опинитися у відносному спокої телевізійної... Я не одразу розумію, що чорно-біла купа, яка вовтузиться на підлозі, мов пінгвін-епілептик, — це Джордж і одна з офіціанток, охоплені шалом сексуального злягання.

— Чорт, чорт, Нора! — волає батько на хвилі екстазу, а тоді задоволеною тушею обм'якає на дівчині.

Офіціантка під ним виглядає як розчавлена комаха, тільки руки й ноги безпорадно ворухаться. Коли вона помічає мене, у неї на лиці проступає невимовний жах, але вона марно намагається вибратися з-під батька, який і далі лежить мертвим вантажем. Навіть я, невігласка, яка ніколи не бачила оргазму, розумію, що батько зараз мусить не лежати пластом, а підкурювати посткоїтальну цигарку й задоволено зітхати. Урешті офіціантці таки вдається виборсатися, і Джордж перекочується на спину, роззявивши безмовний рот. Його останні слова досі висять у застоянному повітрі телевізійної. Я вже готова спитати офіціантку, чи її справді звати Нора, але вирішую цього не робити. Зараз не час і не місце на знайомства. Вона ще поправляє форму, не зводячи погляду з Джорджа, а на лиці в неї вже проступає страшне розуміння. Ми опускаємося на коліна по обидва боки від нього і втуплюємося одна в одну в німому жасі: нам обом цілком ясно, що Джордж не від задоволення заляк, а мертвий як камінь. А Кеннет Волстенголм усе не вгаває. «У цей видатний момент у спортивній історії Боббі Мур іде по кубок світу...»

Офіціантка нахиляється і прислухається до його грудей – не чути ні звуку.

– Ти його знаєш? – пошепки питає вона.

Коли я пояснюю, що це мій батько, вона тихо зойкає від жаху: і без того катастрофічний сценарій набув додаткового виміру.

– Я зазвичай такого не роблю, – безпорадно каже вона.

Хтозна, що вона має на увазі: не займається знічев'я сексом із гостями на весіллі? Не вбиває їх випадково в процесі? Нагоди прояснити це питання мені не випадає, бо на порозі з'являється Банті. Ми обидві здригаємося, побачивши босу жінку без капелюшка, та ще й п'яну як чіп. Вона розглядає панораму перед очима в німому зачудуванні. Смерті бідолашного Джорджа, що простягнувся навспак із розстібною матнею, бракує гідності. Застібнути матню – не надто величний останній ритуал.

– Здається, у нього стався серцевий напад, – гучно кажу я, намагаючись достукатися до Банті крізь алкогольну пелену. – Можеш викликати швидку?

– Пізно, – рівним тоном каже офіціантка, коли Банті втягує повітря й кидається до Джорджа. І обережно питає, покvapцем переходячи на минулий час: – Ви його знали?

– Він мій чоловік, – сповіщає Банті, опускаючись на коліна біля нас.

Офіціантка ледве стримується, щоб не зойкнути знову.

– Піду викличу швидку, – покvapцем каже вона і прудко тікає.

– Треба щось робити, – панікує Банті і, глибоко вдихнувши, починає робити Джорджеві штучне дихання.

Де вона цього навчилася? Мабуть, із серіалу «Доктор Кілдер». Дивно, що вона намагається дати йому поцілунок життя: доки Джордж був живий, я жодного разу не бачила, щоб вони поцілувалися, а щойно він помер, Банті припала до його вуст із пристрасною молодогої нареченої. Та марно. Нарешті вона підводиться і втуплюється в телевизор, на якому вирує океан британських прапорів.

Похорон відбувається наступної п'ятниці й виглядає як негатив весілля – гості в масі своїй ті самі, їжа також, тільки, на щастя, церква і готель інші. Служба виходить скомкана. Черговий священник при крематорії повідомляє нам, що Джордж був «гідним членом громади, закоханим чоловіком і відданим батьком». Банті тепер може переписувати минуле, як їй заманеться, тож заходить у риданні, підтверджуючи цей комплімент. Я до останнього лишаюся поганою донькою й не проливаю ані сльозинки, коли труна зникає за завісами, навіки забираючи Джорджа. А тоді в горлі раптом пересихає, а виднокіл розпадається на тисячі мерехтливих цяток. Серце гатить, як молот, і мені доводиться докласти всіх зусиль, щоб погамувати хвилю паніки: врешті, це батьків день, не можна псувати його своєю

драмою. Та все марно, мене охоплює непояснений жах, і не встигаю я дійти до кінця ряду, як зомліваю.

У наступні дні я знову і знову переживаю похорон. Мене переслідує спогад про те, як труна зникла за дверцятами, мов корабель, що поринув у безодню. Мені хочеться кинутися за нею, витягнути її звідти. Я хочу підняти кришку й отримати від батька відповіді на запитання, які я навіть не знаю, як сформулювати.

Після похорону Джорджа ми з Банті пізно лягли спати. Мати саме розмішувала какао на кухні, коли задзвонив телефон.

— Я візьму, — сказала я.

— Уже за північ, мабуть, це знову Містер Ніхто, — сказала Банті.

Але я була певна, що це Джордж, тому сіла на сходах, притиснувши слухавку до плеча, і довго чекала, аж він скаже все, чого доти не говорив. Довго-довго чекала.

— Хто це? — спитала Банті, вимикаючи світло на кухні й подаючи мені чашку какао.

Я безпорадно труснула головою і поклала слухавку.

— Знову Пан Ніхто.

Примітка (х) — Лілліан

Після війни Лілліан повернулася на роботу на фабрику «Ровнтрі». Щоб пояснити існування Едмунда, вона сказала всім, що овдовіла на війні, і тепер її прізвище Валентайн.

— Валентайн? — з осудом перепитала Нелл, і Лілліан із подивом зрозуміла, що інколи сестра нагадує їй Рейчел.

— Ну, — пояснила Лілліан, — я вирішила, що, раз сама вигадую собі прізвище, то треба бодай вибрати красиве.

— Лілі Валентайн, — гидливо скривився Френк. — Звучить як номер у мюзик-голлі.

— Ну, мені дуже шкода, що ти мене не схвалюєш, Френку, — саркастично сказала Лілліан.

Френк навіть устиг подумати, що його зухвала своячка сама нарвалася, але при погляді на Едмунда, якого Лілліан гоцала на колінах, його гнів

розтанув. Хлопчик розсміявся і простягнув до нього пальчика, і Френк мимоволі й собі всміхнувся і потиснув йому руку.

— Та яка різниця? — бурчала Нелл. — Усе одно всі у Гроувз знають, що не було в тебе ніякого чоловіка. Що люди подумают? Не знаю, як ти людям у очі дивишся, коли виходиш із дому.

— А ти хотіла б, щоб я взагалі нікуди не виходила, еге ж? То що, мені Едмунда ховати, як сороміцьку таємницю?

— Дитина ні в чому не винна, — обережно спробував втрутитися Френк.

— Якби ж то ти знала, хто його батько, — різко сказала Нелл.

Душа у Френка пішла у п'яти. Чому Нелл не може закрити тему?

— Я прекрасно знаю, хто його батько, — сказала Лілліан, і було б значно краще, якби вона прямо тоді розвернулася на закаблуках і вийшла з кімнати, а не тримала довгу незатишну паузу, свердлячи Нелл поглядом.

Коли Лілліан нарешті піднялася з Едмундом нагору, а Нелл хряпнула дверима кухні, щось похмуро бурмочучи, Френк зітхнув. Правду казали, що дві господині в одному домі не вживуться. До заміжжя Нелл сестри слова лихого одна одній не сказали, а тепер весь час були на ножах. Він опинився між двох вогнів. Ось йому геть не хочеться знати, хто батько маленького Едді. Навряд чи це Джек: малий геть на того не схожий, а Джек, видний і імпозантний чоловік, напевно викував би сина на свою подобу. Хай би ким був Едмундів батько, «сліда він не лишив»: так сказала Рейчел, коли змирилася з фактом, що прихистить під своїм дахом розпусницю. Вона навіть витягла звідкись фотографію, яку доти не показувала — Аду з Альбертом на колінах. Лілліан і Нелл довго розглядали світлину при світлі лампи: сумнівів не було, у дитинстві Альберт був просто неприродно схожий на маля Едмунда. Проте найбільше їх зацікавила давно померла сестра — вони майже забули Аду, і вигляд гарненької дівчинки з бантиками їх вразив. Вона супилася на фотографа, ніби знала, що він ось-ось украде їхню матір. Лілліан із вогкими від сліз очима відсахнулася від лампи й повернулася до Рейчел, яка гойдалася у рипучому кріслі-гойдалці в кутку.

— А ще фотографій ти не поховала?

Рейчел винувато відвела очі, але силувано розсміялася:

— Не мели дурниць.

Лілліан і Нелл одразу зрозуміли, що ця світлина — не єдина, але решту знайшли вже після смерті мачухи. Лілліан перебрала всі речі Рейчел, доки Нелл і Френк були на озерах, і виявила фотографії мсьє Жана-Поля Армана без рамок. Нарешті вони зібрали повний набір (включно з фото матері, яке лишилося в Тома): можна сказати, родина возз'єдналася. Пізніше, незадовго до народження Кліффорда, Лілліан витратила грубу копійку на те, щоб оправити фотографії в рамки.

Лілліан півдня проридала над фотографією себе-немовляти на руках у Ади (дівчинка з лялькою), але, полишаючи дім на Ловтер-стрит, забрала портрет

Ади з Альбертом, бо серед усіх зображень саме це викликало в неї найніжніші почуття.

Інколи Френк замислювався, чи це не Альберт зробив Лілліан дитину: він прекрасно пам'ятав, як сестри висли в Альберта на шиї й розказували, що він «єдиний чоловік у їхньому житті». Проте думка про брата і сестру разом була така огидна, що Френк одразу назвав себе збоченцем.

Лілліан уклала Едмунда в ліжечко. У нього вже злипалися очі, довгі світлі вій торкалися щічок. Ідучи на роботу, вона лишала його з такою собі місіс Гедж із Віггінтон-роуд, удовою, що втратила на війні трьох синів-богатирів і тепер самотньо блукала великим домом, як єдина горошина у стручку. Вона так любила Едмунда, що весь день із ним гралася й не давала малому поспати. Вдова із сумною посмішкою казала, що тепер їй хоч є кого обійняти.

Лілліан ніколи не просила Нелл за ним доглянути — не хотіла почуватися у боргу. Досить того, що вона живе з ними. Можна подумати, наче вона має на цей дім менше прав, ніж Нелл. Щойно вискочивши заміж, Нелл почала поводитися так, ніби дім належав виключно їй і Френку, а тепер, коли Нелл завагітніла, стало ще гірше. Що більше випинав живіт, то більше її дратувала Лілліан, ну, а Лілліан вперлася рогом.

— Який він елегантний, Френк наш, — сказала Лілліан за сніданком, зрізаючи для Едмунда вершущку яйця.

За вікном на задньому дворі Френк накачував шину велосипеда, перш ніж рушити на роботу. Тепер він працював у магазині чоловічого одягу і добре вдягався сам. Утім спроба люб'язності з боку Лілліан упала на неплодну землю. Нелл змитаła зі стола кришки модною гальванізованою щіткою, яку подарувала їй на весілля сусідка Мінні Гевіс. Вона мела навколо Едмундової тарілки короткими агресивними рухами, ніби й його хотіла вимести.

— Облиш, Неллі, — м'яко сказала Лілліан. — Я приберу, коли Едді поснідає.

— Сніданок уже скінчився, — сказала Нелл, не дивлячись їй у вічі.

— Та де ж закінчився, — Лілліан намагалася триматися розважливо, хоча кортіло сестру ущипнути. — Едмунд щойно почав снідати, я заварю ще чайничок чаю. Хочеш чашечку?

— Ні, спасибі, — зверхньо відповіла Нелл. — Я вже поснідала.

— Я не знала, що в нас усе строго за годинником, як у дешевому готелі, — сердито кинула Лілліан.

— Звідки ж мені знати про готелі, дешеві і не тільки, — сказала Нелл із гордою усмішкою, адже нечасто їй вдавалося вигадати дотепну відповідь.

Терпець Лілліан урвався, і вона огризнулася:

— А ти не прикидайся розумною, Нелл, тобі не пасує.

Нелл розлючено змахнула щіткою й випадково зіштовхнула зі столу чашечку з незабудками, а побачивши, що та розбилася, заверещала й пожбурила щітку через усю кімнату. Від цього Кліффорд нагорі розридався, і Нелл обхопила голову руками, щоб не чути його криків — він був із тих дітей, які змовкають, лише коли їх годують, і це доводило її до сказу; але вона встигла почути слова Лілліан:

— Знову твій крикун завівся, він хоч колись вщухає?

Кліффорд у дитинстві був негарний, особливо в порівнянні з Едмундом, який ще й ріс спокійним: мрія будь-якої матері. Нелл інколи з душі вернуло, коли вона бачила, як Лілліан няньчиться з Едмундом і співає йому, як лялечці.

— Розбалує вона малого, — казала вона Френку. — Хтозна, що з нього виросте.

— Йому наче не шкодить, — припустив Френк, бо вважав Едмунда «прекрасним хлопчиною».

— Вона його задушить в обіймах, так і знай, — сказала Нелл. — А ще...

Але тут вона випадково штрикнула Кліффорда, який саме на хвилю змовк, булавкою від підгузників, а той почервонів і зайшовся криком. Бідолашна Нелл спершу його потрусила, а тоді й сама розридалася й закричала Френку:

— Мене ніхто не попереджав, що буде так!

Одного спекотного липневого ранку Лілліан вийшла з дому на Ловтер-стрит і рушила до червоного цегляного масиву «Ровнтрі», що височів над вулицею, як корабель, застряглий на суші, проте перш ніж звернути за ворота місіс Гедж, вирішила, що робитиме надалі. Вона різко смикнула за шнур дзвінка. Едмунд, що сидів у неї на руках, указав у літню небесну блакить, де ширяв стриж.

— Так, це пташечка, — усміхнулася Лілліан і, нахилившись до нього, вдихнула солодкий запах молока, мила і сну.

Вона більше не витримає у тому домі. Вони обмежені — чорнороті й обмежені, ось вони які, і якщо Лілліан затримається з ними ще хоч на хвилину, то й собі зчорніє і всохне. Едмунд задихатиметься у вечірній балаканині про ціну на м'ясо, тлю на Френкових грядочках і те, які гади більшовики. Так не годиться. Геть не годиться.

— Ось ти де, красунчику мій, — сказала місіс Гедж і відчинила двері.

Едмунд простягнув ручки й обняв місіс Гедж за пухку ший, а вона гучно розцілувала його у круглі й рум'яні, як яблучка, щічки. Тут Лілліан і сказала:

— Я емігрую.

Того ранку місіс Гедж заходилася сльозами щоразу, як дивилася на Едмунда.

Лілліан охопило зухвале бажання лишити майбутнє на ласку випадку, тож вона порвала аркуш паперу на акуратні квадратики й виписала всі варіанти, які спали на думку — Нова Зеландія, Австралія, Південна Африка, Родезія, Канада — поклала у свій найкращий капелюшок (темно-синій, солом'яний, без крисів, із білою шовковою камелією), заплющила очі й витягнула свою долю. Так і вийшло, що одного прохолодного осіннього дня вона сіла у Ліверпулі на «Міннесоту», корабель Канадських тихоокеанських трансатлантичних ліній, що прямував до Монреалю. Лілліан, із усе тим же найкращим капелюшком на голові, підсадила Едмунда вище, щоб він попрощався із країною, у якій народився. Френк і Нелл розмахували з берега руками, як вітряки, щоб вона їх побачила; Френк махав однією рукою, бо другою притримував Кліффорда, аби той попрощався зі своїм єдиним двоюрідним братом. Едмунд крутився і вовтузився. Він був у захваті від барвистих прапорів, духового оркестру і запаморочливого відчуття, що з ним діється щось нове. Нелл зіпсувала все сльозами; Лілліан із нижньої палуби добре бачила, що сестра зайшлася риданням. У Лілліан серце краялося — якби ж то вона могла втекти серед ночі, не сказавши ні слова... з іншого боку, якби Неллі не стала така холодна, то й їхати не довелося б. Коли корабель відчалив, Лілліан притислася вогким лицем до пухкої шийки Едмунда.

Лілліан два роки прожила у французькій дільниці Монреалю, у кімнаті над пекарнею, де працювала. Пекарня належала м'якому товстунові на ім'я Антуан, який благав її вийти за нього заміж із першого ж тижня їхнього знайомства. Лілліан подобалася доброзичлива дільниця, подобалося слухати, як маленький Едмунд базікає із друзями французькою, яку опанував, мов рідну, подобався хлібний дух, від якого прокидалася вранці — запах піднімався від печей унизу, над якими чаклував Антуан. Проте врешті вона вирішила, що шкода заїхати так далеко, аби врешті вдовольнитися крихітною кімнаткою, та й пропозиції пекаря почали її стомлювати: вона боялася, що врешті погодиться. Лілліан уже раз лишала все позаду, й удруге було легше. Якогось дня вона спакувала валізку і купила їм квиток на потяг Канадської тихоокеанської залізниці, а коли клерк спитав «Як далеко їдете, мадам?», вона не знайшлася, що відповісти, бо про це не замислювалася, тож урешті стелула плечима і сказала:

— До кінця, будь ласка.

Штат Онтаріо за вікном потяга тягнувся у нескінченність — кілометри й кілометри води і дерев, — аж доки їм не почало здаватися, що на цілому велетенському континенті нічого іншого й немає, та шойно Лілліан сказала Едмундові «Я навіть не думала, що на світі є стільки дерев», як ліси порідшали, вода стала висихати, й не встигли вони бровою повести, як виїхали у прерії, й безкрай океан пшеничних полів тягнувся навіть довше, ніж дерева і води Онтаріо. Коли їхній потяг уночі перетнув Саскатчеван і

в'їхав у Альберту, Ліллїан сидїла в оглядовому вагонї, дивилася, як над нескінченними прерїями велетенським жовтим ліхтарем сяє місяць, і думала про дїм на Ловтер-стрит. У Монреалї Ліллїан не полишало відчуття, що вона врешті повернеться, але тепер, коли вони від'їжджали все далі й далі від східного узбережжя, вона зрозумїла, що вороття нема – ані до Монреалю, ані до Англії, ані тим паче на Ловтер-стрит. Її охопило почуття вини, й вона вирішила зранечку написати Нелл, бо доти нічого сестрі не писала. Проте вона чомусь так і застрягла на «Дорога Нелл, як ти?» й урешті полишила ці спроби, коли вони проїхали Калгарі, й за вікном, як листівка у рамці, прозирнула зелена стьожа льодовикових вод. А тоді почалися гори.

Вони зійшли з потяга у Банфі, бо Ліллїан більше не могла просто дивитися на Скелясті гори, не спробувавши їх на смак і не вдихнувши гірського повітря. Вона розкинула руки й зі сміхом закружляла на платформі, так що Едмунд аж злякався, що мати впаде на колії.

Вони лишилися у Банфі на тиждень, ночували у дешевому готельчику, блукали підніжжям Сірчаної гори, заплатили чоловікові, який возиком підкинув їх до озера Луїза, де вони оглянули льодовик і походили навколо зеленого озера, Ліллїан могла б там і назавжди лишитися, проте врешті вони знову сіли на потяг, бо раптом у кінці лінії на них чекає щось іще краще?

У Ванкувері Ліллїан влаштувалася працювати на пошті, і сотні листів, що проходили щодня через її руки, ятрили почуття провини, тож вона почала ще кілька листів до Нелл. Одного разу вона навіть дійшла до питання, чи є у Кліффорда брати і сестри, перш ніж пошматувати листа і кинути в багаття. Нащо марнувати час на листи, якщо її будь-якого дня може вжалити гедзь, і тоді вона спакується й переїде, а відповідь Нелл перетне цілий континент і її не знайде? Ліллїан була надто сумлінною робітницею пошти, щоб збільшувати гору листів без адресата, тож знову відклала лист. Може, вона стільки понаписувала за війну, що більше в ній листів не лишилося. Врешті вона відправила телеграму: «У мене все добре. За мене не хвилюйтеся», – послання незадовільне, але ні на що краще вона не спромоглася.

Уже відправивши повідомлення, вона раптом згадала, що про смерть Альберта вони теж довідалися з телеграми, і захвилювалася – ану ж бо у Нелл станеться серцевий напад, як побачить чергову телеграму? Але було вже пізно, та й у Ліллїан з'явилися інші клопоти. Вона погодилася вийти заміж за саскатчеванського фермера, імпозантного вдівця, що приїхав до Ванкувера на весілля друга й зайшов на пошту купити марку й відправити матері на ферму листівку.

– Ніхто їй ніколи не пише, – знічено пояснив він. – Її знайомі ніколи нікуди не їздять. Вона й сама далі Саскатуна не бувала.

– Саскатуна? – перепитала Ліллїан.

Так, як то водиться, зав'язалася розмова, і вона тяглася, доки не прийшов начальник Ліллїан і не сказав:

– Місіс Валентайн, хотів би нагадати, що вам платять не за теревені.

Лілліан втягнула щоки, щоб не розсміятися, а імпозантний фермер припідняв капелюх, усміхнувся їй і пішов із черги, що вже встигла зібратися до її віконця.

Коли Лілліан надвечір вийшла з роботи, вулиці були слизькі й лискучі від дощу, і ліхтарі сіяли жовте світло, що завжди навіювало їй меланхолію, вірну супутницю злив і сутінків. Вона саме намагалася відкрити парасольку, коли саскатчеванський фермер вийшов із тіней, знову припідняв капелюх і дуже гречно спитав, чи не дозволить вона провести її додому. Вона опустила тонку долоню на його кремезну руку і підняла парасольку вище, щоб захистити від дощу їх обох (фермер був дуже високий), а він провів її аж до пансіона, власника якого, місис Райчевич, наглядала за Едмундом після школи. Лілліан уже дізналася, як звати фермера, тож сказала:

— Едмунде, це містер Доннер.

Піт Доннер присів і сказав:

— Привіт, Едмунде, можеш звати мене Піт.

Але Едмунд його так ніколи не називав — той став йому «татом» чи не від того ж дня, коли мати з ним побралася.

Піта Доннера здивувало, як швидко нова дружина призвичаїлася до життя на фермі; навіть перша сувора зима не зіпсувала їй гумору, а влітку вона прокидалася вдосвіта, годувала курей, доїла корову й, наспівуючи собі під ніс, готувала сніданок Піту і робітникам, Джозефові та Клаусу, які жили у сараї за городом. Залізничні колії пролягали просто через маєток Доннерів, і наступного літа він кілька разів бачив, як вона сиділа і дивилася на нескінченні вервечки товарняків із зерном, які тягнулися через прерії. Коли вона проводжала поглядом поїзди, у неї на обличчі з'являвся такий мрійливий вираз, що Піт потай боявся, чи не покине його дружина. Того літа вони вечорами сиділи на ґанку великої дерев'яної ферми під місяцем, схожим на ті товсті гарбузики, які мати вирощувала на грядках, а Лілліан розповідала йому про Рейчел і Нелл, про Едмундового батька і те, чому його від усіх приховувала. Отоді Піт Доннер справді злякався, бо зрозумів, яка його дружина сильна. Те, що вона розповідала йому про Англію, не давало підстав припускати, що вона схоче туди повернутися, але він усе одно про всяк випадок спитав. Вона розреготалася:

— Не мели дурниць.

Наступної зими вона у віці 36 років народила сина, якого назвали Натаном — на честь Пітового батька.

Натан був геть несхожий на свого зведеного брата, їхню спорідненість видавала тільки нижня губа, що випиналася капризно, як у дівчинки: така сама губа була в Ади, а до того — у її матері. Хлопчики росли друзями, і коли Едмунд був малий, вірили, що колись оброблятимуть ферму разом, а коли Едмунд поїхав у Торонто вивчати англійську літературу, Натан хвилювався, що брат не повернеться. Коли їм повідомили, що Едмунд зник на

бойовому вильоті, Натан кілька тижнів був сам не свій, бо не міг уявити майбутнього, у якому брата не буде.

Однак те майбутнє все одно настало. Натан із часом, як і належить, одружився, і в нього народилося двоє дітей. Найстарша, Елісон, вивчилася на юриста і переїхала в Оттаву працювати на уряд. Майже одразу після того, як вона поїхала в університет, Натан загинув у нещасному випадку на фермі. Піт Доннер помер від раку легенів ще у 1950-ті. Елісон завжди зі сміхом казала, що родини не заведе й на фермі не житиме, а ось її молодший брат, Енді, зробив і те, і те – очолив ферму після смерті батька й побрався із дівчиною з Вінніпега на ім'я Тіна.

Це було у 1965 році – Лілліан тоді вже перебралася у стару хижу, де колись жили Клаус і Джозеф. Енді спеціально для неї її переобладнав. Вона сказала, що вже готова померти, але на це знадобилося ще чимало часу, власне кажучи, десять років, і за цей час артрит і біль скрутили її в химерну дугу.

Дружина Енді, Тіна, вечорами часто приходила посидіти з Лілліан. Вона народила одного за одним трьох синів – найстаршенького, Едді, назвали на честь Едмунда, потім з'явилися близнята Нат і Сем, а тепер на підході був четвертий. Вона жартувала, що приходить до Лілліан відпочити від дітей, хоча обидві знали, що це не так. Тіна одразу стала улюбленицею Лілліан. То була вишукана, як статуетка, дівчина із ясними очима й білявим волоссям, яке вона збирала у хвостик, щоб ніщо не відволікало від чітких ліній обличчя. Улітку вона вкривалася ластовинням, ніби на неї плюснули золотою фарбою, а взимку шкіра ставала біла, як молоко, а ще в ній було стільки енергії, що інколи здавалося, ніби та вихлюпується назовні і стоїть у домі, навіть коли господиня не на фермі. Лілліан здавалося, що в Тіні, як і в Альберті, більше світла, ніж у пересічній особі.

Одного весняного ранку Тіна, сильно вагітна своєю четвертою й останньою дитиною, визирнула з вікна ферми й побачила, що від хижі здіймається дим. Вона гукнула матері Енді, що жила з ними, аби та пригляділа за малими, і тяжко потрюхикала до хижі, а діставшись туди, виявила, що Лілліан згодовує грубці папір із картонної коробки у неї в ногах. Обгорілий клапот паперу випурхнув із вогню, і протяг приніс його Тіні під ноги. Вона підняла його і прочитала: «Я давно хотіла написати...». Решта згоріла.

– Прибираю перед смертю, – життєрадісно гукнула їй Лілліан.

– Ви ж не збираєтеся піти, так і не побачивши малого? – з осудом спитала Тіна. Лілліан тільки розсміялася. – Типун вам на язык.

Лілліан підкинула у грубку ще паперу і всміхнулася різкому весняному сонцю.

– Я й так уже зажила, а по смерті буду з дітьми. Будь-яка мати хоче бути з дітьми.

Тіна розсміялася:

— Тільки не весь час.

Коли Лілліан закінчила, Тіна зробила їм какао. Лілліан сказала:

— Давно хотіла тобі це віддати.

Вона взяла світлину у гарній срібній рамці, що стояла в неї на комоді, і вклала в руки Тіні Доннер. Тіну розчулював цей пронизливий портрет покійних брата і сестри (у неї в самої брат загинув малим у нещасному випадку), тож вона заплющила очі, щоб не розплакатися — не тільки тому, що мертві діти її засмучували, а й тому, що вона розуміла: Лілліан не жартує, коли говорить про смерть.

Коли Тіна встала, щоб іти, то поплескала себе по животу:

— Я так і знаю, що це знову хлопчик. Не судилися мені дівчатка. Як ви думаєте, як його назвати?

Лілліан трошки подумала і сказала:

— Може, на честь Едмундового батька?

На похороні Тіна Доннер усі очі виплакала, і люди казали, що втішно бачити молодих, які так шанують старших (звісно, казали це переважно старші).

— Я її дуже любила, — Тіна струснула головою.

Енді Доннер обняв дружину і сказав:

— Знаю, золотко.

На фермі щедро накрили столи, і люди казали, що стільки гостей навіть на весіллях не бачили. Поминки пройшли відносно радісно, бо, врешті-решт, Лілліан прожила дуже довге і порівняно з більшістю щасливе життя. А ще у домі Доннерів відзначали появу нової дитини, тож Енді Доннер підняв чарку за свою бабусю, а його сестра Елісон — за наймолодшого Доннера, Джека.

Розділ одинадцятий

1968 Мудрість

Похорон мій дуже зворушливий. Навколо труни, що стоїть у прегарній старій церкві Святої Трійці на Гудрем-гейт, з високими лавами і двосхилим дахом,

збираються гості у жалобі. З-за прочинених дверей долинає пташиний спів, а за порогом видніється зачарована панорама зелених горбів і англійських пралісів, що простягається, скільки сягає око, і навіть трохи далі. Відкриту труну оздобили запашним бузком і білим гіллям глоду, так що я виглядаю як Королева травня. Люди підходять до мене навшпиньки і зачудовано вдивляються в порцелянову шкіру й волосся кольору воронового крила, що у смерті стало ще пишніше і темніше: локони лищать, як гагат, на лавандовій подушечці.

— Вона була така красуня, — шепоче хтось, зачудовано струшуючи головою.

— І ніхто її не розумів, — докидає ще хтось.

— Якби ж то ми розуміли, яка вона незвичайна...

— А яка талановита! — додає інший.

Ті, хто зібралися навколо труни, кивають одне одному зі згодою і жалем.

Церква заповнена, і то не лише друзями й рідними, а й людьми, із якими я навіть не знайома — наприклад, тут і мій палкий шанувальник Леонард Коен, і зажурений Теренс Стемп. На тлі Марія Каллас співає «J'ai perdu mon Eurydice». Банті сидить скраю ряду й покаюнно киває.

— Може, якби її не підмінили при народженні, нічого й не сталося б, — м'яко каже вона містерові Беллінгу, що сидить біля неї.

— Рубі! — каже містер Беллінг, захоплюючи мене зненацька, так що я від переляку ледь не падаю з ліжка. — Ми з твоєю матір'ю вирішили заїхати в замок Говард. Ти ж із нами не хочеш?

Він поплескує по своєму пухкому черевцю, напханому недільними курячими котлетками виробництва Банті, й нервово зиркає на мене — ану ж бо я вхоплюся за нагоду оглянути арки й колони роботи Ванбру? Я кволо піднімаю руку, щоб відмахнутися.

— Їдьте, я лишуся тут.

Я з досвіду знаю, що за таких okazій третій — зайвий. На початку, коли я була для містера Беллінга новою цікавинкою («солодкі шістнадцять»), він докладав зусиль, щоб налагодити спілкування. Тепер ніяка я йому не солодка — просто прикрий побочний продукт від Банті, із яким треба миритися. На минулому тижні я вибралася з ними до Печери матінки Шиптон у Нерсборо й почувалася як п'яте колесо до воза. Вони щебетали одне із одним, доки я похмуро оглядала химерний набір предметів, які лишили при стіні ворожчиної печери — м'які ведмедики, черевик, парасолька рушничок, буденні речі, що перетворилися на камінь під впливом вапнякової води. Потім, коли ми сиділи у пабі під назвою «Край світу» над розбавленим пивом і сендвічем «із сиром і цибулькою», містер Беллінг серйозно подивився на мене і спитав:

— То коли ж ти з'їдеш із дому, Рубі? Га?

Я знову втуплюся у стелю й уявляю своє мертве тіло. (Яка ж я стала схожа на Патрицію!). Я відточую позу, як у Офелії пензля Мілле — колись же річка Фосс, зараз не за сезоном мілка, знову стане повноводна. Я випробувала її глибину і визнала її недостатньою — забрела на середину каламутного потоку й виявила, що він ледве сягає подолу моєї міні-сукні фірми «Етам». А що в мене не було ані каміння, ані светра, в кишені якого можна було б накласти гальки, довелося вдовольнитися цеглиною, яку знайшла при корінні дерев на березі. Хіба ж на такій мілині можна втопитися? Я завжди була оптимістичної вдачі, тож спробувала присісти в мулистій ріці і силою волі змусити себе втонути, проте так склалося, що мої плани поруйнував шумний і завзятий спаніель. В Узі втопитися було б значно легше, але куди тій широкій брунатній річці до романтичного Фоссу й особливо до тінистого відтинку за газовою станцією, де саме повітря зеленіє від пагонів, віття, ряски і відважних жовтавих півників болотних.

Я чую, як «лендровер» містера Беллінґа реве на доріжці і мчить геть, тільки гравій порскає з-під коліс. Він, мабуть, завезе Банті кудись на вечерю, а тоді привезе додому, і вона, розсміяна, зайде в дім і скаже:

— Та ну тебе, Бернарде, я чесна жінка-вдова, ти ж розумієш.

А він ущипне її за задок і скаже:

— Це, Банті, ненадовго.

Треба, мабуть, бути вдячною, що вона бодай не піддалася на залицяння Волтера, який спокушав її лівером, ягнячою вирізкою, а якимось навіть голим і лискучим рожевим кроликом, що виглядав як зображення з порнографічного журналу. (Я якимось бачила порнографічний журнал — а ще з'ясувала, нащо потрібен «Дюрекс». Дні втраченої невинності). Що й казати, кролика ми не скуштували, а Волтера прогнав Прекрасний принц Банті — Бернард Беллінґ, що тримав крамницю сантехніки десь у Богом забутому Бек-Свайнгейті. Його склад — як храм, присвячений санітарним технологіям: у тьмяному світлі стрункими лискучими лавами вишикувалися унітази без кришки, як світські чаші, а умивальники без кранів виглядають як великомученики з ампутованими трубами, перемотаними цупким бурим папером.

Містер Беллінґ майже лисий, носить «брюки-слакси» і картаті светри, як у співака Вела Дунікана, а ще вічно мені розказує, яке тяжке життя випало моїй «бідолашній матері». Тепер Банті порядкує у нашій крамниці з допомогою дівчини на ім'я Елейна, яка кинула школу.

— Ти тільки подумай, — примовляє Банті, — Елейна твоя ровесниця, а має кавалера і відкладає копійку, щоб було що покласти в нижню шухляду.

Так само й Кетлін, що непокоїть мене значно більше: вона нещодавно заручилася з юнаком на ім'я Колін із приватної школи імені архієпископа Голґейта. Колін збирається піти стопами батька (той торгує залізним начинням), а Кетлін тепер ховає під шкільною блузкою обручку з діамантом на ланцюжку.

Ми з Кетлін перебираємо вміст її нижньої шухляди. Що в неї там? Чотири рушнички з ірландського полотна, плетений абажур і набір десертних

виделочок із нержавійки. Чи це достатній фундамент для шлюбу? Я купую їй для шухляди кухонну дошку.

— Вона дуже розважлива дівчинка, — каже Банті.

— То ти не хочеш, щоб я вивчилася в університеті?

— Так, так, звісно, що хочу, — обурюється вона. — Твоя освіта, звісно, дуже важлива.

Але насправді ясно, що, як про неї, то краще б я вийшла заміж і належала комусь іншому.

— Навіщо нижня шухляда? — питаю я у Кетлін.

— На майбутнє, — без вагань каже вона.

Що я поклала б у нижню шухляду, якби вона в мене була?

Мене охоплює недільна пообідня летаргія, тож я лежу у ліжку, знову і знову повторюючи битви Іспансько-французької війни — Вімейру, Ла-Корунья, Порту, Талавера-де-ла-Рейна, Сьюдад-Родріго, Бадахос, Саламанка — як закляття, але все марно, бо за п'ять хвилин вони всі вивітрюються з голови, що шкода, бо на наступному тижні починаються випускні іспити. Цікаво, чи мої результати будуть такі ж погані, як у Патриції. А де Патриція? Чому вона не прийде й не порятує мене від цього життя, яке притупляє розум і почуття?

Я кидаю повторювати і спускаюся на кухню, підсмажую грінку і з'їдаю її, лежачи на килимі у вітальні, де з дверей патіо сіється пекуче сонячне світло. Я якийсь час ніжуся на осонні, як ящірка, а тоді засинаю, і коли прокидаюся знову, не одразу розумію, де я. Я пробую повторити заготований текст для усного іспиту з французької, але не можу згадати ані слова після «Paris — une ville tres belle et interessante». Що ж до німецької й латини, то у-Рубі-хист-до-мов не може ними зв'язати ані фрази. Навіть англійська, на що вже моя рідна мова, часом мені не під силу, і коли я пробую заговорити у класі, то синтаксис перетворюється на кашу, а словниковий запас — на белькотіння.

У вікно я бачу, що безпритульна кішка, яку підгодовує весь район, чигає на дрозда, який витягує черва з клумби петуній, безжурний і несвідомий наближення свого запеклого ворога. Я підповзаю до дверей у сад і стукаю в них, щоб попередити птаху. Кішка завмирає, а птаха злітає, уже в повітрі заковтуючи черва. А тоді стається дивне: я продовжую сильно-сильно гатити у вікно ребром долоні, бо мене огортає раптове й нездоланне бажання розтрити скло й перепилити зап'ястки битим краєм, возити по ньому руками вперед-назад, вперед-назад, як Локвуд — привида бідолашної Кеті, доки не проллється кров, заливаючи ясний сад і акуратні клумби. Гартоване скло не розіб'ється, але я все одно тарабаню, хоча, на відміну від Кеті, я хочу, щоб мене випустили, а не впустили.

Чому ніхто не помічає, яка я нещасна? Чому ніхто нічого не каже про мою дивну поведінку? Я досі час від часу ходжу уві сні, блукаю домом, як привид дитини, що марно шукає якусь річ, полишену у матеріальному світі. (Може, іграшку? Чи товариша ігор? Чи предмет бажання?). А ще апатія: я годинами безживно лежу у ліжку, нічого не роблю і навіть, здається, ні про що не думаю. (Банті певна, що для підлітка це – нормальна поведінка). А найгірше – це паніка: після першого нападу на похороні Джорджа я втратила лік, скільки разів мені доводилося вибігати з кінотеатрів, театрів, бібліотек, автобусів, черг до ресторану, магазинів. Симптоми паніки мене жахають: серце калатає, ніби ось-ось вибухне, на блідій шкірі виступає піт, кров іде у п'яти – природно, я почуваюся так, ніби мені загрожує близька смерть. Якби про мене зробили телепередачу й показали тоді, коли Банті точно сидить перед телевізором – наприклад, пустили її замість «Це твоє життя», щоб ніхто нічого не запідозрив – то під кінцеві титри вона трусила б головою, клацала язиком і примовляла:

– Цій дитині потрібна допомога.

Та оскільки я в неї під носом, очима й ногами, нічого вона, здається, не помічає.

Може, це – частина дорослішання, болісний ритуал переходу, долина підліткової темряви, страшна гормональна буря, перехідні біди...

– Рубі!

Містер Беллінг вигулькує з-за рогу, і коли бачить, що я намагаюся розбити скло, у нього на лиці вимальовується карикатурний подив. Він відкриває двері в сад.

– На Бога, що ти робиш? – питає він, намагаючись відтворити тон строгого батька.

– Намагаюся втекти, – похмуро кажу я.

– Просто не зважай на неї, Вернарде! – каже Банті, заходячи у двері. – Вона забагато думає, уся в сестру.

– Це ти про яку із твоїх численних загублених дітей? – саркастично питаю я, за що Вернард винагороджує мене пекучим ляпасом. Я прикушую нижню губу.

– Спасибі, Вернарде, – каже Банті, а потім кидає мені: – Тебе, міледі, давно час поставити на місце.

А тоді вона знову повертається до Вернарда й усміхається:

– Відкрити консервованого лосося?

І вони йдуть на кухню, лишаючи мене у вітальні, бліду й заціпенілу від шоку. Я від горя скручуюся в клубочок на килимі й дивлюся, як на бежевий ворс замість сльози падає і темніє самотня краплина крові з губи. Співчуває мені тільки Жмутик, який тицяється мені в долоню холодним мокрим носом.

То що я б поклала у свою нижню шухляду? Тільки гостре – скалки битого скла, гартовану сталь цизорика, хлібні ножі, мов мініатюрні пилки, і голярські леза, від яких віє спокоєм. Я зважую на долоні ножі, і від того стає радісніше. Банті, мабуть, рано чи пізно побачить, як я блукаю вночі з велетенським ножем, крапаючи кров'ю на нічну сорочку. (І що скаже? Мабуть, «Лягай спати»).

Коли стоїш нагорі Мінстерської вежі, здається, що ти серед янголів у високості. Місто простягається так далеко вниз, що перетворюється на вицвілу мапу вулиць, а по краях перетікає у Йоркську долину, за якою на півночі здіймаються імлісті Говардіанські пагорби, а на сході височать, як міраж, Волди. У такі дні, як цей, коли у прозорій небесній блакиті віхтем шифону біліє одним-одна хмарка, легко бути залюбленою у світ. То що б я поклала у нижню шухляду? Виднокрай, уривки пташиної пісні, сніг, що біліє, як квіт, у саду при Домі казначея, і скам'яніле біле мереживо поруйнованих арок абатства діви Марії внизу.

Що я відчула б, якби впала? Якби летіла вниз, вниз, вниз, як камінь, у затиснуте між будівель море Саду вікарія, і шубовснула в зелену траву, як підбита птаха? Якщо вихилитися за парапет, туди, де визирають ринви у вигляді горгуль, відчуваєш, як сила земного тяжіння сіпає за рукави, припрошує спробувати повітря на смак...

– Рубі! – між зубців муру з'являється стривожене личко Кетлін. – Ходімо, на урок запізнимося!

Ми сторчголов збігаємо гвинтовими кам'яними сходами, біжимо по Бутем аж до школи й падаємо за парти саме вчасно, щоб «відкрити „Незриму латину“ і почати...»

«Теоксена напучує своїх дітей, що краще накласти на себе руки, ніж прийняти смерть від рук короля: „Mors, – inquit, – nobis saluti erit. Viae ad mortem hae sunt...“» У прочинене вікно вітерець заносить звуки зі стадіону при школі святого Петра – хтось грає у крикет – і запах свіжоскошеної трави. «Cum iam hostes adessent, liberi alii alia morte ceciderunt». Як життю вдається бути одночасно таким солодким і таким гірким водночас? Ну як? Зі стадіону чути радісний гамір. Джудіт Купер ляскає осу екзаменаційним зошитом. Розуміння чигає одразу за межею досяжного. Десь на високій полиці чи під паркетом сховано ключ. Ключ до чого? До шафи із загубленим майном, до чого б то ще.

Теорія про життя як шафу із загубленим майном – порівняно нова сторінка у моїх філософських пошуках смислу. Своєю появою вона, безперечно, завдячує тому, що цього року на нас із Кетлін покладено тяжкий обов'язок чергувати при шафі із загубленим майном, і щочетверга, о четвертій по обіді, ми її відкриваємо. Шафа стоїть у коридорі нового крила, де нас навчають Домашньої науки, а також науки неодомащеної – фізики, хімії й біології. За шкільними правилами, четверта година після обіду в четвер – це єдиний час, коли відкривають шафу, а запити поза призначеним часом ми з напарницею вислуховуємо із професійною байдужістю. У четвер люди (себто учні: наскільки нам відомо, ніхто із учителів ніколи нічого не губив –

промовисте свідчення юнацького недбальства) можуть оглянути вміст шафи у пошуках свого зниклого майна. Якщо вони знаходять те, що шукали (а найчастіше зникають ручки, самотні рукавички та взуття для хокею на траві), то вписують своє ім'я до списку, й тоді згубу повертають, так що згублене майно перетворюється на знайдене.

На дітей, які не приходять по своє майно, чекають страшні наслідки, власника-бо встановити легко: ми зобов'язані нашити бірку з іменем на все своє майно, включно з ліфчиками, а підшви й устилки доводиться підписувати маркером. Адміністрація постійно у випадковому порядку перевіряє, чи ми всі гаразд підписані. (Цікаво, були сміливці, що зважилися б зазирнути у блузку Патриції?). Бодай якщо мене спіткає амнезія, то всі знатимуть, як мене звати. Власників, що не з'явилися по своє майно, заносять до окремого списку, який міс Віттакер, наша директорка, зачитує на зборах в останню п'ятницю місяця: порушники мусять простояти цілі збори, доки решта сидить. Це прилюдне приниження нікого не спиняє, тож шафа із загубленим майном постійно напхана полишеними речами. Інколи вона переповнюється, і варто прочинити дверцята, як усе вивалюється нам на голови – тоді нам доводиться потай самотійно повертати власникам майно, просто щоб позбутися мотлоху. Може, скоро ми муситимемо організовувати потаємні опівнічні збори для власників загубленого в надії, що дітей, які доти не рвалися возз'єднатися зі своїм майном, підкупить бодай така авантюра.

Отже, ось як виглядає моя теорія потойбічного життя як шафи із втраченим майном: після смерті нас забирають до велетенської шафи із загубленими речами, де для нас зберегли все, що ми нагубили за все життя – всі заколки, гудзики й олівці, кожен зуб, кожную сережку і ключ, кожную булавку (ви тільки уявіть, скільки їх!). Усі бібліотечні книжки, усіх котів, що пішли і не повернулися, усі копійки, усі годинники (які й далі відмірюватимуть нам час). А може, ще й менш матеріальні речі – терпець і цноту (може, дівочтво Патриції чекає на неї там), віру (Кетлін втратила віру), значення, невинність (мою) й океани часу – у шафці містера Беллінга й Банті на них чекає немало часу. Містер Беллінг завжди лютує, коли сидить за кермом «лендровера», припаркованого на доріжці, і зиркає на годинник:

– Ти хоч розумієш, скільки часу ми згаяли, чекаючи на тебе, Рубі?

На нижчих полицях лежатимуть сні, які ми забули, прокинувшись, і горнутимуться до днів, втрачених у журливих думках (якби вони приносили дивіденди, то Патриція озолотилася б). А на найнижчій полиці, серед мулу, пуху і пір'я, очистків від олівців і волосся на підлозі перукарні, лежатимуть утрачені спогади. «Deinde ipsa, virum suum complexa, in mare se deiecit». Можливо, нам дозволять вписати імена до списку і забрати їх додому.

З містером Беллінгом у нас був жахливий скандал. Він заїжджає до нас у вівторок увечері, щоб відвезти Банті на гастрольну постановку «Театру на воді» у Королівському театрі, але Банті досі нагорі, усе ніяк не вибере, яку сукню вдягнути, тож я проводжу його у салон. Він сідає й каже:

– Може, наллеш мені чогось?

А я:

— Може, самі візьмете?

А він:

— А ти у нас невихована примадонна.

А я:

— Ви мені теж не подобається.

А він:

— Рано чи пізно ти, Рубі Леннокс, отримаєш, що тобі належалося.

А я:

— І що ж мені належалося? Може, любов і турбота?

А він:

— Твоя бідолашна мати тобі все дає, а ти сучка невдячна!

А я як закричу:

— Та ні чорта ви не знаєте!

А він нахиляється просто до мене й волає...

— Рубі! Рубі Леннокс! Що ти робиш? — вищить міс Ревен, що наглядає за
екзаменом.

Зі стадіону долинають оплески.

— Рубі, — шепоче Кетлін, коли я проходжу повз неї, — Рубі, що сталося?

— Ти куди, Рубі? — кричить міс Віттaker, коли я проходжу під дубовими
щитами у Старій залі, на яких золоченими літерами викарбувано імена
старост і дівчат, що здобули стипендію. — Рубі! Ти ж маєш бути на латині!

Вона намагається схопити мене, як регбістка, але я ухиляюся, вислизаю й
рушаю до Кліфтонського парку, нарешті опинившись на свіжому теплому
повітрі. А може, й у шафі з загубленими речами, знічев'я думаю я, щоб
згаяти час, доки йду додому. Може, там я віднайду свій справжній дім, де
над мерехтливим багаттям завжди висить напготові мідна виделка для
грінок, на плиті виспіває чайник, старі крісла стоять затишним колом, а
моя справжня мати в'яже при каміні, спиці зблискують і зникають,
зблискують і зникають, а тоді вона починає свою історію — історію про те,
як її справжню дитину, її коштовність, підмінили в колисці...

— Тупиця, дивися, куди преш!

Чоловік із червоним і негарним від гніву лицем опускає руку на клаксон машини, перетворюючись на маску ненависті, а за ним збирається цілий корок, що ї собі сигналить. Я показую йому два пальці, повертаюся на безпечний тротуар і йду далі, повз Гомстед-парк і новий міст через неромантичний рівнинний Уз.

Удома прохолодно і тихо. Джорджеве життя було застраховане, і на отримані кошти Банті накупила меблів і обставила все по-новому, тож доказів минулого й інших життів майже не лишилося. Від Патриції нічого не лишилося. Вирішивши, що та більше не повернеться, Банті роздала всі її речі — мені вдалося порятувати тільки панду, й інколи я уявляю, як сестра потішиться, коли я віддам їй іграшку, що здавалася втраченою назавжди. Аж дивно, як легко Банті позбулася всього, що нагадувало про Джорджа — не лишилося ані панчохи, ані недопалка. Якщо я зникну, вона виплачеться, а тоді пропилососить дім, щоб ані лусочки моєї шкіри не лишилося, і заварить собі чаю.

Прабабусин годинник б'є третю, але невчасно. Після пожежі він то поспішає, то відстає, й мені аж дивно, що мати його не викинула, проте рішення Банті для мене такі ж загадкові, як логіка годинника чи час як такий.

Я піднімаюся нагору, звиваю собі гніздечко на дні сушильної шафи із чистих рушників, що пахнуть свіжістю і пральним порошком, верчуся у кубельці, як маленький ссавець, доки не влаштовуюся цілком комфортно, а тоді під булькання бойлера відкриваю пляшечку таблеток і починаю набивати ними рота, як жадібна качка — ану ж бо засну, перш ніж прийму достатньо?

Униз, униз, униз. Я мчу вниз крізь простір, час і пільму. Інколи я прискорююся, і тоді відчуваю центробіжну силу, що тримає мої органи при стінках тіла. Униз, униз, до зір, що мерехтять на краю світу, повз голос, що каже «Так, дна немає», але слова тонуть у шумі. У голові ревуть, зливаючись в один, всі океани світу. А тоді, на щастя, я сповільнююся і пливу, ніби наді мною розкрився невидимий парашут. Тепер, сповільнившись, я можу роздивитися дивні предмети у пільмі, скам'янілі ляльки і ложечки, і втішено зітхаю, побачивши витесаного із мармуру коника-гойдалку — я-бо про Мобо геть забула. Із темряви на мене висканує голова оленя без тіла, роззявляє рота, щоб заговорити, як кінська голова у казці братів Грімм, і каже «Аж ось хто тут!», перш ніж знову зникнути.

Я спускаюся вниз, як будяковий пух, повз панду Патриції й Сажу Джилліан і старе радіо бабусі Нелл, і з захватом розумію, що я — у шафі загублених речей, не шкільній, а метафізичній. Незабаром я сягну дна, віднайду втрачені спогади, і тоді все буде добре.

Хтось доброзичливий вкладає лапу мені в руку, і коли я повертаю голову, то мені сумовито посміхається Тедді.

— Це кінець світу, ти ж розумієш?

Я не тямлюся від радощів:

— Ой, Тедді, то ти говорити можеш!

— У Шафі втраченого майна всі звірі вміють говорити.

Я дуже за нього рада, але він похмурніє:

— Вважай на кільця Сатурна, Рубі! Не забувай, вони...

Проте його лапа вислизає з моєї долоні, перш ніж він встигає закінчити, і я знову набираю швидкість, страшно прискорююся, так що мозок, здається, витягується з черепа на еластичній стрічці, а нерви в руках пронизує біль. По обидва боки від мене вибухають різнобарвними спалахами сонця, і що швидше я мчу до зір на краю світу, то прудкіше ті віддаляються, і я лякаюся, що ця подорож ніколи не закінчиться. Я намагаюся згадати, що ж я накоїла, аби заслужити цю кару.

А тоді з темряви виринає розлючений містер Беллінг, як жахіття на Залізниці привидів у Скарборо — він кричить на мене, але слів я не чую, доки раптом над самим вухом не гримить:

— Твоя бідолашна мати тобі все дає, а ти сучка невдячна!

Я виставляю долоні перед собою, щоб захиститися від видива, але він не вгаває:

— Безсердечне, зле дівчисько.

Я пробую закричати «Ні!», бо знаю, що він скаже далі, але слова не йдуть, я не можу вдихнути, з моїх вуст зриваються страшні звуки, ніби я захлинаюся, захлинаюся повітрям, а примарний містер Беллінг летить разом зі мною вниз криницею часу, тож доводиться закрити вуха руками, аби заглушити те, що він скаже далі — але я все одно чую, як він знову і знову повторює:

— Ти власну сестру вбила, Рубі! Ти вбила власну сестру!

— Я тебе питаю, що за дитина на таке здатна? — кричить він, бризкаючи від люті слиною.

Банті виспівує згори сходів:

— Ти готовий, Бернарде? Вистава починається о пів на восьму!

— Я все про тебе знаю, Рубі, — сичить містер Беллінг. — Твоя мати все мені розказала!

— Не вбивала я своєї сестри, — сичу я у відповідь. — Її збила машина.

Але він тільки шкіриться й каже:

— Я не про неї, дурненька, я про твоє близня!

Промовивши ці дивні слова, він розвернувся на закаблуках і вийшов. Банті гукнула з коридору:

— Ми в театр, Рубі, побачимося пізніше!

Хрюснули вхідні двері, «лендровер» поїхав.

Моє близня? Яке близня? Він узагалі про що? Якась частина мене розгубилася, але інша частина відчула, як удалині завила сирена. Шкірою ніби стоніжки лазили. Я притьомом кинулася у спальню Банті, де на верхній полиці вбудованої шафи мати тримала величезну колекцію ненашеного взуття. Покопирсавшись серед ящиків, я знайшла те, що шукала — коробку для взуття без взуття, напхану аркушами паперу, що офіційно підтверджували наше існування, і випадковими предметами, яким не знайшлося місця деінде, але й викидати чомусь рука не поверталася. Там лежать медичні картки, техпаспорти, страхові поліси, зламана сережка, стара книжечка з талонами на продукти, срібний медальйон (див. примітку (xi)), іпотечні документи, запліснявіла кроляча лапка, стара театральна програмка і пластмасовий перстеник із хлопавки. Нарешті я добираюся до Джорджевого заповіту і свідоцтва про смерть, результатів випускних іспитів Патриції (тепер у Банті аж дві доньки — академічні невдахи), свідоцтва про шлюб Банті і Джорджа, свідоцтва про смерть Джилліан, а тоді — до свідоцтв про народження, стягнутих гумкою: Береніка Ейлін, Джордж Артур, Патриція Вів'єн, Джилліан Береніка, Рубі Елінор. І Перла.

Ось, Перла. Перла Ада Леннокс. Народилася у Фулфордському пологовому — очам не вірю — того ж дня, того ж місяця, того ж року, що й я. 8 лютого 1952 року. Я знову і знову перечитую її свідоцтво про народження, а тоді порівнюю з моїм, безмовно переводячи погляд з одного на інше, ніби вони врешті все мені пояснять. Але іншого пояснення нема: у мене справді була сестра-близнюк, «Перла Ада Леннокс». Серце страшно, загрозливо закалатало у грудях, але я нічого про цю сестру не пам'ятаю, навіть не можу згадати її обличчя. Дивний проблеск, ніби спалах фотоапарата: складені підковою картки з буквами — пиріг, ельф, риба, лимон, апельсин, і більше нічого. Може, Перла, як і брат-близня Елвіса, померла при народженні, а може, ми взагалі були сіамськими близнюками, тож вона мусила померти, щоб я жила, і саме на це натякав містер Беллінг'. Але я чомусь підозрюю, що це не так. Я дісталася до низу взуттєвої коробки без взуття й нарешті на самісінькому дні знайшла те, що шукала — ще одне свідоцтво про смерть, видане 2 січня 1956 року.

Причина смерті — утоплення. Мені згадується «Буря», «кістки коралами стають» і рибалки, що пірнають за устрицями у Південнокитайському морі, але не згадується ніякої Перли, тим паче сестри-близнючки.

То я втопила рідну сестру? Як таке може бути? Я ж навіть втопитися не змогла. Я відкрила срібний медальйон і знову втупилася у дві фотографії мене-немовляти, які знайшла колись у тумбочці Банті біля ліжка. Лише після довгого й ретельного вивчення я зрозуміла, що одне з личок на диптиху належить не мені, а моїй сестрі. Я дивилася на них і дивилася, доки в мене не розболілися очі, намагаючись зрозуміти, хто з них я, а хто — ні. Одна з них — справжня перлина, що тільки прикидається рубіном, але я гадки не маю, хто.

Я склала всі документи назад у коробку й закрила шафу. Коли містер Беллінг привіз Банті додому, я вже лягла у ліжку і вдала, що сплю, коли Банті зазирнула в кімнату, як узяла за звичай останнім часом — мабуть, аби перевірити, чи я ще дихаю. Але тоді я чомусь передумала і рвучко сіла у ліжку, так що мати аж закричала, ніби побачила, як зомбі вибирається з могили. Я увімкнула лампу й помахала срібним медальйоном.

— Чому ми ніколи про це не говорили?

Мовчанка Банті мене налякала, бо я не знала, що вона приховує. Нарешті мати нервово ковтнула слину і сказала:

— Ти забула.

— Я забула? Ти про що?

— Ти витерла це з пам'яті. У тебе амнезія, — коротко пояснила Банті.

Навіть приголомшливі новини, що мали вибити в мене землю з-під ніг, вона повідомляла роздратованим тоном.

— Доктор Геддов сказав, що це, мабуть, на краще, у світлі того, що сталося.

Вона майже зникла за дверима, але щось її спинило.

— Ми всі вирішили, що так буде краще, — додала вона. — Врешті, ніхто не хотів згадувати, що сталося.

— Але ж не можна просто взяти й вимарати таке із пам'яті! — заволатала я. — Не можна просто вдати, що когось ніколи не існувало, не говорити про них, не передивлятися фотографії...

Банті сховалася за дверима, так що лишилася тільки її рука і голос.

— Фотографії якраз були. І, звичайно, ми про неї говорили — це ж ти вимарала її з пам'яті, а не ми.

— То це я в усьому винна? — заверещала я.

Запала тиша, що розпливалася, як калюжа водянистої сполуки, пришпилюючи нас до місця, доки я не впустила в озеро мовчанки питання, якого більше не можна було уникнути. Поверхнею побігли брижі.

— Як я вбила сестру?

Коли кільця на воді сягнули Банті, вона зітхнула.

— Ти зіштовхнула її у воду, — рівним голосом сказала вона. — Це нещасний випадок. Ти не знала, що буде. Тобі було чотири роки.

— Нещасний випадок? — повторюю я, як відлуння. — Бернард Беллінг говорить про це так, ніби я холоднокрівно спланувала вбивство...

До її честі, голос у матері роздратований.

— Дарма він про це з тобою заговорив... — вона завагалася. — Звичайно, спочатку я тебе звинувачувала, але, врешті, це нещасний випадок...

Її голос стих, але потім вона втомлено додала:

— Це було так давно, що не варто про це і згадувати.

Вона нарешті спромоглася зникнути за дверима спальні, але за кілька хвилин вернулася і сіла на краєчку ліжка. Вона забрала в мене медальйон, відкрила і довго сиділа мовчки.

— Хто з них? — нарешті спитала я. — Хто з них Перла?

Вона вказала на фотографію зліва:

— Перлиночка моя.

І розридалася.

О ні, ми знову летимо вниз, вниз, вниз, у тьму минулого і провалля часу. Це колись скінчиться? Он Трусь пригортає Деніз, он ляльковий будиночок Дейзі та Роуз, і я собі думаю — Рубі та Перла, Рубі та Перла, близнята-коштовності, й одразу згадується скарбниця відьми з «Гензеля і Гретель», по вінця повна опалами розміром із гусяче яйце, рубінами розміром із серце, діамантами, як крижинки, смарагдами, як льодовикові озера, сафірами, як скалки літнього неба, і перлами — велетенськими осяйними перлами на довгих нитках, я простягаю руку й намагаюся вхопити разок перлів, але пальці ковзають гладкими кулями, а я лечу далі крізь град булавок і метеоритний дощ гудзиків, повз незримого Імонна Ендрюза, який каже:

— Рубі Леннокс — це твоє життя!

А тоді просто над вухом кричить Папужка, і, наділений даром мови у Шафі, заводить своє:

— Рубізамовкнирубізамовкнирубізамовкни.

* * *

А тоді — просто темрява, глибока сліпоглухоніма пітьма, що тягнеться, і тягнеться, і тягнеться, і я поринаю в неї, як рибалка, що шукає перлу, а тоді — спалах! Над головою світло, я встигаю подумати «світло для світу» і зрозуміти, що, мабуть, наближаюся до дна шафи. У світлі стоїть фігурка, і що ближче я до неї, то вона яскравіша — випросталася, як Венера

Боттічеллі, на осяйній перловій мушлі, прозорій і світлій, тепер я майже можу її торкнутися, торкнутися моєї сестри-близняти, мого двійника, мого дзеркала — вона сміється, щось каже і простягає до мене ручки, бо давно на мене чекає, але я нічого не чую, крім годинника над головою (б'є четверту, п'яту, шосту) і якогось скімління і шкрябання при дверях; а тоді знову темрява, вовняний саван темряви, темрява намагається пробратися всередину мене, набивається в рот, ніс і вуха цупкою чорною шерстю, я розумію, що мене ховають живцем, земля сипле на труну, сочиться у щілини. Світлі щілини...

— Рубі?

В одній зі світлих щілин прозирають губи і жовтуваті зуби, око-зуб зблискує золотом, рот знову і знову щось повторює, і лише зосередившись на губах що є сили, я не без подиву розумію: вони моє ім'я промовляють. Рубі.

— Рубі, як ти почуваєшся? — уста посміхаються й тягнуться вгору, переді мною — дивна на вигляд немолода жінка з косичками, обмотаними навколо вух, як навушники. На шиї в неї на ланцюжку висять окуляри у тонкій золотій оправі.

Я не можу нічого сказати — горло болить, ніби його наждаком протерли, а голова розколюється. Я мружуся на сонячне світло, що сочиться у лікарняне вікно й падає на зелений лінолеум великими геометричними плямами.

— Привіт, Рубі. Я — доктор Герцмарк, і я хочу тобі допомогти. Дозволиш?

У кімнаті доктора Герцмарк завжди жарко і душно. Мабуть, вона це навмисне, щоб пацієнтів хилило на сон. У неї завжди є запас солодощів, дивних липких булочок із корицею і пундиків із лимонним сиропом, а ще вона наливає гірку каву, яку я п'ю, щоб не заснути. Або смочу грудки коричневого цукру, схожі на спресований пісок — їх вона тримає у тарелі на столі. А тоді вона питає своїм дивним німецьким акцентом:

— Рубі, не хочеш лягти?

Бо вона нічого мені не наказує, тільки питає, а тоді вкриває мене ковдрою (темно-синьою з червоними швами, як кінська попона) і каже:

— А тепер, Рубі, уяви, будь ласка, що ти загорнулася в один із кольорів веселки, і порахуй від десяти до нуля...

Я щоразу вибираю інший колір, аби перевірити, які вони, тож можу сказати, що червоний — це, звісно, колір рубінів, а помаранчевий наповнює світлом. Від жовтого в роті бульбашки, ніби ти ковтнула лимонного шербету, а зелений — це колір літньої трави після дощу (меланхолійний колір). Синій — колір чарів, фіолетовий на смак, як льодяники від кашлю. Червоний, помаранчевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий. Як кольорові льодяники з нашої фабрики «Ровнтрі». З вікон доктора Герцмарк чути запах фабрики і полуниць, бо цієї пори року роблять полуничне желе.

— А я найбільше люблю запах какао, — бурмочу я.

На що доктор Герцмарк по-чужинськи виразно каже:

— Гм-м-м.

А що ж блакитний? Блакитний — це колір пам'яті. І найгарніших квітів, дзвоників, гіацинтів і незабудок, схожих на маленькі зірочки, у саду дядька Тома, тільки зараз нічого не квітне, бо зараз зима і сади замело. Друге січня 1956 року. Терплячій доктору Герцмарк уперше вдалося повернути мене до того доленосного дня, і ось я сиджу за столом у котеджі дядька Тома в Елвінгтоні. Ми сумлінно відвідуємо його на Новий рік. Його дружина, тітонька Мейбел, каже до Банті:

— Дуже раді вас бачити, — а тоді повертається до Джилліан і Патриції: — Як, не терпиться повернутися до школи після канікул?

На що Патриція каже «так», а Джилліан — «ні». Дядько Том повертається до Джорджа й каже:

— Я думав, дороги геть замете, учора була справжня завірюха.

— Точно. Ми ледве добралися.

Тітонька Мейбел пригостила нас несезонним салатом, і, згадуючи круглі листочки салату і бліді диски огірка, схожого на зелений лід, я здригаюся й кажу:

— На обід був салат із язика.

Я зі сміхом розказую, як Джилліан вгризлася у товстий кусень холодного язика, який тітонька Мейбел щойно нарізала (вона сама приготувала язик спеціально до нашого візиту). Джилліан відкушує великий шмат і, швидко проковтнувши (мабуть, у попередньому житті померла від голоду), каже до Банті:

— Чому ми такого ніколи не їмо вдома? Мені подобається.

Спостерігаючи, як тітонька Мейбел відрізає ще шматок, Джилліан питає:

— А що це?

Тітонька Мейбел усміхається:

— Язик, Джилліан.

Джилліан супиться, перетравлюючи цю інформацію — буквально і метафорично — і повторює слово «язик» знову і знову, пробує слово на язичку, тримає під піднебінням із дедалі більшими сумнівами, а тоді опускає ножа й виделку і втуплюється в половинку помідора на тарілці. Патриція безсердечно регоче над розгубленим виразом Джилліан, а Перла до неї приєднується, хоча не знає, над чим сміється старша. Перла любить сміятися — я похмура і вічно похнюплена, а вона погідна і сонячна.

* * *

— Досить, — заявляє Банті, бо сміх її тривожить, ятрить глибокі незагойні рани в душі.

— Після обіду можете погратися у снігу, — каже Джордж. — Ми спакували ваші чобітки у багажник.

— І великого сніговика зможемо зробити? — захоплено питає Перла.

Дядько Том сміється:

— Можете взяти у сараї вугілля на очі.

— Досить, — різко кажу я докторові Герцмарк, бо всередині щось крається від того, що Перла просто перед очима і водночас цілковито недосяжна.

Доктор Герцмарк відламує мені шматок карамельки від великої брили й каже:

— Продовжимо наступного разу.

Коли я підношу скалку карамельки на світло, сонце сіється крізь неї, як крізь бурштин, а запах полуниць переслідує мене аж додому.

Банті й тітонька Мейбел застібають нам куртки, зав'язують шарфи, роздають рукавиці. У нас із Перлою в'язані шапочки з білими помпонами, у мене червона, а в неї синя. Перла в такому захваті від снігу, що нетерпляче тупцяє й ледве може встояти на місці, щоб на неї вдягли чоботи.

— Стій рівно, Перло! — командує Банті, незграбно запихаючи її ноги в чоботи.

Коли Банті нарешті вирішує, що одягу на нас достатньо, тітонька Мейбел відкриває задні двері, і ми вибігаємо на мороз, де наші голоси котяться чистим повітрям, як дзвони.

— Тільки до качинового ставка не ходіть! — гукає тітонька Мейбел нам услід, коли ми вибідаємо на незаймане поле, і її слова котяться за нами понад білизою.

— Досить.

— Значить, іншим разом, — усміхається доктор Герцмарк. — А ти бачила новини про танки у Празі?

— Страшне, — погоджуюся я, хрумтячи російською карамелькою.

Ми обидві здригаємося, коли з даху «Ровнтрі» починає завивати сирена, але доктор Герцмарк каже:

— Це просто пожежне навчання.

* * *

З тим самим успіхом тітонька Мейбел могла би сказати «Тільки йдіть прямо до качиноного ставка», бо, щойно опинившись у полі, ми рушаємо до озерця, де збираються тітоньчині качки і гуси. Навесні ми тримали в руках курчат, жовтих, як жовток, і поверталися додому з велетенськими блакитними качиними яйцями, дуже красивими, але жакливими на смак, а ось узимку ми ставка ніколи не бачили, й на якусь мить приголомшено завмираємо, бо це — місце зачакловане, замерзла крижана пустка виблискує білим, а припорошені снігом дерева на островці посередині виглядають так, ніби трусни їх — і задзвонять, як у казці. Узимку качиний ставок став повноводий і затопив шмат поля, тож подекуди під прозорою кригою прозирає зелена трава.

По краях ставка товчуться гуси, а пара качок плаває лінивими колами серед крижинок, не даючи озеру замерзнути, однак більшість пташок лід загнав на острівцець посередині. Забачивши нас, вони починають крякати й гелготати.

— Треба було хліба взяти! — бідкається Патриція.

Джилліан із захопленим вереском тупає по міцній кризі на дальньому кінці озера, як ошалілий діснеївський кролик.

— Обережно, — попереджає Патриція і бреде геть услід за качками.

Перла вистрибом кидається до Джилліан, яка здійснила диво й ходить по воді. Джилліан майже сягає островця, коли лід видає загрозливе «трісь!» і трохи просідає, так що стає видно край, де він тоншає і знову перетворюється на рідину завдяки марафонським зусиллям качок. Перла вже обома ногами стоїть на кризі, і Джилліан зі сміхом гукає:

— Ходи, ходи, не бійся! Перла — боягузка-гуска!

Вона знає, що Перлу завжди можна взяти на слабо. Я кличу сестру назад, але Джилліан на мене злиться:

— Рубі, замовкни! Ти як маленька!

Я налякано роззираюся у пошуках Патриції, але вона саме зникла за мерзлими деревами. Перла вже здолала півдороги до Джилліан, і я бачу, як просідає і здіймається лід. Я починаю плакати. А Джилліан не змовкає:

— Давай, давай, Перло!

Аж раптом лід у Перли під ногами накренюється, і я з жахом бачу, як вона зіслизає вниз, мов на гірці, і повільно ковзає у воду ногами вперед. Провалившись у ставок, вона розвертається до мене, й останнє, що я бачу — це її видовжене від жаху лице. Останні слова, які вона каже, перш ніж чорна вода її поглине, висять у морозному повітрі крижаними кришталіками звуку ще довго по тому, як білий помпон на її шапочці зникає углибині.

Я прикипаю до місця. З вуст рветься протяжний істеричний крик. Я свідомо страшного звуку, що б'ється ізсередини, і свідомо, що Джилліан з острівця кличе Патрицію, і що Патриція біжить до нас, і що лементують птахи, але чую тільки останні слова Перли, що жаско відлунюють у мене в голові: «Рубі, поможи! Рубі, поможи!».

Патриція пірнає в озеро й майже одразу впливає знову, відпльовуючись холодною водою. Вона кліпає, як дивна амфібія з налиплим на голову рідким волоссям, і знову змушує себе пірнути. На той час крик сгунув не лише котеджу дядька Тома, а й сусідньої ферми, і до нас звідусіль біжать люди, толочачи снігову цілину. Хтось витягає з води Патрицію, що посиніла і дрижить від холоду, загортає у грубу брудну куртку й несе геть. Натомість у озеро впевнено заходить робітник із ферми, але майже одразу з подивом розуміє, що далі доведеться просуватися вплав — качиний ставок несподівано повноводий.

А Перлу затягнуло кудись під лід, і вона відмовляється виходити зі схованки. Вона погоджується вийти допіру за кілька годин, коли чоловіки притягують гаки і ятери на рибу. Дебелий рябий чолов'яга з масивною щелепою приносить її на руках через потолочений сніг, тримаючи подалі від свого тіла, як щось дуже вразливе і важливе, адже вона і справді дуже вразлива і дуже важлива. Він здригається всім тілом від тамованого плачу.

А в мене серце крається, крається на великі биті скалки льоду. Я дихаю шумно й пожадливо, я захлинаюся повітрям, і якби я могла спинити час, спинити його назавжди, щоб павуки плели павутину у мене в волоссі, а качки завмерли посеред ополонки і їхнє пір'я довіку пливло крізь час, то я так і зробила б.

Обм'якле тільки Перли вкладають на кухонний стіл, а нас тітонька Мейбел виганяє до вітальні по той бік коридору. Патрицію вже відправили до лікарні. Джилліан сидить у кріслі й не підводить погляду зі своїх ніг. У вітальні пахне камфорою і старим деревом. Єдиний звук — це цокання годинника на камінній полиці, який б'є що чверть години. У мене немає сил сидіти на стільці, тож я натомість згортаюся клубочком за диваном і там і лежу, заціпеніла. У вухах у мене не страшні слова Перли, а крики Джилліан.

Коли Патрицію витягли зі ставка, а вона копалася, кричала і рвалася назад у воду шукати Перлу, Джилліан ще лишалася на острові (врешті хтось притягнув човника і її звідти дістав). Коли чоловіки взялися шукати Перлу, Джилліан почала скакати, як дикунка у книжці з малюнками, виконуючи власний первісний танець. Нажахана, що її звинуватять у всьому, вона вказала на мене і кричала, скільки було сил у легенях:

— Це вона, це вона, це вона! Це Рубі її штовхнула, штовхнула Перлу у воду! Я бачила! Я все бачила!

А я стояла там, приголомшена, і дивилася на мерзлу траву під льодом, де звило холодне гніздо довге біле перо однієї з гусок тітоньки Мейбел.

— Усе добре? — питає доктор Герцмарк, обіймаючи мене й колисаючи, як маленьку.

За певний час я стихаю, і ми сидимо у доброзичливій тиші, слухаючи шелест велосипедних коліс — це роз'їжджається денна зміна «Ровнтрі». А тоді доктор Герцмарк витягає з шухляди і вручає мені шоколадний кекс. Я відколупую цупку гофровану сріблясту чашечку.

— А мати в усьому звинувачувала мене. Вона навіть відправила мене до своєї сестри у Дьусбері, бо бачити мене не могла.

— Бо ти нагадувала їй Перлу, а не тому, що вона тебе ненавиділа, — припускає доктор Герцмарк.

Я стенаю плечима.

— Може, і те, і те. Шкода Банті, одразу двох дітей втратила. І Патрицію шкода: ми чекали, що вона щось зробить, порятує Перлу. А вона не змогла. І Джилліан також шкода, — раптом на власний подив додаю я. — Якщо хтось і винен, то це вона. Але вона загинула. І Перлу шкода, бо вона теж загинула.

— То що, — посміхається доктор Герцмарк, — нам перебирати всіх людей на землі, живих і мертвих, примовляючи «шкода такого-то» чи «шкода сякого-то», перш ніж ми дійдемо до «шкода Рубі»?

Я приміряю ці слова, ану ж бо підійдуть — «шкода Рубі» — та щойно вони зриваються з моїх вуст, я заходжуся плачем і плачу, доки ледь не тону в озері власних сліз.

Я побувала на краю світу й повернулася, зате тепер знаю, що покладу до нижньої шухляди. Сестер своїх.

Примітка (xi) — Не те життя

Аліса сиділа на кухні у своєму кріслі-гойдалці у промені вересневого сонця й годувала щойно охрещену Елінор. Малятко Нелл заснула на груді, й Аліса і собі кивала носом, нездатна взятися за непраний одяг, негодованих дітей і невдоволеного чоловіка, до яких звелось її життя.

У голові клубочилися похмурі метафори: їй ніби поклали на груди величезну каменюку, і тепер вона повільно задихається під її вагою, як стародавні великомученики. Аліса, безбожниця навіть за кращих обставин, навіть уявити не могла, за віщо вона так страждає.

Крізь сон вона байдуже прислухалася до рипу воза й почула, як загавкав пес. Вона знала, що це щось та значить, тільки ніяк не могла зрозуміти, що саме, а тоді дивний голос сказав щось несосвітенне комусь із дітей («Бонжур»). Аліса ледь не впустила немовля, покvapцем застібаючи сукню. Жан-Пол Арман! Він велично випростався на порозі, а тоді, не чекаючи на запрошення, сів до кухонного столу й почав поливати екстравагантними сентиментальними компліментами маленьке мишасте дитинча, майже загублене вглибині великої дерев'яної колиски.

— Шаслива маті! — сказав він своїм екзотичним акцентом. — Шкода, що маля не фотографував!

Що ж до фотографій, то Аліса розпачливо намагалася згадати, чи вона нічого не підписувала. Вона ж не зобов'язувалася виплатити гроші, яких у неї все одно нема? (Усе її земне майно зводилося до шести срібних шестипенсовиків у металевій коробочці від чаю на камінній полиці). Материнська забудькувата голова перетворилася на сито.

Мсьє Арман витягнув із великої чорної шкіряної сумки плоди своїх трудів. Три карточки він оправив, аби продемонструвати клієнтці, що їй нагально треба заплатити ще й за рамки, аби виставити своїх нащадців у щонайкращому світлі, хоча одна зі світлин у рамці (і то, варто сказати, значно дорожчій, ніж дві інші) — улюблена фотографія самого мсьє Армана — зображала ніяких не нащадків, а Алісу, що ховала набубнявіле дитиною тіло за шезлонгом і загадково всміхалася камері.

— Belle, — схвально пробурмотів він, штовхаючи портрет через сосновий стіл.

Аліса байдуже поглянула на світлину, але все ж простягнула руку і взяла портрети дітей: застиглими й непорушними вони чомусь видавалися значно симпатичнішими, ніж у житті. Її очі зволожилися, і вона тихо схлипнула. Мсьє Арман видобув, як фокусник, із однієї з численних кишень величезну (і чисту) шовкову хустинку і широким жестом подав Алісі. Вона геть не по-дамськи вишморкалася, рвучко встала з-за столу, взяла з полиці над каміном коробку від чаю, відкрила й мелодраматичним жестом висипала її вміст на стіл, так що монети розсипалися лицями дітей.

— Ось, — трагічно заявила вона, — це все моє земне майно. Я у ваших руках.

І розридалася.

Мсьє Арман розгубився — йому частенько траплялися клієнти, нездатні заплатити, власне, він звик і майже цього очікував, але такої істеричної, такої емоційної, такої, власне, чужинської реакції він ще не бачив, тож йому знадобилося кілька секунд, щоб зібратися й потягнутися до її тонкої долоні.

— Люба пані, — сказав він. — Люба, люба пані, не засмучуйтеся, я не візьму у вас грошей.

Це заскочило Алісу зненацька. Вона не могла пригадати, щоб хтось говорив із нею так ласкаво; більшість тільки й думала, як вициганити в неї копійку, тож вона підозріливо поглянула на мсьє Армана.

— То що ж тоді візьмете? — спитала вона, гордовито піднявши підборіддя на випадок, якщо він зазіхне на її честь.

— Нічого я, люба пані, не хочу, крім вас щасливу.

Вчителька у ній схотіла була виправити його граматику, але несподівана ласка увімкнула у ній насос для сліз, тож вона почала ридати і голосити так, що мсьє Арман аж захвилювався, чи вона при здоровому глузді.

Це не лишилося непоміченим, і тривимірні діти Аліси мовчки вирости на порозі.

— Мамко, — спитала Ада, — що си стало?

Почувши сільську вимову своєї найстаршенької й найкращенької дитини, таку не схожу на барокову екзотику голосних мсьє Армана, Аліса заридала ще голосніше.

Нарешті емоції стихли, діти розбіглися, а мсьє Арман наготувався знову сідати на свою рипучу колісницю. Приклавши руку до грудей зліва, він сказав:

— Я серцем, люба пані, відчуваю, що у вас багато нещастя і горя. Ви... — він повів рукою, вказуючи на ферму і цілий Йоркшир, — ви не створені для цього страшного життя.

Аліса з червоними від ридань очима кивнула у німій згоді, ніби фотограф зняв слова їй із язика. Його старенький поні, ув'язнений між голоблями такого самого старенького возика, вигнув шию й порхнув, і, скориставшись прикриттям неспокійного транспорту, мсьє Арман нахилився, так що його тонкі губи опинилися за якийсь сантиметр від вуха моєї прабабусі, а його вусики залоскотали їй щоку. Що сталося між ними тієї інтимної миті? Моя дурненька прабабуся прийняла запрошення до катастрофи, втрат, нестерпного горя і життєвої поразки за можливість втекти і вивільнити свою істинну природу, пригноблену й придушену злиднями і тяжким таруванням.

— Я чекати, — сказав мсьє Арман, — в кінці алеї опівночі. Я чекати всю ніч, щоб ви прийшли і ми втекли до кращого місця.

— Збираюся чекати, — Аліса нарешті зважилася його виправити. — Чи у цьому випадку, можливо, «чекатиму».

— Та байдуже.

Пізніше після обіду спостерігач міг би побачити Алісу у дверях горища для сіна. Вона стояла, розвівши руки, як Вітрувіанська людина, й аналізувала висоту, свою вагу та наслідки падіння. Вона, як і належить за таких обставин, вдяглася в чорне, себто у стару сукню, де мереживо вже взялося іржею, і дивилася на землю вниз з такою собі жалісливою втіхою, якої наша родина більше не знала, доки на світ не прийшла Патриція.

Утім навіть попри душевне сум'яття Аліса спромоглася підрахувати, що висота замала, тож падіння закінчиться хіба що зламаними кінцівками, що тільки погіршить життя, а не уможливить втечу, тож її анітрохи не сприкрило, коли внизу з'явилася Ада й від жаху роззявила пишні губки.

— Мамко, що ви робите?

Мати — чорний іржавий янгол — зітхнула і стонула плечима, мовляв, поняття не має.

Ще пізніше, коли вони повечеряли неапетитною смаженою з картоплі й капусти, посварилися, пощипалися, пошторхалися й довели Алісу до нервового зриву, діти неохоче піднялися нагору, а Аліса поринула у стомлену дрімоту на кріслі перед холодним каміном, із якої її вирвав п'яний як чіп Фредерік. Він увірвався в дім і злякався, побачивши у кріслі на темній кухні обрис дружини.

— Хто тут?

Їй здалося, що зараз він її ударить, тож вона поспіхом запалила свічку.

— Та я ж бо, йолопе.

— Ага, — сказав він і повалився на лаву.

Аліса примружилася, щоб при мерехтливому світлі свічки краще розгледіти вогку червону пляму в нього на руці.

— Знову бився? — спитала вона без особливого інтересу.

Фредерік кілька секунд вдивлявся у кров, ніби намагався згадати, звідки вона взялася, а тобі пирхнув:

— На краю алеї якийсь дубина воза поставив, я спіткнувся.

Від дружини співчуття він так і не дочекався, бо її охопила бентежна радість, Аліса-бо — дірява голова — за картоплею й капустою, за принадами самогубства, за вимогами дітей встигла вже й забути мсьє Жана-Поля Армана. Фредерік, спотикаючись, піднявся нагору й поринув у глибокий-преглибокий п'яний сон, це Аліса знала напевно, навіть перевіряти не треба.

Сама Аліса лишається внизу, сперечатися із собою про майбутнє при тоскному світлі сальної свічки. Які в неї варіанти? Можна, звісно, накласти на себе руки: вдень вона відмовилася від спроби самогубства, але цей варіант приголомшливо надив. А які будуть наслідки? Її діти житимуть зі страхом, ганьбою і почуттям провини. Чи ж не краще буде, якщо вони

прокинуться вранці й виявлять, що їхня мати просто зникла, а не вбилася надворі чи вклякла з піною на губах, нажершись отрути для мух? Ніхто й не сумнівається, що у «кращому житті», яке пропонує їй мсьє Арман, будуть свої проблеми і прикрі несподіванки, проте чи ж це не краще, ніж смерть від власної руки?

Не минуло й кількох хвилин, відколи вона дійшла цього висновку, як Аліса спакувала собі пакуночок і востаннє пригорнула бідолашну крихітку Неллі. Тоді поцілувала м'які вогкі лоби Ади, Альберта й Лілліан, погладила золотисту Альбертову щічку й потамувала схлип, а тоді зняла з шиї материн медальйон і поклала Аді під подушку. Ада застогнала уві сні й відмахнулася від прощального поцілунку. А ось бідасі Лоренсу й Тому прощання не перепало, адже вони спали на горищі, де підлога шалено рипіла, а Лоренс прокидався від найменшого шелесту, тож Аліса вирішила не ризикувати. Вона ще пожалкує про цей прояв материнського недбальства — з іншого боку, вона прожила таке довге життя, що встигла пожалкувати більш-менш про все. Нарешті вона зняла обручку й поклала на подушці біля п'яного чоловіка, що тільки захропів. Коли він прокинувся наступного ранку й побачив обручку замість дружини, то із невластивою йому кмітливістю зрозумів, що вона пішла назавжди.

Коли Аліса дійшла до кінця алеї, мсьє Арман терпляче на неї чекав і не виказав ані найменшого подиву, коли вона вмостилася на возі біля нього і сказала:

— Ну, гаразд.

Хоча, може, це й недостатньо натхненні слова, щоб починати з них нове життя.

Мсьє Арман боявся переслідувань розлюченого чоловіка, тож рушив просто на північ, і парочка на певний час осіла, чи бодай спробувала осісти, у Глазго. Мсьє Арман давав собі раду як мандрівний фотограф, але у стаціонарному ательє йому повелося гірше, адже у Глазго, звісно, фотоательє було як собак нерізаних, і містяни прекрасно обходилися без його талантів. Не минуло й року, як ця затія провалилася, і вони знову знялися з місця. На той час в Алісине серце вже почали закрадатися певні сумніви, проте вона все ж погодилася виїхати з країни й рушити в Марсель, рідне місто мсьє Армана — вона думала, що йдеться про короткі відвідини, після яких вони повернуться до Йоркшира і... власне, вона не до кінця уявляла, що буде після того «і», але якось вона все владнає і поверне своїх дітей. Фотографії, звісно, у неї були, бо у мсьє Армана лишилися негативи. Коли вони ще жили у Глазго, вона зуміла його переконати роздрукувати цілий новий набір і оправити у дорожні рамки з дорогої тисненої шкіри. Ці рамки надійно закривалися, тож Аліса могла обіймати своїх навіки завмерлих у часі дітей у будь-якій точці континенту.

Не так склалося, як гадалося: їхнє європейське турне затягнулося на роки. Мсьє Арман здійснив прикру помилку й майже одразу після прибуття до Марселя вклав усі їхні гроші у провальну справу. У нього не було чуття на бізнес, що вичерпно продемонструвала ще затія у Глазго, і якби Аліса знала про його задум, то наполягла б на своєму й порятувала їх від того,

що на них чекало, — її від злиднів, а мсьє Армана від боргової в'язниці. (Зате їм несподівано легко вдалося взяти шлюб, хоча, строго кажучи, Фредерік на той час уже помер, тож Аліса не стала дружиною двом чоловікам). Якийсь час Алісі навіть довелося попрацювати пралею — вона терла брусом мила закалянну білизну марсельської буржуазії і гірко питала Бога, якого не існує, чи це справді те, що їй судилося.

Проте коли мсьє Армана, несподівано життєрадісного, попри випробування долі, випустили із в'язниці, їхні нещастя не скінчилися — Аліса злягла із запаленням легенів і ще багато місяців після того не мала сил. Виходжуючи дружину, мсьє Арман зумів підзаробити трохи грошей як мандрований фотограф (от що-що, а оббивати пороги він умів) і врешті повів її лікуватися на село. Аліса радше лишилася б у міській тисняві Марселя, ніж знову опинилася в пастці пасторальної ідилії, проте цього разу мсьє Арман наполіг. А тоді в них знову скінчилися гроші, тож вони, як Аліса й боялася, так на селі і застрягли, а коли нарешті повернулися до міста, їх спіткало ще кілька прикростей, які вже не стали несподіванкою, і так далі, і таке інше.

Того ранку, коли Алісі виповнилося 47, вона встала з ліжка, рвучко відкрила віконниці у спальні, впускаючи чисте сонячне світло, і, дивлячись за вікно, а не на галла, що куняв під ковдрою, заявила, що з неї абсолютно й категорично досить і вони просто-таки мусять повернутися до Англії й забрати її дітей цієї ж миті, навіть якщо їй доведеться продавати своє тіло на вулиці, щоб накопичити грошей на квиток. Мсьє Арман пробурмотів щось штибу того, що їй вдасться продати своє тіло лише в тому разі, якщо вона зашиє собі рот, на що вона жбурнула в нього і глек для умивання, і таз.

Та їм знову не пощастило, адже саме того ясного літнього ранку ерцгерцог Франц Фердинанд вирішив проїхатися вулицями Сараєва, що запустило вервечку подій, через які мсьє Арман із дружиною мусили затриматися у Франції ще на чотири роки.

Під час війни з Алісою стався цікавий досвід із тих, які хтось інший прийняв би за прикмету якоїсь душевної хвороби, проте вона так звикла почуватися хворою, що така версія навіть не спала їй на думку. Натомість вона дійшла ще химернішого висновку, що це доказ існування Бога. Цей досвід, який змінив усе, стався у 1916 році, вночі на 1 липня, коли Аліса раптово виринула із дуже глибокого сну. Розплющивши очі, вона побачила в ногах постать янгола чи бодай яви, що відповідала її уявленням про те, як має виглядати янгол (напівпрозоре біле вбрання, сніжно-білі крила, осяйний німб, золоті кучері, очі кольору незабудок), але, всупереч її очікуванням, та чи то пак той, адже постать була чоловіча, нічого не сказала, а тільки всміхнулася й піднесла до небес руку у жесті, подібному до дешевих гіпсових фігурок святих, Мадонн та Ісусів, які у Франції аж кишіли. А тоді янгол зник. Наступного ранку Аліса ретельно обшукала кімнату в надії, що янгол лишив якийсь слід, проте не знайшла навіть пір'їночки завалющої, але й минушого видава вистачило, щоб Аліса навернулася в католицтво і стала, як то буває зі свіжонаверненими, ревною вірянкою.

Проте хай би скільки вона перебирала вервицю і ставила свічки, Алісі все одно з голови не йшли покинуті діти, тож щойно у Європі оголосили

перемир'я, вона запихнула мсьє Армана в потяг, що прямував до Кале. Як і слід було очікувати, вона почала пошук із котеджика, який поспіхом покинула тридцять років тому, і виявила, що цього разу в повітрі розчинилися вже її діти. Після Рейчел котедж кілька разів змінював власників, і найновіші нічогісінько не знали ні про яких Баркерів, що колись там жили. У селі, де її поява викликала певний ажіотаж, старі люди ще пам'ятали родину — Ада померла, Фредерік помер, Рейчел народила, Лоренс зник — і беземоційно переповіли ці події Алісі. Врешті, це було давним-давно, тільки, на жаль, не для Аліси, для якої ця звістка стала страшним ударом. Куди вони поділися? Місцеві тільки головою трясли. Ніхто нічого не спромігся згадати.

Вони із мсьє Арманом сіли на потяг на найближчій станції й рушили до Вітбі, бо Аліса припустила, що Рейчел могла, як голубка, повернутися додому. Вона всю дорогу проклинала сестру, що зайняла її місце, оплакувала смерть Ади й бідкалася через зникнення Лоренса, аж доки мсьє Арман не пожалкував, що познайомився колись із дружиною. Ця товстуха-нечупара зведе його в ранню могилу. Після прибуття до Вітбі ані вдача, ані гумор Аліси анітрохи не покращилися, і вона кілька тижнів блукала, не тямлячись, вузькими вуличками й питала, як причинна, усіх перехожих, чи ті не чули про Рейчел Баркер чи Рейчел Шторм (адже саме з таким пророчим прізвиськом та прийшла на світ). Вона заскакувала у всі двори й гукала своїх втрачених дітей — Том! Альберт! Лілліан! Неллі! — але ніхто не відгукнувся. Вечорами вона виходила на Західну кручу і з болем вдивлялася у море, як мати втонулого моряка, а тоді верталася у дешеві кімнати, які вони винайняли у Вітбі, і проклинала Жана-Поля Армана і той день, коли його зустріла. Після однієї з цих тирад, коли вона тріснула його по голові вазою, він перевдягнувся у піжаму, вмовився на тонкому прочавленому матраці на двоспальному ліжку, зітхнув, заплющив очі і більше їх не розплющував.

Удруге овдовівши, Аліса продовжила пошуки у всіх містах, які тільки спадали їй на думку — Скарборо, Галлі, Лідсі, Бредфорд, Міддлсборо; навідала навіть Йорк, місто, де народилася й де геть не сподівалася зустріти Рейчел. На той час усі родичі самої Аліси вже померли, а в Йорку вона нікого не знала, тож затрималася там лише на кілька тижнів, перш ніж рушити деінде, й так ніколи й не дізналася, що на Девігейті проминула Нелл із Кліффордом, Бебс і Ванті — й навіть не помітила. Нарешті її прибило до берега у Шеффілді, де вона й осіла у обдришпаному будинку для бідних без копійки за душею. Тепер вона не пралею працювала, а доглядала чужих дітей, прекрасно усвідомлюючи іронію свого становища.

Загинула моя прабабуся в оточенні фотографій і колекції гіпсових фігурок святих у 1940 році, під час одного з найстрашніших нальотів на Шеффілд. Коли на ранок поліцейський і рятувальник витягнули її тіло з-під завалів, вона притискала до грудей старомодну фотографію п'яти дітей, ніби хотіла її захистити. Скло на світлині навіть не тріснуло. Поліцейський ніжно вийняв портрет із мертвих долонь і сказав:

— Ет, гірко їм буде, коли почують, як загинула їхня мамця.

(Він був чоловік сентиментальний, занадто сентиментальний для роботи, яка йому випала).

За збігом обставин, найстарший із зацілілих дітей зі світлини, Том, на власні очі бачив бомбардування Шеффілда — він був певен, що його мати померла ще 55 років тому, і саме навідував приятеля у Донкастері. Повертаючись із пабу довгою виткою дорогою, вони вилізли на пагорб, щоб подивитися на наліт — звідти місто було видно як на долоні.

— Най йому трясця, — сказав його друзяка, — то ж Шеффілд горить.

А тоді:

— Бідолашні.

А тоді:

— Сраний Гітлер!

Тед тільки сумовито труснув головою й порадів, що того вечора був поза Шеффілдом.

Розділ дванадцятий

1970 Ламана англійська

Кетлін на пробу лягає на залізне ліжко у камері смертників.

— І як?

— Незручно. Хоч би матрац смертникам дали, чи що.

Ми у камері, де свою останню ніч провів Дік Турпін (без матраца). Я лягаю біля Кетлін на тверді чорні залізні плити.

— Як ти думаєш, є таке слово — «безматрацно»?

— Хтозна, — Кетлін стинає плечима, на залізному ліжку це непросто.

Ми щойно здали випускні іспити й тепер гаємо вільний час, поводячись як туристи — проводимо ранок у Замковому музеї, серед опудал конів і пожежних відер, мушкетів і стилізованих під старовину крамничок, що складаються у минуле. Колись Замковий музей мені наснився. Уві сні стояла глупа ніч, я була єдиною людиною в музеї, й у мене перед очима все ожило: у вікторіанських камінах загорівся вогонь, тендітні арфи XVIII століття самі собою заграли, а брукованою вуличкою покотилася бричка, у яку запряжено четверо коней. Потаємний нічний музей значно цікавіший, ніж

денний, де наш спокій постійно порушують відвідувачі, що заходять до камери Діка Турпіна.

— З мене досить, — каже Кетлін і рвучко підводиться зі свого смертного ложа. — Ходімо морозива купимо.

Ми знічев'я кружляємо порослим травою пагорбом, на якому височіє Кліффордська вежа — їмо морозиво у ріжку, вдихаємо запах свіжоскошеної трави. У мене досі в голові гуде від Расіна, Шиллера й загадкових питань із європейської історії, а в Кетлін інше на умі.

— Може, влаштуємося на літо працювати в готель?

— У готель?

— Ага. Я подумала, що незле було б здобути досвід на решту життя.

(З вуст Кетлін це звучить як «Решта Життя»).

— Який ще досвід?

Кетлін, здається, моє питання смішить.

— Ну... та хоч якийсь.

Кетлін в університет не збирається: піде у держслужбовці. А мене взяли в кілька університетів на програму з сучасних мов, і я вибрала той, який на карті найдалі від нас (Ексетер) — якби на островах Сіллі був університет, то я і туди подалася б. Після того як доктор Герцмарк повернула мені минуле і звільнила від непевних страхів, речі швидко вернулися на круг свій — я з другої спроби склала іспити, Банті трохи зі мною попанькалася, а потім ми знову зажили, мов раніше, як не рахувати відсутності Бернарда Беллінґа, який поспішно відбув із нашого життя після мого загравання зі світом духів. Я аж здивувалася, яка стала сумлінна, але ж зараз я — дочки всі й сини, що є в родині[3], а це накладає певні обов'язки. На нудне Різдво і нестерпні родинні дні народження я проклинаю Патрицію, яка так успішно відкрутилася від своїх зобов'язань.

Після того як я вступила в університет, Банті почала виявляти зацікавлення моїми академічними досягненнями й говорити про мене тим нудотним тоном, яким інші матері говорять про своїх дітей: «А ви чули, що моя донька в університет вступила?» — власне кажучи, точнісінько таким тоном місіс Горман, мати Кетлін, каже «А ви чули, що моя донька виходить заміж за дуже милого хлопчика?».

Ми піднімаємося сходами й обходимо білу Кліффордську вежу, що у плані має форму чотирилистника. Вивільнившись від давніх пут (школи), ми опинилися у дивному тривожному лімбі. Ми опускаємо погляд на двір униз. У XII столітті сотні євреїв закрилися тут і обрали самоспалення, тільки б не здатися розлюченій юрмі назовні, що прагнула крові. Зараз над стінами блакитне небо, але у повітрі все одно пахне смаженим, від чого мені тривожно. У Йорку забагато історії, минуле таке людне, що інколи здається, наче для живих тут немає місця.

Ми безцільно перебрідаємо поле святого Юра і спускаємося до річки. Колись вікінги заснували тут свою торгову столицю, але річкової торгівлі вже не лишилося, тож старі великі склади стоять пустою.

Моє найближче майбутнє (Ексетер) більше залежить від результатів випускних, ніж у Кетлін, адже Решта Її Життя, судячи з усього, пов'язана зі шлюбом. Я не певна, чи правильно місис Горман оцінює Коліна — мені він узагалі не здається «милим хлопчиком». На мою думку, Кетлін здійснила велику помилку. За таких обставин допомогти їй здобути досвід — мій обов'язок як порядної людини, от я й кажу «Чом би й ні» легковажним тоном особи, несвідомої того, що робить доленосне рішення.

Я думала, що Кетлін має на увазі готель у Йорку чи, може, Лондоні, де ми були тільки раз на шкільній екскурсії — ми з Кетлін гостро свідомі своєї безнадійної провінційності — тож її повідомлення про те, що вона влаштувала нас покоївками до готелю «Роял Гайленд» в Единбурзі, заскочило мене зненацька.

— В Единбурзі?

— Так, в Единбурзі, ти ж розумієш — історія, культура, замок, фестиваль, усе, що завгодно, хоч щось...

Так я й потрапила до Шотландії вдруге, і якби заздалегідь знала, наскільки там затримаюся (назавжди), то щось, напевно, зробила б інакше — скажімо, захопила би більше одягу. Але нічого я не знаю, переді мною простягається нескінченний шлях у майбутнє, що веде у неznану країну — Решту Мого Життя.

Перше, що мене дивує в Единбурзі — це те, що ми прибуваємо в місто, так і не перетнувши Форт-Бридж. Я все чекаю, що він з'явиться у нас під колесами, доки потяг не зупиняється на вокзалі Вейверлі. Кетлін уже діловито витягає валізи з багажної полиці, щоб, бува, не лишитися в потязі, а я все непокоюся через зникнення Форт-Бриджа. Я, на відміну від Кетлін, не боюся лишитися в потязі — як про мене, то я залюбки поїхала б далі і з'ясувала, куди він прямує (Геймаркет, Інверкітінг, Кіркколді, Маркінч, Ледібенк, Купар, Лухарс, Данді, Арброут, Стоунгевен, Абердин).

Друге, що мене дивує, — це те, скільки в Единбурзі горбів. Йорк — рівнинне місто, де повітря стоїть непорушно, а сонце сідає за будинки, а не за обрій.

Ми розгублено завмираємо у фойє готелю «Роял Гайленд», де пахне смаженою й рисовим пудингом. Власне, «Роял Гайленд» — це кілька будинків на пагорбі, яким тягнеться Нове місто, скутих лакованою фанерою і прихованою проводкою у подібну скриньки з секретом. Невідь-звідки впливає жінка і звертається до нас із чужинським акцентом, який я впізнаю (шотландський):

— Прррривіт, дівчатонька, я — Марджорі Моррісон, адміністратор. Сподіваюся, надалі ви заходитимете чорним ходом.

Марджорі Моррісон худа і довга, як олівець. У неї очі вдови, а чорне волосся заплетене у косу. Вона видається близькою родичкою місіс Данверс.

Коли нас проводять до нашої кімнати на горищі, Кетлін береться методично розпаковувати речі, а я видираюся на стілець і висовую голову у маленьке віконечко, за яким сіється вечірнє світло, і вдихаю на повні груди. Наше віконечко в даху – це навіть краще, ніж камера обскура на Королівській милі, адже панорама Единбурга простягається під нами, як прозора акварель, аж до скель Салісбері й Пентландських горбів.

* * *

Виявляється, працювати покоївкою – це та сама домашня робота, тільки під іншою назвою, і значна частина наших завдань видається мені зайвою. Мені ніколи не вдається відполірувати дзеркало так ретельно, як Кетлін, чи повністю відчистити зернистий осад у ванні. Пілосос у мене забивається, простині йдуть зморшками, вішаки зникають – одразу видно, що я не успадкувала від тітоньки Бебс і Банті ген, відповідальний за домашню роботу. Я проводжу чимало часу, куняючи у розстеленому ліжку в порожній кімнаті, розглядаючи нерівно потиньковані бежеві стіни й дослухаючись, чи не наближається цокання гострих каблучків Марджорі Моррісон. Якщо це і є «досвід», то я б краще його перескочила й перейшла прямо до Решти Мого Життя.

Коли я виходжу на вулиці Единбурга, то місто виявляється і екзотичним, і доброзичливим водночас, ось тільки його принади мені доводиться досліджувати самотужки, адже, як не дивно, я втратила Кетлін. Щойно ми прибуваємо, вона геть забуває про Решту Свого Життя із Коліном і заводить інтрижку зі студентом на ім'я Мартін, який улітку підробляє порт'є у тому ж готелі. У Мартіна окуляри у дротяній оправі, багряна старосвітська жилетка та куций хвостик, який Марджорі Моррісон вимагає зрізати, погрожуючи маленькими срібними ножицями, що звисають на ланцюжку в неї при поясі. Мартін вивчає електроніку й одержимий наркотиками та Маршаллом Маклюеном. Навіть якби ви обшукали всю країну вздовж і впоперек, то не знайшли б особи, менш подібної на бідного лудильника Коліна. А я заводжу дружбу з двома дівчатами-ірландками, що влітку підробляють тут офіціантками. Нів і Шівон теж чекають, коли почнеться Решта їхнього Життя, але вони – поганенька заміна Кетлін.

А моє майбутнє поки що видається таким же безкраїм, як залізничні колії. Я ще не знаю, що його перекреслила Джанет Шеріфф, учителька історії, яка на початку нашого підготовчого курсу закохалася й забула викласти нам значну частину програми з історії Європи. Лише сівши писати екзамен, ми виявили, що були в історії континенту страхотливі битви і криваві революції, про які ми доти й не підозрювали.

Вечори ми з Нів і Шівон просиджуємо в «Бенедетті» – італійській кав'ярні на Літвок із теплими й гостинними червоними пластмасовими столиками і

хромованими кавоварками. Самі Бенедетті живуть, як у опері — це велика і схильна до мелодрами італійська родина, у якій чорт спіткнеться: нескінченні прабабці, сестри й кузини змінюють одна одну за шинквасом, перекидаючись загадковими словами, як квітами. Інколи чергує зеленоокий красень із чорним лискучим волоссям, підв'язаним шнурком від взуття, і гострими, як ножі, вилицями. Його брунатна, як горішок, шкіра виглядає так, ніби пахне оливками і лимонами. Це — Джанкарло Бенедетті, і з вигляду й не подумаєш, що скінчить він так, як скінчить.

Стінами кав'ярні розвішані плакати із краєвидами Пізи, Лукки й Баргі, величними вежами доби кваттроцента та блакитними тосканськими небесами, й інколи, коли на зміну заступає старший пан Бенедетті, а клієнтів довго нема, він розглядає зображення із таким мрійливим виразом, що я розумію: він думає про дім (див. примітку (xii)). Пізніше, коли ми торгуватимемо смаженою картоплею й рибкою у Форфарі, то теж повісимо на стіну такий краєвид, і коли Джанкарло Бенедетті чекатиме, доки олія нагріється до потрібної температури, я теж час від часу ловитиму його на тому мрійливому виразі. Ось тільки я знатиму, що він узагалі ні про що не думає, й волатиму на нього італійською й нещадно жбурлятимуся словами, які звучать так, ніби гаптовані кров'ю.

Ми з Кетлін дзвонимо в школу, щоб дізнатися результати, і довідуємося, що обидві провалили іспит з історії. На безкрай обшир мого майбутнього падає завіса — я раптом поняття не маю, що буде далі. «Que sera sera», — каже Кетлін, посміхається і стенає плечима. Їй байдуже, вона он у Мартіна закохалася.

Та не судилося. Колін, мабуть, відчув, що Кетлін узялася переписувати Решту Свого Життя, і примчав у Единбург, люто закалатав у дзвоник на рецепції і накликав собі на голову гнів Марджорі Моррісон. Він замикається з Кетлін у комірчині й не випускає, доки вона не погоджується сісти на наступний потяг до Англії. Я проводжу їх до вокзалу Вейверлі і дивлюся, як хвіст їхнього потяга зникає у темряві. Я бажаю Кетлін щасливого майбутнього, але, на жаль, розумію, що моїх бажань тут не досить.

У кінцевому висліді, це вона, а не я, триматиме зло на Дженет Шеріфф, адже саме наша забудькувата від кохання вчителька історії винна в тому, що ми провалили іспит з історії, а Кетлін пішла на держслужбу у статусі клерка, а не адміністратора. Себто, врешті, і в тому, що нижня шухляда Кетлін поповнилася кредитом, винна вчителька. Унаслідок цього стосунки у молодят ускладняться, Колін зап'є, втратить родинний бізнес, збанкрутує до сорока і застрелить родинного пса. Отже, якоюсь мірою, мені ще пощастило: я тільки побралася з Джанкарло Бенедетті і стала власницею забігайлівки у Форфарі.

Мартін на наступний день виїжджає з Единбурга із розбитим серцем. Ми ще кілька років час від часу листуватимемося. Він урешті займеться комп'ютерами й перебереться до Каліфорнії, тож можна упевнено сказати, що бідолашка Кетлін зробила неправильний вибір.

Десь через тиждень після того я задумливо дивлюся у вікно в кімнаті 21, коли туди влітає Марджорі Моррісон і люто зиркає на ліжка, які я щойно застелила.

— Подушки твої, — заявляє вона, — виглядають так, ніби пережили Віденську битву!

Ці слова провокують не покаєння, а безпорадне ридання — я валюся на абияк застелене ліжко і між схлипами повідомляю, що ні про яку Віденську битву ніколи й не чула. Марджорі Моррісон відчуває, що у мого горя є глибші підстави, ніж незнання військової історії, тож шттивно нахиляється, сідає біля мене, як незграбна цибата комаха, витягує руки й обережно обіймає мене, доки я здригаюся від ридань.

— Леннокс, — за якийсь час каже вона. — У тобі, мабуть, тече і шотландська кров.

Я вперше зауважую, що на стіні за її худим і миршавим плечем висить акварель із Форт-Бридж — криваво-іржаві арки темніють на тлі блакитного неба.

— Ні, — крізь ридання трясую головою я, — я певна, що ні.

Ірландки пакують речі, щоб їхати збирати виноград у Франції; вони запрошують і мене з собою, але я відмовляюся. Я намагаюся струсити апатію й видираюся на пагорб Престол короля Артура.

Стоїть погідний і м'який вечір, з вершини пагорба відкривається нескінченний краєвид із мостами, водою і пагорбами, а над головою виписують пророчі знаки сатиново-чорні птахи, й коли я заходжу у «Бенедетті», прегарний хлопчина, який і справді пахне оливками й лимоном, підводить погляд від підлоги, яку саме підмітає, широко мені посміхається й каже:

— Ciao, come sta?

Того самого вечора, коли кафе зачиняється, він ламаною англійською пропонує мені руку і серце над гарячим капучино. Я зумисне не зважаю на знаки й вирішую повірити, що це мені відкривається славна доля (несвідома, що він пропонує мені руку і серце лише тому, що доводиться клану Бенедетті десятою водою на киселі, і його ось-ось депортують; саме через віддаленість їхніх родинних зв'язків нам не перепаде ані кав'ярні у Кіррімуїрі, ані морозивної у Данді, і доводиться продавати смажену рибу з картоплею у Форфарі).

Повертаючись до «Роял Гайленд», я дзвоню Банті з телефона-автомата при садах на Принсес-стрит, доки навколо веселяться туристи, що з'їхалися на фестиваль. Голос у матері втомлений. Я уявляю її з блакитними бігудями й у рожевій сіточці.

— Це тільки я, Рубі! — кричу я у слухавку. — Ніколи не вгадаєш, чому! Я заміж виходжу!

Приголомшена тиша, якою мати реагує на це повідомлення, триває вічність, чи бодай доки в мене не закінчуються гроші.

— Я нарешті знайшла когось, хто мене хоче! — волаю я в телефон, але у трубці вже чути гудки, тож слова розчиняються у пустці.

— Вітаю, пташечко, — каже якийсь чоловіч, коли я виходжу з автомата. — Щастя тобі.

Мені доводиться вдовольнитися цією епіталамою з душком віскі, бо інших не буде, адже на наше покvapливе весілля, яке зводиться до швидкої офіційної реєстрації, ми запрошуємо тільки Марджорі Моррісон, і навіть свідка доводиться позичити у попереднього весілля. Банті більше року відмовляється зі мною розмовляти, і я з жахом розумію, що за нею сучаю.

Так я побралася з Джанкарло Бенедетті й нарешті знайшла міст Форт-Бридж. Я перетнула Форт, а потім і Тей, з'ясувала, що сталося б, якби я не сходила з потяга (Геймаркет, Інверкітінг, Кіркколді, Маркінч, Ледібенк, Купар, Лухарс, Данді, Арброут, Стоунгевен, Абердин), і прирекла себе на кілька по-справжньому прикрих років, за які чар Джанкарло Бенедетті розвіявся, як і його виразні вилиці й осяйна посмішка. І то ще півбіди: він від'їдає негарне черевце на жирній смаженій їжі і починає захоплюватися граппою. Інколи мені хочеться побурити в нього сірник і перевірити, чи не загориться він, як добре просякнутий ромом різдвяний пудинг.

Якось я випадково сіла на потяг до Кардендена. Я поверталася до Форфара (це було під кінець мого заміжжя з Джанкарло Бенедетті), потяг стояв на 17-й платформі на вокзалі Вейверлі, звідки зазвичай відходить потяг на Данді, а провідники вже ляскали дверима й сюрчали у свистки, коли я підбігла, затиснувши під кожною рукою по малому, брунатному, як горішок, дитинчаті з чорними кучериками. Потяг проїхав пів-Файфу, перш ніж я зрозуміла, що ми їдемо не туди (я тоді була в не найкращому розумовому стані). Доїхавши до Кардендена, ми зішли і стали чекати на наступний потяг до Единбурга. Я була така стомлена, що якби Карденден виглядав хоч трошки перспективніше, то там би і лишилася. Якщо ви бували у Кардендені, то зрозумієте, як усе було погано.

Це було незадовго до того, як я отримала несподіваний телефонний дзвінок.

— Телефон — твої! — заволав Джанкарло Бенедетті (під моїм подружнім впливом його англійська майже не покращилася), але коли я взяла трубку, мене привітала тільки знайома тиша: це був Пан Ніхто.

— Давно ж ти не дзвониш, — покартала я, проте відповіді не отримала — ні слова, ні важкого дихання, дихання взагалі не було, тож я уважно вслухалася в тишу на випадок, якщо та несе якесь послання, і виявила, що вона заспокійлива, як морський шум у мушлі, сповнений невидимих ритмів і

хвиль. Я б могла слухати цю тишу довіку, аж раптом мій співрозмовник із дна морського боязко озвався.

— Чуєш? — загадкові звуки духовного ефіру урвалися й перетворилися на перешкоди, ніби дзвонили з Антиподів, і голос повторив: — Чуєш? Чуєш мене? Рубі?

Ніякий це був не Пан Ніхто, й навіть на далека русалонька. Це була Патриція.

— Де ти, Патриціє?

Долинув дивний спотворений звук, ніби хтось учився сміятися. Сестра гукнула:

— В Австралії! В Австралії я, Рубі!

(Форфар тьмяніє у порівнянні з тим, як далеко забігла Патриція, щоб вирватися із замкненого кола нашої родини).

— Далі ти й не могла забратися, еге ж? — докорила я, але вона тільки знову видала той дивний звук.

Незабаром після того дзвінка, коли я годувала невситиму пащу машини для чищення картоплі, мене спіткала особиста епіфанія: вдивляючись у гору почищеної картоплі сорту «Король Едвард», я побачила сліпучий спалах блакитного світла, від якого в мене волосся на голові на мить стало дибки. Насправді це просто техніка вибухнула, але я тієї миті зрозуміла все: я живу неправильним життям! Це не моє життя, а чиесь чуже, і що швидше я зайду своє, то краще, судячи з кровожерливого виразу на обличчі Джанкарло, коли я повідомила йому про зламану машину.

— Не з тією ти одружився, — пробурмотіла я йому понад горою картоплі, яку довелося довго й нудно чистити вручну. Я помахала на нього ножом. — Я не маю ані тіні сумніву, що не цим мушу займатися.

Я — дівчина з гускою із казки, я — справжня наречена, я — Рубі Леннокс.

Я пішла наступного ранку, вдосвіта, коли Джанкарло спав. Я не забрала із собою нічого, крім брунатних, як горішок, дівчаток, і спробувала чимшвидше дати дьору із чужого життя, у якому оселилася самозванкою. Ми швидко стали справжніми знавцями розкладу Британської залізниці, автобусів «Синя птиця», а врешті й неповоротких паромів, що доправили нас до Ultima Thule, і першого літа я чувала над морем нескінченними шотландськими ночами, аби пересвідчитися, що чорні голови у хвилях належать тюленим, а не спраглим помсти Бенедетті.

Коли ми з Патрицією й Банті стали трьома вершинами довгого родинного трикутника, стосунки наші покращилися. Ми разом з'їздили в Австралію: ми з Банті і двоє брунатних, як горішок, дітей, яких звали (та й досі, звичайно, звать) Перлю й Алісою. Банті весь переліт хвилювалася, що літак зіб'є аргентинський «екзосет» — був 1982 рік, Фолклендська війна у

розпалі, тож Аліса мусила тримати її за руку не відпускаючи. Ми неущкодженіми зішли на австралійський ґрунт, і Патриція показала нам своє нове життя – білий дощатий будиночок зі смоквою у саду в заможному мельбурнському передмісті. Вона побралася із делікатним дантистом-євреєм, старшим за неї на кілька років, народила двох дітей (Бена і Наомі), й коли ми приїхали, щойно закінчила ветеринарний коледж.

– То всі твої мрії, значить, здійснилися, – підсумувала я, а вона сказала, що не пам'ятає ніяких мрій. Мабуть, забула минуле.

Патриція стала буддисткою і щоранку на світанку медитувала під своєю смоквою. Нам не вірилося, що ця особа, повна сонця й енергії, – це і є Патриція. Але так і було.

Під блідими небесами південної півкулі Банті також переродилася й навіть дозволила Луїсу обережно перевірити свої пломби й підрихтувати коронки. На сонечку і в оточенні чотирьох напіванглійських внуків вона так тішилася несподіваною іпостассю матріарха Ленноксів, що мені аж шкода було повертати її до будиночка в Екомбі, де я її полишила.

(– Вона може переїхати до тебе, – радісно кажу я сестрі, коли ми чекаємо на посадку на літак лінії Квантас, і вираз на Патриціїному обличчі вартий п'ятнадцяти років очікування).

Це було в майбутньому, як і Решта Мого Життя, але то – геть інша історія («Рубі 2 – Сиквел», «Що Рубі зробила далі!»), тож коли Джанкарло Бенедетті своєю ламаною англійською каже: «Рубі – я з тобою одружуюся, так?» – я киваю і, нездатна вигадати іншу відповідь, кажу: «Чом би й ні?». Таким чином, на наступні сім років, три місяці й вісімнадцять днів я перетворююся на особу з химерним найменням «Рубі Бенедетті», доки Единбурзький цивільний суд і суддя, носій іще химернішого титулу «ординарний лорд», не повертають мені мою істинну сутність. Так я знову стаю Рубі Леннокс.

Примітка (xii) – Додому, 1914 рік

Наблизившись до дерев'яної притики, Лоренс потягнув за свисток пароплавчика. Капітан корабля, сивий ласкавий чоловік на ім'я Роберт Дженкінсон, закричав щось своєю ламаною португальською місіонерам, що зібралися на березі, і Лоренс розсміявся. Старий усе життя курсував притоками Амазонки, а мови так і не вивчив. А Лоренс – вивчив: його тішив дивний наспів португальської.

– У тебе хист до мов, – сказав отець Домінго, і Лоренс до смішного пишався цим компліментом.

Пришвартувавшись, вони взялися вивантажувати товар — борошно, каву, парафін, свічки, гачки на рибу, чорнило, цукор, важкі плоскі сувої ситцю й півтузина курок породи віандот. За притикою, на широкій вирубці, біліла нова прямокутна церква, далеко не така гостинна, як хижі тубільців на цибатих відкритих платформах під стріхою. Лоренс сьогодні заночує в такій хижі, серед доброзичливих облич, повечеряє рибою, рисом і фариньєю, а потім усю ніч лупитиме річкових москітів.

Гепнувши останній мішок на возика місіонерів, Лоренс спинився перепочити. Він умостився на притиці, зіпершись спиною на опору, і скрутив цигарку.

Сонце перевалило на вечірній пруг і пряжило сильніше, ніж раніше, прозирало золотом крізь незчисленні відтінки зелені на березі. Річкова вода чорно зблискувала, як відполірована вуглина. Лоренс глибоко затагнувся і вдихнув річковий запах риби, гнилих рослин і спеки.

Лоренс думав про дім. Останнім часом він багато про нього думав, про холодний північний дім, де минуло його дитинство. Про рівні поля й голі лисі горби, де рослинам і тваринам доводилося боротися за виживання, а родючість, яка тут затоплювала краєвид гарячим парким супом, старанно плекали. Лоренс підчепив свою тонку бавовняну сорочку й помахав, щоб охолодитися. Він довго жив тут щасливо, але його раптом охопило бажання побачити дім: бодай завітати, якщо не лишитися надовше.

Він думав про сестер, Лілі та Неллі — цікаво, якими вони вирости. Думав про братів, Альберта і Тома, і лиху Рейчел, і гарненьку покійну Аду. А найбільше думав про матір — він бачив, як вона втекла, привидом промайнувши у нічних тінях.

Він півночі просидів у вбиральні через ту жахливу картопляно-капустяну смаженю, яку мати зготували на вечерю, і саме збирався вертатися в дім, коли Аліса вислизнула за двері, вбрана в іржаво-чорну сукню, короткий мандрівний плащ і капелюшок. У руках у неї була маленька шкіряна сумка. Що мати надумали, щоб вискакувати з дому о третій із сумкою й капелюшком? Лоренс спробував піти за нею і з'ясувати, але він був босий, а дорогу встигало гостре каміння. Мати, взута у чорні черевики, рухалася стрімко і легко, у Лоренса навіть виникло дивне враження, ніби вона пливе за кілька сантиметрів над дорогою. Вона зникла за вершиною горба, і коли Лоренс вибрався нагору, то побачив тільки чорного возика, чорнішого за саму ніч — і силует матері біля того француза.

Коли він прокинувся наступного ранку, то вирішив, що це, мабуть, йому наснилося, бо батько сказали, що мати померли.

— Я ню видів, — звірився він потім Аді (білолицій, із блакитними чашами горя замість очей: вона душу тоді виплакала).

— Ню видів?

— На французівім возі.

— Ти, чей, привида видів, Лоренсе. Мати нас не кинули б, — сказала сестра, і Лоренс подумав, що ні, не кинули б.

Лоренс пожбурих недопалок у чорну воду, де той коротко зашкварчав, від чого на нього навалилася спека. Він провів носовиком по карку, щоб стерти піт. Мати досі інколи снилися Лоренсові — її прегарні біляві кучері й покотячому гострі білі зубки. Після цих снів він завжди прокидався щасливим, ніби в нього у венах текла тепла меляса, а коли згадував, що матері більше немає, йому хотілося плакати, й інколи таки плакав, до істерики, по-бабськи, так, що самому ставало соромно.

— Я хочу додому, — сказав він Робертові Дженкінсону, який саме простував до нього із плящиною віскі в руках.

Капітан сів обіч нього, передав йому пляшку й розсміявся.

— Додому? Нічого тобі там робити, хлопче, війна наближається.

Лоренс витягнув із кишені срібну монету і що є сили підкинув. У джунглях заверещав птах, серед гілля і ліан промайнуло яскраве пір'я, і Лоренс раптом зрозумів, як же йому хочеться побачити лет пісочника чи співочого жайворона у блідих небесах над пагорбами його дитинства. Срібна монета падала, перевертаючись і підморгуючи, коли ловила сонячний промінь. Лоренс витягнув руку, щоб схопити монету, й опустив на тильну сторону іншої долоні. І показав Роберту Дженкінсону.

— Додому, — сказав Лоренс. — Я їду додому.

Розділ тринадцятий

1992. Спокута

Я приїхала розпорядитися, що робити з останками матері. Завдання ускладнює те, що вона ще жива.

— Де й подівся її темперамент, — шепоче Адріан, прочиняючи вхідні двері.
— Вона геть на себе несхожа.

Я певна, що зміни у її випадку можуть бути лише на краще. Адріан опікувався нею в останні дні, доки я добиралася до Йорка. Добиралася додому, тільки це більше мені не дім.

— Пат твоя ще не озивалася? — життєрадісно питає Адріан, розмішуючи у мисці яйця на омлет. Він почувается на кухні Банті як удома, а саму Банті вигнали із її власного королівства.

Вона сидить за столом і перебирає ножі й виделки, що ніяк не складаються так, як їх хотілося. Побачивши мене, вона здивовано, але дуже ввічливо питає:

— Ви хто така?

(Коли я щойно приїхала, вона зустріла мене із розпростертими обіймами й поцілунками — так я і зрозуміла, що це вже не моя мати).

Я підбадьорливо їй усміхаюся (ця широка усмішка в мене від неї) й кажу:

— Це тільки я, Рубі.

— Патриція в порядку, я їй про це не розкажучу, — я махаю рукою, а Банті спостерігає із зацікавленою усмішкою, ніби я — маленька дитина, що виконує штучки перед гостями.

Адріан пропонує побути з нами кілька днів, і я вдячно погоджуюся. У нього тепер власний салон, а живе він із архітектором на ім'я Браян. У них є й собака, чихуахуа Долорес — її Адріан привіз із собою. За таких обставин Адріан — це майже так само добре, як сестра: він радо супроводжує мене до будинків для старих, зазирає в туалети й тумбочки при ліжку, пурхає домом у другому найкращому фартуху Банті та справляється з домашньою роботою із легкістю, яка розізлила б матір, якби вона була собою. Але вона собою вже не є.

За словами юного доктора Геддов, менш доброзичливої версії свого батька, прогноз у Банті такий: вона все глибше поринатиме у деменцію, але, імовірно, проживе ще довго, бо здоров'я в неї богатирське. Так що все добре.

— Деменція? — розгублено повторює Банті й супиться.

Ми з доктором Геддов рішуче посміхаємося і вдаємо, що її не почули.

— Хто цей чоловік? — питає Банті, коли доктор Геддов іде.

Найбільше плутанини в неї саме з розпізнаванням осіб, ніби вона раптом стала ревним скептичним емпіриком. Інколи вона впізнає мене, а інколи ні, а що мені це дуже цікаво, я весь час питаю:

— Ти знаєш, хто я?

Якогось дня Адріан, в одній руці тримаючи яскраво-жовту щітку, а в іншій чихуахуа, хитро зиркає на мене й питає:

— А ти сама знаєш, хто ти така?

(Так: я — Рубі Леннокс).

Проведені разом дні пролітають у хатній крутанині, покупках, приготуванні їжі й вилазках до парку. Ми з Банті прогулюємося між бездоганно підстрижених газонів і сидимо на лавочках, мрійливо спостерігаючи, як малі діти гойдаються на гойдалках. Мати радо просиділа б там весь день, але коли я кажу «Ходімо, нам час додому», вона слухняно підводиться і трюхикає в мене при боці.

А затишними родинними вечорами ми обговорюємо, де б то краще ув'язнити Банті, і перебираємо стоси брошур будинків для старих, усіх до одного обладнаних «кімнатами з усіма вигодами» і «мальовничими краєвидами».

Нова особистість Банті значно симпатичніша, ніж стара. Стара Банті не вміла розслаблятися й обурювалася б тим, скільки часу ми гаємо. Я сорок років чекала, щоб погратися з матір'ю, і тепер ми довгими літніми вечорами вигадуюмо собі ігри на планеті Альцгеймер. Банті здається, що навколо неї знову зібралася ціла родина, і мені, єдиній дитині, присутній во плоті, доводиться грати всі ролі. Я відгукуюся й на Перлу, і на Джилліан, і на Патрицію (інколи навіть на Рубі). Я зауважую, що Джилліан так і лишилася материною улюбленицею. («Зробити на вечерю твій улюблений пудинг, Джилліан? Не сходиш із мамусею за покупками, Джилліан?». І таке інше). Я так звикаю до примарного товариства незримих сестер, що інколи, заходячи до кімнати, дивуюся, побачивши лише пустку.

Якось я на кілька хвилин лишаю Банті у вітальні без нагляду, а коли повертаюся, вона вже вивертає мішок пилососа просто на килим, стоячи у густій хмарі сірого порошу.

— Що це ти робиш?

А вона тільки дивиться на мене з погідною посмішкою і каже:

— Розвіюю прах твого батька.

— Це він хотів, щоб його розвіяли у вітальні? — уточнюю я, обережно пробираючись килимом (ніяк не можу згадати, що ми із ним зробили після кремації).

Щось прилипає мені до підшви — може, і справді шматочки батька. Пізніше, коли я знову пропилососила Джорджа, Банті розгублено підступається до мене.

— Ти не бачила моєї матері? Ніде її не можу знайти.

— Може, це — те, що нам треба, — шепочу я Адріанові, коли ми підїжджаємо до солідної неоготичної споруди.

— А що нам треба? — вимогливо питає Банті — у неї слух, як у кажана, може, щоб надолужити розпад у мозку.

— Ви хотіли б тут відпочити, тітонько Банті? — питає Адріан і всміхається їй у дзеркальце заднього виду.

Банті нічого не каже — може, знає, що це пастка, але коли я нарешті набираюся хоробрості озирнутися, вона щасливо всміхається сама собі. Ми інспектуємо «Срібні перелогі» і лишаємося задоволені. У величезному фойе з лискучими панелями з червоного дерева не пахне ані дезинфектантом, ані вареною капустою, тільки лавандовим блиском і свіжим хлібом.

— Гарно ж тут, правда? — з ентузіазмом питаю я у Банті, і вона киває.

— Гарно. А скільки ми тут пробудемо?

Ми оглядаємо спальні (індивідуальні й на кілька осіб) із постіллю в тон до завіс і якісними килимами, спільні вітальні з газетами й настільними іграми, кухні з апетитною їжею. Справді, можна було б подумати, що це непоганий готель (десь між двома і трьома зірочками), якби не зустрічі з мешканцями — наприклад, двома нерозлучними старенькими із візочком для покупок, які дуже серйозно сповіщають адміністраторці, що вони ніде не можуть знайти матрацний тік. Я вже готова відвезти їх у ще один магазин і допомогти з пошуком, коли Адріан опускає долоню на мою руку, щоб стримати.

Коли надходить час їхати, Банті впирається, але Адріан обіцяє, що ми сюди ще вернемося, і тоді вона зможе побути тут довше. Адміністраторка доброзичливо тисне нам руки, але, коли Банті ступає на сходи, переходить на шепіт:

— Тільки прошу врахувати, що «Срібні перелogi» приймають лише тих, хто не потребує постійного догляду, тож якщо ваша мати захворіє, ми не зможемо її поселити.

— Усе добре, — життєрадісно сповіщаю я. — У моєї матері богатирське здоров'я.

— То що, причепуримо вас перед канікулами? — усміхається Адріан, витираючи їй голову рушником.

Він витягає з кишені штанів пару ножиць і напрочуд ефективно клацає ними навколо вогкої голови Банті. Я помічаю, яке рідке в неї стало волосся. У неї на руках — пігментні плями, а в кутику ока з'явилася дивна рожева цятка, ніби кішка пазурем зачепила. Мене охоплює приголомшливе співчуття, і я зневажаю її за те, що вона змусила мене почуватися так.

Коли ми під'їздимо до «Срібних перелогів» із фінальною доставкою, Банті вже в меншому захваті від цієї ідеї. Вона й так ледь не билася в істериці, доки ми стояли в корках у Йорку, де з рухом завжди проблеми, бо була певна, що ми спізнємося на потяг, а коли ми проминули й лишили позаду вокзал, вона видала страшний крик.

З машини її вже доводиться виманювати, і що ближче ми підходимо до величезних дверей, то повільніше вона йде. Коли ми ступаємо на сходи, вона хапає мене за руку, і я вперше розумію, що вона менша за мене. Я досі пам'ятаю часи, коли вона була вдвічі за мене вища, а тепер вона — як лялечка. Чому вона так швидко зсохлася? Я спотикаюся. Я не певна, чи на це здатна. Може, треба забрати нову маму-ляльку додому й доглядати, бодай певний час?

— І не думай, — пошепки сичить Адріан, та й адміністраторка вже бере Банті під руку й веде коридором до її кімнати з усіма вигодами й мальовничим краєвидом. Перш ніж зникнути за дверима, вона обертається й сумовито мені махає, як дитина у перший день школи.

— Це була моя мати, — кажу я і зітхаю.

Адріан похмуренько так сміється й каже:

— Не була, а є, наша Рубі.

А коли ми навідуємо Банті наступного дня, вона вже видається цілком задоволеною і розказує, яке тут добре обслуговування.

— Як ти думаєш, які треба лишати чайові? — питає вона й занепокоєно супитьсся.

Ми виводимо її прогулятися садом, а Долорес дзявкотить у нас під ногами. При «Срібних перелогах» розбито прекрасний парк із плакучими в'язами, ліщиною, лискучими кущами падуба й меланхолійними тисовими гайками. На закритих від вітру галявинах розквітають весняні квіти. Зелена свіжа трава простягається, скільки сягає око, прекрасне місце, щоб погратися в конячку, аж шкода, що Крістіна Роупер не тут. Ми уриваємо променад, щоб посидіти на одній із численних міцних лавочок, подарованих вдячними родичами. Наша лавочка — у пам'ять про «Фреда Кірккланда, 1902-1981»: ми урочисто всідаємося на Фредовій лавочці (спини рівні, руки складено на колінах) і вдивляємося у зграйку перламутрівок, що тріпотять крильцями на вітрі, як спідниці фей.

— Ви хочете тут лишитися? — питає Адріан, і Банті здригається всім тілом, як наляканий кролик.

— Лишитися? — тихо повторює вона. — Назавжди?

— Ну, — мимрю я, — може, й не назавжди...

— А чому я не можу повернутися додому? — вона налякано переводить погляд з мене на Адріана, і мені хочеться бути де завгодно, тільки не тут. — Чому я не можу повернутися додому?

Ми з Адріаном їмо бутерброди перед телевізором, примостивши на коліна підносики Банті, і дивимося «Подорож за антикваріатом» із релігійним завзяттям осіб, яким більше нічим зайнятися. Завтра ми почнемо спаковувати дім у ящики й позбуватися всього майна Банті. Дивно збирати її речі, коли мати ще жива, але їй уже нічого не потрібно. А тоді дзвонить телефон.

Може, це — Пан Нікто. Аж ні, це адміністраторка «Срібних перелогів» — дзвонить сказати, що у Банті стався інсульт.

— Як це вона так всохла? — приголомшено питає Патриція.

Ми втрьох — Патриція, Адріан і я (чи вчотирьох, якщо рахувати Долорес, яку Адріан запхав до кишені куртки) — сидимо навколо ліжка Банті в

лікарні й говоримо стишеними голосами. Патриція сіла на літак, щойно почула про близьку смерть Банті. Банті перебуває у новій районній лікарні, бо після інсульту її швидко виставили зі «Срібних перелогів» (вона-бо так і не лишила чайових). Внутрішньомозковий крововилив недостатньо серйозний, щоб її вбити, але достатньо серйозний, щоб відправити її вглиб лімбу. Вона так і не доторкнулася до лікарняної вечері, тільки Долорес подзьобала кришки.

Медсестра з нічної зміни, сестра Блейк, зазирає в палату спитати, чи в нас усе гаразд. Урочистий і сповнений співчуття тон сестри Блейк, укупі з палатою подалі від людей, куди нас запихнули, наводить на думку, що на Банті вже поставили хрест. Коли медсестра зникає, ми починаємо обговорювати, повертатися нам сьогодні додому чи все ж ні. Я затакую вікно завісами з великими кольоровими малюнками, ніби в дитячій. Вікна кімнати виходить на залізницю Скарборо, й під нами чахкає короткий дизельний потяг. Ми з Патрицією вирішуємо вернутися додому й питаємо сестру Блейк, чи вона знає, який у Банті термінальний прогноз. Уже перевалило за дев'яту, останні пізні відвідувачі розійшлися, світло у коридорах приглушене. Ми знаходимо сестру Блейк з інтернкою в палаті на шість осіб – вони заспокоюють крихітного старого, який на диво наполегливо намагається викинутися з ліжка. Сестра Блейк і студентка поправляють матрац, а старий, не більший за школярика, виголошує проти них люту інвективу.

– Вона зайнята, – із сумнівом тягне Патриція. – Давай пройдемося.

І ми рушаємо лабіринтом нових сходів і коридорів, підтримуючи одна одну під руку, як поранені після битви чи пацієнти в лікарняних халатах, яких ми бачили тут удень. Тепер усіх вклали спати, навіть електричні потяги, які вдень розвозили таці з їжею. Ми крокуємо коридором із панорамним вікном, за яким качки кружляють навколо бетонного басейну, підсвітленого маленькими прожекторами. Повітря трошки вібрує від далекого бурчання двигунів, ніби лікарня – велетенський корабель, що впевнено пливе крізь пітьму. Якийсь час ми сидимо у приймальні у великих вінілопластикових кріслах і дивимось, як крутяться двері, а тоді виходимо надвір і обходимо порожню парковку, розписану, як для гри у класики. Ми за якісь кількасот метрів від місця, де Банті народилася, а тепер вона помирає. По той бік вулиці блимають вогні фабрики «Ровнтрі», ще одного велетенського лайнера.

Коли ми повертаємося до одра Банті, сестра Блейк при ній – тримає її за одну руку, а Адріан за іншу. Адріан піднімає на нас стривожений погляд, а сестра Блейк тихо каже:

– Їй стало гірше.

Так починається наша всеношна. Коли смерть – очікувана гостя, а не захоплює всіх зненацька, як то зазвичай буває в нашій родині, вона дозволяє собі не квапитися. Сестрі Блейк (Тессі) під п'ятдесят, у неї двоє дорослих синів – Ніл та Ендрю. Ніл одружений, у нього недавно народилася донька, Джеммою назвали. Ми дізнаємося це (і ще багато дечого) про сестру Блейк, бо обмінюємося історіями над живим трупом Банті. У сестри Блейк утомлені блакитні очі й вицвілі біляві кучері, вона виглядає як пухкенький запрацьований янгол.

— А я ніколи не знала своєї справжньої матері, — тихо каже вона. — Мене удочерили. Коли не знаєш своєї справжньої матері, то це, знаєте-но, муляє.

Патриція стрепенулася.

— А ви не пробували її знайти?

— Авжеж, пробувала, тільки вона тоді вже померла. Із Белфаста вона була, це все, що я про неї знаю, а ще — що вона теж була медсестрою, отака от штука. Я дитина війни, розумієте.

— Усі ми діти війни, — загадково каже Патриція.

— Вона тримається на волосинці, — шепоче сестра Блейк, і ми всі вдивляємося в обличчя Банті з похваливим інтересом.

Я, мабуть, за ту ніч надивилася на неї більше, ніж за ціле життя, і тепер, завдавши нарешті собі клопоту до неї придивитися, усвідомлюю, що поняття не маю, хто вона. Сестра вдивляється в незнайомку у ліжку з дивною люттю, і мені на секунду згадується стара Патриція.

У мені все німіє. Я чекала від великого відходу Банті чогось іншого — змістовних останніх слів, перлів мудрості, передсмертних зізнань («Я — не твоя справжня мати»), але тепер із розчаруванням розумію, що нічого вона не скаже, навіть не попрощається.

— Здається, вона пішла, — тихо каже сестра Блейк.

Добре, що медсестра з нами. Банті вислизнула на той бік так тихо, що ніхто з нас навіть не помітив. Шкода, я не з тих доньок, які рвуть на собі одяг і волосся, та й Патриція не така — вона сидить при ліжку із таким приголомшеним лицем, ніби на смертному одрі чекала чого завгодно, тільки не смерті. Адріан плаче. Здається, тільки сестра Блейк знає, як належить поводитися за таких обставин: вона ніжно пригладжує простині й торкається лоба Банті, ніби вкладає спати маленьку дитину, яка боїться темряви. Мене охоплює нище бажання трусити Банті, доки вона не вернеться до життя, і змусити її зіграти роль нашої матері від початку, тільки цього разу справитися краще.

— Ось і скінчилося, — каже Патриція, коли ми сідаємо в таксі, яке забирає нас від лікарні. За вікном мерехтять вогні Йорка. — А ми ж її справді любили.

— Справді? Я не назвала б це любов'ю.

— Може, й ні, але це все одно любов.

Я підводжу погляд на Патрицію, щоб перевірити, чи не викаже її вираз обличчя зверхності або сентиментальності, аж ні, вона виглядає стривоженою, тож я її не штурхаю. Може, вона і права. Може, моя концепція

любові — широка, як небо — недостатньо широка, щоб охопити аутичний материнський підхід Банті.

Ми з Патрицією тримаємо широкі чорні стрічки, які підтримують труну, і вдаємо, що опускаємо її в могилу. Інші стрічки в цьому символічному акті тримають дядько Тед, дядько Кліффорд, Адріан і Люсі-Віда. Я здригаюся, коли щопта сухої землі б'є об кришку труни. Є щось темне і примітивне в тому, щоб закопувати тіло у землю. Я майже чекаю, що Банті ось-ось роздратовано відсуне віко, сяде і скаже:

— Обережно, так і живцем поховати можна!

Але вона цього не робить. Ми з Патрицією довго вибирали між кремацією і похороном і врешті спинилися саме на похороні — можливо, бо досі пам'ятаємо пожежу у Крамничці. А тепер мене точать сумніви. Банті тут майже напевно не сподобається. Якби ж то янголи закрили її осяйними крилами.

Ми не зловживаємо промовами над могилою, та й служба доволі рудиментарна. Банті в церкву не ходила, відколи закінчила недільну школу святого Дениса, тож місцевий вікарій не напружується. Ми його напередодні попередили, але він все одно цілу службу називає її Беренікою, тож мені здається, наче ми ховаємо не ту жінку.

Потім ми повертаємося додому. Адріан весь ранок готував бутерброди, кіші і фруктовий пиріг, тож свіжорозлучена Кетлін кружляє домом із таями їжі, як офіціантка. Макіяж у неї поплив, вона ніяк не може погамувати плач. Вона плаче через розлучення з Коліном, а не через мою матір, але ті, хто її не знає, навіть приймають її за доньку у жалобі. А ось у справжніх доньок очі підозріло сухі. У центрі похорону панує дивна пустка, як на вечірці без музики — ми всі чекаємо, що ось-ось щось станеться, але головна подія насправді вже відбулася. Особи, яка стояла в центрі, немає.

Я думала, що після її смерті мені камінь з душі впаде, і я, звільнена від матері, піднесуся, але тепер уже розумію, що вона завжди буде тут, всередині мене. У найнесподіваніші моменти я бачитиму її вираз у дзеркалі чи, відкривши рота, промовлятиму її слова.

— А знаєш, Рубі, — каже Патриція, беручи зі своєї тарілки скибку пирога із брокколі, — людям дають ту матір, яка їм потрібна у певній інкарнації.

А тоді безпорадно стенає плечима, бо ми обидві не уявляємо, навіщо нам могла знадобитися Банті.

— Ти в цю всю фігню віриш? У карму і так далі? — питає Люсі-Віда.

Ми утрюх сидимо на сходах із пляшкою вина, час від часу відхиляючись, щоб пропустити когось нагору до вбиральні.

— Патриція буддистка, — поясню я.

— А я у наступному житті буду кішкою, — каже Люсі-Віда й витягує свої неймовірно довгі котячі ноги, так що дірка на чорних колготках, яку прихопили разуче-рожевим лаком для нігтів, починає розповзатися далі, і стрілка шугає їй під спідницю.

У неї вже четверо дітей, але сьогодні з нею тільки найстарший. Вейн — двадцятип'ятирічний красень зі стегнами, що нагадують йоркширський окіст — явно пишається своєю армійською формою. Це той самий Вейн, яким Люсі-Віда була вагітна на Сандриному весіллі, і він становить разучий контраст із Сандриними чахликами, Діном і Тоддом. Сандра тим часом набрала багато ваги й не боїться її використовувати.

— Корова голосиста, — м'яко каже Люсі-Віда, коли Сандра починає волати на дядька Теда.

Дядько Вілл уже помер, а тітонька Еліза, що чекає на операцію з заміни кульшового суглоба, жваво скаче на милицях. Вейн носить за нею келих і підкурює їй цигарки.

— Молодець старенька, не розкисає, — каже Адріан, роздаючи кіш.

Я трохи сприкрилася, що Дейзі та Роуз на похорон не приїхали. Ніхто їх уже давно не бачив — заміж вони не повиходили, живуть разом у висотці в Лідсі, тітонька Гледіс каже, що з дому теж не виходять.

— Та ну, — відмахується Сандра, — а продукти вони звідки беруть?

(Дейзі та Роуз, мабуть, не потребують їжі).

— Еге ж, — каже Вейн, — минулого року мама послала мене перевірити, чи вони ще живі. Вони певні, що інопланетяни говорять з ними через телевизор. Психовані!

Він вертить пальцем біля скроні. Люсі-Віда ляскає його по іншій скроні й каже:

— А ти не пашекуй!

На кухні Браян, Адріанів коханець, натягнув рожеві гумові рукавиці, які лишилися від Банті, і завзято мие посуд. Дядько Кліффорд сидить за столом, витягнувши вставну щелепу, і намагається жувати скибку пирога зі свининою. При цьому просторікує про репатріацію «чорних», найкраще до Африки, а Браян тільки киває й терпляче посміхається з виглядом людини, яка знає, що будь-якої миті може поїхати додому й більше ніколи тебе не побачить.

— Ну, — каже на прощання тітонька Гледіс, — поредне було прощання, вашій матері сподобалося би.

— Не сподобалося б, — каже Патриція, закриваючи двері за останніми гостями. — Її від такого з душі вернуло.

Наступні кілька днів ми полагоджуємо справи: виставляємо дім на продаж, розсилаємо страхові поліси, пакуємо одяг у мішки і здаємо у магазин добродійного ветеринарного товариства. Ми перебираємо прикраси і фотографії й ділимо їх між собою. Мені дістається портрет прабабусі від Тома і срібний медальйон, а Патриція забирає годинник і, повагавшись, кролячу лапку, яку планує поховати в саду.

За день до її відльоту ми довго гуляємо середмістям Йорка, і собор нависає над нами, хай би куди ми пішли. Тепер ніщо нас більше не тримає у Йорку, і, можливо, ми більше сюди не вернемося. Місто видається несправжнім, мов набір плоских декорацій, мурів із білого картону і середньовічних будиночків із готових наборів, які лишається тільки зібрати і склеїти. На вулицях рояться незнайомці – ошатно вбрані вуличні музиканти, шкільні й автобусні екскурсії, нескінченні породи іноземців.

Ми проходимо під довгою дерев'яною вивіскою «Старої доброї корчми», що тягнеться через усю вулицю. Римську *via praetoria* забудували елітними бутиками – не лишилося вже старосвітських крамниць Річардсонів і Геннонів, не лишилося Волтерів і Бернардів, не лишилося цирульників, пекарів чи вітражних справ майстрів – тільки одна велика, неймовірно дорога сувенірна крамниця.

Ми повільно, але неминуче просуваємося до Крамнички. Банті продала її за чималий гріш ще десять років тому, і тепер там – дорогий магазин чоловічого одягу; там, де колись стояли кролячі клітки, тепер розвішано дорогі костюми з гарріського твіду; місце Папужки зайняла карусель із шовковими краватками. Не лишилося жодної впізнаваної плитки, шиби чи штахетини, жодного атома чи молекули. А нагорі, Над Крамничкою, зараз кафе – «чайна кімната». – і ми з Патрицією довго дискутуємо, чи варто туди підніматися. Та все ж піднімаємося, сідаємо за застелений мереживною серветкою столик і п'ємо казково дорогий чай точнісінько на тому місці, де раніше стояв наш телевізор.

– Аж мурашки беруть, – каже Патриція і здригається.

На наступному поверсі теж є столики, а прямуючи до виходу, ми завмираємо внизу сходів, але врешті так і не зважуємося доторкнутися до балки. До нас лине брязкання ложечок об блюдця і ввічливий гамір чужинських голосів – американці, німці, японці. Я заплющую очі. Якщо зосередитися, можна почути давніші шепти, такі ж чужинські і менш ввічливі – латина, саксонська, нормандсько-французька. Вони досі тут, ширяють над нами і галасують. А тоді починається чудернацьке: будинок двигттить, ніби під Йркською долиною стався маленький землетрус. Вулиця здригається, на столиках у чайній кімнаті брязчать тонкі чашечки і блюдця. За вікном, на яке недавно почепили буржуазні мереживні фіраночки, розгортається химерна сцена: від річки через *porta praetoria*, тупцяючи тисячею пар ніг, дисципліновано марширує римська армія. На шоломах центуріонів тріпоче пір'я, прапороносці гордо підносять стяги. А попереду сяє на сонці начищений до блиску мідний орел – символ славетного IX іспанського легіону. Може, якби я провела їх поглядом, то побачила б, куди вони зникли, але офіціантка впускає повний глек молока, і Дев'ятий легіон перетворюється на далеке відлуння кроків.

— Рубі, Рубі! — Патриція обережно трясє мене. — Рубі, ти на що дивишся? Ходімо, час іти.

На вулиці ми не одразу оговтуємося.

— Жахливо, — каже Патриція, перекикуючи струнний квартет, що розмістився *al fresco* на тротуарі. — На Бога, яка ще чайна кімната.

Струнний квартет шкварить майстерно, люди кидають гроші у порожній футляр від скрипки. Але не ми — ми поквапцем ідемо далі, повз церкву святої Єлени — церкву крамарів, по Блейк-стрит і до Музейних садів, а за нами лине глузливий гамір домашніх привидів.

У Музейних садах, які тепер відкриті публіці, і не треба більше ніякого шестипенсовика, ми пробираємося між павичів, білок і туристів, що простягнулися на траві, до стежки при річці, якою проходимо від моста Лендал до школи імені королеви Анни й назад. Ми спиняємося при початку Мерігейт, щоб подивитися, як потяг перетинає міст Скарборо. Як на цю пору року, рівень води в Узі дуже низький, тож по берегах видно смужку землі та мулу. Усі щось тут лишили — й безіменні племена, і кельти, й римляни, і вікінги, і сакси, і нормани, і всі, хто прийшли після них: усі полишали втрачене майно, гудзики й віяла, перстені та гривні, булли та фібули. Берег підморгує нам тисячами, мільйонами, мільярдами булавок. Така-от витівка світла. Минуле — це шафа, сповнена світла, треба тільки відшукати ключ і відкрити двері.

Аж ось і останнє прощання — на цвинтарі. Ми купуємо букетик весняних квітів на базарі Ньюгейт: замінимо нарцисами прив'ялі вінки на досі непозначеній могилі Банті. На могилі Джилліан за кілька рядів звідси ми кладемо великі жовті тюльпани, а ось Перлі приносимо лілії, білі, як нетолочений сніг. Перла лежить серед цілої зграйки дітлахів, маленькі надгробки виткнулися в одному кутку цвинтаря, як зламані молочні зуби. Перла, як і Джилліан, «у безпеці в руках Ісуса». Ми з Патрицією погоджуємося, що це вкрай малоймовірно. І взагалі, нам більше імponує думка, що вона зараз живе іншим життям — може, вільшанки, що пурхає від надгробка до надгробка, а коли ми рушаємо до воріт, час від часу спиняється нас почекати. Вільшанка нахиляє голову точнісінько як наш Папушка. Вітерець куйовдить цвинтарну траву і жене хмари напнутим полотном неба. Патриція закидає обличчя до блілого сонця, й тієї миті майже виглядає красунею.

— Я не думаю, що ми назавжди втратили наших мертвих, а ти?

— А ми взагалі нічого не втрачаємо назавжди, Патриціє, воно все десь лишається. До останньої шпильки.

— Якої шпильки?

— Ти мені повір, я була на краю світу. Я знаю, що буде.

Раптом віє прохолодою, тож ми піднімаємо коміри курток і беремося під руки, пробираючись поміж поспулих мертвих.

* * *

Ми розстаємося на вокзалі у Йорку. Бушує буря, тож прощання драматичне, як і належить. Патриція ще не повертається до Австралії: родині й ветеринарній практиці доведеться зачекати, адже в неї є ще одне завдання – знайти втрачену дитину, з якою вона розпрощалася у Клактоні. Ми підраховуємо роки.

– Ти тільки уяви, може, ти вже бабуся, й навіть про це не знаєш.

Патриція знову видає той дивний звук, у якому я вже навчилася розпізнавати сміх. У прадавню дермантинову сумку, із якою ходила на базар ще Нелл, вона склала прабабусин годинник, для надійності підклавши під нього віднайдену панду, та хай би як вона намагалася не розмахувати руками, годинник зупиниться назавжди ще до того, як вона повернеться в Мельбурн.

Патриція обіймає мене на платформі.

– Минуле – це те, що ти лишаєш за собою, Рубі, – каже вона, посміхаючись, як реінкарнація далай-лами.

– Дурниці, – кажу я, сідаючи у свій потяг. – Минуле – це те, що ти забираєш із собою.

А я готуюся пройти шлях, що привів мене до Йорка, у зворотньому напрямку: потяг, літак, два човни. Мені треба повертатися до свого життя. Я й так загуляла. Я повертаюся до далекої Шотландії, за якою аж до північних льодів немає нічого, крім моря. Моя кров належить цій чужинській землі. Я це знаю, бо Патриція (хто б міг подумати) замовила комусь скласти наше генеалогічне дерево з розлогою хаотичною кроною, і воно нарешті пролило світло на шотландське походження Ленноксів. Патриція у захопленні генеалогією пішла ще далі й діловито складала послання відпиляним гілкам – листувалася з донькою тітоньки Бетті, Гоуп, у Ванкувері, і Тіною Доннер, нашою трюїдною сестрою за шлюбом, у Саскатчевані. Тіна минулого року з'їздила в Йорк і віднайшла ім'я Едмунда Доннера на славетному дзеркалі в кафе «У Бетті», просто при дамському туалеті. Тіна Доннер і до мене заїхала і привезла копію фотографії Ади й Альберта, яку Лілліан взяла із собою на «Міннедозу», що перевезла її через Атлантику. Тепер цей портрет стоїть у рамці на моєму столі – мені подобається дивитися на нього й розмірковувати про мої зв'язки із цими людьми. Тепер фотографії мсьє Армана розпорошило світом – є вони і в Гоуп, і у Тіни, і в Патриції. В Адріана лишилася фотографія Лоренса і Тома з маленькою Лілліан, а в мене – фотографія Аліси, легковажної матері, зниклої дружини, жінки, що розтала у часі.

Мої дівчатка, брунатні, як горішки – мої Аліса й Перла – уже вирости. Обидві вчаться в університеті, одна у Глазго, друга в Абердині, а я живу сама на острові, де пташок більше, ніж людей. У нас є гагари червоношиї та гаги, кроншнепи та пісочники. Тупики і чистики чорні, ворони й голуби сизі влітку гніздяться на кручах, а над пустками ширяють підсоколики і коморники.

А ще там є я. Що сталося зі мною? Я заробляю собі на життя, перекладаючи технічну документацію з англійської на італійську, тож мій шлюб із Джанкарло Бенедетті був не геть марний. Робота мені подобається, методична і загадкова водночас. А ще я маю яке-не-яке право називатися поеткою – на мою першу поетичну збірку, яку випустило невеличке єдинбурзьке видавництво, були добрі відгуки, і я збираюся ось-ось засісти за великий проект – поетичний цикл, заснований на нашому генеалогічному дереві. У ньому знайдеться місце всім – Аді й Альберту, Алісі та Рейчел, Тіні Доннер і Тессі Блейк, і навіть бічним сюжетам мсьє Жана-Поля Армана й Ени Тетлі, Мінні Гевіс і місіс Сіврайт. Їм усім є місце серед нашого гілля, і хто мені скаже, хто із них справжній, а хто вигаданий? Врешті-решт, я свято вірю, що лише слова можуть вибудувати світ, який має значення.

Я сіла на повільний потяг, що спиняється скрізь – у Дарлінгтоні, Даремі і Ньюкаслі, повзучи нортумберлендським узбережжям до Бервіка. Коли ми перетинаємо Твід, повітря стає прозоре, а небо підсихає. На кордоні наш потяг вітає бліда веселка, як водяний знак. Я – в іншій країні, що зветься домом. Я жива. Я – безцінна коштовність. Я – крапля крові. Я – Рубі Леннокс.

Від видавництва

Ви тримаєте в руках книжку, яку випустило у світ київське видавництво «Наш формат». Ми видаємо українською мовою оригінальні й перекладні дослідження із соціальних і гуманітарних наук, найкращі зразки сучасної художньої літератури, роботи Нобелівських і пулітцерівських лауреатів, бестселери The Economist, New York Times, Financial Times.

«Наш формат» видає ділову літературу, яка мотивує, пропонує нові ідеї і творчі рішення, адже ми теж хочемо бачити довкола якісні послуги й товари, вироблені в Україні. Публікуємо мемуаристику і біографії видатних людей, які надихають і дають корисний урок, адже освічені громадяни – окраса країни.

Кожен наш проект – це нове робоче місце для перекладачів, редакторів, коректорів і дизайнерів, робота для українських типографій, а отже й розвиток вітчизняної економіки. Купуючи книжку «Нашого формату», ви інвестуєте у здорове майбутнє країни і свій особистий розвиток.

З любов'ю і вдячністю

команда «Нашого формату»!

«За лаштунками в музеї» – дебютний роман Кейт Аткинсон, що одразу отримав Whitbread Book Awards (нині Costa Book Awards).

Головна героїня роману, Рубі Леннокс, починає опис життя від моменту зачаття, та з ходом сюжету виявляється, що розповідь про будь-кого із нас треба починати значно раніше: особиста історія нерозривно переплітається з великими подіями доби, міста складаються з нашарувань усіх епох, у які вони існували, а будь-яка сім'я принаймні наполовину складається з родинних скелетів у шафі.

Ця злегка сюрреалістична історія, де від трагедії до водевілю один крок, а римські легіонери сусідують із йоркширськими фермерами XIX століття та пілотами часів Другої світової війни, запрошує читачів до археологічних розкопок у родинній та історичній пам'яті.

Кейт Аткинсон – британська письменниця, нагороджена Орденом Британської імперії, тричі лауреатка престижної літературної премії Costa Book Awards. Її перший роман «За лаштунками в музеї» було оцінено вище, ніж книжку знаменитого Салмана Рушді, а серію бестселерів про приватного детектива Джексона Броуді Стівен Кінг назвав «головним детективним проектом десятиліття». За роман «Життя за життям» («Наш формат», 2018) Кейт Аткинсон здобула нагороду British book Awards (2013) у номінації «Автор року».

Негідники, бунтівники, невдахи та зрадники. Вони можуть бути в кожній сім'ї, але їх рідко описують з такою влучністю та в'їдливістю, як у цій книжці

Washington Times

Ця історія, що описує кілька поколінь напрочуд проблемної йоркширської сім'ї, стала одним із найдотепніших британських романів за багато років.

New York Times Book Review

* * *

notes

Примітки

1

«Ода. Натяки безсмертя у спогадах раннього дитинства» Вільяма Вордсворта у перекладі Романа Кисельова. — Прим. пер.

2

«Священні сонети» Джона Донна у перекладі Богдана Завідняка. — Прим. пер.

3

«Дванадцята ніч, або Як собі хоче» Вільяма Шекспіра у перекладі Максима Рильського. — Прим. пер.